6
7-a
19

BIBLIOTECA NAZIONALE VITTORIO EMANUELE
6
7 B
5

Ex Bibliotheca
majori Coll. Rom.
Societ. Jesu

5-7-a-19

~~17-e-49~~

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

VTRAQVE CICERONIS RHETORICA HOC VOLVMINE CLAVDVNTVR.

Cens. fuit.

Ad. usum fratris andree cullinatis: et

Philippi Coronez

Bopellini

MAPHEVS PASINVS AD LECTOREM.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

EOS Omnes iure (vt arbitror) Laudandos ſemper exiſtimaui:qui vt neminem læderent, ita prodeſſe omnibus deſyderarent, atq; in eo toti eſſent, neruosq; oẽs ibi intenderent,his longe diſſimiles,qui deſidia marceſcentes,alienæ induſtriæ quam potius laudare, atq; imitari oportuerat, adeo inimici infenſiq; ſunt, vt quæcunq; paulo excellentiora magnorũ artificum opera ſpectarint,ea ſemper reprendere imitari nunq̃ ſoleant, atq; ex ſola aliorum vel iniquiſſima reprenſione ſibi famam aucupentur,quorum ego tam aliena ab humanitate ingenia deteſtatus,iam inde ab adoleſcentia ita me comparaui,vt bonos omnes & induſtrios quaſi deos quoſdam obſeruarem & colerem.Eorum vero qui hominum generi maxime profuiſſent, ſolertiam æmulari me oportere iudicarem.Itaq; cũ animaduertiſſem quanto beneficio mortales affeciſſet,qui libros typis excudere primus inſtituit, quantum porro noſtri ſeculi homines ad eam rem adiecaſſent tum enchiridys, & prope inimitabilibus literarũ figuris excogitatis,tum adhibita infatigabili cura,vt optima quæq; antiquorũ ſcripta in manus hominum q̃ emendatiſſima prodirent:cœpi ego quoq; in ea re, qua parte potui variæ lectionis auidos iuuare:nec me aut laborũ, aut impenſæ pœnitet,dedi beneficium & accepi.Quamobrẽ alacriore iam animo agros fertiles imitatus ad gra

tiam aduentoribus meis referendam αυτῷ τῷ μετρῳ καὶ λωιον, (*vt* Heſiodus *ſuadet*) *me accingo. & nunc quidem nobiles illos quattuor de arte rhetorica ad herẽnium libros*. Itemq; *duos de inuentione*, q̃ *fieri potuit emendatiſſimos, in gratiam ſtudioſorũ adoleſcentiũ emittimus, qui à nobis quottidie efflagitabantur, poſt hac vero ſi induſtriam hanc noſtram gratam eſſe hominibus intelligemus, & plura, & meliora in dies dabimus*. Vale *lector candide, & quæ de libris ad* Herennium *ab eruditis hominibus ſcripta ſunt, hoc eſt* Ciceronis *ne an alterius alicuius videri debeant lege & iudica.*

Rhetorica ad Herennium Ciceronis *non eſſe* Ex Aldi *ad* Andream Naugerium *epiſtola.*

Q VI *Librorum ad* Herennium, *authorem eſſe* Ciceronẽ *volunt: duoꝝ alterũ fateantur neceſſe eſt: vt aut ante, quàm quæ inchoata, atq; rudi a puero, aut adoleſcẽtulo ſibi excidiſſe ait: aut poſt* Cicero *illos cõpoſuerit. ante, non puto dicturos: quia, ſi puer, aut adoleſcentulus illa imperfecta, hoc eſt duos illos libros de inuentione cõpoſuit: quando hos ad* Herennium *componere potuit? num puerulusq; hoc credat?* At *à viro etiam maturæ ætatis, ac patrefamilias, & philoſopho compoſiti illi videntur: id quod ex ipſo authore facile eſt cognoſcere: cũ et hæc dicit:* Etſi *negotijs familiaribus impediti, vix ſatis otium ſtudio ſuppeditare poſſumus: & id ipſum, q̃d*

datur otij: libentius in philoſophia cõſumere cõſueuimus: & hæc, quæ habentur in fine quarti libri. Nã et ſimul libenter exercemur propter amicitiam: cuius initiũ cognatio fecit: cætera philoſophiæ ratio confirmauit: & nobis non diffidimus: propterea quod & aliquãtulum proceſſimus: & alia meliora ſunt: quæ multo intenſius petimus in vita: & etiam, ſi non peruenimus in dicendo: quò voluimus: parua pars vitæ perfectiſſimæ deſyderetur. Impediri negotijs familiaribus: & vix propterea eſſe otium ad ſtudendum: & ſiquid ſupereſſet otij: in philoſophia conſumere conſueuiſſe: tum paruam vitæ perfectiſſimæ partem deſyderari: non puero, ſed viro conueniunt, & patrifamilias. Adde, quod cum conſueuiſſe dicat: quod daretur otij: in philoſophia conſumere: prætermiſſo ſtudio eloquentiæ; diu videtur philoſophiæ dediſſe operam. Præterea in ijs ipſis libris de inuentione, feciſſet aliquam eorũ, qui ſunt ad Herennium, mentionem: cur. ſ. de arte rhetorica iterum ſcriberet: quemadmodum in libris oratorijs eorũ meminit: quæ inchoata, atq; rudia ſibi puero, aut adoleſcendo excidiſſe refert. nõ ante igitur hos ad Herennium, quàm illos de inuentione libros compoſuit. Poſt autem ſi dixerint, parum diligenter videantur eam rem conſyderaſſe. quia ſi ita ſit: ſequeretur, politiores, & magis cultos eſſe hos ad Herennium: quàm illi ipſi quos de inuentione compoſuit: qđ & doctior, & plures natus annos eos elucubraſſet. Sed longe eſt ſecus. Rudes quodammodo hi videbuntur: ſi ijs, quos de inuentione compoſuit: comparentur. Et quanquam ſunt docti: tamen lõgiſſimo diſtant in-

teruallo à diuina illa. M. Tullij eloquentia. immo ſiquis ac curatius conſyderauerit: plurima in his ad herennium li bris, dure, & ieiune dicta deprehendet. Adde, quod in li bris de oratore, vbi inchoatorum à ſe rhetoricorum me minit: & horum ad Herennium meminiſſet: atque eò ma gis, quod perfecta, & abſoluta ſunt: omniaq; artis rhetori cæ præcepta contineant: vt ipſe author oſtendit his ver bis. Et viam, quam ſequamur, habemus: propterea quod in his libris nihil præteritum eſt rhetoricæ præceptionis. Ergo ad Herennium libri ſi nec ante, nec poſt, quàm illi de inuentione, à Cicerone compoſiti ſunt: non ſunt Cice ronis. nam poſt diuinos illos oratorios, ad Herennium li bros compoſitos dicere: amentia eſt. Illud præterea non præterierim: exiſtimandum eſſe Hieronymum, & Priſcia num, & alios, qui aut illa ætate, aut poſt extiterunt: huius rei inueſtigandæ minimum ſategiſſe: ſed alterum alterius indiligenter, vt ſolet accidere: errorem ſecutos. Quis autem illorum author fuerit: Grammatici certant: & adhuc ſub iudice lis eſt. Sunt tamen, qui authorem fuiſſe dicant M. Gallionem: propterea quod in libro quo dam rhetoricorum ad Herennium antiquiſſimo, qui dici tur eſſe Romæ in bibliotheca palatina: ſic eſt titulus. M. Galli onis Rhetoricorum ad. C. Herennim liber primus: vbi Gallionis deletum eſſe aiunt: ita tamen, vt legi poſſit: & ſupra Gallionis ſcriptum. T. cũ binis vtrinq; punctis: inde Ciceronis. quod ſi ita eſt: puto eum, qui deleuit: q̄d exiſtimarit perperam ſcriptum Gallionis: deceptum cum prænomi ne M. S. quod idem in vtroque eſt titulo: tum ſi

militudine quadam Gallionis, & Ciceronis appoſuiſſe pro Gallionis. T. Ciceronis. Quam quidē rem cū aut ipſe videro: aut ab alio audiuero, cui fidem habeam: tunc credam: curaboq; Gallioni librum ſuum, quo tot ſecula vel iniuria temporum, vel ignorantia ſcriptorum priuatus eſt: reſtituendum. cuiuſcunq; tamen fuerit liber: ei fatendum eſt, multum Ciceronis hos, quos diximus, de inuentione libros, ad ea, quæ ſcripſerit: præcepta contuliſſe.

Gallionem autem hunc eum crediderim, ad quem Ouidius in quarto libro de ponto conſolatoriam ſcripſit epiſtolam ob mortē vxoris. cuius epiſtolæ hoc eſt initiū.

Gallio crimen erit vix excuſabile nobis:
 Carmine te nomen non habuiſſe meo.

Doctum etiam illum fuiſſe, his eiuſdem epiſtolæ oſtenditur carminibus.

Sed neq; ſolari prudentem ſtultior auſim:
 Verbaq; doctorum nota referre tibi.

Ciceronis eſſe ex epiſtola Angelij ad Philippum Strozam.

PRIMO Loco aiunt Ciceronis opus, ideo nō eſſe, q nuſquam à Quintiliano citetur quaſi ſit neceſſe ea omnia ſuo auctore ſpoliari, quæ à Quintiliano nō citētur, qđ ſi ita eſt nullius opus eſſe relinquitur, qđ nemini ſua citatione. Quintilianus adiudicet. Locis tamen nō paucis, horū librorum verbis, & ſententijs vſus, eos Ciceronis eſſe grandē coniecturā facit. Eius. n. libro primo, de

elocutionis virtutibus verba hæc ſunt. Vſitatis tutius vti mur, noua non ſine quodam pĩculo fingimus. Nã ſi recepta ſunt, modicam laudẽ afferunt orationi, repudiata etiã in iocos exeunt. Audendũ tamen, nãq; vt Cicero ait etiã quæ primo dura viſa ſunt, vſu molliuntur. Cicero in pfatione libri quarti rhetoricorũ hunc ſenſum his verbis expreſſit. Quæ. n. res apud noſtros nõ erant, earũ rerũ noĩa nõ poterant eſſe vſitata, ergo hæc aſperiora primo videãtur neceſſe eſt. Eiuſdem libro nono de verborum coloribus. Qui ſunt qui fœdera ſæpe ruperunt? Carthaginẽſes. Qui ſunt qui bellum crudeliſſime geſſerunt? Carthaginẽſes. Qui ſunt qui Italiam deformauerunt? Carthaginenſes. Qui ſunt q ſibi ignoſci poſtulant? Carthaginẽſes. Exẽplũ hoc eſt Ciceronis rhetoricorũ quarto, de cõplexione. Ibidem Amari iucundũ eſt, ſi curetur, nequid inſit amari Auium dulcedo ad auiũ ducit. Sic Cicero in Rhetoricis de traductione, Nec obſtat q Quintilianus ſubiunxerit paulo poſt, Cornificius hanc traductionẽ vocat. Nam ea quæ iocandi cauſa ferebantur in ore vulgi obuia erant exẽplis pluribus ſcriptoribus. Plenus eſt hoc loco Quintilianus exẽplis, qbus vtitur ẽt Cicero de verbo℞ figuris. Quod autem hanc rhetoricen inter cætera, M. Tullij volumina negant à Plutarcho enumerari, infirmiſſimum ſanè eſt. Quid? ſi Plutarchi memoriam in tanto librorũ numero, fugit, cuius negligentia ſuper Ciceronis rebus nemini vel mediocriter erudito obſcura eſt, præteryt nanq; & alia multa. Quid? ſi conſulto tacuit, ne ſummi oratoris, alia de facultate oratoria diuina opera tractatu tam

familiari deformaret. Quid' ſi ea verba apud quem legerunt Plutar. deſunt, multa enim in omnibus ſcriptoribus, & deeſſe, & ſupereſſe paſſim intelligimus, quale hoc ipſum quod aiunt de Hermeſte, nam in vetuſtiſſimis ac fideliſſimis codicibus, quorum plurimos legendos ſumma diligentia curauimus, nullum Hermeſtem inuenient. Leonardus enim Aretinus ſummæ eruditionis vir hoc opuſculum cæteris Ciceronis voluminibus procul dubio annumerat, vbi in ea re Plutar. latinum facit. De quo id acceptum oſtenditur. Indignũ tertio loco clamitant, & nullo aīo ferendũ in ſuis ſcriptis ſibi quẽquem diſſentire. Fateor ego īdignũ ſi, loco, tẽpore, volumine eodẽ ſibi qſquã diſſentiat, aut de vniformi ſcientia. Hic vero, nõ de numeris, aut de terræ mẽſuris, nõ de ratione ſyderũ agitur, ſed ea de arte, de qua mira eſt ſcriptorum traditionis varietas, qua cauſa Quintili. ſe opus ſuũ ſuſcepiſſe ſcribit, vt inter auctores tam varios, quid putet ſequendũ doceat, qn peripatheticis nullus eſt datus labor durior, q̃ conari., ne dogmatis princeps ſibi ipſi ĩ ſuis libris repugnare videat. Quæro hoc loco an libros de inuentione & partitiones ad filium Ciceronis eſſe negant, qđ in ijs pariter multa verbis mutatis, quædã in pauciores ſpecies, aut plures partita, alia ita diſſidentia ab illo diuino de oratore opere legent, vt vtiq; diuerſa cognoſcant. Aliũ ſcriptorẽ alio loco Cicero ſecutus eſt. Nec enim vnus eſt ad perſuadendum callis, nec ſemita eadẽ, ſed quauis ratione quis appoſite ad pſuaſionem dixit, is munꝰ functus officio oratoris fuerit. Formam poſtremo dicendi haud eſſe Ciceronis ſimilẽ con

tēdunt, quo equidē multo ſum æquior illis, quam in cæt ris. Ego. n. ipſe nonnunquam vix in his libris Ciceron vultū agnoſcebam, adeo erant vocū perturbatione, mutatione, detractione, adiectione, oīa vitio temporū, & librariorum culpa inuerſa, & deprauata, nec ſuus orationi numerus aſſurgebat, nec verus ille nitor plurimis in locis renidebat. At nunc opera noſtra diſiecta magna ex parte nebula iam propemodū apta eſt ſua Ciceroni facies, iam nulla ibi figuræ tenuitas, aut exilitas apparet, ſed nuda, venuſta, pura verborum caſtitas, ingenioſiſſima ac lucidiſſima docendi breuitas maxima præceptionum virtus omnibus ingenijs præterq̃ vnius Cic. erepta vbique cernitur. His, opinor, ſatis diluimus aduerſariorꝫ argumentationes, nunc adiumenta noſtra confirmemus, ac veritatē ipſam, quæ eſt luce meridiana clarior, paucis tueamur, qua in re omittimus oēm antiquitatem, cuius maieſtati & in fabuloſis ſemper fuit habita multa fides, quæ ſola grauiſſimo ſuo teſtimonio aſſerit Ciceroni opus, cuius titulum ab eo acceptū ſeruat adhuc ad noſtra tempora incolumē, nec in tam lōga ſæculorū fluxura inuentus eſt, qui aut ei ademerit, aut de ea re quicquam ſe dubitare ſcripſerit, Dicant hoc loco iſti ſi poſſunt, quæ cauſa hominē quiſquis ille fuit impulerit, vt titulum auctori ſuo ereptū, Cic. adſcripſerit, vel qua id ratione in tot voluminibus ſparſum, facere potuerit. Omitto plurimos et grauiſſimos teſtes, Leonardum Aretinum annumerantē hanc rhetoricam, vt dictū eſt, inter alios Cic. libros, Trapezuntiū primo rhetoricorum citantē Cic. ad Herēnium. Priſc. libro

tertio de ſuplatiuo & libro decimo de præteritis, ſæpius confirmantē artē ſuam verbis Cicę. ad Herenniū. Hieronymū doctrina & antiquitate grauiſſimū & alios permultos, quorum tenui teſtimonio multo difficiliorem cauſam apud ſeueriſſimos iudices tenerem. Quis obſecro eſt tā hebes, & vt græci aiunt ἀναισθητος, qui primus ſtatim opis verbis Cic. non agnoſcat? cuius plurimam operam defendēdis amicorū negocijs. ꝑiculisq; verſatam multis in locis legimus, quod in præfatione Tuſculanarū ſcribit, & Philippica. vij. his verbis, Omne. n. curriculum induſtriæ noſtræ in foro, in curia, in amicorū, periculis propulſandis elaboratū eſt, & alibi ſæpius. Atqui pro foribus Cicę. adſtare diximus, ingredere bone lector limen, circunſpice, totus tibi Cicę. aperta facie ad ſummam tegulam, niſi diſſimules paſſim occurrit, equidē nō grauarer proferre plurimos vbiq; locos eiſdem verbis, cū cæteris de facultate oratoria ſcriptis, tum præcipue de inuentione libris cōes, vt manifeſtū appareat, hic familiarius ꝑfeciſſe, qđ ibi Cicero iuuenili calore ambitioſius incohauerat. O ridiculum hoīum genus tanta ne ille iſtoꝝ Cornificius verborum in fœlicitate laborauit, vt ſuam artem alienis verbis veſtiuerit? moturus maiores riſus, q̄ cornicula Horatiana furtiuis nudata coloribus, ſi re petat Cicero, qđ ibi ſuū eſt, nam nihil ibi relinquetur Cornificio, ꝑter furti infamiam, qđ ſuum ſit. Verum ne in ſcyrponodum inueniri poſſe arguat defenſio noſtra, ipſe Cicero aduerſus iſtius modi calumniā, & plagiariorū iniurias, nullius omnino patrocinio indiget, ſui. n. eſt accerrimus defenſor, &

ſibiipſe multis in locis inconuincibilis teſtis. Nam primo ad Herenniũ ſic ſcriptũ reliquit. Adhuc quæ dicta ſunt arbitror mihi conſtare cũ cæteris ſcriptoribus, Niſi quia de inſinuationibus noua excogitauimus, quod eas ſoli nos præter cæteros in tria tempora diuiſimus, vt planè certã viam, & perſpicuam rationẽ exordiorum haberemus. Et libro primo de inuentione tripartita eſt inſinuatio his verbis. Inſinuatione igitur vtendum eſt, cũ admirabile genus cauſæ eſt, hoc eſt, vt ante diximus, cũ animus auditoris infeſtus eſt. Id aũt tribus ex cauſis maxime fit, ſi aut ineſt in ipſa cauſa q̃dam turpitudo, aut ſi ab his qui ante dixerũt, iam quiddam auditori ꝑſuaſum videtur, aut ſi eo tempore locus dicendi datur, cũ iam illi quos audire oportet defeſſi ſunt audiendo. Quod ſi ſe ſolũ præter cæteros inſinuationẽ in tria tẽpora diuiſſe profitetur, & eſt inſinuatio vtrobiq; in tria tẽpora diuiſa vtriuſq; rhetoricæ eundem fuiſſe auctorem neceſſe eſt, Hic profecto nihil eſt ꝙ quiſquam amplius dubitet, aut ꝙ iſti citra ſui riſum calũmentur. Planius adhuc hoc ipſum ꝓfatione libri quarti, ad Herenniũ facit his verbis. Poſtremo hæc quoq; res nos ducit ad hanc rationẽ, quod nomina rerũ græca quæ cõuertimus, ea remota ſunt à conſuetudine, quæ.n. res apud noſtros nõ erant, earũ rerum noĩa nõ poterant eſſe vſitata, ergo hæc aſperiora primò videantur neceſſe eſt, idq́; fiet rei non noſtra difficultate σχηματα .i. verborũ ſententiarũq; lumina, quæ latinis vocabulis antea caruerãt à ſe cõuerſa eſſe teſtatur, quæ & hic, & in tertio de oratore Romana ciuitate ab eo donari maniſeſtiſſimũ eſt, quod à Cice.

alius ſcribere nullo modo potuit. Inſuper pollicetur tertij libri initio ſe de republica, req; militari ſcripturū, quod vtrūq; poſtea præſtitit. Vereor ne prudētioribus ridear, ꝙ in ſole lucernam afferre laborē, q̄d iſtorū cæcitati clarius proferri pōt? Libro.n. primo nequid cuiquam addubitationis reliqui faceret, inquit Tullius *hæres meus* Terentiæ *vxori meæ.* xxx. *pondo vaſorum argentoꝝ dato, quæ volet, quam hic calūniam iſti cōminiſcantur, equidē non video, p̄terea cætera ſi deſint argumēta, vnū illud euidentiſſimū eſt, quo ſolo claret, eos libros eſſe nobis à* Cic. *relictos, cuius ſi nō conceſſerint manu, ætate tamē ſcriptos figura in ijs dicendi cæcis clariſſimum facit.* Nam *ſi veterū monumenta repetas, triplicē p̄cipue doctiſſimorū hominū fœturam, varia eloquentiæ, & figura, & vultu* Romanis *illuxiſſe cōperies, vnam* Lælij *&* Scipionis *ferè ætate qua poſt* Liuiū Andronicū *plurimi, & poetæ, & oratores floruerūt ſumma eloquētiæ gloria, de quibus* Plauti, Catonis, Terentij, Lucretij *ſuperſtes eſt adhuc illa eloqui veneranda maieſtas.* Alteram *oīum temporū fœliciſſimam* Iulio, *&* Auguſto *imperatore, qua ætate clariſſima oratorū, & poetaꝝ, & hiſtoricoꝝ lumina floruerūt* Tertiam *ſub gēte* Flauia Cæſarea, *ſed tum dicendi genus mutatum animaduertimus quale ex vtriuſque* Plinii, Taciti, Suetonij, Quintiliani, *& reliquorum ſcriptorū eius ætatis.* Faciem *vero elocutionis huius voluminis dicēdi formæ tum primæ, tum tertiæ fœturæ diſſimilē, ſi inſpicias, cognoſces.* At *ſimillimam ſecundæ fœturæ, qua naſcitur* Cice. *fœliciſſimo dicendi generi cognoſces.* Quod *ſi hanc*

argumentationem tenui coniectura colligi dicas, nec quæ eam de ratione dicẽdi pceptionẽ à Cice. ideo compoſitam cõfirmet, hoc certe vel ſi duriſſimæ ceruicis & inauditæ puicaciæ ſis, negare nullo modo poteſt, neceſſe eſſe operis auctorem aut ante Cice. tẽpora, aut cum Cicerone ſimul, aut poſt fuiſſe, eũ ante Cice. ætatem ſcripſiſſe negant exẽpla eorum quæ proferuntur in ijs libris, vt Cæpionis, & Lu. Caſſij, & aliorum quos cũ Cice. vixiſſe manifeſtiſſimum eſt. Infra Ciceronẽ hos libros æditos non fuiſſe indicat, nõ modo dicendi figura, nihil à figura ſecundæ ſœturæ imutata, quam ſemp cũ tẽporibus imutatam fuiſſe certiſsimus & ꝙ nullum ibi hiſtoriæ, aut exẽpli veſtigiũ citra ætatem Ciceronis progreditur, ſed id qđ mox ſubiũgam planum fiat. Relinquitur ergo, vt opis auctor cũ Cice. vixerit, & eum, iam grandẽ. i. vbi eloquẽtiæ ſplẽdore, & multis ſuis ſcriptis vniuerſo orbi factus fuerit illuſtris nouerit, cũ Terentiam eius vxorẽ, & liberos, ſupiore exẽplo norit, qđ cũ ita ſit, cur in pfatione libri quarti, vbi docet ad cõparandam eloquẽtiam, exẽpla eſſe ſummenda à Catone, à Gracchis, à Lælio, à Scipione, Galba, porcina, Craſſo, Antonio Ciceronem, Virgiliũ, Horatium, ne plures cõmemorẽ linguæ noſtræ lumina vtiq; tacet. An ſi dijs placet melioribus relictis, quos ſibi proponere ad imitandum oportuit, deteriores nominat, Sed agnoſcant hic apte Ciceronẽ, qui de ſe, vt decuit pudenter tacuit, & magnos poetas cæterosq; ſcriptores, qui mox à ſe claruerũt noſſe nõdum potuit. Quare garrire iſti deſinãt, & ad melioris iudicij ſanitatem iam redeant, nec poſt tot ſæcula

tam graues teſtes, firmiſſimas coniecturas, validiſſima argumenta fraudent Cice. hac tantula induſtriæ gloriola, nec litẽ inſup de Ca. Herennio intendát qui cum ſibi Cice. in fine opis cognationẽ fuiſſe ſcribit, de quo meminit Sal. auctore Gel. libro nono noctiũ atticarũ, & pro Marco Cælio Cic. ſcribit Lu. Herenniũ ſibi eſſe familiarẽ.

Quæ in his libris explicẽtur, breuiſſime ab Aldo collecta in eadem ad Naugerium epiſtola.

IN PRIMO, *& ſecundo libro Rhetoricorum ad C. Herennium, & non nihil in tertio, de inuentione, prima, ac maxima parte rhetorices tractatur. Primus, exordium, narrationem, diuiſionem, & pauca quædam de confirmatione, & confutatione continet. Secũdus reliquas inuentionis parteis: & quemadmodum ad omnem iudicialem cauſam inuentionem rerum accommodari oporteret: oſtendit. Tertius inueniẽdarum rerum, quæ pertinẽt ad cauſas deliberatiuas, & demonſtratiuas: rationem abſoluit. hinc quomodo quæ inuenimus: diſponamus, atq; in ordinem redigamus: & quibus rebus ad dicendum pronuntiatio, quibus item inuentorũ theſaurus, atque omnium partium rhetorices cuſtos memoria cõparanda ſit: docet. Quartus reddita ratione: quare pter Græcorum conſuetudinem, ſuis author vtatur exemplis: præcepta elocutionis, quæ eſt vltima pars ex ijs quinq;: quas in oratore eſſe oportet: non indiligenter tradit.*

Primus autem liber inchoati tantum operis, expoſito genere artis rhetoricæ, & officio, & fine, & materia, & partibus, cõtinet genera cõtrouerſiarum, & inuentiones, & conſtitutiones: deinde parteis orationis, & in eas omneis omnia præcepta. Et quoniam in eo cæteris de rebus diſtinctius dictum eſt: diſperſe autem de confirmatione, & reprehenſione: certi in ſecundo libro confirmandi, & reprehendendi in ſingula cauſarum genera loci traduntur. Et quia quo pacto tractari conueniret argumentationes: in primo libro accurate expoſitum eſt: in ſecundo tantum inuenta vnam quanq; in rem exponuntur ſimpliciter ſine vlla exornatione: vt ex ſecundo inuẽta ipſa; ex primo expolitio inuentorũ petatur. Poſtremo, quoniã omne in cauſæ genus argumentandi ratio tradita eſt: deq; inuentione ſatis dictum videtur: reliquas parteis orationis, quæ oratori neceſſariæ ſunt: ſe deinceps dicturum Cicero pollicetur. ſed poſtea mutato conſilio, ſic inchoatum opus reliquid.

INDEX RERVM MEMORABILIVM,

Quæ toto opere continentur, per ordinem alphabeti. notandum autem primum numerum ſignificare chartas, ſecundum verſus.

A

Ab argumentis quomodo dicitur. chartu. 12.24
abſoluta conſtitutio 7.51
abſolutæ uridicialis conſtitutionis vſus 15.20
abſolutiſſima argumentatio 17.54
abſoluta pars 75.35
abſolutio quid 80.28
abuſio quid 55.52
acuta exclamatio quæ incommoda afferat 32.21
accuſatoris officium 56.50
adiunctũ negotio qd 83.31
admirabile genus q̃le 75.42
aduerſum genus argumentationis 96.33
æqui, & boni ius 15.45
æſchines Socraticus 85.56
æſopus 36.48
affectio quid 81.36
africanus 51.31
agamemnon 36.20
albenſes 23.21
alexander rex Macedonum 50.2
ambigua cur euitãda 66.14
Amicitia quid 133.56
amphion 96.43
amphictyones 115.13
amplificatio quid 24.23
amplitudo quid 133.55
anceps genus quale 75.45
animi laus 28.47
annominatio quid 49.27
annominationes fiunt p̃ literaȝ cõmutationem 49.43
aperta narratio q̃uo 79.14
approbatio qd 12.15.89.52
approbatum quid 85.20
à quæſtionibus quomodo dicitur 12.34
argumentationis cõmunis genus 95.38
argumentationis genus falſum 95.38

argumentationes 10.7.
argumenta quid 11.42
argumentationum vitioſarum genera 18.51
ariſtippus 135.49
ars quid 1.51
articulus quid 48.25
à rumoribus quomodo dicitur 13.9
à ſententia q̃uo dicitur 13.53
Aſſumptiua conſtitutio 7.58
aſſumptiua pars 73.36
aſſumptio quid 89.54
aſſumptiua pars iuridicialis 115.34
aſpaſia 85.58
à teſtibus q̃uo dicitur 12.27
attenti auditores quomodo habentur 2.50
athenienſes 51.33
atrida. 36.16

B

Barbariſmus quid 44.37
beneuoli auditores quomodo fiant 2.54
beneuolẽtia ex quatuor locis comparatur 76.18
boius curſor 39.29
breuis narratio q̃uo 78.51
breuitas quid 66.32.80.24

C

C.Cœlius 15.39
C.Flaminius 111.3
C.Gracchus 50.11.53.5
C.Lælius 45.33.
C.Pompilius 8.32
callidius 106.19
carthabo 65.52
carthago 52.41
cauſa 10.25
cauſarũ genera q̃nq; 75.39
cauſarum genera quot 2.18 9.13
cauſa in oratore 70.52
cauſarum tria genera 1.31
cæpio 7.2
chares 41.29
cimber 36.20
circuitio 55.19
clitemneſtra 80.18
cohortatio quid 32.51
collatio quid 85.27.11.8
commiſeratio 25.22
commoratio quid 61.43
compar quid 48.51

comparabile quid 85.23
comparatio 115.37
comparatio quid 73.54
cõponere ex arte nemo poteſt niſi eruditus 40.41
compoſitio quid 44.43
complexio quid 18.5.45.38. 84.49.89.57.
complexio vitioſa 24.1.
cõmune quid 83.19.85.17
communes loci qui 12.19
commutabile vitium exordiorum. 77.58
commutatio 53.19
conceſſio quid 16.37.73.39 120.5.
concluſio 24.6.
concluſio quid 1.23.54.18. 97.31.
conduplicatio quid 53.2
cõfirmatio quid 1.21.81.24
cõfirmatio rationis vitioſa 21.30.
confirmatio quid 65.43
confutatio quid 1.19
coniecturalis conſtitutio quæ. 6.14
coniuncta cauſa 74.49
coniunctio quid 52.49
conqueſtio quid 32.50
conſecutio quid 12.5
conſilium quid 82.19
conſtitutio 6.1
conſtitutio definitiua 71.52
conſtitutio generalis 71.53. 113.31.
conſtitutio quid 71.47
conſtitiones quot 6.7.
contentio qd 32.35.46.11. 61.51.
continentia quid 133.30
cõtinuatio qd 32.47.48.34
contrarium genus argumẽtationis 96.24
contrariũ qd 47.53.83.39
contra argumenta quomodo dicitur 13.2
contra quæſtiones quomodo dicitur 12.31
contra rumores quomodo dicitur 13.13
cõtra teſtes qũo dicit 12.29
cõtrouerſia ex cõtrarijs legibus 129.44
controuerſia ex ſcripto, & ſententia 125.33
controuerſia ex ratiocinatione 130.33

controuerſia generis 72.22 70.45
controuerſia nominis 72.10
controuerſia quo ex ambiguo naſcitur 124.30
controuerſia quo in ſcripto uerſatur 124.27
controuerſum genus argumentationis 96.9
conſuetudinis ius 15.30
conuerſio quid 45.28
correctio qualis 52.4
corinthus 52.41.65.53
corporis laus 28.44
credibile 85.11
κρινόμενον 9.2
crotoniatæ in Italia florentiſſimi 101.5
curius 93.12

D

Decius 61.28
definitio quid 51.39
definitiuum genus 75.43
definitiones falſæ 22.7
definitiones vulgares 22.7
deliberatio 72.37
deliberationes quales 26.1
deliberatiuum genus 1.34
demonſtratio 66.42.72.34
demonſtratio in oratione quid 32.41
demonſtratiuũ genus 1.33 70.44.
denominatio quid 54.49
deprecatio 8.40
deprecatio quid 73.44 121.51.
deprecationis vſus 17.11
deſcriptio quid 58.23
dignitas in oratore qd 32.40
dignitas quid 45.6.133.53
diminutio quid 58.3.
diſcretio ex inſtitutione artis 30.34.
diſiunctio quid 51.47
diſſolutio quid 54.3
diſparatum quid 83.41
diſpoſitiõis genera duo 30.33
diſpoſitio quid 1.44.71.26
diſtributio qd 32.48.56.36
diuiſionis vſus in genere demonſtratiuo 29.27
diuiſio quid 2.7.59.1
dociles auditores quomodo parentur 2.47
dolus 26.30

domitius 36.18
draco iubatus 63.41
druſus 56.23
dubitatio quid 53.42
dubium genus cauſæ 2.25

E

effictio quid 63.50
elegantia quid 44.30
elocutio quid 1.45
enumeratio falſa quæ 19.46
enumerationis vſus 5.53
enumeratio q̃d. 24.11.97.33
enumeratio vitioſa quæ 94.13.
epaminundas 87.7
ἐπίλογοι 24.7
ἐπιχειρήματα 10.8
ἔφοδος 2.30
eriphile 96.40
euentus quid 83.46
eurotas propter Lacedæmonem fluit 120.28
ex ambiguo cõtrouerſia 6.44
exclamatio quid 46.22
ex contrarijs legibus controuerſia 6.37
exempla teſtimoniorum locum obtinent 38.38
exempli probatio 39.50
exemplum quid 63.23 85.28.
exemplum vitioſum 23.45
exercitatio quid 1.54
exordium quale eſſe debeat 77.45
exordium q̃d 2.47.75.35
exordij vſus 27.54
exordium vitioſum quomodo 4.17
exornatio quid 18.3
exornatio ſententiarum quid 45.8
exornatio verborum q̃d 45.9
expeditio quid 53.48.
explanatio quid 44.39
expolitio quid 59.57
expoſitio quæ 5.57
expoſitio vitioſa quæ 19.8
ex ratiocinatione controuerſia 7.22
ex ſcripto, & ſententia cõtrouerſia 6.25
ex tranſlatione controuerſia 7.8

F

Fabula quid 4.10.78.26
fidentia quid 133.19
figura attenuata 42.8
figura grauis 42.5
figura mediocris 42.6
figura vocis quæ 31.37
finis oratoriæ facultatis 70.35.
firmamenti vſus 8.54
firmamentum quid 75.9
firmitudo vocis vnde fiat 31.42.
fortitudinis cauſa quid face re oportet 27.11
fortitudo qd 26.42.133.18
fortuna 8.5
fregellani 53.42
fregellæ 46.28
frequentationis vſus in cõiecturalibus cauſis 59.25 85.25.
frequentatio quid 59.17

G

Genus quid 83.44
gloria quid 133.53
gorgias Leontinus 70.37
gracchus 66.29
gradatio quid 51.24
gratia 114.24
gratia quid 133.2

H

Habitus quid 82.8
hermagoras 70.51
hermetes 6.8
hiſtoria qd 4.41.78.29
honeſtæ rationis vſus 28.29
honeſtũ cauſæ genus 2.29
honeſtũ genus quale 75.41
humile genus cauſæ 2.40
humile genus quale 75.43

I

imagines quid 33.51
imago quid 63.35 85.25.
imitatio 54.33
imprudentia 83.25 8.5.
imprudentia quid 120.10
impulſio quid 104.15
inconſtans genus argumentationis 96.28

indignatio quid 98.19
inductio quid 85.52
infitiatio 9.14
infirma ratio quæ 20.33
inſinuationis, & principij diſcrimen 4.3
inſinuationis vſus 76.52
inſinuatio quid 75.54
intellectio 55.48
intelligentia quid 132.51
intentio 9.14
interpretatio 53.12
interrogatio qualis 46.7
Inuentio in quot parteis diuiditur 2.1
inuentio quid 1.42
iocatio quid 32.44
iphigenia 36.20
iudicatio 9.15 9.1.111.15.
iudicatio quid 75.58
iudicatum 115.16
iudicatum quid 15.4. 85.14.133.15.
iudiciale genus 1.36 70.47.
iudiciale genus vnum eſſe non poſſe 72.40
iudicialis pars 73.29
iuridicialis cōſtitutio 115.3 7.47.
iuſtitiæ partium vſus 26.53
iuſtitia quid 26.39 132.50.

L

Ladas curſor 39.29
latinitas quid 44.3
laudabile quid 27.40
laus rerū externarum 28.40
legis ius 7.22
legitima cōſtitutio quæ 6.22
lemnus 66.33
leue genus argumentationis 95.43
libanus 64.18
licentia quid 57.2
liſippus 41.29
loci communes ex quibus præceptis ſumuntur 24.24
loci in memoria quid 35.2
longum vitium exordiorum 78.1
lucilius 15.40
Lucius Accius 15.41
L.Brutus 65.55
L.Saturninus 6.53

M

Magiſtratus officium 56.47
magnificentia quid 133.19
magnitudo vocis vnde pa retur 31.40
maieſtas 51.12
maieſtatem minuere 111.26
M. Druſus 15.37
materia facultatis 70.31
membrum quid 48.15
memoria artificioſa 34.14
memoria duplex 34.20
memoria naturalis 34.21
memoria quid 34.18
71.29.182.47.
menelaus 36.21
miſericordia quomodo cõ mouetur auditoris ani mus 25.7
modeſtiæ partiũ vſus 27.22
modeſtia quid 26.44
133.32.
modus quid 83.23
mollitudo vocis quæ 31.44
motus quid 33.34

N

Narrationis cõditiones 4.51
narratio quid 2.6
32.43.78.14.
narrationum genera 4.26
narratio veriſimilis quomodo efficiatur 5.20
naturæ ius 15.26
neceſſitudo 8.10
negotialis conſtitutio 113.4
negotialis pars 73.2
nomen quid 81.8
nominatio 54.30
notatio quid 63.57
numitor obſoletus 56.24

O

Obſcurũ genus quale 75.47
obſeruantia 114.29
occaſio quid 83.8
occaſio quomodo quæratur 11.33
occupatio quid 52.22
offenſum genus argumentationis 96.21
officium oratoriæ facultatis 70.24
orationis vſus in figura graui 42.10

oratoris officium quale 1.28.

ordinis vſus 29.33

P

Pacta quid 15.51

pacti ius 15.50

pactum quid 114.43 133.14.

par quid 114.33 133.14.

pars quid 83.45 89.51.

partitio 80.2

patientia quid 133.23

paucitas in pittione 80.39

permiſſio quid 53.32

permutatio 56.15

perſeuerantia 133.26

perſpicuum genus argumētationis 96.17

philoctetes 54.22

pietas 114.23 120.8.

pietas quid 133.1

polycletus 41.32

populi officium 56.49

præciſio quid 54.10

principium quid 2.31 75.52.

probabile in cauſa coniecturali 10.21

probabile quid 84.40

probabilis narratio quomodo 79.26

prometheus 41.19

pronominatio 54.40

pronominatio 31.23

pronominatio qd 1.48 71.30.

προοίμιον 2.30

propoſitio quid 17.57

propria verba 44.42

proprij loci qui 12.17

prudentia quid 26.36 83.25. 132.45.

publicum quid 83.17

P.Mutius 15.41

P.Sulpitius 8.26

purgatio 8.4

purgatio quid 16.38

Q

Quæſtio ī oratore 70.58

quæſtio quid 74.47

Digitized by Google

R

Ratiocinatio quid 46.43
87.28.104.21
Ratio honeſta 27.58
ratio infirma quæ 20.17
rationis confirmatio quid
17.58.
ratio quid 8.43.17.58
ratio tuta 28.16
ratio vana quæ 20.28
ratio vitioſa quæ 20.16
rectum quid 26.34
rectum 27.42
rectum quid 26.34
relatio criminis 117.32
relatio criminis qd 73.52
religio 114.22
religioſum 85.16
remotio criminis 118.35
remotio crimis qd 73.47
remotum genus argumentationis 95.50
repetitio breuis omnium, quæ in libro ad Herennium dicta ſunt 66.32
repetitio quid 45.12
reprehenſio quid 92.30
rex nullus captiuus interficiebatur 47.8

S

Sannio 64.9
ſapiens 60.25
ſapientis eſt, nullum periculũ pro rep. vitare 61.5
ſariſſæ 54.55
ſaturninus 66.28
50.13.
ſcipio 45.15
ſenatus officium 56.46
ſententia quid 47.21
ſeparatum vitium exordiorum 78.3
ſermocinatio quid 60.20
65.3.
ſermo quid 32.34
ſextus Iulius 15.39
ſignificatio quid 66.4
ſignum quid 11.15
ſimile quid 83.37
ſimile vitioſum 23.42
ſimiliter cadẽs quid 49.8
ſimiliter deſinẽs qd 49.15
ſimilitudines rerũ quomodo conſtituantur 35.50
ſimilitudines verborũ quõ conſtituantur 35.52
ſimilitudo quid 62.2
ſimplex cauſa 74.18

ſimplicis concluſionis reprehenſio 94.32
ſingulare quid 83.21
ſocratis inſtitutum 86.26
ſolecíſmus quid 44.35
ſofia 64.19
ſpatij cõſyderatio 11.28
ſpes perficiendi 11.35
ſtudium quid 82.16
ſubiectio quid 50.35
ſulpitius 23.28
ſuperlatio 55.28
ſuſpicio ex facto 108.12
ſuſpicio ex negotio 108.13

T

Tarpeius mons 54.52
tarſus 66.34
tẽperantia quid 133.27
tempus quid 82.47
tempus quomodo quæratur 11.26
teſtimonij probatio 39.52
teſtis officium 56.48
tranſgreſſio 55.18
tranſitio qualis 51.55
tranſlatio 55.58
tranſlatio criminis quid 16.18.
trãſlatiua cõſtitutio 73.56
tranſlatum vitium exordiorum 78.5
triptolemus 41.17
turpe genus argumentationis 96.18
turpe genus cauſæ 2.23
tutæ rationis vſus 28.16
tuta vtilitas 26.25

V

Veientes 23.21
veritas 114.31
veritas quid 133.8
vindicatio. 114.26
vindicatio quid 133.4
vis quo fecerimur 26.28
vitium commune exordiorum 77.52
vſitata verba 44.41
vtilitas 27.57
vtilitas duplex in ciuili cõſultatione 26.23
vtilitatis diuiſio 27.57
vulgare vitium exordiorum 77.55

X

Xenophon 85.57

Z

Zetus 22.50

FINIS.

Errata nonnulla candide vel lector imprimenda curauimus, quæ excuſſorum incuria vel humano lapſu homines enim ſumus ab extreme manus impoſitione accurate deprehendimus, e primo.

Folio primo a fronte verſu. 10. legem conſcriberemus.

fol. 2	a tergo ver.	18	quidq́;
fol. 5	a fronte ver.	13	geſtæ res cum æ
fol. 6	a tergo ver.	21	Tulius ſe, quæ velit ipſe,
fol. 7	a fronte ver.	28	deijciatur.
fol. 8	a fronte ver.	19	in concilium
fol. 9	a tergo ver.	19	prope,
fol. 10	a fronte ver.	18	habitum
fol. 11	a fronte ver.	29	ſatis'ne cum accentu
fol. 11	a tergo ver.	28	ſi tu mor aut liuor
fol. 12	a tergo ver.	23	coniecturæ
fol. 13	a fronte ver.	18	in ore eſſe.
fol. 15	a fronte ver.	6	Id quoq; ſine accentu
eodem	ver.	8	tranſlationibus
eodem	ver.	23	iure'ne factum
eodem	ver.	28	parentes à liberis
folio 17	a frõte ver.	6	fere`
eodem	a tergo ver.	4	potuerit'ne tantum
folio 20	a frõte ver.	18	Infirma
eodem	ver.	15	re ipſa
fol. 22	a tergo ver.	17	expoſitione
fol. 23	a fronte ver.	11	factum'ne ſit

fol. 24	a tergo ver.	18	*conſilio*
eodem	ver.	28	*nefarium*
fol. 25	a fronte ver.	1	*dicemus*
fol. 28	a frōte ver.	9	*diuiſione*
eodem	a tergo ver.	15	*que his*
fol. 30	a fronte ver.	7	*ſtulte factum*
eodē 30	a tergo ver.	15	*diſpoſitio*
fol. 33	a tergo ver.	1	*commutationibus*
fol 36	a fronte ver.	23	*exſuſcitauerimus*
fol. eodē	a tergo ver.	21	*exſuſcitari*
fol. 37	a frōte ver.	23	*illi omma*
fol. 38	a frōte ver.	21	*in ſuperioribus*
eodē 38	a tergo ver.	1	*quædam.*
fol. 40	a frōte ver.	8	*trāſcripſiſſetis ꝑ duplex ſſ*
fol. 39	a tergo ver.	26	*pollicenter*
fol. 40	a frōte ver.	9	*iſtud artificium*
fol. 41	a fronte ver.	2	*& poëtis*
fol. 2	a tergo ver.	25	*quæſo res*
fol. 43	a fronte ver.	11	*de rebus*
fol. 43	a tergo ver.	21	*depulſus erit*
fol. 49	a fronte ver.	11	*egentem*
fol 51	a fronte ver.	9	*non eſſe factum*
eodem	ver.	22	*identidem*
fol. 54	a fronte ver.	8	*ſtude verum*
fol. 57	a fronte ver.	21	*condemnaſſetis*
fol. 58	a fronte ver.	3	DIMINVTIO
fol. 59	a fronte ver.	27	*ſeparatim*
eodem	a tergo ver.	5	*nemini*
fol. 62	a fronte ver.	11	*tædas*

eodem		a tergo ver.	vlti.	quæ virtutis magiſtræ, ſine diſtin.
fol.	84	a fronte ver.	26	conſumitur
fol.	11	a tergo ver.	28	leg. tumore
fol.	41	a fronte ver.	14	Si merces ipſi, nõ nurces
fol.	42	a tergo ver.	25	quæſo, quæ res erat.

De Inuentione librorum errata, & Primo.

fol.	68	a tergo ver.	5	victu ferino, nõ victis
fol.	69	a frõte ver.	1	qui tandem cum accentu
fol.	71	a tergo ver.	17	quæſtionem
fol.	72	a fronte ver.	22	controuerſia
fol.	23	a frõte ver.	6	depulſionem
fol.	74	a fronte ver.	27	quam maximæ
fol.	eodẽ	a tergo ver.	2	ſeparata
fol.	76	a frõte ver.	18	Beneuolentia
fol.	80	a frõte ver.	6	cum aduerſarijs
fol.	eodẽ	a tergo ver.	11	paratur
fol.	87	a tergo ver.	14	rationibus
fol.	88	a tergo ver.	25	oſtendemus
fol.	105	a frõte ver.	7	Hoc intellecto p duplex
fol.	107	a tergo ver.	2	delinquere
fol.	108	a frõte ver.	23	faculteas
fol.	110	a frõte ver.	22	certioribus
fol.	120	a tergo ver.	6	preſtò
fol.	122	a tergo ver.	16	immiſericordem
fol.	126	a tergo ver.	6	obſcure
eodem		a tergo ver.	19	qui aliquid
fol.	127	a frõte ver.	11	ferè locis

eodem	*a frõte ver.*	23	*quippe*
fol. 128	*a frõte ver.*	11	*diligenter*
fol. 128	*a tergo ver.*	28	*accidiſſet*
fol. 130	*a tergo ver.*	12	*effugiendi*
fol. 132	*a tergo ver.*	3	*partes*
fol. 135	*a frõte ver.*	16	*neceſſitudo*
eodem	*a fronte ver.*	17	*incolumitatem.*

FINIS.

Digitized by Google

RHETORICORVM AD C. HERENNIVM LIBER PRIMVS.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

E T S I Negotijs familiaribus impediti, vix ſatis otium ſtudio ſuppeditare poſſumus: & id ipſum, quod datur otij, libentius in philoſophia conſumere conſueuimus: tamen tua nos C. Herenni voluntas commouit, vt de ratione dicendi conſcriberemus: ne aut tua cauſa noluiſſe nos, aut fugiſſe laborem putares. & eo ſtudioſius hoc negotium ſuſcepimus: quod te non ſine cauſa velle cognoſcere rhetoricam intelligebamus. non enim parum habet in ſe fructus copia dicendi, & commoditas orationis: ſi recta intelligentia, & definita moderatione animi gubernetur. Quas ob res, illa, quæ græci ſcriptores inanis arrogantiæ cauſa ſibi aſſumpſerunt: reliquimus. nam illi, ne parum multa ſciſſe viderentur: ea conquiſiuerunt, quæ nihil attinebant: vt ars difficilior cognitu putaretur. nos autem ea, quæ videbantur ad rationem dicendi pertinere: ſumpſimus. nõ enim ſpe quæſtus, aut gloria cõmoti venimus ad ſcribendũ, quemadmodũ cæteri: ſed vt induſtria noſtra tuæ morem geramus voluntati. Nũc, ne nimium longa ſumatur oratio: de re dicere incipiemus: ſed ſi te vnũ illud monuerimus, artem ſine aſſiduitate dicendi nõ multum iuuare: vt intelligas hanc rationem præceptionis accommodari ad exercitationem oportere.

O R A T O R I S Officium eſt, de ijs rebus poſſe dicere: quæ res ad vſum ciuilem moribus, ac legi-

bus conſtitutæ ſunt, cum aſſenſione auditorum, quoad eius fieri poterit. Tria ſunt genera cauſarum, quæ recipere debet orator: demonſtratiuum, deliberatiuum, iudiciale. Demonſtratiuum eſt, quod tribuitur in alicuius certæ perſonæ laudem, vel vituperationem. Deliberatiuum eſt, quod in conſultatione poſitum, habet in ſe ſuaſionem, & diſſuaſionem. Iudiciale eſt, quod poſitum in controuerſia, habet accuſationem, aut petitionem cum defenſione. Nunc quas res oratorem habere oporteat, docebimus: deinde, quomodo has cauſas tractari conueniat, oſtendemus. Oportet igitur in oratore eſſe inuentionem, diſpoſitionem, elocutionem, memoriam, & pronuntiationem. Inuentio eſt excogitatio rerum verarum, aut veriſimilium, quæ cauſam probabilem reddant. Diſpoſitio eſt ordo, & diſtributio rerum: quæ demonſtrat, quid quibus in locis ſit collocandum. Elocutio eſt idoneorum verborum, & ſententiarum ad inuentionem accomodatio. Memoria eſt firma animi rerum, & verborum diſpoſitionis perceptio. Pronuntiatio eſt vocis, & vultus, & geſtus moderatio cum venuſtate. Hæc omnia tribus modis aſſequi poterimus, arte, imitatione, exercitatione. Ars eſt præceptio, quæ dat certam viam, rationemq; dicendi. Imitatio eſt, qua impellimur cum diligenti ratione, vt aliquorum ſimiles in dicendo velimus eſſe. Exercitatio eſt aſſiduus vſus, conſuetudoq; dicendi. Quoniam igitur demonſtratum eſt, quas cauſas oratorem recipere, quasq; res habere, conueniret: nũc, quemadmodum ad orationem poſſint oratoris officia accommodari: dicendum videtur.

NVENTIO In ſex parteis orationis cõ ſumitur, exordium, narrationem, diuiſionem, confirmationem, confutationem, concluſionem. Exordium eſt principium orationis, per quod animus auditoris, vel iudicis conſtituitur: vel apparatur ad audiendum. Narratio eſt rerum geſtarum, aut perinde vt geſtarum expoſitio. Diuiſio eſt, per quam aperimus, quid conueniat: & quid in controuerſia ſit: & per quam exponimus, quibus de rebus ſimus dicturi. Confirmatio eſt noſtrorum argumentorum expoſitio cum aſſeueratione. Confutatio eſt contrariorum locorum diſſolutio. Concluſio eſt artificioſus terminus orationis. Nunc, quoniam vnà cum oratoris officijs, quo res cognitu facilior eſſet: producti ſumus, vt de orationis partibus loqueremur: & eas ad inuentionis rationem accomodaremus: de exordio primum dicendum videtur. CAVSA poſita, quo cõmodius exordiri poſſimus: genus cauſæ eſt conſyderandum. Genera cauſarum ſunt quatuor, honeſtum, turpe, dubium, humile.

Honeſtum cauſæ genus putatur, cũ aut id defendimus, quod ab omnibus defendendũ videtur: aut id oppugnamus, quod ab omnibus videtur oppugnari debere: vt pro viro forti cõtra paricidam. Turpe genus cauſæ intelligitur, cũ aut honeſta res oppugnatur: aut defenditur turpis. Dubium genus eſt, cum habet in ſe cauſa & honeſtatis, & turpitudinis partem. Humile genus eſt, cum contempta res affertur. Cum hæc ita ſint: conueniet exordiorum rationem ad omne genus cauſæ accommodari. Exordium duo ſunt genera, principium, quod græ

ὰ προοίμιον appellatur: & inſinuatio, quæ ἔφοδος nominatur. Principiũ eſt, cum ſtatim auditoris animum nobis idoneum reddimus ad audiendum. Id ita ſumitur: vt attentos, vt dociles, vt beneuolos auditores habere poſſimus. Si genus cauſæ dubium habebimus: à beneuolentia principium conſtituemus: ne quid illa turpitudinis pars nobis obeſſe poſſit. Sin humile genus erit cauſæ: faciemus attentos. Sin turpe cauſæ genus erit: inſinuatione vtemur: de qua poſterius dicemus: niſi quid nacti fuerimus, quare aduerſarios criminando, beneuolentiam captare poſſimus. Sin honeſtũ cauſæ genus erit: licebit recte vel vti, vel non vti principio. Si vti volemus: aut id oportebit oſtẽdere, quare cauſa ſit honeſta: aut breuiter, quibus de rebus ſimus dicturi, exponere. Si principio vti nolemus: à lege, à ſcriptura, aut ab aliquo firmiſſimo noſtræ cauſæ adiumento principium capere oportebit. Quoniam igitur docilem, beneuolum, attentum habere auditorem volumus: quo modo quidq; cõfici poſſit, aperiemus. Dociles auditores habere poterimus, ſi ſummam cauſæ breuiter exponemus: & ſi attẽtos eos faciemus. nam docilis eſt is, qui attente vult audire. Attentos habebimus, ſi pollicebimur nos de rebus magnis, nouis, inuſitatis verba facturos, aut de iis rebus, quæ ad remp. pertinent, aut ad eos ipſos, qui audiẽt, aut ad deorum immortaliũ religionem: & ſi rogabimus, vt attente audiant: & ſi numero exponemus res: quibus de rebus dicturi ſumus. Beneuolos auditores facere quatuor modis poſſumus, à noſtra, ab aduerſariorũ, ab auditorum perſona, & à rebus ipſis. A noſtra perſona beneuolentiam contrahemus, ſi noſtrum

officium ſine arrogantia laudabimus, aut in remp. quales fuerimus, aut in parentes, aut in amicos: aut in eos ipſos, qui audiunt: aliquid referemus: dummodo hæc omnia ad eam ipſam rem, de qua agitur, ſint accommodata. Item ſi noſtra incommoda proferemus, inopiam, ſolitudinem, calamitatem: & ſi orabimus, vt nobis ſint auxilio: & ſimul oſtendemus, nos, in alijs ſpem noluiſſe habere. Ab aduerſariorum perſona beneuolentia captabitur, ſi eos in odium, in inuidiam, in contemptionem adducemus. In odium rapiemus, ſi quid eorum ſpurce, ſuperbe, perfidioſe, crudeliter, confidenter, malitioſe, flagitioſe factum proferemus. In inuidiam trahemus, ſi vim, ſi potentiam, factionem, diuitias, incontinentiam, nobilitatem, clientelas, hoſpitum, ſodalitatem, affinitates aduerſariorum proferemus: & his adiumentis magis, q̄ veritati eos cõfidere aperiemus. In contemptionem adducemus, ſi inertiam, ignauiam, deſidiam, luxuriam aduerſariorum proferemus. Ab auditorum perſona beneuolentia colligetur, ſi res eorum fortiter, ſapienter, manſuete, magnifice iudicatas proferemus: & ſi, quæ de his exiſtimatio, quæ iudicij exſpectatio ſit, aperiemus. À rebus ipſis beneuolum efficiemus auditorem, ſi noſtram cauſam laudando extollemus: aduerſariorum per contemptionem deprimemus. Deinceps de inſinuatione aperiendum eſt. TRIA ſunt tempora, quibus principio vti non poſſumus: quæ diligenter ſunt conſyderanda: aut cum turpem cauſam habemus: hoc eſt cum ipſa res animum auditoris à nobis alienat: aut cum animus auditoris perſuaſus eſſe videtur ab ijs, qui ante contra dixerunt: aut cum defeſſus eſt

eos audiendo, qui ante dixerunt. Si cauſa turpitudi-nem habebit: exordiri poterimus his rationibus: rem, non hominem, aut hominem, non rem ſpectari oportere: nõ placere nobis ipſis quæ facta dicantur ab aduerſarijs: & eſſe indigna, aut nefaria. Deinde, cum diu rem auxe-rimus, nihil ſimile à nobis factum oſtendemus: aut ali-quorum iudicium de ſimili cauſa, aut de eadem, aut de minore, aut de maiore proferemus. Deinde ad noſtram cauſam pedetẽtim accedemus: & ſimilitudinem confe-remus. Item, ſi negabimus nos de aduerſarÿs, aut de aliqua re dicturos: & tamen occulte dicemus interie-ctione verborum. Si perſuaſus auditor fuerit: ideſt ſi oratio aduerſariorum auditoribus fidem fecerit (neq; enim non facile ſcire poterimus: quoniam non ſumus ne-ſcij, quibus rebus fides fieri ſoleat) ergo ſi fidem fa-ctam putabimus: his rebus nos inſinuabimus ad cauſam: ſi de eo, quod aduerſarij firmiſſimum ſibi adiumentum pu-tauerint: primũ nos dicturos pollicebimur: aut ab aduer-ſarij dicto exordiemur, & ab eo maxime, quod ille nup-rime dixerit: aut dubitatione vtemur: quid potiſſimum dicamus: aut cui loco primum reſpondeamus, cum admi-ratione. Si defeſſi erunt audiendo: ab aliqua re, quæ riſum mouere poſſit: exordiemur, ab apologo, à fa-bula veriſimili, imitatione, deprauatione, inuerſione, abiectione, ambiguo, ſuſpicione, irriſione, ſtultitia, exuperatione, collocatione, literarum mutatione, præ-terea expectatione, ſimilitudine, nouitate, hiſtoria, ver-ſu, aut ab alicuius interpellatione, aut arriſione: & ſi promiſerimus aliter ac parati fuerimus, nos eſſe dictu-

rónnos nō eodē modo, vt cæteri ſoleant, verba facturos: quid alij ſoleant: quid nos facturi ſimus, breuiter exponemus. Inter inſinuationem, & principiū hoc intereſt: quod principium huiuſmodi debet eſſe: vt ſtatim apertis rationibus, quas præſcripſimus: aut beneuolum, aut attentum, aut docilem faciamus auditorem. At inſinuatio eiuſmodi debet eſſe: vt occulte per diſſimulationem eadem illa omnia conficiamus: vt ad eandem commoditatem in dicendi opere venire poſſimus. Verum hæ tres vtilitates tametſi in tota oratione ſunt comparandæ: hoc eſt vt auditores ſeſe perpetuo nobis attentos, dociles, beneuolos præbeant: tamen id per exordium cauſæ maxime comparandum eſt. Nunc, ne quando vitioſo exordio vtamur: quæ vitia vitanda ſunt, docebo. In exordienda cauſa ſeruandum eſt, vt lenis ſit ſermo, & vſitata verborum conſuetudo: vt non apparata oratio videatur eſſe. VITIOSVM exordiū eſt, quod in plureis cauſas poteſt accommodari: quod vulgare dicitur. Itē vitioſum eſt, quo nihilo minus aduerſarius pōt vti: q̄d cōmune appellatur. Itē illud, quo aduerſarius poterit vti ex contrario. Item vitioſum eſt, quod nimium apparatis verbis cōpoſitum eſt, aut nimis longum eſt: & quod nō ex ipſa cauſa natum videatur: vt proprie cohæreat cum narratione: & quod neq; beneuolum, neq; docilem, neq; attentum facit auditorem. De exordio ſatis dictum eſt. Deinceps ad narrationem transeamus.

NARRAtionum tria ſunt genera: vnū, quo exponimus rem geſtā: & vnūquodq; trahimus ad vtilitatē noſtrā vincendi cauſa: quod pertinet ad eas cauſas, de

quibus iudiciũ futurũ eſt. Alterum genus eſt narratio-nis, quod intercurrit nonnunquam aut fidei, aut crimina-tionis, aut tranſitionis, aut alicuius apparationis, vel lauda-tionis cauſa. Tertiũ genus eſt id, quod à cauſa ciuili remo-tum eſt: in quo tamen exerceri conuenit, quo commodius illas ſuperiores narrationes in cauſis tractare poſſimus.

Eius narrationis duo ſunt genera: vnũ, q̃d in negotiis, alterum, quod in perſonis poſitum eſt. Id, quod in nego-tiorum expoſitione poſitum eſt: treis habet partes, fabu-lam, hiſtoriam, argumentum. Fabula eſt, quæ neq; veras, neq; veriſimiles continet res: vt eæ, quæ tragœdijs traditæ ſunt. Hiſtoria eſt geſta res, ſed ab ætatis noſtræ memoria remota. Argumentum eſt ficta res, quæ tamen fieri potuit: velut argumenta comœdiarum. Illud genus narrationis, quod in perſonis poſitum eſt: debet habere ſermonis feſti-uitatem, animorum diſſimilitudinem, grauitatem, lenitatẽ, ſpem, metum, ſuſpicionem, deſyderium, diſſimulationem, miſericordiam, rerum varietates, fortunæ commutationẽ, inſperatum incommodum, ſubitã lætitiam, iucundum exi-tum rerum. Verum hoc in exercendo tranſigetur. Illud, quod ad veritatem pertinet: quomodo tractari cõueniat, aperiemus. Treis cõuenit res habere narrationem, vt bre-uis, vt dilucida, vt veriſimilis ſit: quæ quoniam fieri opor-tere ſcimus: quemadmodum faciamus, cognoſcendum eſt. Rem breuiter narrare poterimus, ſi inde incipiemus nar-rare, vnde neceſſe erit: & ſi non ab vltimo initio repetere volemus: & ſi ſummatim, non particulatim narrabimus, et ſi nõ ad extremũ, ſed vſq; eò, quò opus erit, proſeque-mur: & ſi tranſitionibus nullis vtemur: & ſi non deerra-

bimus ab eo, quod cœperimus exponere: & ſi exitus re-rum ita exponemus, vt ante quoq; quæ facta ſunt, ſciri poſ-ſint: tametſi nos reticuerimus: quod genus, ſi dicam me ex prouincia rediſſe: profectum quoq; in prouinciam intelli-gatur: & omnino non modo id, quod obeſt: ſed etiam id, quod neq; obeſt, neq; adiuuat: ſatius eſt præterire: & ne bis, aut ſæpius idem dicamus, cauendum eſt: etiam ne id, quod ſemel ſupra diximus, deinceps dicamus, hoc modo. Athenis Megarã veſperi aduenit Simo: vbi aduenit Me garam, inſidias fecit virgini: inſidias poſtquã fecit, vim in loco attulit. Rem dilucide narrabimus, ſi vt quicq; pri mum geſtum erit: ita primum exponemus: & rerum, ac tẽ porum ordinem conſeruabimus: vt geſte res erunt, aut vt potuiſſe geri videbuntur. Hic erit conſyderãdum, nequid perturbate, nequid contorte, ne quid ambigue, nequid no ue dicamus: nequã in aliam rem tranſeamus: ne ab vltimo repetamus: ne longe proſequamur: nequid, quod ad rem pertineat, prætereamus: & ſi perſequemur ea, quæ de bre uitate præcepta ſunt: nam quo breuior, eo dilucidior, & cognitu facilior narratio fiet. Veriſimilis narra-tio erit, ſi, vt mos, vt opinio, vt natura poſtulat dicemus: ſi ſpatia temporum, perſonarum dignitates, conſiliorum rationes, locorum opportunitates conſta-bunt, ne refelli poſſit: aut temporis parum fuiſſe: aut cau-ſam nullam, aut locum idoneum non fuiſſe: aut homines ipſos facere: aut pati non potuiſſe. Si vera res erit: ni-hilominus hæc omnia narrando conſeruanda ſunt: nam ſæ pe veritas, niſi hæc ſeruata ſint: fidẽ nõ poteſt facere. Sin erunt ficta: eo magis erunt conſeruanda. De his rebus

mute conſligendum eſt: quibus in rebus tabulæ, aut alien ius firma authoritas videbitur interfuiſſe.

Adhuc quæ dicta ſunt, arbitror mihi conſtare cum cæteris artis ſcriptoribus: niſi quia de inſinuatione noua excogitauimus: quod eã ſoli præter cæteros in tria tempora diuiſimus: vt plane certam viam, & perſpicuam rationem exordiorum haberemus. Nunc, *quod reliquum eſt, quoniam de rerum inuentione diſputandum eſt: in qua ſingulare conſumitur oratoris officium: dabimus operam, vt nihilo minus induſtriæ, quàm rei vtilitas poſtulabit, quæſiſſe videamur: ſi prius pauca de cauſarum diuiſione dixerimus.*

CAVSARVM *diuiſio in duas parteis diſtributa eſt. Primum, perorata narratione debemus aperire, quid nobis conueniat cum aduerſariis: ſi ea, quæ nobis vtilia erunt: conuenient: quid in controuerſia relinquatur, hoc modo.* Interfectam *eſſe ab Oreſte matrẽ, conuenit mihi cum aduerſarijs: iure fecerit: & licuerit'ne facere: id eſt in controuerſia.* Item *è contrario.* Agamemnonem *eſſe à Clytemneſtra occiſum confitentur: cum id ita ſit, me vlciſci parentem negant oportuiſſe.* Deinde, *cum hoc fecerimus, diſtributione debemus vti.* Ea *diuiditur in duas parteis, enumerationem, & expoſitionem.* Enumeratione *vtemur, cum dicemus numero, quot de rebus dicturi ſumus. eam pluſq̃ trium partium numero eſſe non oportet: nam & periculoſum eſt, nequãdo plus, minus've dicamus: et ſuſpicionem afferet auditori meditationis, & artificii: quæ res fidẽ abrogat oratori.* Expoſitio *eſt, cũ res, quibus de rebus dicturi ſumus: exponimus*

breuiter, & abſolute. Nunc ad confirmationē trāſeamus.

TOTA *ſpes vincendi, ratioq́; perſuadēdi poſita eſt in confirmatione, & confutatione.* Nam, *cum adiumenta noſtra expoſuerimus: contrariaq́; diſſoluerimus: abſolute nimirum munus oratoriū confecerimus.* Vtrunq; *igitur facere poterimus, ſi conſtitutionem cauſæ cognouerimus.* Cauſarum *conſtitutiones alii quatuor fecerunt, noſter doctor* Hermetes *treis putauit eſſe: non vt de illorum quicquam detraheret inuentione: ſed vt oſtenderet, id, quod oportuiſſet ſimpliciter, & ſingulari modo docere: illos diſtribuiſſe dupliciter, & bipartito.* Cō*ſtitutio eſt prima deprecatio defenſoris cum accuſatoris in ſimulatione coniuncta.* Conſtitutiones *itaq́;, vt diximus, treis ſunt, coniecturalis, legitima, iuridicialis.* Coniecturalis *eſt, cum de facto controuerſia eſt, hoc modo.* Aiax *in ſylua, poſt quam reſciuit quæ feciſſet per inſaniam: gladio incubuit.* Vlyſſes *interuenit: occiſum conſpicatur: è corpore cruentum telum educit.* Teucer *interuenit: cū fratrem occiſum, & inimicum fratris cum gladio cruento videt: capitis arceſſit.* Hic, *quoniam coniectura verum quæritur: de facto erit controuerſia: & ex eo conſtitutio cauſæ coniecturalis nominatur.* Legitima *conſtitutio eſt, cum in ſcripto, aut ex ſcriptis aliquid controuerſiæ naſcitur.* Ea *diuiditur in parteis ſex, ſcriptum, & ſententiam, contrarias leges, ambiguū, definitionem, tranſlationem, ratiocinationem.* Ex *ſcripto, & ſententia naſcitur controuerſia, cum videtur ſcriptoris voluntas cum ſcripto ipſo diſſentire, hoc modo.* Si *lex ſit, quæ iubeat eos, qui propter tempeſtatem nauim reliquerint: omnia p*

dereteorum nauim, cæteraq; eſſe, ſi nauis conſeruata ſit, qui remanſerunt in naui. Magnitudine tempeſtatis omnes perterriti, nauim reliquerunt: & in ſcapham conſcenderunt, præter vnum ægrotum. is propter morbum exire, & fugere nõ potuit. caſu, & fortuna nauis in portũ incolumis delata eſt: illam ægrotus poſſidet: nauim petit ille, cuius fuerat. Hæc conſtitutio legitima eſt ex ſcripto, & ſentẽtia. Ex contrariis legibus controuerſia conſtat, cũ alia lex iubet, aut permittit: alia vetat quidpiam fieri, hoc modo. Lex vetat eũ, qui de pecuniis repetundis damnatus ſit: in concione orationem habere. Altera lex iubet, Augurẽ, in demortui locũ qui petat, in cõcione nominare. Augur qui dã dãnatus de pecuniјs repetundis, in demortui locũ qui petat, nominauit: petitur ab eo multa. Conſtitutio hæc eſt legitima ex cõtrariis legibus. Ex ambiguo controuerſia naſcitur, cum ſcriptũ duas, aut pluręs res ſignificat, hoc modo. Pater familias, cum filium hæredẽ faceret: teſtamento vaſa argentea vxori legauit. Tullius hæres meus. Terentiæ vxori meæ. xxx. pondo vaſorum argẽteorum dato, quæ volet. Poſt mortem eius vaſa pretioſa, & cælata magnificæ, illa petit: Tullius ſe quæ velit ipſe. xxx. põdo ei debere dicit. Conſtitutio eſt legitima ex ambiguo. Ex definitione cauſa conſtat, cum in controuerſia eſt, quo nomine factum appelletur. ea eſt huiuſmodi. Cum L. Saturninus legem frumentariam de ſemiſſibus, & trientibus laturus eſſet: Cepio, qui per id temporis Quæſ. vrbanus erat: docuit Senatum, ærarium non poſſe pati largitionem tantam. Senatus decreuit, ſi eam legem ad populum ferat, aduerſus remp. videri eum facere. Saturninus ferre cœ-

pit.collegæ intercedere:ille nihilo minus ciſtellam detu-lit. Cepio, vt illum contra S. C. intercedentibus colle-gis aduerſus rem.vidit ferre:cum viris bonis impetum fa-cit:pontes diſturbat:ciſtas deijcit:impedimento eſt,quo ſe-cius feratur lex. accerſitur Cepio maieſtatis. Conſtitu-tio eſt legitima ex definitione. vocabulum enim definitur ipſum, conquæritur, quid ſit minuere maieſtatem.

Ex tranſlatione controuerſia naſcitur, cum aut tempus differendum,aut accuſatorem mutandum,aut iudices mu tandos reus dicit.Hac parte conſtitutionis Græci in iudi-cijs,nos in iure ciuili plerunq; vtimur. In hac parte nos iuris ciuilis ſcientia iuuabit. In iudicijs tamen nonnihil ea vtimur, vt hoc modo. Siquis peculatus accuſatur,quod vaſa argentea publica de loco priuato dicatur ſuſtuliſſe: poſſit dicere,cũ definitione ſit vſus,quid ſit furtũ quid pe culatus:ſecum furti agi,non peculatus oportere. Hæc par titio legitimæ cõſtitutionis his de cauſis raro venit in iu-dicium,quod in priuata actione prætoriæ exceptiones ſi-unt:& cauſa cadit is, qui non quemadmodum oportet, egerit: & in publicis quæſtionibus cauetur legibus, vt ante ſi reo commodum ſit, iudicium de accuſatore fiat: vtrum illi liceat accuſare,nec ne. Ex ratiocinatione con-trouerſia conſtat,cum res ſine propria lege venit in iudi-cium:quæ tamen ab aliis legibus ſimilitudinem quandam aucupatur. ea eſt huiuſmodi. Lex eſt. Si furioſus exi-ſtet: agnatorum, gentiliumq; in eo, pecuniaq; eius po-teſtas eſto. & lex. Qui parentem necaſſe iudicatus erit: is obuolutus, & obligatus corio deijcatur in profluen-tem. & lex. Paterfamilias, vti ſuper familia, pecu-

nia ue ſua legauerit: ita ius eſto. & lex. Si paterfamilias inteſtato moritur: familia, pecuniaq́; eius agnatorum, gentiliumq́; eſto. Malleolus iudicatus eſt matrem necaſſe: ei damnato ſtatim folliculo lupino os obuolutum eſt: & ſoleæ ligneæ pedibus inductæ ſunt: & in carcerem ductus eſt. Qui defendebant eum, tabulas in carcerem afferunt: teſtamentum ipſo præſente conſcribunt: teſtes rite affuerunt: de illo ſupplicium paulo poſt ſumitur. Ii, qui hæredes erant: teſtamento hæreditatem adeunt. Frater minor Malleoli, qui eum oppugnauerat in eius periculo: ſuam vocat hæreditatem lege agnationis. Hic certa lex in rem nulla affertur: & tamen multæ afferuntur, è quibus ratiocinatio naſcitur, quare potuerit, aut non potuerit iure teſtamentum facere. Conſtitutio legitima eſt ex ratiocinatione. Cuiuſmodi partes eſſent legitimæ conſtitutionis, oſtendimus. nunc de iuridiciali conſtitutione dicamus. IVRIDICIALis *conſtitutio eſt, cum factum conuenit: ſed iure, an iniuria factum ſit, quæritur. Eius conſtitutionis partes ſunt duæ, quarum vna abſoluta, altera aſſumptiua nominatur.*

Abſoluta eſt, cum id ipſum, quod factum eſt, vt aliud nihil foris aſſumatur, recte factum eſſe dicemus: ea eſt huiuſmodi. Mimus quidam nominatim Accium poetam compellauit in ſcena: cum eo Accius iniuriarum agit: hic nihil aliud defendit, niſi licere nominari eum, cuius nomine ſcripta dentur agenda. Aſſumptiua pars eſt, cum per ſe defenſio infirma eſt, ſed aſſumpta ex extranea re, comprobatur. Aſſum-

ptiuæ partes ſunt quatuor, cõceſſio, remotio criminis, trãſlatio criminis, comparatio. Conceſſio eſt, cum reus poſtulat ſibi ignoſci. ea diuiditur in purgationem, & deprecationem. Purgatio eſt, cum conſulto ſe negat reus fecisse. ea diuiditur in fortunam, imprudentiam, neceſſitatẽ. Fortunam, vt Cepio ad Tribb. pl. de amiſſione exercitus. Imprudentiam, vt ille, qui de eo ſeruo, qui dominum occiderat: ſupplicium ſumpſit, cui frater eſſet, antequam tabulas teſtamenti aperuerit: cum is ſeruus manumiſſus teſtamento eſſet. Neceſſitudinem, vt ille, qui ad diẽ commeatus non venit: quod eũ aquæ interclusiſſent. Deprecatio eſt, cum & peccaſſe, & conſulto fecisse confitetur: & tamen poſtulat, vt ſui miſereantur. Hoc, in iuditio non poteſt ſe rè vſu venire: niſi quando pro eo dicimus, cuius multa recte facta eſſe cõſtant. Hoc modo, in loco communi per amplificationem inijciemus: quod, ſi hoc feciſſet: tamen ei pro priſtinis beneficiis ignoſci conueniret: verũ nihil poſtulat ignoſci. Ergo in iudiciũ non venit: at in Senatũ, aut ante Imperatorẽ, & in concilium talis cauſa poteſt venire.

Ex tranſlatione criminis cauſa conſtat, cum feciſſe nos non negamus: ſed aliorum peccatis coactos feciſſe dicimus, vt Oreſtes, cum ſe defendit, in matrem confert crimen. Ex remotione criminis cauſa conſtat, cum à nobis nõ crimen, ſed culpam ipſam amouemus: & vel in hominẽ tranſferimus: vel in rẽ quãpiã conferimus. In hominẽ transfertur, vt ſi accuſetur is, qui P. Sulpitiũ ſe fateatur occidiſſe, et id iuſſu Coss. defendat: et eos dicat nõ mõ impaſſe: ſed rationẽ quoq; oſtẽdiſſe, quare id facere liceret. In rẽ cõfert, vt ſi quis ex teſtamẽto, quod facere iuſſus ſit, ex plebiſcito

veteiur. Ex comparatione criminis cauſa conſtat, cum dici mus neceſſe fuiſſe alterutrum facere: & id, quod fecerimus, ſatius fuiſſe facere: ea cauſa huiuſmodi eſt. C. Pompilius cum à Gallis obſideretur: neq; effugere vllo modo poſſet: venit cum hoſtium ducibus in collocutionem: ita diſceſſit, vt impedimenta relinqueret: exercitum educeret: ſatius eſſe duxit amittere impedimenta, q̃ exercitum: exercitum eduxit. impedimenta reliquit. accerſitur maieſtatis. Quæ conſtitutiones, & quæ conſtitutionum partes ſint: ſatis videor oſtendiſſe. Nunc quomodo eas, & qua via tractari conueniat, demonſtrandum eſt: ſi prius aperuerimus, quid oporteat ab ambobus in cauſa deſtinari: quo ratio omnis totius orationis conferatur. Conſtitutione igitur reperta, ſtatim quærenda eſt ratio. Ratio eſt, quæ cauſam facit, & continet defenſionem, hoc modo: vt docendi cauſa in hac potiſſimum conſiſtamus. Oreſtes cum confiteatur ſe occidiſſe matrem: niſi attulerit facti rationem, peruertit defenſionem: ergo affert eam: quæ niſi intercederet, ne cauſa quidem eſſet: illa enim, inquit, patrem meũ occiderat. Ergo, vt oſtendi, ratio ea eſt, quæ continet defenſionem: ſine qua nec parua quidem dubitatio poteſt remorari damnationem. Inuenta ratione, firmamentum quærendum eſt: id eſt, quod accuſationem continet: quod affertur contra rationem defenſionis: de qua ante dictum eſt. Id conſtituetur hoc modo. Cum vſus fuerit Oreſtes ratione, hoc pacto, iure occidi: illa enim patrem meum occiderat: vtetur accuſator firmamento, hoc modo. Sed non abs te tamen occidi, neq; indemnatam pœnas pendere oportuit. Ex ratione defenſionis, & ex firmamento accuſationis,

Digitized by Google

cuſationis, iudicij quæſtio naſcatur, oportet: quam nos iudicationem, Græci κρινόμενον *appellant. Ea conſtituitur ex coniunctione firmamenti, & rationis defenſione, hoc modo. Cum dicat Oreſtes ſe patris vlciſcendi cauſa matrē occidiſſe: rectum' ne fuerit à filio ſine iudicio Clytemneſtram occidi. Ergo hac ratione iudicationem inueniri conuenit. Inuenta iudicatione, omnem rationem totius orationis eo` conferri oportebit. In omnibus conſtitutionibus, & partibus conſtitutionum, hac via iudicationes reperientur, præterquam in coniecturali conſtitutione: in ea enim nec ratio quæritur, quare fecerit (feciſſe enim negatur) nec firmamentū exquiritur: quoniam non ſubeſt ratio, quare ex intētione, & īficiatione iudicatio cō ſtituitur, hoc modo. Intētio: occidiſti Aiacem. Inficiatio: nō occidi. Iudicatio: occiderit' ne. Ratio omnis vtriusq; orationis, vt ante dictū eſt, ad hāc iudicationē cōferenda eſt. ſi plures erunt cōſtitutiones, aut partes cōſtitutionum: iudicationes quoq; plures erūt in vna cauſa: ſed omnes ſimili ratione reperiētur. Sedulo dedimus operā, vt breuiter, & dilucide quibus de rebus adhuc dicendū fuit, diceremus. Nunc, quoniā ſatis huius voluminis magnitudo creuit: cōmodius eſt in altero libro de cæteris rebus deinceps exponere: ne qua propter multitudinē literarū poſſit animū tuū defatigatio retardare. ſed, ſi quidē hæc tardius, quàm ſtudes, abſoluentur: cum rerū magnitudini, tum noſtris quoq; occupationibus aſſignare debebis. Veruntamē maturabimus: & qd̄ negotio diminutū fuerit, exæquabimus īduſtria: vt pro tuo in nos officio, & noſtro ī te ſtudio, munus hoc accumulatiſſime tuæ largiamur voluntati.*

Digitized by Google

RHETORICORVM AD C. HERENNIVM LIBER SECVNDVS.

I N Primo libro Herēni breuiter expoſuimus, quas cauſas recipere oratorem oporteret:& in quibus officijs artis elaborare conueniret:& ea officia qua ratione facillime conſequi poſſet. Verum, quod neq; de omnibus rebus ſimul dici poterat:et de maximis primum ſcribēdum fuit, quo cætera tibi faciliora cognitu viderentur:ita nobis placitum eſt, vt ea, quæ diffi cillima eſſent: potiſſimū ſcriberemus. CAVſarum tria genera ſunt, demonſtratiuū, deliberatiuum, iudiciale: multo difficillimum eſt iudiciale: ergo id primum abſoluemus. hoc & priore libro egimus, cum de oratoris officijs tractabamus: quorum inuentio & prima, & difficillima eſt: ea quoq; nobis erit hoc in libro propemodum abſoluta: & paruam partem eius in tertium volumen transferemus. De ſex partibus orationis primum ſcribere incæpimus. In primo libro locuti ſumus de exordio, narratione, diuiſione, nec pluribus verbis, quàm neceſſe fuit: nec minus dilucide, quàm te velle exiſtimabamus. Deinde cōiuncte de confirmatione, & confutatione dicendum fuit: quare genera conſtitutionum, & earum parteis aperuimus: ex quo ſimul oſtendebatur, quomodo conſtitutionē, & parteis conſtitutionis cauſa poſita reperiri oporteret. Deinde docuimus, iudicationem quemadmodum quæri

conueniret: qua inuenta, curandum, vt omnis ratio totius orationis ad eam conferatur. Poſtea admonuimus, eſſe cauſas quamplureis, in quibus plures conſtitutiones, aut partes conſtitutionum accommodarentur. Reliquum videbatur eſſe, vt oſtenderemus, quæ ratio poſſet inuentiones ad vnamquamq; conſtitutionẽ, aut partem conſtitutionis accõmodare: & item quales argumentationes, quas Græci ἐπιχειρήματα appellãt, ſequi, et quaeis vitari oporteret: quorum vtrunq; pertinet ad confirmationem, & cõfutationem. Deinde ad extremũ docebimus, cuiuſmodi concluſionibus orationũ vti oporteat: qui locus erat extremus de ſex partibus orationis. Primum ergo quæremus, quemadmodũ quanq; cauſam tractari conueniat. & nimirum coniecturalẽ, quæ prima, & difficillima eſt: potiſſimum conſyderemus. IN Cauſa coniecturali, narratio accuſatoris ſuſpitiones interiectas, & diſperſas habere debet: vt nihil actũ, nihil dictũ, nuſquam ventum, aut abitum: nihil deniq; factum ſine cauſa putetur. Defenſoris narratio ſimplicem, & dilucidam expoſitionẽ debet habere, cum attenuatione ſuſpicionis. Huius cõſtitutionis ratio in ſex parteis eſt diſtributa, probabile, collationem, ſignum, argumentum, conſecutionem, approbationem. Horum vnumquodq; quid valeat, apertemus. Probabile eſt, per quod probatur expediſſe reo peccare: & à ſimili turpitudine hominẽ nunquam abfuiſſe. Id diuiditur in cauſam, & in vitam. Cauſa eſt ea, quæ induxit ad maleficiũ, commodorum ſpe, aut incommodorum euitatione: vt cũ quæritur, num quod commodum maleficio acquiſierit, num honorem, num pecuniam, num dominationem:

num aliquam cupiditatem amoris, aut huiuſmodi libidinis voluerit explere: aut num quod incõmodum vitarit, inimicitias, infamiam, dolorem, ſupplicium. Hic accuſator in ſpe commodi, cupiditatem oſtendet aduerſarij: in vitatione incommodi, formidinẽ augebit. Defenſor autem negabit fuiſſe cauſam, ſi poterit: aut eam vehementer extenuabit. Deinde iniquũ eſſe dicet, omneis, ad quos aliquid emolumẽti ex aliqua re peruenerit: in ſuſpicionẽ maleficij deuocari. Deinde vita hominis ex ante factis ſpectabitur. In quo primum conſyderabit accuſator, num quando ſimile quid fecerit. Si id non reperiet: quæret, num quando venerit in ſimilẽ ſuſpicionem: & in eo debebit eſſe occupatus, vt ad eam cauſam peccati, quam paulo ante expoſuerit: vita hominis poſſit accommodari, hoc modo. Si dicet pecuniæ cauſa feciſſe: oſtẽdet eum ſemper auarum fuiſſe: ſi honoris, ambitioſum. ita poterit animi vitium cũ cauſa peccati conglutinare. Si non poterit par vitium cum cauſa reperire: reperiat diſpar. Si non poterit auarum demonſtrare: demonſtret corruptorem, vel perfidioſum, ſi quomodo poterit. denique aliquo, aut quamplurimis vitijs contaminabit perſonam. deinde, qui fecerit illud tam nequiter: eundem hunc tam perperam feciſſe non eſſe mirandum. Si vehementer caſtus, & integer exiſtimabitur: aduerſarius dicet, facta, non famam ſpectari oportere: illum ante occultaſſe ſua flagitia: ſe planum facturum ab eo maleficium non abeſſe. Defenſor primum demonſtrabit vitam integram, ſi poterit. id ſi non poterit: confugiet ad imprudentiam, ſtultitiam, adoleſcentiam, vim, perſuaſionem: quibus de rebus vituperatio eorum, quæ

extra id crimen erunt: non debeat aſſignari. Sin vehementer hominis turpitudine impedietur, et infamia: prius dabit operam, vt falſos rumores diſſipatos eſſe dicat de innocente: & vtatur loco communi: rumoribus credi nõ oportere. Sin nihil horum fieri poterit: vtatur extrema defenſione: & dicat, non ſe de moribus eius apud Ceſſ. ſed de criminibus aduerſariorum apud iudices dicere.

Collatio eſt, cum accuſator id, quod aduerſarium feciſſe criminatur: alij nemini, niſi reo, bono fuiſſe demonſtrat: aut aliũ neminem potuiſſe ꝑficere, niſi aduerſariũ: aut eum ipſum alijs rationibus aut non potuiſſe: aut non æque commode potuiſſe: aut eum effugiſſe alias rationes cõmodiores propter cupiditatem. Hoc loco defenſor vt demõſtret, oportet, vt alijs quoq; bono fuiſſe: aut alios quoq; id, quo de ipſe inſimuletur: facere potuiſſe. Signũ eſt, per quod oſtẽditur idonea ꝑficiẽdi facultas eſſe quæſita. id diuiditur in parteis ſex, locum, tempus, ſpatium, occaſionem, ſpem perficiendi, ſpem celandi. Locus quæritur, celebris, an deſertus: ſemper, an tum cum id factũ ſit: fuerit in eo loco ſolitudo: ſacer, an profanus. publicus, an priuatus fuerit: cuiuſmodi loca attingant: num qui eſt paſſus. ꝓſpectus, aut exauditus eſſe poſſit. Horũ quid reo, q̃d accuſatori conueniat: ꝑſcribere nõ grauaremur: niſi facile quiuis cauſa poſita, poſſet iudicare. Initia enim inuentionis ab arte debent proficiſci. cætera facile cõparabit exercitatio. Tempus ita quæritur: qua parte anni, qua hora, noctu, an interdiu, & qua diei, & qua noctis hora factum eſſe dicatur: & cuiuſmodi temporibus. Spatium ita cõſyderatur: ſatis ne longum fuerit ad eam rem

tranſigendam: & potuerit ne ſcire, ſatis ad id ꝑficiendū ſpatij futurū. nam parui refert, ſatis ſpatij fuiſſe ad id perficiendū: ſi id ante ſciri, & ratione prouideri nō potuerit.

Occaſio quæritur, idonea ne ſatis fuerit ad rē adoriēdam, an alia melior: quæ aut præterita ſit: aut non expectata. Spes perficiendi quæ fuerit, ſpectabitur hoc modo: ſi quæ ſupradicta ſunt ſigna, concurrent: ſi præterea ex altera parte vires, pecunia, conſilium, ſcientia, apparatio: ex altera parte imbecillitas, inopia, ſtultitia, imprudentia, inapparatio demonſtrabitur fuiſſe. per quas res ſcire poterimus, vtrum diffidendum, an confidendum fuerit. Spes cælandi quæ fuerit, quæritur ex conſcijs, arbitris, adiutoribus liberis, aut ſeruis, aut vtriſq;. Argumentum eſt, per quod res coarguitur certioribus argumentis, & magis firma ſuſpicione. Id diuiditur in tempora tria, præteritum, inſtans, conſequens. In præterito tēpore oportet cōſyderare, vbi fuerit: vbi viſus ſit: quocum viſus ſit: num q̄d appararit: num quē cōuenerit: num quid dixerit: num quē habuerit de conſcijs, de adiutoribus, de adiumentis: num quo in loco præter conſuetudinē fuerit, aut alieno tēpore. In inſtāti tempore quæritur, num viſus ſit, cum faciebat: num qui ſtrepitus, clamor, crepitus exauditus ſit: aut deniq; num quid aliquo ſenſu perceptum ſit, aſpectu, auditu, tactu, odore, guſtatu. nam quis horum ſenſus poteſt conflare ſuſpicionem. In conſequēti tempore ſpectabitur, num quid re tranſacta, relictum ſit: quod indicet aut factum eſſe maleficium, aut à quo factum ſit. Factum eſſe, hoc modo. Si tumore, aut liuore decoloratū eſt corpus mortui: ſignificat eum veneno

necatum. A` quo factum ſit, hoc modo: ſi telum, ſi veſtimē tum ſi quid eiuſmodi relictum ſit: aut ſi veſtigium rei fue rit, aut ſi cruor in veſtimentis: aut ſi in eo loco compreben ſus, aut viſus ſit tranſacto negotio: quo in loco res gesta dicatur. Conſecutio eſt, cū quæritur, quæ ſigna nocen tis, & innocētis conſequi ſoleant. Accuſator dicet, ſi pote rit, aduerſariū, cū ad eum ventū ſit, erubuiſſe: expalluiſſe: titubaſſe: inconſtanter locutum eſſe: concidiſſe: pollicitum eſſe aliquid: quæ ſigna conſcientiæ ſunt. Si reus horū ni hil fecerit: accuſator dicet, eum vſq; adeo præmeditatum fuiſſe, quid ſibi eſſet vſu venturum: vt confidentiſſime reſi ſtens reſpōderet: quæ ſigna cōfidentiæ, nō innocētiæ ſint. Defenſor, ſi pertimuerit: magnitudine periculi, nō cōſcien tia peccati cōmotum eſſe dicet. Si non ꝑtimuerit: fretum in nocentia negabit eſſe cōmotum. Approbatio eſt, qua vtimur ad extremum confirmata ſuſpicione. Ea habet locos proprios, atq; cōmuneis. Proprij ſunt ij, quibus ni ſi accuſator, nemo poteſt vti: & ij, quibus niſi defenſor.

Communes ſunt, qui alia in cauſa ab reo, alia ab accu ſatore tractantur. In cauſa coniecturali proprius lo cus accuſatoris eſt, cum dicit malorum miſereri non opor tere: & cum auget peccati atrocitatem. Defenſoris pro prius locus eſt: cum miſericordiam captat: & cum accuſa torem calumniari criminatur. Communes loci ſunt cum accuſatoris, tum defenſoris, à teſtibus contra teſtes, à quæſtionibus contra quæſtiones, ab argumentis contra ar gumenta, à rumoribus contra rumores. A` teſtibus, di cemus ſecundum authoritatem, & vitam teſtium, & conſtantiā teſtimoniorum. Cōtra teſtes, vitæ turpitudi

nem, teſtimoniorum inconſtantiam: ſi aut non fieri potuiſ ſe dicemus: aut non factum eſſe, quod dicant: aut ſcire illos non potuiſſe: aut cupide dicere, & argumentari. Hæc *& ad improbationem, & approbationem teſtium pertinebunt.* A *quæſtionibus dicemus, cum demonſtrabimus, maiores veri inueniẽdi cauſa tormentis, & cruciatibus voluiſſe quæri: & ſummo dolore homines cogi, vt quicquid ſciant, dicant.* Et *præterea confirmatior hæc erit diſputatio ſi quæ dicta erunt argumẽtando, yſdem vijs, quibus omnis cõiectura tractatur: trahemus ad veriſimilẽ ſuſpicionem: idemq́; hoc in teſtimonijs facere oportebit.*

Cõtra quæſtiones hoc modo dicemus: primũ maiores voluiſſe certis in rebus interponi quæſtiones: cũ, quæ vere dicerentur, ſeruari: quæ falſò in quæſtione pronunciarentur, refelli poſſent: hoc modo. Quo *in loco quid poſitum ſit: & ſiquid eſſet ſimile: quod videri, aut aliquo ſimili ſigno pcipi poſſet.* Deinde, *dolori credi non oportere: quod alius alio recentior ſit in dolore: quod ingenioſior ad cõminiſcendũ: quod deniq; ſæpe ſcire, aut ſuſpicari poſſit, quid quæſitor velit audire: q͂ cum dixerit, intelligat ſibi finem doloris futurum.* Hæc *diſputatio cõprobabitur, ſi refellemus, quæ in quæſtionibus erũt dicta probabili argumẽtatione: idq́; partibus cõiecturæ, quas ante expoſuimus: facere oportebit.* Ab *argumẽtis, & ſignis, et cæteris locis, quibus augetur ſuſpicio: dicere hoc modo cõuenit.* Cũ *multa cõcurrant argumẽta, & ſigna, quæ inter ſe conſentiant: rẽ perſpicuã, non ſuſpicioſam videri oportere.* Item, *plus oportere ſignis, & argumentis credi, quàm teſtibus: hæc enim eo modo exponi: quo modo re*

uera ſunt g eſta: teſtes corrumpi poſſe vel pretio, vel gra-tia, vel metu, vel ſimultate. Contra argumenta, & ſigna, & cæteras ſuſpitiones dicemus hoc modo: ſi demonſtrabimus, nullam rem eſſe, quam non ſuſpicionibus quiuis poſſit criminari: deinde, vnāquanq; ſuſpicionem extenuabimus: & dabimus operam, vt oſtendamus, nihilo magis in nos eam, quàm in alium quempiam conuenire: indignum facinus eſſe, ſine teſtibus coniecturam, & ſuſpicionem firmamenti ſatis habere. A rumoribus dicemus, ſi negabimus temere famam naſci ſolere, quin ſubſit aliquid: & dicemus cauſam non fuiſſe, quare quiſpiam confingeret, & commiſceretur. Et præterea, ſi cæteri falſi ſoleant eſſe: argumentabimur hunc eſſe verum. ¶ Contra rumores dicemus primum, ſi docebimus multos eſſe falſos rumores. et exemplis vtemur, de quibus falſa fama fuerit: & aut inimicos noſtros, aut homines natura maleuolos, & maledicos confinxiſſe dicemus: & aliquam, aut fictam fabulam in aduerſarios afferemus: quam dicamus omnibus in ore eſſe: aut verum rumorem proferemus, qui illis aliquid turpitudinis afferat: neq; tamē ei rumori nos fidē habere dicemus: ideo quod quiuis homo poſſit quemuis turpem de quolibet rumorem proferre: & confictam fabulam diſſipare. Veruntamen, ſi rumor vehementer probabilis eſſe videbitur: argumentando famæ fidem poterimus abrogare. Quod & difficillima tractatu eſt conſtitutio coniecturalis: & in veris cauſis ſæpiſſime tractanda eſt: eo diligentius omnes eius partes perſcrutati ſumus: vt ne paruula quidem titubatione, aut offenſione impediremur: ſi ad hanc rationem præceptionis aſſiduitatem exercitationis accommodaremus.

Nunc ad legitimæ conſtitutionis parteis tranſeamus.

CVM *Voluntas ſcriptoris cum ſcripto diſſidere videbitur: ſi à ſcripto dicemus: his locis vtemur ſecundum narrationem. Primum ſcriptoris collaudatione. Deinde ſcripti recitatione. Deinde percunctatione: ſcirent' ne aduerſarij id ſcriptum fuiſſe in lege, aut in teſtamento, aut in ſtipulatione, aut quolibet ſcripto, quod ad eam rem pertineat. Deinde collatione. quid ſcriptum ſit: quid aduerſarij ſe feciſſe dicant: quid iudicem ſequi conueniat: vtrum id, quod diligenter perſcriptum ſit: an id, quod acute ſit excogitatum. Deinde ea ſententia, quæ ab aduerſariis ſit excogitata, & ſcripto attributa: contemnetur, & infirmabitur. Deinde quæretur, quid ei obfuerit, ſi id voluiſſet ſcribere, vt non potuerit perſcribere. Deinde à nobis ſententia aperietur: & cauſa proferetur, quare id ſcriptor ſenſerit, quod perſcripſit, & demõſtrabitur ſcriptũ eſſe illud dilucide, breuiter, cõmode, ꝑfecte, certa cum ratione. Deinde exempla proferentur: quæ res, cum ab aduerſarijs ſententia redderetur: & voluntas afferretur: à ſcripto potius iudicatæ ſint. Deinde oſtendetur, quàm periculoſum ſit à ſcripto recedere.* Locus communis eſt contra eum: qui, cum fateatur ſe contra id, quod legibus ſancitum eſt, aut teſtamento perſcriptum ſit: fecit ſe: tamen facti quærat defenſionem. A ſententia ſic dicemus. Primum laudabimus ſcriptoris commoditatem, atq; breuitatem: quod tantum ſcripſerit, quod neceſſe fuerit: illud, quod ſine ſcripto intelligi potuerit: nõ neceſſario ſcribẽdũ putarit. Deinde dicemus calumniatoris eſſe officiũ, verba, & literas ſequi: negligere voluntatem. Deinde id,

quod ſcriptum ſit: aut non poſſe fieri: aut nõ lege, nõ more, nõ natura, nõ bono, & æquo poſſe fieri: quæ omnia voluiſſe ſcriptorem quã rectiſſime fieri, nemo dubitet, at ea, quæ à nobis facta ſint, iuſtiſſime facta. Deinde cõtrariam *ſentẽtiã aut nullã eſſe, aut ſtultam, aut iniuſtã, aut nõ poſſe fieri. aut nõ cõſtare cũ ſuperioribus, & inferioribus ſententiis, aut cũ iure communi, aut cum alys legibus communibus, aut cum rebus iudicatis diſſentire.* Deinde *exemplorum à voluntate, & contra ſcriptum iudicatorum enumeratione vtemur.* Deinde *legum, & ſtipulationum breuiter exſcriptarũ, in quibus intelligatur ſcriptorum voluntas, & expoſitio.* Locus cõmunis *contra eũ, qui ſcriptũ recitet, & voluntatem ſcriptoris non interpretur.* Cũ *duæ leges inter ſe diſcrepent, videndum eſt, primum, num quæ abrogatio aut derogatio ſit.* Deinde *vtrum leges ita diſſentiant, vt altera iubeat, altera vetet: an ita, vt altera cogat, altera ꝑmittat.* Infirma *enim erit eius defenſio, qui negabit ſe feciſſe, quod cogeretur, cũ altera lex permitteret. plus. n. valet ſanctio ꝑmiſſione.* Itẽ *illa defenſio tenuis eſt, cum oſtenditur id factum eſſe, quod ea lex ſanciat, cui legi abrogatum, vel derogatum ſit, id quod poſteriori lege ſancitum ſit, eſſe neglectum.* Cum *hæc erunt cõſyderata, ſtatim noſtræ legis expoſitione, recitatione, collaudatione vtemur.* Deinde *cõtrariæ legis enodabimus volũtatem, & eam trahemus ad noſtræ cauſæ cõmodũ.* Deinde *de iuridiciali abſuluta ſumemus rationem iuris, & quæremus partem iuris: vtrum cum ea faciat: de qua parte poſterius differemus.* Si *ambiguũ eſſe ſcriptũ putabit, quod in duas, aut plureis ſententias trahi poſſit, hoc modo tra-*

ſtandum eſt. Primum ſit ne ambiguum, quærendum eſt: deinde, quo modo ſcriptum eſſet: ſi id, quod aduerſarij interpretantur, ſcriptor fieri voluiſſet, oſtẽdendũ eſt. Deinde id, quod nos interpretemur & fieri poſſe, & honeſte, recte, lege, more, natura, bono, & æquo fieri poſſe: quod aduerſarij interpretãtur à cõtrario: nec eſſe ambigue ſcriptũ, cum intelligatur vtra ſententia vera ſit. Sunt qui arbitrantur ad hanc cauſam tractãdũ, vehementer pertinere cognitionem amphibologiarum eam, quæ à dialecticis profertur. Nos vero arbitramur, nõ modo nullo adiumento eſſe, ſed potius maximo impedimẽto. omnes enim illi amphibologias aucupantur, eas etiam, quæ ex altera parte ſententiã nullam poſſunt interpretari. Itaq; & aliem ſermonis moleſti interpellatores: & ſcripti tum odioſi, tum obſcuri interpretes ſunt, & dum caute, expediteq; loqui volunt, infantiſſimi reperiũtur. Ita, dum metuunt, in dicẽdo nequid ambiguũ dicãt, nomen ſuum pronuntiare nõ poſſunt. Verũ horũ pueriles opiniones rectiſſimus rationibus, cũ voles, refellemus. In præſentia hæc interſerere non alienum fuit, vt huius infantiæ garulam diſciplinam contemneremus. Cum definitione vtemur, primum afferemus breuem vocabuli definitionem, hoc modo. Maieſtatem is minuit, qui ea tollit, ex quibus rebus ciuitatis amplitudo conſtat: quæ ſunt ea, que capiunt ſuffragia populi, & magiſtratus conſilia. Nempe igitur tu & populum ſuffragio, & magiſtratum conſilio priuaſti, cum pontes diſturbaſti. Item ex contrario. Maieſtatem is minuit, qui amplitudinem ciuitatis detrimento afficit. Ego non affeci, ſed prohibui, detrimento: ærarium enim conſeruaui: libidini malorum reſti

ti:maieſtatem omnem interire nõ paſſus ſum. Primum igitur vocabuli ſententia breuiter, & ad vtilitatem accommodatam cauſæ deſcribetur. Deinde factum noſtrum cum verbi deſcriptione coniungetur. Deinde cõtrariæ deſcriptionis ratio refelletur, ſi aut falſa erit, aut inutilis, aut turpis, aut iniurioſa. Id quoq; ex iuris partibus ſumetur de iuridiciali abſoluta: de qua iam loquemur. Quæritur in tranſlationibus, primum, num aliquis eius rei actionem, petitionem, aut executionem habeat, quem nõ oporteat: nũ alio modo, alio tempore, alio loco, num alia lege, num alio quærente, aut agente, hæc legibus, & moribus, æquo, & bono reperientur: de quibus dicetur in iuridiciali abſoluta. In cauſa rationali primum quæretur, ecquid in rebus maioribus aut minoribus, aut ſimilibus ſimiliter ſcriptum, aut iudicatũ ſit: deinde, vtrũ ea res ſimilis ſit ei rei, de qua agitur, an diſſimilis: deinde vtrũ cõſulto de ea reſcriptum nõ ſit, quod noluerit cauere, an quod ſatis cautũ putarit propter cæterorũ ſcriptorũ ſimilitudinẽ. De partibus legitimæ conſtitutionis ſatis dictum eſt: nunc ad iuridicialẽ reuertamur. ABSOLVTA iuridiciali conſtitutione utemur, cum ipſam rem, qua nos fecisse confitemur, iure factam dicemus, ſine vlla aſſumptione extrariæ defenſionis. in ea conuenit quæri, iuré ne factum ſit. de eo cauſa poſita dicere poterimus, ſi ex quibus partibus ius conſtet, cognouerimus. Conſtat igitur ius ex his partibus, natura, lege, conſuetudine, iudicato, æquo, & bono, pacto. Natura ius eſt, quod cognationis, aut pietatis cauſa obſeruatur: quo iure parentes à liberis, & à parentibus liberi coluntur. Lege ius eſt id, quod populi iuſſu ſancitum

eſt:quod genus:vt in ius eas,cum voceris. Conſuetudine ius eſt id,quod ſine lege,æque ac ſi legitimum ſit,vſitatum eſt:quod genus id:quod argentario obtuleris expẽſum,à ſocio eius recte repetere poſſis. Iudicatum eſt id, de quo ſententia lata eſt,aut decretũ interpoſitum:ea ſæpe diuerſa ſunt,vt aliud alij iudici,aut Præt.aut Cos.aut Tr.pl.placitum ſit:& fit,vt de eadem re ſæpe alius aliud decreuerit, aut iudicauerit: quod genus. M. Druſus Præt.vrbanus,quod cũ hærede mandati ageretur, iudicium reddidit.Sext.Iulius non reddidit.Item C. Cœlius iudex abſoluit iniuriarum eum, qui Lucilium poetam in ſcena nominatim læſerat.P.Mutius eum, qui L. Accium poetam nominauerat,cõdemnauit.Ergo, quia poſſunt res ſimili de cauſa diſſimiliter iudicatæ proferri,cum id vſu venerit,iudicem cum iudice,tempus cum tempore numerum cum numero iudiciorum proferemus. Ex æquo, & bono ius conſtat,quod ad veritatem, & vtilitatem cõmunem videtur pertinere: quod genus: vt maior annis LX.& cui morbus cauſa eſt, cognitorem det. Ex eo nouum ius conſtitui conuenit ex tempore,& hominis dignitate. Ex pacto ius eſt,ſiquid inter ſe pepigerũt:ſiquid inter quos conuenit.Pacta ſunt,quæ legibus obſeruanda ſunt,hoc modo.Rem vbi pagunt,oratione pagunt.in comitio,aut in foro ante meridiem cauſam coniĳcito. Sunt item pacta,quæ ſine legibus obſeruantur ex conuentu,quæ iuri præſtare dicuntur. His igitur partibus iniuriam demonſtrari, ius confirmari conuenit: idq; in abſoluta iuridiciali faciendum videtur. CVM ex comparatione quæretur,vtrum ſatius fuerit agere id, quod reus dicat

ſe feciſſe, aut id, quod accuſator dicat oportuiſſe fieri, primum quæri conuenit, vtrum fuerit vtilius ex contentione, hoc eſt, vtrum venuſtius, facilius, conducibilius. Deinde oportebit quæri, ipſum'ne oportuerit iudicare, vtrum fuerit vtilius, an aliorum fuerit ſtatuendi poteſtas. deinde interponetur ab accuſatore ſuſpicio ex cõiecturali cõſtitutione, quare putetur non ea ratione factum eſſe, quo melius deteriori anteponeretur, ſed dolo malo negotium geſtum. deinde quæretur, potuerit'ne vitari, ne in eum locum veniretur. Ab defenſore contra refelletur argumentatio coniecturalis: de qua ante dictum eſt. His locis ita tractatis, accuſator utetur loco cõmuni in eum, qui inutile vtili præpoſuerit: cum ſtatuendi nõ habuerit poteſtatem. Defenſor contra eos, qui æquum cenſeant, rem perniciosam vtili præponi, vtetur loco communi per conqueſtionem: & ſimul quæret ab accuſatoribus, & ab iudicibus ipſis, quid facturi eſſent, ſi in ea loco fuiſſent: & tẽpus, locũ, rẽ, deliberationem ſuam ponet ante oculos. Tranſlatio criminis eſt, cum ab reo facti cauſa in aliorum peccatum trãſfertur: in qua primum quærendum eſt, iuré ne in alium crimen transferatur. deinde ſpectandum eſt, an æque magnum ſit illud peccatum, quod in alium trasferatur, atq; illud, quod reus ſuſcepiſſe fateatur: deinde, oportuerit'ne in ea re peccare, in qua alius ante peccarit: deinde, oportuerit'ne iudicium ante fieri: deinde, cum factum iudicium non ſit de illo crimine, quod in alium transferatur, operteat'ne de eá re iudicium fieri, quæ res in iudicium non venerit. Locus communis accuſatoris, contra eum, qui plus cenſeat vim, quam iudicia valere

oportere: & ab aduerſariis pcunctabitur accuſator, quid futurum ſit: ſi idem cæteri faciant, vt de indemnatis ſupplicia ſumãt, quod eos idem fecſſe dicant. quid ſi ipſe accuſator idem facere voluiſſet? Defenſor eorum peccati atrocitatem proferet, in quos crimen transferetur, rem, locũm, tempus ante oculos ponet, vt ij, qui audient, exiſtiment, aut non potuiſſe, aut nõ fuiſſe vtile rem in iudicium venire. Conceſſio eſt, per quam nobis ignoſci poſtulamus. ea diuiditur in purgationem, & deprecationem. Purgatio eſt, cum cõſulto à nobis factum negamus. ea diuiditur in neceſſitatem fortunam, imprudentiam. De his primum partibus oſtendendum eſt: deinde ad deprecationem reuertendum videtur. Primum conſyderandum eſt, vtrũ ꝑ culpam ventum ſit in neceſſitudinem: num culpá veniendi neceſſitudo fecerit. deinde quærendum eſt, ecquo modo vis illa vitari potuerit, ac leuari: deinde is, qui in neceſſitudinem cauſam conferet, expertus´ne ſit, quid cõtra facere, aut excogitare poſſet: deinde, num quæ ſuſpiciones ex coniecturali cõſtitutione trahi poſſint: quæ ſignificent id cõſulto factũ eſſe, quod neceſſario accidiſſe dicit: deĩde, ſi maxime neceſſitudo quæpiam fuerit, conueniat´ne eã ſatis idoneã putari. Si autẽ imprudẽtia reus ſe peccaſſe dicet primum quæretur, vtrũ potuerit ſcire, an nõ potuerit: deinde, vtrũ data ſit opera, vt ſciretur, an non: deinde, vtrũ caſu neſcierit, an culpa. nam qui ſe propter vinũ, aut amorem, aut iracundiam fugiſſe rationem dicet, is animi vitio videbitur neſciſſe, non imprudentia. quare non imprudentia ſe defendet, ſed culpa comtaminabitur. deinde, cõiecturali conſtitutione quæretur, vtrum ſcierit, an ignorauerit: &

rit: & conſyderabitur, ſatis'ne imprudentia præſidij debeat eſſe, cũ factũ eſſe conſtet. Cũ in fortunã cauſa cõferetur, & ea re defenſor ignoſci dicet reo oportere, eadẽ oĩa vidẽtur cõſyderanda, quæ de neceſſitudine ꝑſcripta ſunt. etenim hæ tres partes purgationis inter ſe finitimæ ſunt, vt in oẽs eadẽ ferè poſſint accõmodari. Loci cõmunes in his cauſis accuſatoris, contra eum, qui cum ſe peccaſſe cõfiteatur, tamen oratione iudices moretur: Defenſoris, de humanitate, miſericordia: voluntatem in omnibus rebus ſpectari cõuenire, & quæ conſulto facta non ſint, in ijs fraudem eſſe non oportere. Deprecatione vtemur, cum fatebimur nos peccaſſe, neq; id imprudenter, aut fortuitu, aut neceſſario feciſſe dicemus, & tamen ignoſci nobis poſtulabimus. Hic ignoſcendi ratio quæritur ex ijs locis, ſi plura, aut maiora officia quam maleficia videbuntur conſtare. ſi qua virtus, aut nobilitas erit in eo, q̃ ſupplicabit, ſi qua ſpes erit, vſui futurũ, ſi ſine ſupplicio diſceſſerit, ſi ipſe ille ſupplex, manſuetus, & miſericors in poteſtatibus oſtendetur fuiſſe: ſi ea, quæ peccauit, nõ odio, nõ crudelitate, ſed officio, & recto ſtudio commotus fecit: ſi tali de cauſa alijs quoq; ignotũ eſt. ſi nihil ab eo periculi nobis futurũ videbitur: ſi eum miſſum fecerimus: ſi nulla aut à noſtris ciuibus, aut ab aliqua ciuitate vituperatio ex ea re ſuſcipietur. Loci communes, de humanitate, fortuna, miſericordia, rerum commutatione. His locis omnibus ex contrario vtetur is, qui contradicet, cum amplificatione, & enumeratione omnium peccatorum. Hæc cauſa iudicialis fieri non poteſt, vt in primo libro oſtendimus: ſed quod poteſt vel ad Senatum, vel ad concilium venire, nõ

viſa eſt ſuperſedenda. Cum à nobis crimen remouerè volemus, aut in rem, aut in hominem, noſtri peccati cauſam cõferemus. Si cauſa in hominẽ conferetur, quærendũ erit primum, potuerit ne tantum, quantum reus demonſtrabit is, in quem cauſa conferetur: & ecquonam modo aut honeſte, aut ſine periculo potuerit obſiſti: ſi maxime ita ſit, num ea re concedi reo conueniat, quod alieno inductu fecerit. deinde in coniecturalem trahetur cõtrouerſiam, & quæretur, num cõſulto factum ſit. Si cauſa in rem quandam conferetur, & hæc eadem ferè, & omnia, quæ de neceſſitudine p̃cepimus conſyderanda erunt. Quoniã ſatis oſtendiſſe videmur, quibus argumentationibus in vno quoq; genere cauſæ iudicialis vti conueniret, conſequi videtur, vt doceamus, quemadmodum ipſas argumentationes ornate, & abſolute tractare poſſimus. nam ferè nõ difficile eſt inuenire, quid ſit cauſæ adiumento: difficilimũ vero eſt, inuentum expolire, & expedite pronuntiare. hæc enim res facit, vt neq; diutius, quàm ſatis ſit, ĩ eiſdẽ locis commoremur, neq; eodem identidem reuoluamur, neq; inchoatam argumentationẽ relinquamus, neq; incommode ad aliam deinceps tranſeamus. itaq; hac ratione & ipſi meminiſſe poterimus, quid quoquo loco dixerimus: & auditor cum totius cauſæ, tum vniuſcuiusq; argumentationis diſtributionem percipere, & meminiſſe poterit.

Ergo abſolutiſſima, & perfectiſſima argumentatio eſt ea, quæ in quinq; parteis eſt diſtributa, propoſitionẽ, rationẽ, rationis confirmationem, exornationem, complexionem. Propoſitio eſt, per quam oſtendimus ſummatim, quid ſit, quod probare volumus. Ratio eſt cauſa, quæ

demonſtrat id verum eſſe, quod intendimus, breui ſubiectione. Rationis confirmatio eſt ea, quæ pluribus argumẽtis corroborat breuiter expoſitam rationem. Exornatio eſt, qua vtimur rei honeſtandæ, & collocupletãdæ cauſa, confirmata argumentatione. Cõplexio eſt, quæ concludit, breuiter colligens parteis argumentationis. Hiſce igitur quinq; partibus vt abſolutiſſime vtamur, hoc modo tractabimus argumentationem. Cauſam oſtendemus Vlyſſi fuiſſe, quare interfecerit Aiacem: inimicum enim accerrimũ de medio tollere volebat: in quo ſibi non iniuria ſummũ periculũ metuebat. videbat illo incolumi, ſe incolumem non futurũ. ſperabat illius morte, ſe ſalutem ſibi cõparare. conſueuerat, ſi iure non poterat, quauis iniuria inimico exitum machinari: cui rei mors indigna Palamedis teſtimonium dat. ergo & metus periculi hortabatur eum interimere, à quo ſupplicium verebatur: & conſuetudo peccandi, maleficij ſuſcipiendi remouebat dubitationẽ. Omnes enim, qui minima peccata cum cauſa ſuſcipiunt, tum vero illa, quæ multo maxima ſunt maleficia, aliquo certo emolumento inducti, ſuſcipere conantur. Si multos induxit in peccatum pecuniæ ſpes: ſi complures ſcelere ſe contaminauerunt imperij cupiditate: ſi multi leue compendium fraude maxima cõmutauerunt, cui mirum videbitur, iſtum à maleficio propter acerrimam formidinẽ non temperaſſe? virum fortiſſimum, integerrimum, inimicitiarum perſequentiſſimum, iniuria laceſſitum, ira excitatum, homo timidus, nocens, conſcius ſui peccati, inſidioſus, inimicum incolumem eſſe noluit: cui tandem hoc mirum videbitur? Nam, cum feras beſtias videamus alacres, &

erectas vadere, vt alteri beſtiæ noceant, non eſt incredibile putandũ, iſtius quoq; animum ferum, crudelẽ, atq; inhumanum cupide ad inimici perniciem profectum: præſertim cum in beſtijs nullam neq; bonam, neq; malam rationem videamus: in iſto plurimas, & peſſimas rationes ſemper fuiſſe intelligamus. Si ergo pollicitus ſum, me daturũ cauſam, qua inductus Vlyſſes acceſſerit ad maleficium: & ſi inimicitiarum accerrimam rationem, & periculi metum interceſſiſſe demonſtraui, non eſt dubiũ, quin confiteatur cauſam maleficij fuiſſe. Ergo abſolutiſſima eſt argumentatio ea, quæ ex quinq; partibus conſtat: ſed ea non ſemper neceſſe eſt vti. Tum enim cõplexione ſuperſedendũ eſt, ſi res breuis eſt, vt facile memoria cõprehendantur: tum exornatio prætermittenda eſt, ſi parum locuples ad amplificandum, & exornandum res videtur eſſe. Sin & breuis erit argumentatio, & res tenuis, aut humilis, tum exornatione, & complexione ſuperſedẽdum eſt. In omni argumentatione de duabus partibus poſtremis, hæc, quam expoſui, ratio eſt habenda. Ergo ampliſſima eſt argumentatio quinquepartita: breuiſſima eſt tripartita: mediocris, ſublata aut exornatione, aut complexione, quadripartita. GENERA duo ſunt vitioſarum argumentationum, vnũ, quod ab aduerſario reprehendi poteſt, idq; ptinet ad cauſam: alterũ, quod tametſi nugatoriũ eſt, tamen nõ indiget reprehenſione. Quæ ſint, quæ reprehenſione confutari conueniat, quæ tacite contemni, atq; vitari ſine reprehenſione, ſi exempla ſubiecero, intelligere dilucide poteris. Hæc cognitio vitioſarum argumentationum duplicem vtilitatem afferet: nam & vitare in argumentatione

vitium admonebit, & ab alijs non vitium commode reprehendere docebit. Quoniam igitur oſtendimus perfectam, & plenam argumentationem ex quinq; partibus conſtare, in vnaquaq; parte argumentationis quæ vitia euitanda ſunt, conſyderemus: vt & ipſi ab his vitijs recedere, & aduerſariorum argumentationes hac præceptione in omnibus partibus tentare, & ab aliqua parte labefactare poſſimus. Expoſitio vitioſa eſt, cum ab aliqua, aut à maiore parte ad omnes confertur id, quod non neceſſario eſt omnibus attributũ, vt ſiquis hoc modo exponat. Omnes, qui in paupertate ſunt, malunt maleficio parare diuitias, quam officio paupertatem tueri. Siquis hoc modo expoſuerit argumentationẽ, vt nõ curet quærere, qualis ratio, aut rationis confirmatio ſit, ipſam facile reprehẽdemus expoſitionẽ, cum oſtendemus id, quod in aliquo paupere improbo ſit, in omnes pauperes falſò, & iniuria conferri. Item vitioſa expoſitio eſt, cũ id, quod raro ſit, fieri omnino negatur, hoc modo. Nemo poteſt vno aſpectu, neq; præteriens in amorẽ incidere: nam, cum non nemo deuenerit in amorẽ vno aſpectu, & cum ille neminem dixerit, omnino nihil differt raro id fieri, dũmodo aliquando fieri, aut poſſe fieri intelligatur. Item vitioſa expoſitio eſt, cum omneis res oſtendemus nos collegiſſe, & aliquam rẽ idoneã præterimus, hoc modo. Quoniam igitur hominem occiſum conſtat eſſe, neceſſe eſt, aut à prædonibus, aut ab inimicis occiſum eſſe, aut abs te, quẽ ille hæredem teſtamento ex parte faciebat. prædones illo loco nunquam ſunt viſi. inimicum nullum habebat: relinquitur, ſi neq; à prædonibus, neq; ab inimicis occiſus eſt,

quod alteri non erant, alteros nõ babebat, vt abs te ſit in-teremptus. Nã *in huiuſcemodi expoſitione, reprehenſio-ne vtemur: ſi quos præter eos, quos ille dixerit, potuiſſe ſuſcipere maleficiũ, oſtenderimus, velut in hoc exẽplo, cũ dixerit neceſſe eſſe aut à prædonibus, aut ab inimicis, aut à nobis occiſum eſſe, dicemus potuiſſe vel à familia, vel à cohæredibus noſtris.* Cum hoc modo illorũ collectionẽ *diſturbauerimus, nobis latiorẽ locũ defendendi relinque-mus.* Ergo hoc *quoq; vitandũ eſt in expoſitione, nequan-do, cũ omnia collegiſſe videamur, aliquam idoneam par-tem reliquerimus.* Item vitioſa *expoſitio eſt, quæ con-ſtat ex falſa enumeratione, vt ſi, cũ plura ſunt, pauciora di camus, hoc modo.* Duæ *res ſunt iudices, quæ oẽs ad male ficiũ impellunt, luxuries, & auaritia.* Quid *amor? inquid quiſpiam, q̃d ambitio? q̃d religio? quid metus mortis? q̃d imperij cupiditas? quid deniq; alia permulta?* Item *fal ſa enumeratio eſt, cum pauciora ſunt, & plura dicimus, hoc modo.* Tres *res ſunt, quæ omneis homines ſolicitant, metus, cupiditas, ægritudo.* Satis *fuerat dixiſſe metum, & cupiditatem, quoniam ægritudinem cũ vtraq; re coniun-ctam eſſe neceſſe eſt.* Item *vitioſa expoſitio eſt, quæ ni-mium longe repetitur, hoc modo.* Omnũ *malorum ſtulti-tia eſt mater, quæ parit imẽſas cupiditates: immenſæ por rò cupiditates infinitæ, & immoderatæ ſunt: hæ pariunt auaritiam: auaritia porrò hominem ad quoduis malefi-cium impellit. igitur auaritia inducti aduerſarij noſtri, hoc in ſe facinus admiſerunt.* Hic *id, quod extremũ dictũ eſt, ſatis fuit exponere, ne* Ennium, *& cæteros poetas imi temur, quibus hoc modo loqui conceſſum eſt.*

Vtinam, ne in nemore pelio ſecuribus.
Cæſa cecidiſſet abiegna ad terram trabes:
Ne'ue inde nauis inchoandæ exordium
Cœpiſſet, quæ nunc nominatur nomine
Argo', qua vecti Argiui delecti viri,
Petebant illam pellem inauratam arietis
Colchis, imperio regis Peliæ per dolum:
Nam nunquam hera errans mea, domo efferret pedem
Medea, animo ægra, amore ſæuo ſaucia.

Nam hic ſatis erat dicere, ſi id modo, quod eſſet ſa tis, curaſſet poeta.

Vtinam, ne hera errans mea, modo efferret pedem
Medea, animo ægra, amore ſæuo ſaucia.

Ergo hac quoq; ab vltimo repetitione in expoſitionibus magnopere ſuperſedendũ eſt: nõ enim reprehenſione eget, ſicut aliæ cõplures, ſed ſua ſpõte vitioſa eſt. Vitioſa ratio eſt, quæ ad expoſitionem nõ eſt accõmodata, vel propter infirmitatem, vel propter vanitatem. Infirma ratio eſt, quæ non neceſſario oſtendit ita eſſe, quemadmodum expoſitum eſt, velut apud Plautum.

Amicum caſtigare ob meritam malam noxam,
Immane eſt facinus, verum in ætate vtile,
Et conducibile:

Hæc expoſitio eſt: videmus quæ ratio afferatur.

Nam ego amicum hodie meum
Non caſtigabo pro commerita noxa.

Ex eo, quod ipſe facturus eſt, non, ex eo, quod fieri cõuenit, vtile qd ſit, ratiocinatur. Vana ratio eſt, quæ ex falſa cauſa cõſtat, hoc modo. Amor fugiẽdus non eſt: nam ex eo

veriſſima naſcitur amicitia:aut hoc modo. Philoſophia vi tanda eſt:affert enim ſocordiā,atq; deſidiam. Nam hæ rationes,niſi falſæ eſſent,expoſitiones quoq; earū veras eſſe confiteremur. Item Infirma ratio eſt, quæ non neceſſariam cauſam affert expoſitionis,velut Pacuuius.

Fortunā inſanā eſſe,& cæcā,& brutā ꝓhibēt philoſophi,
Saxoq; inſtare globoſo prædicant volubili.
Quia quò ſaxū ipulerit fors,eò cadere fortunā autumāt.
Cæcam, ob eam rem eſſe iterant, quia nihil cernat, quo
ſeſe applicet.
Inſanam autē aiunt,quia atrox,incerta,inſtabiliſq; ſit.
Brutum,quia dignum,atq; indignū nequeat internoſcere.
Sunt autē alij philoſophi,qui contra fortuna negant
Miſeriam eſſe vllam,ſed temeritate omnia regi: id magis
Veriſimile aiunt,quod vſus re apſe experiundo edocet,
Velut Oreſtes modo fuit rex,modo medicus factus eſt.
Naufragio res cōtigit:nempe ergo haud fortuna obtigit.

Nam hic Pacuuius infirma ratione vtitur,cum ait,verius eſſe temeritate,q̄ fortuna res regi. Nam vtraq; opinione philoſophorum fieri potuit,vt is,qui rex fuiſſet,mendicus factus eſſet. Item infirma ratio eſt,quæ videtur pro ratione afferri:ſed idem dicit,quod in expoſitione dictū eſt,hoc modo. Magno malo eſt omnibus auaritia,icciroo, quod homines magnis, & multis incōmodis cōflictantur propter immenſam pecuniæ cupiditatē.nā hic alijs verbis idē per rationē dicitur, quod dictum eſt per expoſitionē.

Item infirma ratio eſt,quæ minus idoneam, q̄ res poſtulat,cauſam ſubijcit expoſitioni,hoc modo. Vtilis eſt ſapientia,propterea quod qui ſapientes ſunt, pietatē colere

conſueuerunt. Item vtile eſt amicos veros habere: habes enim, quibus cum iocari poſſis. nam huiuſmodi in rationibus non vniuerſali, neq; abſoluta, ſed extenuata ratione expoſitio confirmatur. Item infirma ratio eſt, quæ vel alij expoſitioni poteſt accõmodari, vt facit Pacuuius, qui eandem affert ratione͂, quare cæca, ea͂de͂, quare bruta fortuna dicitur. IN Confirmatione rationis multa vitanda in noſtra, & obſeruanda in aduerſariorum ratione ſunt vitia, proptereaq; diligentius conſyderanda ſunt, quod accurata confirmatio rationis totam vehementiſſime comprobat argumentationem. Vtuntur igitur ſtudioſi in confirmanda ratione duplici concluſione, hoc modo.

Iniuria abs te afficior indigna pater.
Nam, ſi improbum Creſphontem exiſtimaueras,
Cur me huic locabas nuptijs? ſin eſt probus,
Cur talem inuitam inuitum cogis linquere?

Quæ hoc modo cõcludentur, aut ex contrario conuertentur, aut ex ſimplici parte reprehendentur. Ex contrario, hoc modo.

Nulla te indigna nata afficio iniuria.
Si probus eſt, bene locaui: ſin autem eſt improbus,
Diuortio te liberabo incõmmodis.

Ex ſimplici parte reprehendentur, ſi ex duplici concluſione alterutra pars diluitur, hoc modo.

Nam ſi improbum Creſphontem exiſtimaueras,
Cur me huic locabas nuptijs? Duxi probum:
Erraui: poſt cognoui, & fugio cognitum.

Ergo reprehenſio huius concluſionis duplex eſt, acutior illa ſuperior, facilior hæc poſterior ad excogitãdum.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Item vitioſa eſt confirmatio rationis,cũ ea re,quæ plu-ra ſignificat,abutimur pro certo vnius rei ſigno, hoc mo-do.Neceſſe eſt,quoniã pallet,ægrotaſſe:aut neceſſe eſt pe periſſe,quoniam ſuſtinet puerum infantem.Nam hæc ſua ſponte certa ſigna non habent,ſi non cetera quoq; ſimilia concurrant:quod ſi concurrerint,nonnihil huiuſmodi ſi-gna adaugent ſuſpicionem. Item vitioſum eſt,cũ vel in alium,vel in eum ipſum,qui dicit id, quod in aduerſariũ dicitur poteſt,conuenire,hoc modo.

Miſeri ſunt,qui vxores ducunt: at tu duxiſti alteram.

Item vitioſum eſt id, quod vulgarẽ habet defenſio-nem,hoc modo.Iracundia inductus peccauit, aut adole-ſcẽtia,aut amore. huiuſcemodi enim deprecationes ſi pro babuntur, impune maxima peccata dilabentur. Item vitioſum eſt,cũ id pro certo ſumitur,quod inter omneis nõ conſtat,quia etiam nunc in controuerſia eſt,hoc modo.

Eho tu,dij,quibus eſt poteſtas,motus ſuperũ,atq; inferũ,
Pacem inter ſeſe conciliant,conferunt concordiam.

Nam ita pro ſuo iure,hoc exemplo vſum Chreſphon tem Ennius induxit,quaſi iam ſatis certis rationibus ita eſ ſe demonſtraſſet. Item vitioſom eſt,quod iã quaſi ſero, atq; acto negotio dici videtur,hoc modo.In mentem mihi ſi veniſſet Quirites,non cõmiſiſſem,vt hunc in locũ res ve niret:nã hoc,aut hoc feciſſem:ſed me tũ hæc ratio fugit.

Item vitioſum eſt,cum id,quod in aperto delicto poſi tum eſt,tamen aliqua leui tegitur defenſione,hoc modo.

Cum te expetebant omnes florentiſſimo
Regno reliqui,nunc deſertum ab omnibus
Summo periclo ſola vt reſtituam,paro.

Digitized by Google

Item vitioſum eſt, quod aliam in partẽ, ac dictum ſit, poteſt accipi. id eſt huiuſmodi, vt ſiquis potens, ac factioſus in concione dixerit. Satius eſt vti regibus, q̃ malis legibus: nam hoc, tametſi rei arguendæ cauſa poteſt, ſine malitia dici, tamen propter potẽtiã eius, qui dicit, nõ dicitur ſine atroci ſuſpicione. Item vitioſum eſt falſis, aut vulgaribus definitionibus vti. Falſæ ſunt huiuſmodi, ſiquis dicat iniuriam nullam eſſe, niſi quæ ex pulſatione, aut cõuitio conſtet. Vulgares ſunt, quæ nihilominus in aliam rem transferri poſſunt, vt ſiquis dicat: quadruplator, vt breuiter deſcribã, capitalis eſt: eſt enim improbus, & peſtifer ciuis. nã nihilo magis q̃druplatoris, quàm furis, quàm ſicarij, aut proditoris attulit definitionem. Item vitioſum eſt, pro argumẽto ſumere, quod in diſquiſitione poſitum eſt, vt ſiquis quem furti arguat, dicat eũ eſſe hominem improbum, auarum, fraudulentum: ei rei teſtimonium eſſe, quod ſibi furtum fecerit. Item vitioſum eſt, controuerſiã cõtrouerſia diſſoluere, hoc modo. Nõ conuenit Cenſ. iſtũ vobis ſatisfacere, ex eo, quod ait, ſe non potuiſſe adeſſe, ita vt iuratus fuerat. quod ſi ad exercitum non veniſſet, id ne Tr. mil. diceret? Hoc ideo vitioſum eſt, quia nõ expedita, aut iudicata res, ſed impedita, & in ſimili controuerſia poſita, exẽpli loco profertur. Item vitioſum eſt, cũ id, de quo ſumma controuerſia eſt, parum expeditur, & quaſi tranſactum ſit, relinquitur, hoc modo.

Aperte fatur dictio, ſi intelligas.
Tali dari arma, qualis, qui geſſit, fuit,
Iubet, potiri ſi ſtudeamus pergamo:
Quæ ego profiteor eſſe mea. nam me æquum eſt frui

Fraternis armis, mihiq; adiudicarier,
Vel quod propinquus, vel quod virtute æmulus.

Item vitioſum eſt, ipſum ſibi in ſua oratione diſſentiare, & contra ea, quæ antedixerit, dicere, hoc modo.
Qua cauſa accuſem hunc, nequeo exputando euoluere.
Nam, ſi veretur, quid eum accuſem, qui eſt probus?
Sin inuerecundum animi ingenium poſſidet,
Quid eum accuſem qui id parui auditu exiſtimet?

Non incommoda ratione videtur ſibi oſtendiſſe, quare non accuſaret. Quid quod poſtea ait?
Nunc ego te ab ſummo iam detexam exordio.

Item vitioſum eſt, quod dicatur contra iudicis voluntatē, aut eorū, qui audiunt, ſi aut partes, quibus illi ſtudent, aut homines, quos illi caros habent, lædantur, aut aliquo huiuſmodi vitio læditur auditoris voluntas. Item vitioſum eſt, non omnes res confirmare, quas pollicitus ſis in expoſitione. Item verendum eſt, ne de alia re dicatur, cū alia de re controuerſia ſit: inq; huiuſmodi vitio conſyderandū eſt, ne aut ad rē addatur quid, aut quippiam de re detrahatur, aut tota cauſa mutata, in aliam cauſam deriuetur. vti apud Pacuuium Zethus cum Amphione, quorum controuerſia cū de muſica inducta ſit, diſputatio in ſapiētiæ rationem, & virtutis vtilitatem conſumitur. Itē cōſyderandum eſt, ne aliud accuſatoris criminatio contineat, aliud defenſoris ratio purget, quod ſæpe conſulto multi ab reo faciunt anguſtijs cauſæ coacti. vti ſiquis accuſetur ambitu magiſtratum petiſſe, ab imperatoribus ſæpenumero ſe apud exercitum donatum eſſe dicat. Hoc ſi diligenter in aduerſariorū oratione obſeruauerimus, ſæpe depre

bẽdemus,& in eiuſmodi deprehenſione oſtendemus, eoſ de ea re,quid dicant,nõ habere.Item vitioſum eſt,artem, aut ſcientiã,aut ſtudiũ quodpiã vituperare,propter eorũ vitia,qui in eo ſtudio ſunt,veluti qui rhetoricã vituperãt propter alicuius oratoris vituperandam vitam. Item vitioſum eſt ex eo,quod perperam factum eſſe cõſtet, putare oſtendi à quo homine factum eſt,hoc modo.Mortuum deformatum,tumore præditum,corpore decoloratum cõſtat fuiſſe:ergo veneno necatus eſt.deinde, ſi ſit vſque adeo in eo occupatus,vt multi faciunt,venenũ datum, vitio non mediocri conflictetur.non enim factum ne ſit, quæritur,ſed à quo factum ſit.Item vitioſum eſt,in comparandis rebus alteram rem efferre,de altera mentionẽ non facere,aut negligentius diſputare,vt ſi comparetur,vtrum ſatius ſit populum frumentum accipere,an non accipere: quæ commoda ſint in altera re,curet,enumerare. quæ in altera re incõmoda ſint,velut depreſſa prætereat,aut ea, quæ minima ſunt,dicat. Item vitioſum eſt,in rebus cõparandis neceſſe putari,alteram rem vituperari, cum alteram laudes,quod genus,ſi quæratur, vtris maior honor habẽdus ſit,Albenſibus,an Veientibus,quod reip. & populo R.profuerunt,& is,qui dicat,alteris alteros lædat. Non enim neceſſe eſt,ſi alteros præponas,alteros vituperare.fieri enim poteſt,vt cum alteros magis,laudaris,aliquam alteris partem laudis attribuas,ne cupide pugnaſſe contra veritatem puteris.Item vitioſum eſt,de nomine,et vocabulo eius rei controuerſiam ſtruere:quam rem conſuetudo optime poteſt indicare:velut Sulpitius,qui interceſſerat, ne exules, quibus cauſam dicere, non licuiſſ

ſet, reducerentur. Idẽ poſterius immutata voluntate, cum eandem legem ferret, aliam ſeſe ferre dicebat propter nominum commutationem: nam non exules, ſed vi eiectos ſe reducere aiebat: perinde quaſi id fuiſſet in controuerſia, quo illi nomine appellarentur à populo R. aut perinde quaſi non omnes, quibus aqua, & igni interdictum eſt, exules appellentur. Verum illi fortaſſe ignoſcimus, ſi cũ cauſa fecit. nos tamen intelligamus vitioſum eſſe intendere cõtrouerſiam propter nominum mutationem. Quoniã exornatio conſtat ex ſimilibus & exemplis, & amplificationibus, iudicatis rebus, & cæteris, quæ pertinent ad exaggerandam, & collocupletandam argumentationem, quæ ſint his rebus vitia, conſyderemus. Simile vitioſum eſt, quod ex aliqua parte diſſimile eſt, nec habet parem rationem comparationis aut ſibiipſi obeſt, qui affert.

Exemplum vitioſum eſt, ſi aut falſum eſt, vt reprehendatur, aut ſi improbum, vt non ſit imitandum, aut maius, aut minus, q̃ res poſtulabit. Res iudicata vitioſe profertur, ſi aut diſſimili de re proferatur, aut de ea re, de qua controuerſia non eſt, aut ſi improba, aut eiuſmodi, vt aut plures, aut magis idoneæ res iudicatæ ab aduerſarijs proferri poſſint. Item vitioſum eſt id, quod aduerſarij factũ eſſe confiteantur, de eo argumentari, & planum facere factum eſſe: nam id tantũ augeri oportet. Item vitioſum eſt, id augere, quod conuenit doceri, hoc modo. Vt ſiquis, quem arguat hominem occidiſſe, & ante, q̃ ſatis idoneas argumentationes attulerit, augeat peccatum, & dicat, nihil indignius eſſe, q̃ hominem occidere. non enim vtrum indignum ſit, an non, ſed factum ne ſit, quæritur.

Complexio vitioſa eſt, quæ non vt quicq; primum di-ctum eſt, primum complectitur, & quæ non breuiter con-cluditur, & quæ non ex enumeratione certum, & conſtãs aliquid relinquit, vt intelligatur, quid propoſitum in ar-gumẽtatione ſit, quid deinde ratione, quid cõfirmatione, quid tota argumẽtatione demõſtratũ ſit. CONCLV*ſiones, quæ apud græcos* ἐπίλογοι *nominantur, tripar-titæ ſunt. nam conſtant ex enumeratione, amplificatione, & cõmiſeratione.* In quatuor locis vti poſſumus conclu-*ſionibus.* In principio, *ſecundũ narrationem, ſecundũ fir-miſſimam argumentationẽ, in cõcluſione.* Enumeratio *eſt, ꝑ quã colligimus, & cõmonemus, quibus de rebus ver-ba fecerimus, breuiter, vt renouetur, non redintegretur oratio, & ordine, quicquid erit dictum, referemus, vt au-ditor, ſi memoriæ mãdauerit, ad id, quod ipſe meminerit, reducatur.* Item curandum eſt, ne aut ab exordio, aut *à narratione repetatur orationis enumeratio. Ficta enim, & dedita opera comparata oratio videbitur eſſe, artifi-cij ſignificandi, aut ingenij venditandi: vel memoriæ oſten-dendæ cauſa. quapropter vitium enumerationis ſumen-dum eſt à diuiſione, deinde ordine breuiter exponẽdæ ſunt res, quæ trac[illegible] in confirmatione, & confu-tatione.* Amplificatio *eſt res, quæ per locum cõmunẽ inſtigationis auditorum cauſa ſumitur.* Loci cõmunes *ex decẽ præceptis commodiſſime ſumuntur adangẽdi cri-minis cauſa.* Primus locus *ſumitur ab authoritate, cum commemoramus, quantæ curæ ea res fuerit dijs immorta-libus, aut maioriobus noſtris, regibus, ciuitatibus, nationi-bus, hominibus ſapientiſſimis, Senatui.* Item maxime quo

modo de his rebus in legibus ſancitum ſit. Secundus locus eſt, cũ conſyderamus, illæ res, de quibus criminamur, ad quos pertineãt: vtrum ad omnes, quod atrociſſimum eſt, an ad ſuperiores, quod genus hi ſunt, à quibus authoritatis locus cõmunis ſumitur: an ad pares, hoc eſt in eiſdẽ partibus animi, corporis, fortunarum poſitos: an ad inferiores, qui omnibus his rebus antecelluntur. Tertius locus eſt, quo percunctamur, quid ſit euenturum, ſi omnibus idem concedatur, & ea re neglecta, oſtendemus, quid periculorum, aut incommodorũ conſequatur. Quartus locus eſt, quo demonſtratur, ſi huic ſit remiſſum, multos alacriores ad maleficia futuros, quos adhuc expectatio iudicij remoratur. Quintus locus eſt, per quem oſtendimus, ſi ſemel aliter iudicatum ſit, nullam rem fore, quæ incommodo mederi, aut erratum iudicium corrigere poſſit, quo in loco non incommodum erit, vti cæterarum rerum comparatione: vt oſtendamus alias res poſſe aut vetuſtate ſedari, aut conſiglio corrigi, huius rei aut leniendæ, aut corrigendæ nullam rem adiumento futurum. Sextus locus eſt, cum oſtendemus ex conſulto factum, & dicemus voluntario facinori nullam eſſe ex[illegible]ationem, ſed imprudentiæ iuſtam deprecationem pa[illegible] Septimus locus eſt, quo oſtendemus tetrũ facinus, crudele, nefariũ, tyrrãnicũ eſſe, quod genus, iniuriæ mulierum, aut earum rerum aliquid, quarum rerũ cauſa, bella ſuſcipiuntur, & cum hoſtibus de vita dimicatur. Octauus locus eſt, quo oſtendimus, non vulgare, ſed ſingulare eſſe maleficium, ſpurcum, nefarium, inuſitatum, quo maturius, & atrocius vindicandum ſit. Nonus locus conſtat ex peccatorũ comparatione,

paratione, quaſi cum dicæms, maius eſſe maleficium ſtupra re ingenuam, q̃ ſacrum lædere, quod propter egeſtatem alterum, alterum propter intemperantem ſuperbiam fiat.

Decimus locus eſt, per quem omnia, quæ in negotio gerendo acta ſunt, quæq; rem conſequi ſolent, exponemus acriter, & crimino ſe, & diligenter, vt agi res, & geri negotium videatur rerum conſequentium enumeratione. Miſericordia commouebitur auditoris animus ſi variam fortunarum commutationem dicæmus: ſi oſtendemus, in quibus commodis fuimus, quibusq; in incommodis ſimus comparatione: ſi quæ nobis futura ſint, niſi cauſam obtinuerimus, enumerabimus, & oſtendemus: ſi ſupplicabimus, & nos ſub eorum, quorum miſericordiam captabimus, poteſtatem ſubijcimus: ſi quid noſtris parentibus, liberis, cæteris neceſſarijs caſurum ſit propter noſtras calamitates, aperiemus: & ſimul oſtendemus, illorum nos ſolicitudine, & miſeria, non noſtris incommodis dolere: ſi de clementia, humanitate, miſericordia noſtra, qua in alios vſi ſumus, aperiemus: ſi nos ſemper, aut diu in malis fuiſſe, oſtẽdemus: ſi noſtrum fatum, aut fortunam conqueremur: ſi animum noſtrum fortem patientem incommodorum oſtendemus futurum. Commiſerationem breuem eſſe oportet. Nihil enim lachryma citius areſcit. Ferè locos obſcuriſſimos totius artificij tractauimus in hoc libro, quapropter huic volumini modus hic ſit: reliquas præceptiones, quoad videbitur, in tertium librum transferemus. Hæc ſi, vt conquiſite conſcripſimus, ita tu diligenter fueris conſecutus, & nos induſtriæ fructus ex tua ſcientia capiemus, & tute noſtram diligentiam laudabis, tuaq;

perceptione lætabere: tu ſcientior eris præceptorum artiſicio: nos alacriores ad reliquum perſoluendum. Verum hæc futura ſatis ſcio: te enim non ignoro. ſed nos deinceps ad cætera præcepta tranſeamus, vt, quod libentiſſime facimus, tuæ voluntati rectiſſimæ morem geramus.

RHETORICORVM AD C. HERENNIVM LIBER TERTIVS.

AD OMNEM *Iudicialem cauſam quemadmodum conueniret inuentionem rerum accommodari, ſatis abundanter, vt arbitror, ſuperioribus libris demonſtratum eſt.* Nunc *earum rationem rerum inueniendarum, quæ ptinebant ad cauſas deliberatiuas, & demonſtratiuas, in hunc librum tranſtulimus, vt omnis inueniendi præceptio tibi quam primum perſolueretur.* Reliquæ *quatuor partes erant artificij.* De *tribus partibus in hoc libro dicemus, diſpoſitione, pronuntiatione, & memoria.* De *elocutione, quia plura dicenda videbantur, in quarto libro conſcribere maluimus: quem, vt arbitror, tibi librum celeriter abſolutum mittemus, nequid tibi rhetoricæ artis deeſſe poſſit.* Interea *prima quæq; & nobiſcum, cum voles, & interdum ſine nobis legendo conſequere, nequid impediare, quin ad hanc vtilitatem pariter nobiſcum progredi poſſis.* Nunc *tu fac, vt attentum te*

præbeas: nos proficiſci ad inſtituta pergemus. DELIBERATIONES partim ſunt hu uſmodi, vt quæratur, vtrũ potius faciendum ſit: partim huiuſmodi, vt quid potiſſimum faciendum ſit, conſyderetur. Vtrum potius, hoc modo. Carthago tollenda, an relinquenda videatur. Quid potiſſimum, hoc pacto: vt ſi Annibal conſultet, cum ex Italia Carthaginem accerſitur, an in Italia remaneat, an domum redeat, an in Ægyptum profectus, occupet Alexandriam. Item deliberationes partim ipſæ propter ſe cõſultandæ ſunt, vt ſi deliberet Senatus, captiuos ab hoſtibus redimat, an non: partim propter aliquam extraneam cauſam veniunt in deliberationem, & conſultationem, vt ſi deliberet Senatus, bello italico ſoluat'ne legibus Scipionem, vt eum liceat ante tempus Cos. fieri: partim & propter ſe ſunt deliberandæ, & magis propter extraneam cauſam veniunt in conſultationem, vt ſi deliberet Senatus, bello italico ſocijs ciuitatem det, an non. In quibus cauſis rei natura faciet deliberationem, omnis ratio ad ipſam rem accõmodabitur. In quibus extranea cauſa conficiet deliberationem, in his ea ipſa erit cauſa adaugenda, aut deprimenda. Omnem orationem eorum, qui ſententiam dicent, finem ſibi conueniet vtilitatis proponere, vt omnis eo totius orationis ratio conferatur. Vtilitas in duas parteis in ciuili conſultatione diuiditur, tutam, & honeſtam. Tuta eſt, quæ conficit inſtantis, aut conſequentis periculi vitationem qualibet ratione. Hæc diſtribuitur in vim, & dolum, quorum aut alterum ſeparatim, aut vtrunq; ſumemus coniuncte. Vis decernitur per exercitus, claſſes, arma, tormenta, euocationes hominum, & alias hu

iuſmodi res. Dolus cõſumitur in pecuniã, pollicitationes, diſſimulationes, maturationes, mẽtiones, & cæteras res, de quibus magis idoneo tempore loquemur, ſiquando de re militari, aut de adminiſtratione reipub. ſcribere velimus. Honeſta res diuiditur in rectũ, & laudabile. Rectum eſt, quod cum virtute, & officio fit. id diuiditur in prudentiam, iuſtitiam, fortitudinem, modeſtiam. Prudentia eſt calliditas, quæ ratione quadam poteſt delectum habere bonorum, & malorum. Dicitur item prudentia ſcientia cuiuſdam artificij. Item appellatur prudentia multarũ rerum memoria, & vſus complurium negotiorum. Iuſtitia eſt æquitas, ius vnicuiq; tribuens pro dignitate cuiusq;. Fortitudo eſt rerum magnarum appetitio, & rerum humilium contemptio, & laboris cum vtilitatis ratione perpeſſio. Modeſtia eſt in animo continens moderatio cupiditatum. Prudentiæ partibus vtemur in dicendo, ſi commoda cum commodis conferemus, cum alterum ſequi, vitare alterum cohortemur: aut ſi qua in re cohortabimur aliquem, cuius rei aliquam diſciplinabilem ſcientiam poterimus habere, & quomodo, aut qua quidq; ratione fieri oporteat, oſtendemus. Aut ſi ſuadebimus quippiam, cuius rei geſtæ aut præſentem, aut auditam memoriam poterimus habere: qua in re facile id, quod velimus, exemplo allato perſuadere poſſimus. Iuſtitiæ partibus vtemur, ſi aut innocentum, aut ſupplicum miſereri dicemus oportere: ſi oſtendemus, bene merentibus gratiam referri conuenire: ſi demonſtrabimus, vlciſci malemeritos oportere: ſi fidem magnopere cenſebimus conſeruandam: ſi leges, & mores ciuitatis egregie dicemus ſeruari opor

tere:ſi ſocietates,atq; amicitias ſtudioſe dicemus coli conuenire:ſi quod ius in parentes,deos,patriam natura comparauit,id religioſe colendum demonſtrabimus:ſi hoſpitia,clientelas,cognationes,affinitates caſte colendas eſſe dicemus:ſi nec prece,nec pretio,nec gratia,nec periculo,nec ſimultate à via recta oſtendemus deduci oportere:ſi dicemus in omnibus æquabile ius ſtatui cõuenire.His,atq; huiuſmodi partibus iuſtitiæ ſi quã rem in cõcione,aut in cõſilio faciendã cenſebimus,iuſtã eſſe oſtẽdemus,cõtrarijs iniuſtã.ita fiet,vt eiſdẽ locis,& ad ſuadẽdũ,& ad diſſuadẽdum ſimus parati.Sin fortitudinis retinendæ cauſa faciendum quid eſſe dicemus, oſtendemus res magnas, & excelſas ſequi,& appeti oportere:& item res humiles, & indignas viris fortibus viros fortes propterea contemnere oportere,nec idoneas dignitate ſua iudicare. Item à nulla re honeſta periculi,aut laboris magnitudine deduci oportere:antiquiorem mortem turpitudine haberi:nullo dolore cogi,vt ab officio recedatur:nullius pro rei veritate metuere inimicitias:quodlibet pro patria,parentibus,hoſpitibus,amicis,& ijs rebus,quas iuſtitia colere cogit,adire periculum,& quemlibet ſuſcipere laborem.

Modeſtiæ partibus vtemur,ſi nimias libidines honoris,pecuniæ,ſimiliumq; rerũ vituperabimus:ſi vnãquanq; rẽ certo naturæ termino definiemus:ſi deniq; quod cuiq; ſatis ſit,oſtendemus,& nimium progredi diſſuadebimus, & modum vnicuiq; rei ſtatuemus.Huiuſmodi partes ſunt virtutis,amplificandæ,ſi ſuadebimus:attenuandæ,ſi ab his dehortabimur,vt hæc attenuentur,quæ ſupra demonſtraui:nam nemo erit,qui cenſeat à virtute recedendũ:verum

aut res huiuſmodi non dicatur eſſe, vt virtutem poſſimus egregiam experiri, aut in contrarijs potius rebus, quàm in his virtus conſtare oſtendatur. Item, ſiquo pacto poterimus: quam is qui contra dicet, iuſtitiam vocarit, nos demonſtrabimus ignauiam eſſe, & inertiam, ac prauam liberatatem: quam prudentiam appellarit, ineptam, & garulam, & odioſam ſcientiam eſſe dicemus: quam ille modeſtiam dicet eſſe eam nos inertiam, & diſſolutam negligentiam dicemus: quam ille fortitudinem nominarit, eam nos gladiatoriam, & inconſyderatam appellabimus temeritatem. Laudabile eſt, quod conficit honeſtam, & præſentem, & conſequentem cõmemorationem. hoc nos eò à recto ſeparauimus, non quod hæ quatuor partes, quæ ſubijciuntur ſub vocabulo recti, hanc honeſtatis cõmemorationem dari non ſoleant: ſed, quanquam ex recto laudabile naſcatur, tamen in dicendo ſeorſum tractandum eſt hoc ab illo. neq; enim ſolum laudis cauſa rectum ſequi conuenit: ſed, ſi laus conſequitur, duplicatur recti appetendi voluntas. Cum igitur erit demonſtratum rectum, laudabile eſſe demonſtrabimus, aut ab idoneis hominibus, vt ſi qua res honeſtiori ordini placeat, quæ à deteriore ordine improbetur, aut aliquibus ſocijs, aut omnibus ciuibus, exteris nationibus, poſteriſq; noſtris. Cum huiuſmodi locorũ diuiſio ſit in conſultatione, breuiter aperienda eſt totius tractatio cauſæ. Exordiri licebit vel à principio, vel ab inſinuatione, vel iiſdem rationibus, quibus in iudiciali cauſa. Si cuius rei narratio incidet, eadem ratione narrari oportebit. Quoniam in huiuſmodi cauſis finis eſt vtilitas, & ea diuiditur in rationem tutam, atq; honeſtam: ſi

vtrunq; poterimus oſtēdere,vtrūq; pollicebimur nos in dicendo demonſtraturos eſſe;ſin alterū demonſtraturi erimus,ſempliciter quod dicturi ſumus, oſtendemus. At ſi noſtram rationem tutam eſſe dicemus, diuiſione vtemur in vim,& conſilium. Nam quod in docendo rei diluci-dandæ cauſa dolū appellauimus, id in dicendo honeſtius conſilium appellabimus. Si rationis noſtræ ſententiam rectam eſſe dicemus, & oēs partes recti incident, quadripartita diuiſione vtemur:ſi nō incident,quot erunt,tot exponemus in dicendo. In cōfirmatione,& confutatione vtemur locis,quos ante oſtendimus,noſtris confirmandis,cōtrarijs confutandis. Argumentationis artificioſæ tractandæ ratio de ſecundo libro petetur. Sed,ſi acciderit, vt in conſultatione alteri ab tuta ratione, alteri ab honeſta ſententia ſit,vt in deliberatione eorū,qui à Pœnis circumſeſſi deliberant, quid agant. Qui tutam rationem ſequi ſuadebit,his locis vtetur,nullam rem vtiliorem eſſe incolumitate,virtutibus vti neminem poſſe,qui ſuas rationes in tuto non collocarit:nec deos quidem eſſe auxilio ijs,qui ſe inconſulto in periculum mittant. Honeſtum nihil oportere exiſtimari,quod non ſalutē pariat. Qui tutæ rei præponet rationem honeſtam,his locis vtetur: virtutem nullo tempore relinquendā,vel dolorē,ſi is timeatur, vel mortem,ſi ea formidetur,dedecore,& infamia leuiorem eſſe, conſyderare,quæ ſit turpitudo conſecutura. at non immortalitatem,neq; æternam incolumitatē conſequi,nec eſſe exploratum illo vitato periculo, nullū in aliud periculum venturos:virtute vel vltro ad mortē proficiſci, eſſe præclarum:fortitudini fortunam quoq; eſſe adiumento ſoles-

reteum tute viuere, qui honeſte viuat, non qui in præſenti a incolumis ſit: & eum, qui turpiter viuat, incolumem in perpetuũ eſſe non poſſe. Concluſionibus ferè ſimilibus in his, & iudicialibus cauſis vti ſolemus, niſi quod his maxime conducit, quamplurima rerum ante geſtarum exempla proferre. Nunc ad demonſtratiuum genus cauſæ tranſeamus.

QVONIAM hæc cauſa diuidit in laudẽ, & vituperationẽ, qbus ex rebus laudẽ cõſtituerimus, ex contrarijs rebus erit vituperatio cõparanda. Laus igitur poteſt eſſe rerũ externarũ, & corporis, & animi. Rerum externarum ſunt ea, quæ caſu, aut fortuna ſecũda, aut aduerſa accidere poſſunt, vt genus, educatio, diuitiæ, poteſtates, gloriæ, ciuitates, amicitiæ, & quæ huiuſmodi ſunt, & ea, quæ h s ſunt cõtraria. Corporis ſunt ea, quæ natura corpori attribuit commoda, aut incõmoda, vt velocitas, vires, dignitas, valetudo, & quæ contraria ſunt. Animi ſunt ea, quæ conſilio, & cogitatione noſtra conſtant, vt prudẽtia, iuſtitia, fortitudo, modeſtia, & quæ contraria ſunt. Erit igitur hæc confirmatio, & confutatio nobis. in huiuſmodi igitur cauſa principiũ ſumetur, aut ab noſtra, aut ab eius, de quo loquemur, aut ab eorum, qui audiẽt, perſona, aut ab re. Ab noſtra, ſi laudabimus, dicemus aut officio facere, quod cauſa neceſſitudinis intercedat: aut ſtudio, quod eiuſmodi virtutis ſit, vt omnes cõmemorare debeant velle, aut quod rectũ ſit ex aliorũ laude oſtẽdere, qualis noſter animus ſit. Si vituperabimus, aut merito facere, quod ita tractati ſumus: aut ſtudio ꝙ vtile putamus eſſe ab omnibus vnicam malitiam, atq; nequitiã co=

gnoſcit:aut quod placeat oſtendi,quid nobis diſplicæat,ex aliorũ vituperatione. Ab eius perſona, de quo loquemur, ſi laudabimus,dicæmus,vereri nos, vt illius facta verbis cõſequi non poſſimus:omnes homines illius virtutes prædicare oportere:ipſa facta omnium laudatorum eloquentiã anteire. Si vituperabimus,ea,quæ videbimus cõtraria paucis verbis cõmutatis dici poſſe,dicæmus,vt paulo ante ſupra exẽpli cauſa demõſtratũ eſt. Ab auditorũ perſona,ſi laudabimus,dicæmus:quoniã nõ apud ignotos laudemus, nos mouẽdi cauſa pauca eſſe dicturos:aut ſi erunt ignoti, vt talẽ virũ velint cognoſcere petæmus:quoniã in eodẽ virtutis ſtudio ſint,apud quos laudemus, quo ille,qui laudatus fuerit: ſperare nos facile ijs, quibus velimus, huius facta probaturos. Cõtraria vituperatio,quoniam norint,pauca de nequitia eius nos eſſe dicturos:quod ſi ignorent,petemus,vt cognoſcant,vti malitiam vitare poſſint: quoniam diſſimiles ſunt,qui audiant,atq; ille,qui vituperatur: nos ſperare illius vitam vehementer improbaturos. Ab rebus ipſis,incertos eſſe quid potiſſimum laudemus:vereri,ne cũ multa dixerimus,plura prætereamus:& quæ ſimiles ſententias habebunt, quibus ſententijs contraria ſumuntur à vituperatione. Principio tractato, tum ab re, tum ab aliqua harum,quas ante commemorauimus,rationũ,narratio nõ erit vlla,quæ neceſſario conſequaur:ſed,ſiqua inciderit,cum aliquod factum eius:de quo loquemur,nobis narrandum ſit cum laude,aut vituperatione, præceptio narrãdi de primo libro repetetur. Diuiſione hac vtemur: primo exponemus quas res laudaturi ſumus,aut vituperaturi:deinde vt quæq;,quó ue tempore res erit geſta,ordine

dicemus,vt,quid,quáq; tute,cauteq; egerit, intelligatur. Sed exponere oportebit animi virtutes,aut vitia: deinde commoda,aut incommoda corporis, aut rerum externarum,quomodo ab animo tractata ſint,demonſtrare.Ordinem hunc adhibere in demonſtranda vita debemus.Ab externis rebus,genus in laude, quibus maioribus natus ſit: ſi bono genere,parem,aut excelſiorem fuiſſe:ſi humili genere,ipſum in ſuis,non in maiorũ virtutibus habuiſſe præſidium. In vituperatione: ſi bono genere,dedecori maioribus fuiſſe:ſi malo,tamen his ipſis detrimento fuiſſe.Educatio in laude,bene & honeſte,in bonis diſciplinis per omnem pueritiam:in uituperatione,è contrario.Deinde tranſire oportet ad corporis commoda.A` natura in laude: ſi ſit dignitas,atq; forma,laudi fuiſſe eam, non,quemadmodum cæteris,detrimento,atq; dedecori.Si vires,atq; velocitas egregia,honeſt.s hæc exercitationibus, & induſtrijs dicemus comparata.Si valetudo, ex perpetua diligentia, & tẽperantia cupiditatũ. In vituperatione, ſi erunt hæc corporis commoda,his male vſum dicemus:quæ caſu, & natura tanquam quilibet gladiator habuerit. Si nõ erũt, præter formam omnia ipſius culpa,& intemperantia non fuiſſe dicemus. Deinde reuertemur ad extraneas res,& in his animi quæ virtutes,aut quæ vitia fuerint, conſyderabimus:diuitiæ,an paupertas fuerit,et quæ poteſtates,quæ gloriæ,quæ amicitiæ,quæ inimicitiæ: & quid fortiter in inimicitijs gerendis fecerit:cuius cauſa ſuſceperit inimicitias:qua fide,beneuolentia,officio geſſerit amicitias,in diuitijs qualis, aut in paupertate cuiuſmodi fuerit:quemadmodum habuerit in poteſtatibus gerendis animum:ſi inte

rierit, cuiuſmodi mors eius fuerit, cuiuſmodi res mortem eius ſit conſecuta. Ad omnes autem res, in quibus animus hominis maxime conſyderatur, illæ quatuor animi virtutes erunt accommodandæ, vt, ſi laudemus, aliud iuſte, aliud fortiter, aliud modeſte, aliud prudenter factum eſſe dicamus. ſi vituperemus, è contrario, aliud iniuſtæ, aliud ignaue, aliud immodeſte, aliud ſtulte factũ eſſe dicemus. Perſpicuũ eſt iam nimirum ex hac diſpoſitione, quemadmodum ſit tractanda tripartita diuiſio laudis, & vituperationis: ſi illud etiam aſſumpſerimus, non neceſſe eſſe nos omnes has partes in laudẽ, aut vituperationẽ transferre: propterea quod ſæpe ne incidunt quidem, ſæpe ita tenuiter incidunt, vt non ſint neceſſariæ dictu. Quapropter eas parteis, quæ firmiſſimæ videbuntur, legere oportebit. Cõcluſionibus breuibus vtemur, enumeratione ad exitum cauſæ: in ipſa cauſa crebras, & breueis amplificationes interponemus per locos cõmunes: nec hoc genus cauſæ, eo quod raro accidit in vita, negligentius cõſyderandum eſt. neq; enim id, quod poteſt accidere, vt faciendum ſit aliquando, non oportet velle quam accommodatiſſime poſſe facere. Et ſi ſeparatim hæc cauſa minus ſæpe tractatur: at in iudicialibus, & in deliberatiuis cauſis ſæpe magnæ partes verſantur laudis, aut vituperationis. quare in hoc quoq; genere cauſæ nonnihil induſtriæ conferendum putauimus. Nunc abſoluta nobis difficillima parte rhetoricæ, hoc eſt inuẽtione perpolita, atq; ad omne cauſæ genus accommodata, tempus eſt ad cæteras parteis proficiſci. Deinceps igitur de diſpoſitione dicemus.

QVONIAM diſpoſitio eſt, per quam illa, quæ inuenimus, in ordinẽ redigimus, vt certo quidq; loco pronuntietur, videndum eſt, cuiuſmodi rationẽ in diſponendo habere conueniat. Genera diſpoſitionis ſunt duo: vnum ab inſtitutione artis profectum, alterũ ad caſum temporis accõmodatũ. Ex inſtitutione artis diſponemus, cũ ſequemur eam præceptionẽ, quã in primo libro expoſuimus, hoc eſt, vt vtamur principio, narratione, diuiſione, cõfirmatione, confutatione, cõcluſione: & hunc ordinem, quem admodũ præceptũ eſt ante, in dicendo ſequemur. Item ex inſtitutione artis non modo totas cauſas per orationẽ, ſed ſingulas quoq; argumẽtationes diſponemus, quemadmodũ in ſecundo libro docuimus: ideſt expoſitionem, rationem, confirmationem rationis, exornationem, cõplexionem. Hæc igitur duplex diſpotio eſt, vna per orationes, altera per argumentationes, ab inſtitutione artis profecta. Eſt autem alia diſpoſitio: quæ, cum ab ordine artificioſo recedendũ eſt, oratoris iudicio ad tempus accõmodatur: vt ſi à narratione dicere incipiamus, aut ab aliqua firmiſſima argumentatione, aut à literarum aliquarũ recitatione: aut ſi ſecũdum principiũ cõfirmatione vtamur, deinde narratione: aut ſiquam huiuſmodi permutationẽ ordinis faciamus: quorum nihil, niſi cauſa poſtulet, fieri oportebit. Nam ſi vehemẽter aures auditorum obtuſæ videbuntur, atq; animi defatigati ab aduerſarijs multitudine verborum, commode poterimus principio ſuperſedere, & exordiri cauſam aut à narratione, aut ab aliqua firma argumentatione. deinde, ſi commodum erit, quia non ſemper neceſſe eſt, ad principij ſentẽtiam reuerti licebit. Si

cauſa noſtra magnam difficultatem videbitur habere, vt nemo æquo animo principium poſſit audire, à narratione cum inceperimus, ad principij ſententiam reuertemur, licebit. Si narratio parum probabilis eſt, exordiemur ab aliqua firma argumentatione. His commutationibus, & tranſlationibus partium ſæpe vti neceſſe eſt, cum ipſa res artificioſam diſpoſitionē artificioſe cōmutare cogit. In cōfirmatione, & confutatione argumentationū diſpoſitiones huiuſmodi cōuenit habere: firmiſſimas argumentationes in primis, & in poſtremis cauſæ partibus collocare: mediocres, & neq; inutiles ad dicendum, neq; neceſſarias ad probandum: quæ ſi ſeparatim, ac ſingulæ dicantur, infirmæ ſunt, cum cæteris coniunctæ firmæ, & probabiles fiunt: interponi, & in medio collocari oportet. Nam & re narrata, ſtatim expectat animus auditoris, ex qua re cauſa confirmari poſſit: quapropter continuo firmam aliquā oportet inferre argumentationem. Et quoniam nuperrime dictum facile memoriæ mandatur, vtile eſt, cum dicere deſinamus, recentem aliquam relinquere in animis auditorum bene firmam argumentationem. Hæc diſpoſitio locorum, tanq̄ inſtructio militum, facillime in dicendo, ſicut illa in pugnando, parare poterit victoriam.

PRONVNTIAtionē multi maxime oratori vtilem dixerunt eſſe, & ad perſuadendum plurimū valere. nos, quid vnum de quinq; rebus plurimum profit, nō facile dixerimus: nec egregie magnā eſſe vtilitatē in pronuntiatione audacter confirmauerimus. Nam commodæ inuentiones, & concinnæ verborum elocutiones, & partium cauſæ artificioſæ diſpoſitiones, & horum omnium

diligens memoria ſine pronuntiatione, non plus, quã ſine his rebus pronuntiatio ſola valere poterit. Quare, quia nemo de ea re diligenter ſcripſit: nam omnes vix putaverunt poſſe de voce, & vultu, geſtu dilucide ſcribi, cum hæ res ad ſenſus noſtros pertinerent: & quia magnopere ea pars à nobis ad dicendum comparanda eſt, non negligenter videtur tota res conſyderanda. Diuiditur igitur pronuntiatio in vocis figuram, & corporis motum. Figura vocis eſt, quæ ſuum quendã poſſidet habitum ratione, & induſtria cõparatum. Ea diuiditur in treis partes, magnitudinẽ, firmitudinem, mollitudinem. Magnitudinem vocis maxime comparat natura: nonn hil hanc auget, ſed maxime cura conſeruat. Firmitudinẽ vocis maxime natura cõparat: nonnihil adauget, & maxime conſeruat exercitatio declamationis. Mollitudinem vocis, hoc eſt, vt eam torquere in dicẽdo pro noſtro cõmodo poſſimus, maxme faciet exercitatio declamationis. Quapropter de magnitudine vocis, & firmitudinis parte, quoniam altera natura, altera cura comparatur, nihil ad nos attinet cõmonere, niſi vt ab ijs, qui non inſcij ſunt eius artificii, ratio curandæ vocis petatur. De ea parte firmitudinis, quæ conſeruatur ratione declamationis, & de mollitudine vocis, quæ maxime neceſſaria eſt oratori, quoniam ea quoq; moderatione declamationis comparatur, dicendũ videtur. Firmam igitur quam maxime poterimus in dicendo vocem conſeruare, ſi quam maxime ſedata, & depreſſa voce principia dicemus: nam læduntur arteriæ, ſi ante, quam leni voce permulſæ ſunt, acri clamore compleantur: etiam interuallis longioribus vti conueniet (recreatur n. vox ſpiritu, & ar

teriæ reticendo acquieſcunt) & continuũ clamorẽ remitte, re, & ad ſermonem tranſire oportet. cõmutationes enim faciunt, vt nullo genere vocis effuſo, in omni voce integri ſimus: et acutas vocis exclamationes vitare debemus: ictus enim fit, & vulnerantur arteriæ acuta, atq; attenuata nimis acclamatione: & ſiquis ſplendor eſt vocis, conſumitur clamore vniuerſus. & vno ſpiritu continenter multa dicere, in extrema cõuenit orationes: fauces enim caleſiunt, & arteriæ complentur: & vox, quæ varie tractata eſt, reducitur in quendam ſonum æquabilem, atq; conſtantem. Sæpe rerum naturæ gratia quædam iure debetur, velut accidit in hac re. nam quæ diximus ad vocem ſeruandã prodeſſe, eadem attinent ad ſuauitatem pronuntiationis: vt quod noſtræ voci proſit, idem voluptate auditoris probetur. vtile eſt ad firmitudinem vocis ſedata vox in principio. Quid inſuauius, q̃ clamor in exordio cauſæ? interualla vocem confirmant: eadem ſententias concinniores diuiſione reddunt: & auditori ſpatium cogitandi relinquunt. Conſeruat vocem continui clamoris remiſſio: & auditorem quidem varietas maxime delectat, cum ſermone animum eius retinet, aut exſuſcitat clamore. Acuta exclamatio vocem, & fauces, vulnerat: eadẽ lædit auditorẽ: habet enim quiddam illiberale, & ad muliebrem potius vociferationem, q̃ ad virilem dignitatem in dicendo accommodatum. In extrema oratione cõtinens vox remedio eſt voci quid? hæc eadem, non ne animum vehementiſſime calefacit auditoris in totius cõcluſione cauſæ? Quoniã igitur res eædẽ vocis firmitudini, & pronuntiationis ſuauitudini proſunt, de vtraq; re ſimul erit in præſentia dictum, de

ſirmitudine,quæ viſa ſunt,& de ſuauitate,quæ coniuncta fuerũt:cætera ſuo loco paulo poſt dicemus. Mollitudo igitur vocis,quoniam omnis ad rhetoris præceptionem pertinet,diligentius nobis conſyderanda eſt:eam diuidimus in ſermonem,contentionem,amplificationem. Sermo eſt oratio remiſſa,& finitima quotidianæ locutioni.Contentio eſt oratio acris,& ad confirmandum, & confutandũ accommodata.Amplificatio eſt oratio,quæ aut ad iracundiam inducit,aut ad miſericordiam trahit auditoris animum.Sermo diuiditur in parteis quatuor,dignitatem,demonſtrationem,narrationem,iocationem.Dignitas eſt oratio cum aliqua grauitate,& vocis remiſſione. Demonſtratio eſt,quæ docet remiſſa voce, quo modo quid fieri potuerit,aut non potuerit.Narratio eſt rerum geſtarum,aut perinde,vt geſtarum expoſitio. Iocatio eſt oratio, quæ ex aliqua re riſum pudentem,& liberalem poteſt comparare.Contentio diuiditur in continuationem, & diſtributionem.Continuatio eſt orationis enuntiandæ acceleratio clamoſa.Diſtributio eſt in cõtẽtione oratio frequens cũ raris,& breuibus interuallis,acri vociferatione. Amplificatio diuiditur in cohortationem,& conqueſtionem.Cohortatio eſt,quæ aliquod peccatum amplificans, auditorem ad iracundiam adducit.Conqueſtio eſt oratio,quæ incommodorum amplificatione animum auditoris ad miſericordiam perducit.Quoniã igitur mollitudo vocis in treis partes diuiſa eſt, & hæ partes ipſæ in octo partes alias diſtributæ,harum octo partiũ quæ cuiuſq; idonea pronũtiatio ſit,demonſtrãdum videtur.Sermo cum eſt in dignitate,plenis faucibus quam ſedatiſſima,& depreſſiſſima vo

ce vti conueniet,ita tamen,vt ne ab oratoria conſuetudine ad tragicam tranſeamus:cum autem eſt in demōſtratione, voce paululum attenuata,crebris interuallis, & diuiſionibus oportet vti:vt ipſa pronuntiatione eas res,quas demonſtrabimus,inſerere,atq; interſecare videamur in animis auditorum.Cum autem ſermo in narratione eſt,tum vocum varietate opus eſt : vt quo quidq; pacto geſtum ſit,ita narrari videatur. Strenue quod volumus oſtende re factum,celeriuſcule dicemus:at aliud otioſe retardabimus.deinde modo acriter,tum clementer,mœſte,hilariter in omneis parteis commutabimus,vt verba,ita pronuntiationem.Siqua inciderint in narratione dicta, rogata, reſpōſa,ſi quæ admirationes,de quibus nos narrabimus, diligenter animaduertemus,vt omnium perſonarum ſenſus,atq; animos voce exprimamus.Sin erit ſermo in iocatione,leniter tremebunda voce,cum parua ſignificatione riſus,ſine vlla ſuſpicione nimiæ cachinnationis, leniter oportebit à ſermone ſerio torquere ad liberalem iocum vocem.Cum autem contendere oportebit, quoniam id aut per continuationem,aut per diſtributionem faciendū eſt,in continuatione adaucto mediocriter ſono vocis,verbis continuandis,vocem quoq; adaugere oportebit, & torquere ſonum & celeriter cū clamore verba conficere: vt vim volubilem orationis vociferatio conſequi poſſit. In diſtributione vocem ab imis faucibus exclamatione quamclariſſima adhibere oportet:& quantum ſpatij per ſingulas exclamationes ſumpſerimus, tantum in ſingula interualla ſpatij conſumere iubemur . In amplificationibus,cū cohortatione vtemur,voce attenuatiſſima, clamo-

re leni,ſono æquabili,commutatiobimus crebris,maxima celeritate.In conqueſtione vtemur voce depreſſa,inclinato ſono,crebris interuallis,longis ſpatijs, magnis commutationibus.De figura vocis ſatis dictum eſt:nũc de corporis motu dicendũ videtur. Motus eſt corporis geſtus, & vultus moderatio quædam, quæ probabiliora reddit ea,quæ pronuntiantur.Conuenit igitur in vultu pudorem,& acrimoniam eſſe:in geſtu nec venuſtatem conſpicuam,nec turpitudinem eſſe,vt aut hiſtriones,aut operarij videamur eſſe.Ad eaſdem igitur partes, in quas vox eſt diſtributa,motus quoq; corporis ratio videtur eſſe accommodanda.Nam ſi erit ſermo cum dignitate, ſtantes in veſtigio,leui dexteræ motu loqui oportebit, hilaritate,triſtitia,mediocritate vultus ad ſermonis ſententias accommodata.Sin erit in demonſtratione ſermo, paululum corpus à ceruicibus demittemus.Nam hoc eſt à natura datum,vt quãproxime tum vultum admoueamus ad auditores,ſiquam rem docere eos, & vehementer inſtigare velimus.Sin erit in narratione ſermo, idem motus poterit idoneus eſſe,qui paulo ante demonſtrabatur in dignitate.Sin erit in iocatione,vultu quandam debebimus hilaritatem ſignificare ſine commutatione geſtus. Sin contendemus per continuationem,brachio celeri,mobili vultu,acri aſpectu vtemur.Sin contentio fiet per diſtributionem,celeri porrectione brachij,inambulatione,pedis dextri rara ſupploſione,acri,& defixo aſpectu vti oportet. Sin vtemur amplificatione per cohortationem,paulo tardiore, & conſyderatiore geſtu conueniet vti, ſimilibus cæteris rebus, atq; in contentione per continuationem.

Sin vtemur amplificatione per conqueſtionem, fœmineo plangore, & capitis ictu, nonnunquam ſedato, & conſtanti geſtu, mœſto, & conturbato vultu vti oportebit. Non ſum neſcius, quantum ſuſceperim negotij, qui motus corporis exprimere verbis, & imitari ſcriptura conatus ſim voces. Verum nec hoc cõfiſus ſum poſſe fieri, vt de his rebus ſatis commode ſcribi poſſet: nec ſi id fieri non poſſet, hoc, quod feci, fore inutile putabam, propterea quod hic admonere voluimus, quod oporteret: reliqua trademus exercitationi. Hoc tamen ſcire oportet, pronuntiationem bonam id perficere, vt res ex animo agi videatur. Nunc ad theſaurum inuentorum, atq; omnium partium rhetoricæ cuſtodem memoriam tranſeamus.

MEMORIA Vtrum habeat quiddam artificij, an omnis à natura proficiſcatur, aliud dicendi tempus magis idoneum dabitur. Nunc perinde atq; cõſtet, in hac re multum valere artem, & præceptionem, ita de ea re loquemur. Placet enim nobis eſſe artificium memoriam: quare placeat, alias oſtendemus: in præſentia cuiuſmodi ſit ea, aperiemus. Sunt igitur duæ memoriæ, vna naturalis, altera artificioſa. Naturalis eſt ea, quæ noſtris animis inſita eſt, & ſimul cum cogitatione nata. Artificioſa eſt ea, quam confirmat inductio quædam, & ratio præceptionis. Sed, qã in cæteris rebus ingenij bonitas imitatur ſæpe doctrinam, ars porrò naturæ commoda confirmat, & auget, ita fit in hac re, vt nonnunquam naturalis memoria, ſi cui data eſt egregia, ſimilis ſit huic artificioſæ: porrò hæc arficioſa naturæ commoda retinet, & amplificat ratione doctrinæ. Quapropter & naturalis

memoria præceptione confirmanda eſt, vt ſit egregia, & hæc, quæ doctrina datur, indiget ingenij. nec hoc magis, aut minus in hac re, q̃ in cæteris artibus ſit, vt ingenio, doctrina, præceptione, natura niteſcat. Quare & illis, qui natura memores ſunt, vtilis hæc erit inſtitutio, quod tute paulopoſt poteris intelligere. Quod ſi illi freti ingenio, noſtra præceptione nõ indigerẽt, tamen iuſta cauſa daretur, quare ijs, qui minus ingeny habent, adiumento velimus eſſe. nunc de artificioſa memoria loquemur. Conſtat igitur artificioſa memoria ex locis, & imaginibus. Locos appellamus eos, qui breuiter, ꝑfecte, inſigniter aut natura, aut manu ſunt abſoluti, vt eos facile naturali memoria comprehendere, & amplecti queamus, vt ædes, intercolumnium, angulum, fornicem, & alia, quæ his ſimilia ſunt. Imagines ſunt formæ quædam, & notæ, & ſimulachra eius rei, quã meminiſſe volumus, quod genus, equi, leones, aquilæ: quorum memoriam ſi volemus habere, imagines eoꝝ certis in locis collocare nos oportebit. Nũc cuiuſmodi locos inuenire, & quo pacto reperire, & in locis imagines conſtituere oporteat, oſtendemus. Quemadmodum igitur qui literas ſciunt, poſſunt id, quod dictũ eſt, ſcribere, & recitare, quod ſcripſerunt: ita qui μνημονικὰ didicerunt, poſſunt quæ audierunt, in locis collocare, & ex his memoriter pronuntiare. Loci enim ceræ, aut chartæ ſimillimi ſunt: imagines literis: diſpoſitio, & collocatio imaginum, ſcripturæ: pronuntiatio lectioni. Oportet igitur, ſi volumus multa meminiſſe, multos nobis locos comparare, vt in multis locis multas imagines collocare poſſimus. Item putamus oportere, ex ordine

hos locos habere, nequando perturbatione ordinis impe-diamur, quo ſecius quoto quoq; loco libebit, vel à ſupe-riore, vel ab inferiore, vel à media parte, imagines ſequi, ea, quæ mandata locis erunt, edere, et proferre poſſimus. Nam, *vt ſi in ordine ſtantes notos quamplures videri-mus, nihil noſtra interſit, vtrum à ſummo, an ab imo, an ab medio nomina eo℞ dicere incipiamus item in locis ex ordine collocatis eueniet, vt ĩ quãlibet partẽ quoto quoq; loco libebit, imaginibus cõmoniti dicere poſſimus id, q̃d locis mandauerimus.* Quare *placet & ex ordine locos cõ parare, & locos, quos aſſumpſerimus egregie commedi tari oportebit, vt perpetuo nobis hærere poſſint.* Nam *imagines, ſicut literæ delentur, vbi nihil illis vtimur: loci tanq̃ cera remanere debent.* Et, *ne forte in numero lo-corum falli poſſimus, quintum queq; locum placet nota-ri: quod genus: ſi in quinto loco manum auream colloce-mus, & ſi in decimo aliquem notum, cui prænomen ſit* De *cimo: deinde facile erit ſimiles notas quinto quoq; loco collocare.* Item *commodius eſt in derelicta, q̃ in celebri regione locos comparare, propterea quod frequentia, & obambulatio hominum conturbat, & infirmat imaginum notas.* Solitudo *conſeruat integras ſimulachrorum figu-ras.* Præterea *diſſimiles forma, atq; natura loci comparan di ſunt, vt diſtincte interlucere poſſint.* Nam *ſiquis mul-ta intercolumnia ſumpſerit, conturbabitur ſimilitudine locorum, vt ignoret, quid in quoquo loco collocarit.* Et *magnitudine modica, & mediocres locos haberi oportet: nam & præter modum ampliuagas imagines reddunt, & nimis anguſti ſæpe non videntur poſſe capere imagi-*

num collocationem. Tum nec nimis illuſtres, nec vehementer obſcuros locos haberi oportet, ne aut obcæcentur tenebris imagines, aut ſplendore præfulgeant. Interualla locorum mediocria placet eſſe ferè paulo plus, aut minus pedum tricenum. nam, vt aſpectus, ita cogitatio minus valet. ſiue nimis procul amoueris, ſiue vehementer propè admoueris id, quod oportet videri. Sed quãquam facile eſt ei, qui paulo plura explorauerit, quamuis multos, & idoneos locos comparare, tamen, ſiquis ad iſta ſatis idoneos inuenire ſe non putabit, ipſe ſibi cõſtituat quàm volet multos licebit. Cogitatio enim quamuis regionem poteſt amplecti, & in ea ſitum loci cuiuſdam ad ſuum arbitrium fabricari, & architectari. Quare licebit, ſi hac prõpta copia contenti non erimus, noſmetipſos nobis cogitatione noſtra regionem conſtituere, & idoneorum locorum commodiſſimam diſtinctionem comparare. De locis ſatis dictum eſt: nunc ad imaginum rationem tranſeamus. Quoniam ergo rerum ſimiles imagines eſſe oportet, & ex omnibus verbis notas nobis ſimilitudines eligere debemus, duplices ſimilitudines eſſe debent, vnæ rerum, alteræ verborum. Rerum ſimilitudines exprimuntur, cum ſummatim ipſorum negotiorum imagines comparamus. Verborum ſimilitudines conſtituuntur, cum vniuſcuiusq; nominis, & vocabuli memoria imagine notatur. Rei totius memoriam ſæpe vna nota, & imagine ſimplici comprehendemus, hoc modo: vt ſi accuſator dixerit ab reo hominem veneno necatum, & hæreditatis cauſa factum arguerit, & eius rei multos dixerit teſtes, & conſcios eſſe. Si hoc primum, vt ad defendẽdum nobis ex-

Digitized by Google

peditum ſit, meminiſſe volemus, in primo loco rei totius imaginem conformabimus. ægrotum in lecto cubantem faciemus ipſum illum, de quo agetur, ſi formam eius detinebimus: ſi eum non agnouerimus, aliquem ægrotum nõ de minimo loco ſumemus, vt cito in mẽtem venire poſſit, & reum ad lectum eius adſtituemus, dextra poculum, ſiniſtra tabulas, medico teſticulos arietinos tenentem. Hoc *modo & teſtium, & hæreditatis, & veneno necati memoriam habere poterimus.* Item *deinceps cætera crimina ex ordine in locis ponemus, & quotieſcunq; rem meminiſſe volemus, ſi formarum diſpoſitione, & imaginum diligenti notatione vtemur, facile ea, quæ volemus, memoria conſequemur.* Cum *verborum ſimilitudines imaginibus exprimere volemus, plus negotij ſuſcipiemus, & magis ingenium noſtrum exercebimus: id nos hoc modo facere oportebit.* Iam *domuitionem reges* Atridæ *parant.* In *loco conſtituere oportet manus ad cœlum tollentem* Domitium, *cum à regibus Martijs loris cædatur.* Hoc *erit, iam domuitionẽ reges.* In *altero loco Æſopum, &* Cimbrum *ſubornare* Iphigeniam, Agammemnonem, *&* Menelaũ. Hoc *erit, Atridæ parant. hoc modo omnia verba erunt expreſſa. Sed hæc imaginũ conformatio tum valet, ſi naturalem memoriam ex ſuſcitauerimus hac notatione, vt verſu poſito, ipſi nobiſcum primum tranſeamus bis, aut ter eum verſum, deinde cũ imaginibus verba exprimamus: hoc modo naturæ ſuppeditabitur doctrina: nam vtraq; altera ſeparata minus erit firma: ita tamen, vt multo plus in doctrina, atq; arte præſidij ſit, quod docere non grauaremur, ni metueremus, ne, cum ab inſtituto*

noſtro receſſimus, minus commode ſeruaretur hæc diluci da breuitas præceptionis. Nunc, quoniam ſolet accidere, vt imagines partim firmæ, & ad monendum idoneæ ſint, partim imbecilles, & infirmæ, quæ vix memoriã poſſint excitare, qua de cauſa vtrũq; fiat, conſyderandũ eſt, vt cognita cauſa, quas vitemus, & quas ſequamur imagines, ſcire poſſimus. Docet igitur nos ipſa natura, qd oporteat fieri. nam ſiquas res in vita videmus paruas, vſitatas, quotidianas, eas meminiſſe non ſolemus, propterea quod nulla, niſi noua, aut admirabili re cõmouetur animus. at ſi quid videmus, aut audimus egregie turpe, aut honeſtũ, inuſitatũ, magnũ, incredibile, ridiculũ, id diu meminiſſe cõſueuimus. Itẽq; quas res ante ora videmus, aut audimus obliuiſcimur plerunq;: quæ acciderunt in pueritia, meminimus optime ſæpe: nec hoc alia de cauſa poteſt accidere, niſi quod vſitatæ res facile è memoria elabuntur, inſignes, & nouæ manent diutius. Solis exortus, curſus, occaſus nemo admiratur, propterea quod quotidie fiunt: at eclipſis ſolis mirantur, quia raro accidunt, & ſolis eclipſis magis mirãtur, q̃ lunæ, quoniam hæ crebriores ſunt. Docet ergo ſe natura vulgari, & vſitata re non exſuſcitari, nouitate vero, & inſigni quodam negotio cõmoueri. Imitetur igitur ars naturam, & quod ea deſyderat, inueniat, quod oſtendit, ſequatur. Nihil eſt enim, quod aut natura extremum inuenerit, aut doctrina primũ: ſed rerũ principia ab ingenio profecta ſunt, & exitus diſciplina comparantur. Imagines igitur nos in eo genere conſtituere oportebit, quod genus in memoria manere diutiſſime poteſt: id accidet, ſi quam maxime notas ſimilitudi

nes conſtituemus.ſi non mutas,nec vagas, ſed aliquid agẽtes imagines ponemus:ſi egregiam pulchritudinem, aut vnicam turpitudinem eis attribuemus: ſi aliqua re exornabimus,vt ſi coronis,aut veſte purpurea, quo nobis notior ſit ſimilitudo:aut ſiqua re deformabimus,vt ſi cruentã,aut cœno oblitã,aut rubrica delibutã inducamus,quo magnis inſignita ſit forma: aut ſi ridiculas res aliquas imaginibus attribuamus.nã ea res quoq; faciet,vt facilius meminiſſe poſſimus. nã quas res veras facile meminimus, eaſdẽ fictas,& diligenter notatas meminiſſe nõ eſt difficile.ſed illud facere oportebit,vt identidẽ primos quoſq; locos imaginum renouandarũ cauſa celeriter animo ꝑcurramus.Scio pleroſq; græcos,qui de memoria ſcripſerunt, feciſſe,vt multorũ verborũ imagines conſcriberent,vti qui eas ediſcere vellent,paratas haberent,nequid in quærendo conſumerent operæ: quorum rationem aliquot de cauſis improbamus. Primum, quod in verborum innumerabilium multitudine ridiculum ſit mille verborũ, imagines comparare.Quantulum enim poterunt hæc valere, cum ex infinita verborum copia modo aliud,modo aliud nos verbum meminiſſe oportebit?deinde,cur volumus ab induſtria quenquam remouere,vt nequid ipſe quærat,cũ nos illia omnia parata,quæſitaq; tradamus? Præterea ſimilitudine alia alius magis commouetur.nam vt ſæpe, formam ſiquam ſimilem cuipiam dixerimus eſſe, non omnes habemus aſſenſores,quod alij videtur aliud,ita fit in imaginibus,vt quæ nobis diligenter notæ ſint,eæ parũ videantur inſignes alijs,Quare ſibi quenq; ſuo commodo conuenit imagines comparare. Poſtremo præceptoris eſt doce

re, quemadmodum quæri quidq; conueniat, aut vnum aliquod, aut alterũ, non omnia, quæ eius generis erunt, exempli cauſa ſubijcere, quo res poſſit eſſe dilucidior: vt cũ de procemijs quærendis diſputamus, rationem damus quærēdi, non mille procœmiorum genera conſcribimus, ita arbitramur de imaginibus fieri conuenire. Nunc, *ne forte verborum memoriam aut nimis difficilem, aut parum vtilem arbitreris, & ipſarum memoria rerum cõtentus ſis, quod & vtiliores ſint, et plus habeant facilitatis, admonẽdus es, quare verborum memoriam non improbemus.* Nam *putamus oportere eos, qui velint res faciliores ſine labore, & moleſtia facile meminiſſe, in rebus difficilioribus eſſe ante exercitatos.* Nec *nos hanc verborum memoriam inducimus, vt verſus meminiſſe poſſimus; ſed vt hac exercitatione illa rerum memoria quæ pertinet ad vtilitatem, confirmetur: vt ab hac difficili conſuetudine ſine labore ad illam facilitatem tranſire poſſimus. Sed cum in omni diſciplina infirma eſt artis præceptio ſine ſumma aſſiduitate exercitationis, tum vero in* μνημονικοῖς *minimum valet doctrina, niſi induſtria, ſtudio, labore, diligentia comprobetur.* Q*uamplurimos locos vt habeas, & quam maxime ad præcepta accommodatos, curare debebis. In imaginibus collocandis exerceri quotidie conueniet. non enim, ſicut in cæteris ſtudijs abducimur nõnunquã occupatione, ita ab hac re nos põt cauſa deducere aliqua.* Nunquam *eſt, enim, quin aliq̃d memoriæ tradere velimus, & tum maxime, cũ aliquo maiore negotio detinemur.* Q*uare, cum ſit vtile facile meminiſſe, non te fallit, quod tantopere vtile ſit, quanto labore*

ſit appetendum, quod poteris exiſtimare vtilitate cogniſtu. Pluribus verbis ad eam te hortari non eſt ſententia, ne aut tu noſtro, aut nos tuo ſtudio diffidere, aut minus, q̄ res poſtulat, dixiſſe videamur. De quinta parte rhetoricæ deinceps dicemus: tu primas quaſq; parteis in animo freq̄ta, et, quod maxime neceſſe eſt, exercitatione cōfirma.

RHETORICORVM AD C. HERENNIVM LIBER QVARTVS.

Q VONIAM *in hoc libro C. Herrēni de elocutione conſcripſimus, & quibus in rebus opus fuit exemplis vti, noſtris exemplis vſi ſumus, & id fecimus præter conſuetudinem græcorum, qui de hac re ſcripſerunt, neceſſario faciendum eſt, vt paucis rationē noſtri conſilij demus. Atq; hoc nos neceſſitudine feceret, non ſtudio, ſatis erit ſigni, quod in ſuperiobus libris nihil neq; ante rem, neq; præter rē locuti ſumus. Nunc, ſi pauca, quæ res poſtulat, dixerimus, tibi id, quod reliquum eſt artis, ita, vti inſtituimus, perſoluemus. Sed facilius noſtrā rationem intelliges, ſi prius quid illi dicant, cognoueris. Com pluribus de cauſis putāt oportere, cum ipſi præceperint, quo pacto oporteat ornare elocutionem, vniuſcuiuſq; generis ab oratore, aut poëta probato ſumptum ponere exēplum. Et primum ſe id modeſtia commotos facere dicunt;*

Digitized by Google

propterea quod videatur eſſe oſtentatio quedam,nõ ſatis habere præcipere de artificio,ſed ipſos etiam videri velle artificioſe gignere exempla,hoc eſt,inquiunt,oſtẽtare ſe, non artem oſtendere.quare pudor in primis eſt ad eam rẽ impedimento,ne nos ſolos probare,nos amare, alios contemnere,& deridere videamur.Etenim,cum poſſimus ab Ennio ſumptum,aut à Graccho ponere exemplum, videtur eſſe arrogantia,illa relinquere, & ad ſua deuenire.

Præterea,exempla teſtimoniorum locum obtinent. Id enim,quod admonuerit,& leuiter fecerit præceptio,exẽplo,ſicut teſtimonio cõprobatur. Nõ igitur ridiculus ſit, ſiquis in lite,aut in iudicio,domeſtico pugnet,et ſui ipſius teſtimonio,abutatur?vt enim teſtimonium,ſic exemplũ rei confirmandæ cauſa ſumitur.Non ergo oportet hoc, niſi à probatiſſimo ſumi, ne, quod aliud confirmare debeat, egeat ipſum confirmationis.etenim neceſſe eſt,aut ſe omnibus anteponant,& ſua maxime probent,aut negent optima eſſe exempla,quæ à probatiſſimis oratoribus,aut poëtis ſumpta ſunt.Si ſe omnibus anteponant,intolerabili arrogantia ſunt: ſiquos ſibi præponant,& eorum exempla ſuis exẽplis non putent præſtare,non poſſunt dicere, quare ſibi illos anteponant.Quid igitur ipſa authoritas antiquorum?Nam cum res probabiliores,tum hominum ſtudia ad imitandum alacriora reddit: immo erigit omniũ cupiditates,et acuit induſtriam,cum ſpes iniecta eſt,poſſe imitando Gracchi, aut Craſſi conſequi facultatem. Poſtremo hoc ipſum eſt ſummum artificium,res varias,& diſpares in tot poematis, & orationibus ſparſas, & vage diſiectas,ita diligẽter eligere,vt vnumquodq; genus exẽ

plorum ſub ſingulos artis locos ſubijcere poſſis. Hoc ſi induſtria ſolum fieri poſſet, tamen eſſemus laudandi, cum talem laborem non fugiſſemus: nunc vero ſine ſummo artificio non poteſt fieri. Quis eſt enim qui non, cum ſumme teneat artem, poſſit ea, quæ iubeat ars, de tanta, & tam diffuſa ſcriptura notare, & ſeparare? Cæteri, cum legunt orationes bonas, aut poemata, probant oratores, & poëtas, neq; intelligunt, quare commoti probent, quod ſcire non poſſunt vbi ſit, nec quid ſit, nec quomodo factum ſit id, quod eos maxime delectet. At is, qui & hæc omnia intelligit, & idonea maxime eligit, & omnia in arte maxime ſcribẽda redigit in ſingulas rationes præceptionis, neceſſe eſt eius rei ſummus artifex ſit. Hoc igitur ipſum maximũ artificium eſt, in arte ſua poſſe & alienis exẽplis vti. Hæc illi cũ dicunt, magis nos authoritate ſua cõmouent, quàm veritate diſputationis. Illud enim veremur, ne cui ſatis ſit ad contrariam rationem probandam, quod ab ea ſteterint ij, qui & inuentores huius artificij fuerunt, & vetuſtate iã ſatis omnibus probati ſunt. quod ſi illorum authoritate remota, res omnes volent tam re comparare, intelligens, non omnia eſſe concedenda antiquitati. Primum igitur quod ab eis modeſtia dicitur, videamus ne nimium inutiliter, & pueriliter proferatur. Nam, ſi tacere, & nihil ſcribere modeſtia eſt, cur quicquam ſcribunt, aut loquuntur? Sin aliquid ſuum ſcribunt, cur, quo ſecius omnia ſcribant, impediuntur modeſtia? Quaſi ſi quis ad olympiacũ venerit curſum, & ſteterit, vt mittatur, impudentesq; illos dicat eſſe, qui currere cœperint, ipſe intra carcerem ſtet, & narret alijs quomodo Ladas, aut Boius cũ Sicyonijs curſitarint,

Sic iſti,cum in artis curriculum deſcenderunt,illos,qui in eo,quod eſt artificij,elaborent,aiunt facere immodeſte: ipſi aliquem antiquum oratorem, aut poëtam laudant, aut ſcripturam,ſic vt in ſtadium rhetoricæ artis prodire non audeant.Non auſim dicere, ſed tamen vereor, ne qua in re laudem modeſtiæ venentur,in ea ipſa re ſint impudentes.Quid enim tibi vis aliquis inquiet?artem tuam ſcribis: gignis nobis nouas præceptiones:eas ipſe confirmare non potes:ab alijs exempla ſumis: vide ne facias impudenter, qui tuo nomini velis ex aliorum laboribus libare laudē. Nam,ſi eorum volumina prehenderint antiqui oratores, & poëtæ,& ſuum quiſq; de libris ſuis tulerint,nihil iſtis, quod ſuum velint,relinquetur.At exempla,quoniam teſtimoniorum ſimilia ſunt,item conuenit vt teſtimonia ab hominibus probatiſſimis ſumi.Primum omniū exempla ponuntur hic non confirmandi,neq; teſtificandi cauſa,ſed demonſtrandi.Non enim, cum dicimus eſſe exornationem, quæ verbi cauſa conſtet ex ſimiliter deſinentibus verbis, & ponimus hoc exemplum à Craſſo,quod poſſumus, & debemus,teſtimonium collocamus,ſed exemplum.Hoc igitur intereſt inter exemplum,& teſtimoniū.Exemplo demonſtratur id,quod dicimus cuiuſmodi ſit.Teſtimonio eſſe illud ita,vt nos dicimus,confirmatur. Præterea oportet teſtimonium cum re conuenire.aliter enim rem non poteſt confirmare.at id, quod illi faciunt, cum re non conuenit. Quid ita?quia pollicentur artem ſe ſcribere, & exempla proferunt ab ijs plerunq;,qui artem neſcierunt.tū quis eſt, qui poſſit id,quod de arte ſcripſerit,comprobare,niſi aliquid ſcribat ex arte?contraq; faciunt, quàm polliceri vi-

dentur. nam cum ſcribere artẽ inſtituunt, videntur dicere ſe excogitaſſe, quod alios docerent: cũ vero ſcribunt, oſtẽdunt nobis, quid alij excogitarint. At hoc ipſum eſt difficile, inquiunt, eligere de multis. quid dicitis difficile? vtrũ laborioſum, an artificioſum? Si laborioſum, non ſtatim præclarum. Sunt enim multa laborioſa, quæ ſi faciatis, non cõtinuo glorieminí: niſi etiã, ſi veſtra manu fabulas, aut orationes totas tranſcripſiſetis, glorioſum putaretis. Sin autẽ iſtud, artificium egregium dicitis, videte, ne inſueti rerum maiorum videamini, ſi vos parua res, ſicuti magna delectat. Nam iſto modo eligere rudis quidẽ nemo poteſt, ſed ſine ſummo artificio multi. Quiſquis enim audierit de arte paulo plus, in elocutione præſertim, omnia videre poterit, quæ ex arte dicuntur, facere nemo poterit, niſi eruditus. Ita vt, ſi de tragœdijs Ennij velis ſententias eligere, aut de Paccuuianis periodos, ſed quia planè rudis ia facere nemo poterit, cũ feceris, te literatiſſimum putes, ineptus ſis, propterea quod id facile faciat quiuis mediocriter literatus. Item ſi cum ex orationibus, aut poëmatibus elegeris exempla, quæ certis ſignis artificij notata ſunt, quia rudis id nemo facere poſſit, artificioſiſſime te feciſſe putes, erras, propterea quod iſto ſigno videmus te non nihil eius ſcire, alijs ſignis te ſcire multa intelligimus. Quod ſi artificioſum eſt intelligere, quæ ſunt ex arte ſcripta, multo eſt artificioſius ipſum ſcribere ex arte. qui enim ſcribit artificioſe, ab alijs commode ſcripta facile intelligere poterit: qui eliget facile, non continuo ipſe commode ſcribit. & ſi eſt maxime artificioſum, alio tempore vtantur ea facultate, non tũ, cum parere ipſi, & gignere, & proferre debent. Poſtre-

mo in eo vim artifici conſumant, vt ipſi ab alijs potius eli-gendi, quàm aliorum boni electores exiſtimentur. Cōtra ea, quæ ab ijs dicuntur, qui dicunt alienis ſe exemplis vti oportere, ſatis eſt dictum. Nunc *quæ ſeparatim dici poſ-ſint, cōſideremus. dicimus ergo eos omnes, ideo quod alie nis vtantur, peccare, tum etiam magis delinquere, quod à multis exēpla ſumant: ſed de eo, quod poſtea diximus, ante videamus. Si concederem aliena oportere aſſumere exem pla, vincerem vnius oportere. Primum, quod contra hoc nulla ſtaret eorum ratio. liceret enim eligerent, & proba rent quemlibet, qui ſibi in omnes res ſuppeditaret exem-pla, vel poëtam, vel oratorem, cuius authoritate niteren-tur. Deinde intereſt magni eius, qui diſcere vult, vtrum vnum omnia, an omnia neminem, ſed aliud alium putet cō ſequi poſſe. Si enim putabit poſſe omnia penes vnum conſi ſtere, ipſe quoq; ad omnium nitetur facultatem: ſi id deſpe rarit, in paucis ſe exercebit, ipſis etiam contentus erit: nec mirum, cum ipſe præceptor artis omnia penes vnum repe rire non potuerit. allatis igitur exemplis à Catone, à Grac chis, à Lælio, à Scipione, Galba, Porcina, Craſſo, Anto-nio, cæteriſq;, item ſumptis alijs à poëtis, & hiſtoriarum ſcriptoribus, neceſſe erit eum, qui diſcit, ab omnibus puta re omnia, ab vno pauca vix potuiſſe ſumi. Quare ſi vnius alicuius eſſe ſimilem ſatis habebit, omnia, quæ omnes ha-buerint, ſolum habere ſe poſſe diffidet. ergo inutile eſt ei, qui diſcere vult, putare non vnum omnia poſſe. igitur ne mo in hanc incidet opinionem, ſi ab vno exempla ſumpſiſ ſent. nunc hoc ſigni eſt, ipſos artis ſcriptores non putaſſe vnum potuiſſe in omnibus elocutionis partibus enitere,*

quoniam

quoniam neq; ſua protulerunt, neq; vnius alicuius, aut de nıq; duorum, ſed ab omnibus oratoribus, & poē is exempla ſumpſerunt. Deinde, ſiquis velit artem demorſtrare nihıl prodeſſe ad diſcendum, non male vtatur hoc adiumento, quod vnus omnes artis partes conſequi nemo potuerit. Quod igitur iuuat horũ rationem, qui omnino improbent artem, id non ridiculum eſt, ipſum ſcriptorem artis ſuo iudicio comprobare? ergo ab vno ſumenda fuiſſe docuimus exempla, ſi ſemper aliunde ſumerentur. Nunc omnino aliunde ſit intelligemus ſumenda nō fuiſſe. Primũ omnium, quod ab artis ſcriptore affertur exemplum, de eius artificio debet eſſe, nō, vt, ſiquis purpuram, aut aliud quippiam vendens, dicat ſume à me, ſed huius exemplum aliunde rogabo, tibiq; oſtendam. Si mercæs ipſi, qui venditant, aliunde exemplum quæritent alıud mercis: aut ſi aceruos ſe dicant tritici habere, & eorum exemplũ pugno non habeant, quod oſtendant. Si Triptolemus, cum omnibus ſemen largiretur, ipſe ab alijs hominibus id mutuaretur: aut ſi Prometheus, cum mortalibus ignem diuidere vellet, ipſe à vicinis cum teſta ambulans, carbunculos corrogaret, non ridiculum videretur? Iſti magiſtri omnium dicendi præceptores non videntur ſibi ridicule facere, cum id, quod alijs pollicentur, ab alijs quærũt. Si, qui ſe fontes maximos penitus abſconditos aperuiſſe dicat, & hæc ſitiens quam maxime loquatur, neq; habeat quo ſitim ſedet, non irrideatur? Iſti, cum non modo domi nos ſe fontium, ſed ſe ipſos fontes eſſe dicant, & omnium rigare debeant ingenia, non putant fore ridiculum, ſi, cũ id polliceantur alijs, areſcant ipſi ſiccitate. Chares à Lyſip

F

po ſtatuas facere non iſto modo didicit, vt Lyſippus *ca-put oſtenderet* Myronis,*brachia* Praxitelis,*pectus* Poly *cleti:ſed omnia coràm magiſtrum facientem videbat: cæ-terorum opera vel ſua ſponte conſyderare poterat.* Iſti *credunt eos, qui hæc velint diſcere, alia ratione doceri poſſe commodius.*Præterea, *nec poſſunt quidem ea, quæ ſumuntur ab alijs exempla, tam eſſe accommodata ad ar-tem,q̃ propria,propterea quod in dicendo leuiter vnuſ-quiſq; locus plerunq; tangitur,ne ars appareat.* In *præci piendo,expreſſe conſcripta ponere oportet exempla, vt in artis formam conuenire poſſint: & poſt in dicendo,ne poſſit ars eminere,& ab omnibus videri,facultate orato ris occultatur.*Ergo *etiam,vt magis ars cognoſcatur,ſuis exemplis melius eſt vti.* Poſtremo *hæc quoq; res duxit nos ad hanc rationem,quod nomina rerum græca, quæ conuertimus,ea remota ſunt à conſuetudine.* Quæ *enim res apud noſtros non erant, earum rerum nomina non poterant eſſe vſitata.*Ergo *hæc aſperiora primo videan-tur, neceſſe eſt,idq́; fiet rei,non noſtra difficultate.* Reli-*quum ſcripturæ conſumetur in exemplis.hæc aliena ſi po ſuiſſemus,factum eſſet, vt quod commodius eſſet in hoc libro,id noſtrum non eſſet:quod aſperius,& inuſitatum, id proprie nobis attribueretur.*Ergo *hanc quoq; incom-moditatem fugimus.*His *de cauſis, cum artis inuentionẽ græcorum probaſſemus,exemplorum rationem ſecuti nõ ſumus.*Nũc *tempus poſtulat,vt ad elocutionis præcepta tranſeamus.*Bipartita *erit igitur nobis elocutionis præce ptio.*Primum *dicemus,quibus in generibus ſemper om-nis oratoria elocutio debeat eſſe.* Deinde *oſtendemus,*

quas res ſemper habere debeat.

SVNT *Igitur tria genera, quæ nos figuras appellamus, in quibus omnis oratio non vitioſa conſumitur: vnam grauem, alteram mediocrem, tertiam extenuatam vocamus. Grauis eſt, quæ conſtat ex verborum grauium magna, & ornata conſtructione. Mediocris eſt, quæ conſtat ex humiliore, neq; tamen ex infima, & peruulgatiſſima verborum dignitate. Attenuata eſt, quæ demiſſa eſt vſq; ad vſitatiſſimam puri conſuetudinẽ ſermonis. In graui conſumetur oratio figura, ſi, quæ cuiusq; rei poterunt ornatiſſima verba reperiri, ſiue propria, ſiue tranſlata, ad vnanquanq; rem accommodabuntur: & ſi graues ſententiæ, quæ in amplificatione, & cõmiſeratione tractantur, eligentur: & ſi exornationes ſententiarum, aut verborum, quæ grauitatem habebunt, de quibus poſt dicemus, adhibebuntur. In hoc genere figuræ erit hoc exemplum.* Nam *quis eſt veſtrũ iudices, q ſatis idoneam poſſit in eum pœnam excogitare, qui prodere hoſtibus patriam cogitarit? quod maleficium cum hoc ſcelere comparari? quod huic maleficio dignum ſupplicium poteſt inueniri? In ijs, qui violaſſent ingenuam, matremfamilias conſtupraſſent, pulſaſſent aliquem, aut poſtremo necaſſent, maxima ſupplicia maiores noſtri conſumpſerunt: huic truculentiſſimo, ac nefario facinori ſingularem pœnam non reliquerunt. Atq; in alijs maleficijs ad ſingulos, aut ad paucos ex alieno peccato iniuria peruenit: huius ſceleris qui ſunt affines, vno conſilio vniuerſis ciuibus atrociſſimas calamitates machinantur:* O` *feros animos.* O` *crudeles cogitationes:* O` *derelictos ab*

humanitate homines. Quid agere auſi ſunt, aut cogitare potuerunt? Quō pacto hoſtes reuulſis maiorum ſepulchris, deiectis mœnibus, ouantes irruerent in ciuitatem? quo modo deum ſpoliatis templis, optimatibus trucidatis, alijs arreptis in ſeruitutem, matribusfamilias, & ingenuis ſub hoſtilem libidinem ſubiectis, vrbs acerbiſſimo concidat incendio cōflagrata? qui ſe non putant id, quod voluerint, ad exitum perduxiſſe, niſi ſanctiſſimæ patriæ miſerādum ſcelerati viderint cinerem? Nequeo verbis cōſequi iudices indignitatem rei, ſed negligentius id fero, quia vos mei nō indigetis. Veſter enim vos animus amantiſſimus reip. facile edocet, vt eum, qui fortunas omnium voluerit prodere, præcipitem perturbetis ex ea ciuitate, quam iſte ſpurciſſimorum hoſtium dominatu nefario voluerit obruere. In mediocri figura verſabitur oratio, ſi hæc, vt ante dixi, aliquantulum demiſerimus, neq; tamen ad infimum deſcenderimus, ſic. *Quibus cum bellum gerimus iudices, videtis, cum ſocijs, qui pro nobis pugnare, & imperium noſtrum nobiſcum ſimul virtute, & induſtria conſeruare ſoliti ſunt. Hi cum ſe, & opes ſuas, copiam neceſſariorum norunt, tum vero nihilominus propter propinquitatem, & omniū rerum ſocietatem, quid in omnibus rebus populus Ro. poſſet, ſcire, & æſtimare poterant. Hi, cum deliberaſſent nobiſcum bellum gerere, quæſo, res reat, qua freti bellum ſuſcipere conarentur? cū multo maximam ſociorum partem in officio manere intelligerent: cum ſibi non multitudinem militum, non idoneos imperatores, non pecuniam publicam præſto eſſe viderent, non demq; vllam rem, quæ res pertinet ad bellum*

adminiſtrandum. Si cum finitimis de finibus bellum gererent: ſi totum certamē in vno prælio poſitum putarēt, tamen omnibus rebus inſtructiores, ac paratiores venirent, nedum illud imperium orbis terræ, cui imperio omnes gentes, reges, nationes partim vi, partim voluntate cōſenſerunt, cū aut armis, aut liberalitate à populo Ro. ſuperati eſſent, ad ſe transferre tantulis viribus conarētur.

Quæret aliquis, quid Fregellani, non ſua ſponte conati ſunt? Eo quidem minus iſti facile conarentur, quo illi quemadmodum deſciſſent, videbant. Nam rerum imperiti, qui vniuſcuiuſq; rei de rebus ante geſtis exempla petere non poſſunt, ij per imprudentiam facile deducuntur in fraudem. At ij, qui ſciunt quid alijs acciderit, facile ex aliorum euentis ſuis rationibus poſſunt prouidere. Nulla igitur re inducti. nulla ſpe freti arma ſuſtulerunt? Quis hoc credat, tantam amentiam quenquam tenuiſſe, vt imperium populi R. tentare auderet nullis copijs fretus? Ergo aliquid fuiſſe neceſſe eſt, quid aliud, niſi id, quod dico, poteſt eſſe? In attenuato figuræ genere, quod ad infimum, & quotidianum ſermonem demiſſum eſt, hoc erit exemplum. Nam, vt forte hic in balneas venit, cœpit, poſtquam perfuſus eſt, defricari. Deinde, vbi viſum, vt in alueum deſcenderet, ecce ibi iſte de tranſuerſo: heus inquit adoleſcens, pueri tui modo me pulſauerunt: ſatisfacias oportet. hic, qui id ætatis ab ignoto præter conſuetudinem appellatus eſſet, erubuit. Iſte clarius eadem, & alia dicere cœpit: hic vix tandē inquit, ſine me conſyderare. Tum vero iſte cœpit voce clamare iſta, quæ facile cuius rubores eijcere poſſet: ita petulans es, atq; acer, vt ne ad

ſolariam quidem idoneus, vt mihi videtur, ſed penes ſce- nam, & in eiuſmodi locis exercitus ſis? conturbatus eſt adoleſcens, nec mirum, cui etiam nunc pædagogi lites ad auriculas verſarentur imperito eiuſmodi conuitiorum. Vbi enim iſte vidiſſet ſcurrá exhauſto rubore, qui ſe pu- taret nihil habere, quod de exiſtimatione perderet, vt omnia ſine famæ detrimento facere poſſet? Igitur genera figurarum ex ipſis exẽplis intelligi poterunt. Erit enim & attenuata verborum conſtructio quædã: & item alia in grauitate, alia poſita in mediocritate. Eſt autem cauen dum, ne, dum hæc genera conſectemur, in finitima, & pro pinqua vitia veniamus. Nam graui figuræ, quæ lau- danda eſt, propinqua eſt ea, quæ fugienda eſt: quæ recte videbitur appellari, ſi ſufflata nominabitur. Nam ita, vt corporis bonam habitudinem tumor imitatur ſæpe, ita grauis oratio ſæpe imperitis videtur ea, quæ turget, & inflata eſt, cum aut nouis, aut priſcis verbis, aut duriter aliunde tranſlatis, aut grauioribus, quàm res poſtulat, ali quid dicitur, hoc modo. Nam qui perduellionibus ven- ditat patriam, non ſatis ſupplicij dederit, ſi præceps in ne ptunias depultus erit lacunas. Pœniteat igitur iſtum, qui montes belli fabricatus eſt, campos ſuſtulit pacis. In hoc genus pleriq; cum declinaſſent, & ab eo, quo profecti ſunt, aberrauerunt, & ſpecie grauitatis falluntur, nec pro ſpicere poſſunt orationis tumorem. Qui in mediocre genus orationis profecti ſunt, ſi peruenire eò non potue- runt, errantes perueniunt ad confine genus eius generis, quod appellamus fluctuans, & diſſolutum, eo quod ſine neruis, & articulis fluctuat huc, & illuc, nec poteſt con-

firmare, nec viriliter ſeſe expedire. id eſt huiuſmodi. Socij noſtri, cum belligerare nobiſcum vellent, profecto ratiocinati eſſent etiam, atq; etiam, quid poſſent facere: ſiquidem ſua ſponte facerent, & non haberent hinc adiutores multos, & malos homines, & audaces. Solent enim diu cogitare omnes, qui magna negotia volunt agere. Non poteſt huiuſmodi ſermo tenere attentum auditorem: diffluit enim totus, neq; quicquam comprehendens perfectis verbis amplectitur. Qui nō poſſunt in illa facetiſſima verborum attenuatione commode verſari, veniunt ad aridū, & exangue genus orationis, quod non alienum eſt exile nominari, cuiuſmodi eſt hoc. *Nam iſtic ad balneas acceſſit: ad hunc poſtea dixit: hic tuus ſeruus me pulſauit: poſtea dixit hic illi, conſyderabo: poſt ille conuitium fecit, & magis, magiſq; praeſentibus multis clamauit.* Friuolus hic quidem iam, & illiberalis eſt ſermo: non enim adeptus eſt id, quod habet attenuata figura, puris verbis, & electis compoſitam orationem. Omne genus orationis, & graue, & mediocre, & attenuatum dignitate afficiūt exornationes, de quibus poſt loquemur: quae ſi rarae diſponentur, diſtinctam ſicuti coloribus: ſi crebrae collocabuntur, oblitam reddunt orationē. Sed figuram in dicēdo commutari oportet, vt grauem mediocris, mediocrem excipiat attenuata: deinde identidem commutentur, vt facile ſatietas varietate vitetur. QVONIAM quibus in generibus elocutio verſari debeat, dictum eſt, videamus nunc, quas res debeat habere elocutio commoda, & perfecta: quae maxime admodum oratori accommodata eſt: treis res in ſe debet habere, elegantiam, compoſitionē,

dignitatem. ELEGANTIA *eſt,quæ facit,vt vnũ quodq; pure,& aperte dici videatur.* Hæc *diſtribuitur in latinitatem,& explanationem.* Latinitas *eſt, quæ ſermonem purum conſeruat ab omni vitio remotũ.* Vi*tia in ſermone,quo minus is latinus ſit, duo poſſunt eſſe, ſolœaſmus,& barbariſmus.* Solœciſmus *eſt, cum verbis pluribus conſequens verbum ſuperiori nõ accõmodatur.* Barbariſmus *eſt,cum verbũ aliqđ vitioſe effertur.* Hæc *qua ratione vitare poſſimus,in arte grammatica diluade diſcemus.* Explanatio *eſt,quæ reddit apertam,& dilu cidam orationem. ea comparatur duabus rebus, vſitatis verbis,& proprijs.* Vſitata *ſunt ea, quæ verſantur in ſer mone,& conſuetudine quotidiana.* Propria,*quæ eius rei verba ſunt,aut eſſe poſſunt,qua de loquemur.* COMPOSITIO *eſt verborum conſtructio,quæ facit om nes parteis orationis æqualiter perpolitas.ea conſeruabi tur,ſi fugiemus crebras vocalium concurſiones: quæ va ſtam,atque biantem orationem reddunt,vt hoc eſt: bacce æ neæ amœniſſimæ impendebant.* Et *ſi vitabimus eiuſdẽ literæ nimiam aſſiduitatem,cui vitio verſus hic erit exẽ plo.nam hic nihil prohibet in vitijs,alienis exemplis vti.* O` *Tite tute Tati tibi tanta tyranne tuliſti: & hic eiuſdẽ poëtæ.* Quicquam *quiſquam cuiquam quod conueniat, neget.* Et *ſi eiuſdem verbi aſſiduitatem nimiam fugie mus:ea eſt huiuſmodi.nam cuius rationis ratio non extet, ei rationi ratio non eſt fidem habere: & ſi non vtemur continenter ſimiliter cadentibus verbis, hoc modo. flen tes,plorantes,lachrymantes,obteſtantes.* Et *ſi verborum tranſiectionẽ vitabimus,niſi quæ erit concinna:qua de re*

poſterius loquemur:quo in vitio eſt Lucilius *aſſiduus,vt hoc eſt in priore libro.'has res ad te ſcriptas* Luci *miſimus* Eli.*Item fugere oportet longam verborum cõtinuationẽ,quæ & auditoris aures, & oratoris ſpiritũ lædit. His vitijs in compoſitione vitatis,reliquum operis conſumendum eſt in dignitate.* DIGNITAS *eſt,quæ reddit ornatam orationem varietate diſtinguens.hæc & in verborum,& ſententiarum exornationem diuiditur.* V*erborum exornatio eſt, quæ ipſius ſermonis inſignita continetur perpolitione.Sẽtentiarum exornatio eſt, quæ non in verbis,ſed in ipſis rebus quandam habet dignitatem.* REPETITIO *eſt,cum continenter ab vno, atq; eodem verbo in rebus ſimilibus,& diuerſis principia ſumuntur,hoc modo.* V*obis iſtud attribuendum eſt: vobis gratia habenda:vobis res iſta erit honori.Item,Scipio* N*umantiam ſuſtulit:Scipio* C*arthaginem deleuit:Scipio pacem peperit:Scipio ciuitatem ſeruauit. Item, tu in forum prodire:tu lucem conſpicere:tu in horum conſpectum venire conaris? audes verbum facere: audes quicquam ab iſtis petere:audes ſupplicium deprecari? Quid eſt,quod poſſis defendere?quid eſt,quod audeas poſtulare?quid eſt,quod tibi putes concedi oportere?* N*on iuſiurandum reliquiſti?non amicos prodidiſti?non parenti manus intuliſti?non denique in omni dedecore volutatus es? Hæc exornatio cum multum venuſtatis habet, tum grauitatis,& acrimoniæ plurimũ.Quare videtur eſſe adhibenda & ad exornandam, & ad augendam orationem.*

CONVERSIO *eſt,per quam non vt ante primum repetimus verbum,ſed ad poſtremum continẽter re*

uertimur, hoc modo. Pœnos populus R. iuſtitia vicit, armis vicit, liberalitate vicit. Item, ex quo tempore concordia de ciuitate ſublata eſt, libertas ſublata eſt, fides ſublata eſt, amicitia ſublata eſt. Itē, C. Lælius homo nouus erat, ingenioſus erat, doctus erat, bonis viris, & ſtudioſis, amicus erat, ergo in ciuitate primus erat. Item, nā cū iſtos, vt abſoluant te, rogas, vt peierent, rogas: vt exiſtimationē negligant, rogas: vt leges populi R. tuæ libidini largiantur, rogas. COMPLEXIO eſt, quæ vtranque complectitur exornationem, & hāc, & quam ante expoſuimus, vt & repetatur idem primum verbum ſæpius, & crebro ad idem poſtremum reuertamur, hoc modo. Qui ſunt, qui fœdera ſæpe ruperunt? Carthaginenſes. Qui ſunt, qui crudele bellū in Italia geſſerunt? Carthaginenſes. Qui ſunt, qui Italiam deformauerunt? Carthaginienſes. Qui ſunt, qui ſibi poſtulant ignoſci? Carthaginienſes. Videte ergo, quid conueniat eos impetrare. Item, quem Senatus damnarit, quem populus R. damnarit, quē omnium exiſtimatio damnarit, eū vos ſententijs veſtris abſoluetis? TRADVCTIO eſt, quæ facit, vt, cum idē verbum crebrius ponatur, non modo non offendat animum, ſed etiam concinniorem orationem reddat, hoc pacto. Qui nihil habet in vita iocundius vita, is cum virtute vitam non poteſt colere. Item, eum tu hominem appellas, qui, ſi fuiſſet homo, nunquam tam crudeliter vitā hominis petiſſet. at erat inimicus: ergo inimicum ſic vlciſci voluit, vt ipſe ſibi reperiretur inimicus. Item, diuitias ſine diuitum eſſe: tu vero virtutem præfer diuitijs: nam ſi voles diuitias cum virtute comparare, vis ſatis idoneæ ti

bi videbũtur diuitiæ,quæ virtutis pediſequæ ſint. Ex eo*dem genere exornationis,cum idem verbum modo poni*tur in hac,modo in altera re,hoc modo.* Cur eam rem *tam ſtudioſe curas , quæ multas tibi dabit curas?* Item, *amari iucundum eſt , ſi curetur , nequid inſit amari.* *Item,veniam ad vos , ſi mihi Senatus det veniam . in his quatuor generibus exornationum,quæ adhuc propoſitæ ſunt,non inopia verborum fit,vt ad idem verbum redeatur ſæpius:ſed ineſt feſtiuitas quædam , quæ facilius auribus diiudicari , q̃ verbis demonſtrari poteſt.*

CONTENTIO *eſt , cum ex contrarijs verbis oratio conficitur,hoc pacto.Habet aſſentatio iucũda principia:eadẽ exitus amariſſimos affert.Item,inimicis te placabilem,amicis inexorabilẽ præbes . Item,in otio tumultuaris:in tumultu ſolus es otioſus.In re frigidiſſima cales,in feruentiſſima friges.Tacito cum opus eſt,clamas:cũ loqui conuenit,obmuteſcis.Ades,abeſſe vis.abes, reuerti cupis.In pace bellum quæritas:in bello pacem deſyderas. In concione de virtute loqueris:in prælio per ignauiam tubæ ſonitum perferre non potes . Hoc genere ſi diſtinguemus orationem,& ornati, & graues poterimus eſſe.*

EXCLAMATIO *eſt, quæ conficit ſignicationẽ doloris,aut indignationis alicuius,per hominis,aut verbis,aut loci,aut rei cuiuſpiam compellationem,hoc modo.* Te *nunc alloquor Africane , cuius mortui quoq; nomen ſplendori,ac decori eſt ciuitati.Tui clariſſimi nepotes ſuo ſanguine abluerunt inimicorũ crudelitatẽ.Itẽ,o perfidioſæ* Fregellæ,*quàm facile ſcelere veſtro contabuiſtis:vt cuius nitor vrbis* Italiã *nuper illuſtrauit,eius nunc vix fun-*

damentorum reliquiæ maneant. Item, bonorum inſidiatores latrocinio vitam innocentiſſimi cuiuſq; petiſtis: tantam'ne ex iniquitate iudiciorum veſtris calumnijs aſſumitis facultatē? Hac exclamatione ſi loco vtemur, & raro, & cum rei magnitudo poſtulare videibtur, ad quam volemus indignationem animum auditoris adducemus.

INTERROGATIO *non omnis grauis eſt, neq; concinna ſed hæc, quæ, cum enumerata ſunt ea, quæ obſunt cauſæ aduerſariorum, confirmat ſuperiorem orationem, hoc pacto. Cum igitur hæc omnia faceres, diceres, adminiſtrares, vtrum animos ſociorum ab repub. remouebas, & alienabas? an non? & vtrum'ne aliquem exornari oportuit, qui iſta prohiberet, ac fieri nō ſineret? an nō?*

RATIOCINATIO *eſt, per quam nos ipſi à nobis rationem poſcimus, quare quidq; dicamus, & crebro noſmet à nobis petimus vniuſcuiuſq; propoſitionis explanationem. ea eſt huiuſmodi. Maiores noſtri, ſiquam vnins peccati muliĕrem damnabant, ſimplici iudicio multorum maleficiorum conuictam putabant. Quo pacto? quoniam, quā impudicam iudicarant, eam veneficij quoq; damnatā exiſtimabāt. Quid ita? quia neceſſe eſt eam, quæ ſuum corpus adixerit turpiſſimæ cupiditati, timere per multos. Quos iſtos? virum, parentes, cæteros, ad quos videt ſui dedecoris infamiam pertinere. Quid poſtea? quos tantopere timeat, eos neceſſe eſt, vt quoquo modo poſſit, veneficio petat. Cur? quia nulla poteſt honeſta ratio retinere eam, quam magnitudo peccati facit timidam, intemperantia audacem, natura muliĕbris inconſyderatam. Quid veneficij damnatā? quid? putabant impudicā quoq;*

Digitized by Google

neceſſario. Quare? quia nulla facilius ad id maleficiũ cau ſa, q̃ turbis amor, & intemperans libido commouere po tuit, cũ cuius animus mulieris eſſet corruptus, eius corpus caſtũ eſſe non putarint. Quid in viris? idem ne hoc obſer uabant? minime. Quid ita? quia viros ad vnum quodq; ma leficium ſingulæ cupiditates impellunt. Mulieres ad om nia maleficia cupiditas vna ducit. Item, bene maiores no ſtri hoc comparauerunt, vt neminem regem, quem armis cœpiſſent, vita priuarent. Quid ita? quia quam nobis fa cultatem fortuna dediſſet, iniquum erat in eorũ ſupplicio conſumere, quos eadem fortuna paulo ante in ampliſſimo ſtatu collocarat. Quid quod exercitum contraduxit? de ſi no meminiſſe. Quid ita? quia viri fortis eſt, qui de victo ria contendant, eos hoſtes putare: qui victi ſunt, eos homi nes iudicare, vt poſſit bellum fortitudo minuere, pacẽ hu manitas augere. At ille ſi viciſſet, num idẽ feciſſet? non pro fecto tam ſapiens fuiſſet. Quid igitur ei parcis? quia talem ſtultitiam contemnere, non imitari conſueui. Hæc exorna tio ad ſermonem vehementer accommodata eſt, & animũ auditoris reddit attentum, tum venuſtate ſermonis, tũ ra tionum expectatione. SENTENTIA eſt oratio ſumpta de vita quæ aut quid ſit, aut quid eſſe oporteat, in vita breuiter oſtendit, hoc modo. Difficile eſt primum virtutem reuereri, qui ſemper ſecunda fortuna ſit vſus. Item liber is eſt exiſtimandus, qui nulli turpitudini ſer uit. Item egens æque eſt is, qui non ſatis habet, & is, cui nihil ſatis poteſt eſſe. Item optima viuendi ratio eſt eligẽ da: eam iucundam conſuetudo reddet. Huiuſmodi ſenten tiæ ſimplices non ſunt improbandæ, propterea quod ha

bet breuis expoſitio, ſi rationis nullius indiget, magnã de lectationem. Sed illud quoq; probandum eſt genus ſententiæ, quod cõfirmatur ſubiectione rationis, hoc modo. Omnes bene viuendi rationes in virtute ſunt collocandæ, propterea quod ſola virtus in ſua poteſtate eſt: omnia præter eam ſubiecta ſunt fortunæ dominationi. Item, qui fortunis alicuius inducti, amicitiam eius ſecuti ſunt, hi ſimul ac fortuna dilapſa eſt, deuolant omnes. Cum enim receſſit ea res, quæ fuit cõſuetudinis cauſa, nihil ſupereſt, quare poſſint in amicitia retineri. Sunt item ſentẽtiæ, quæ duplices efferuntur, hoc modo ſine ratione. Errant, qui in proſperis rebus omnes impetus fortunæ ſe putant fugiſſe: Sapiẽter cogitant, qui temporibus ſecundis caſus aduerſos reformidant. Cum ratione, hoc pacto. Qui adoleſcentium peccatis ignoſci putãt oportere, fallũtur, propterea quod ætas illa non eſt impedimento bonis ſtudijs: at hi ſapiẽter faciunt, qui adoleſcentes maxime caſtigant, vt quibus virtutibus omnem vitam tueri poſſint, eas in ætate maturiſſima velint comparare. Sentẽtias interponi raro conuenit, vt rei actores, nõ viuendi præceptores eſſe videamur. Cũ ita interponentur, multum afferent ornamenti. nam neceſſe eſt animo eam comprobet tacitus auditor, cum ad cauſam videat accommodari rem certam ex vita, & moribus ſumptam. CONTRARIVM *idem ferè eſt, quod contentio. Contrarium eſt, quod ex rebus diuerſis duabus alteram breuiter, & facile confirmat, hoc pacto. Nam qui ſuis rationibus inimicus fuerit ſemper, eũ quomodo alienis rebus amicum fore ſperes? Et item. Nã quẽ in amicitia perfidioſum eſſe cognoueris, cum quare putes*

inimicitias cum fide habere poſſe? Et qui priuatus intolerabili ſuperbia fuerit, eum commodum, & ſui cognoſcentem videre in poteſtate quis ſperet? Et qui in ſermonibus, & conuentu amicorum verum dixerit nunquam, eum ſibi in concionibus credis à mendatio temperaturũ? Item. Quos ex collibus deiecimus, cum his in campo metuimus dimicare? Qui, cum plures erant, paucis nobis exæquari non poterant, hi, poſtquam pauciores ſunt, metuimus, ne ſint ſuperiores? Hoc exornationis genus breuibus, & continuatis verbis perfectum eſſe debet, & cum commodum eſt auditu propter breuem, & abſolutam concluſionem, tum vero vehementer id, quod opus eſt oratori, comprobat contraria re, & ex eo, quod dubium non eſt, expedit illud, quod dubium eſt, vt aut dilui non poſſit, aut multo difficilime poſſit. MEMBRVM orationis appellatur res breuiter abſoluta ſine totius ſententiæ demõſtratione, quæ denuo alio membro orationis excipitur, hoc modo. Et inimico proderas. id eſt vnum, quod appellatur membrum: deinde hoc excipiatur oportet ab altero. & amicum lædebas. Ex duobus membris his hæc exornatio poteſt conſtare. Sed commodiſſima, & abſolutiſſima eſt, quæ ex tribus conſtat, hoc pacto. & inimico proderas: & amicum lædebas: & tibi ipſi non conſulebas. Item nec reip. conſuluiſti, nec amicis profuiſti: nec inimicis reſtitiſti. ARTiculus dicitur, cum ſingula verba interuallis diſtinguentur cæſa oratione, hoc modo. Acrimonia, voce, vultu aduerſarios perterruiſti. Item, inimicos inuidia, iniurijs, potẽtia, perfidia ſuſtuliſti. Inter huius generis, & illius ſuperioris vehementiã hoc intereſt,

quod illud tardius, & rarius venit: hoc crebrius, & celerius peruenit. Itaque in illo genere ex remotione brachij, & contortione dextræ gladius ad corpus afferri: in hoc autem crebro, & celeri vulnere corpus conſauciari videtur. CONTINVATIO eſt denſa, & cõtinens frequentatio verborum cum abſolutione ſententiarum: ea vtemur commodiſſime tripartito, in ſententia, in contrario, in concluſione. In ſententia, hoc pacto. ei non multum poteſt obeſſe fortuna, qui ſibi firmius in virtute, quàm in caſu præſidium collocauit. In cõtrario, hoc modo. nam ſi quis ſpei non multum collocarit in caſu, quid eſt, quod ei magnopere caſus obeſſe poſſit?
In cõcluſione, hoc pacto. quod ſi in eos plurimum fortuna poteſt, qui ſuas rationes omneis in caſum contulerunt, non ſunt omnia committenda fortunæ, ne magnam nimis in nos habeat dominationem. In his tribus generibus ad continuationis vim adeo frequentatio eſt neceſſaria, vt infirma facultas oratoris videatur: niſi ſententiam, & contrarium, & concluſionem frequẽtibus afferat verbis. Sed & alias quoque nonnunquam non alienum eſt, tametſi neceſſe non eſt, eloqui res aliquas per huiuſcemodi continuationes. COMPAR appellatur, quod habet in ſe membra orationis: de quibus ante diximus: quæ conſtant ex pari ferè numero ſyllabarum. hoc non de enumeratione noſtra fiet, nam id quidem puerile eſt: ſed tantum affert vſus, & exercitatio facultatis, vt animi quodã ſenſu par membrum ſuperiori referre poſſimus, hoc modo. In prælio mortẽ pater oppetebat: domi filius nuptias cõparabat: hæc omnia graueis caſus adminiſtrabant. Itẽ,

illi

illi fortuna felicitatem dedit: huic induſtria virtutem cõparauit. In hoc genere ſæpe fieri poteſt, vt non planè par ſit numerus ſyllabarũ, & tamen eſſe videatur, ſi vna, aut etiam altera ſyllaba eſt alterum breuius: aut ſi, cum in altero plures ſunt, in altero lõgior, aut lõgiores, plenior, aut pleniores ſyllabæ erunt: vt longitudo, aut plenitudo harum, multitudinem alterius aſſequatur, & exæquet.

SIMILITER cadens exornatio dicitur, cum in eadem conſtructione verborum duo, aut plura ſunt verba, quæ ſimiliter iiſdem caſibus efferuntur, hoc modo. *Hominem laudas egentem virtutis, abundantem felicitatis.* Item, *cuius omnis in pecunia ſpes eſt, eius à ſapientia eſt animus remotus.* Diligentia comparat diuitias: negligentia corrumpit animum: & tamen, cum ita viuit, neminem præ ſe ducit hominem. SIMILITER deſinens eſt, cum tametſi caſus non inſunt in verbis, tamen ſimiles exitus ſunt hoc pacto. *Turpiter audes facere: nequiter ſtudes dicere. Viuis inuidioſe: delinquis ſtudioſe: loqueris odioſe.* Item, *audacter territas, humiliter placas.* Hæc duo genera, quorum alterum in exitus, alterum in caſus ſimilitudine verſatur, inter ſe vehementer conueniunt: & ea re, qui his bene vtuntur, plerunq; ſimul ea collocant in iiſdem partibus orationis. Id hoc pacto facere oportet. *Perditiſſima ratio eſt, amorem petere, pudorem fugere, diligere formam, negligere famam.* hic & ea verba, quæ caſus habent, ad caſus ſimiles, & illa, quæ nõ habent, ad ſimiles exitus veniunt. ANNOminatio eſt, cum ad idem verbum acceditur commutatione vnius literæ, aut literarũ: aut ad res diſſimileis ſimilia verba accõ-

*modâtur.*Ea *multis,& varijs rationibus conficit, attenua tione,aut cõplexione eiuſdẽ literæ,ſic.*Hic,*qui ſi magnifi ce iactat,atq; oſtẽtat,venijt à te ante,quàm* Romã *venit.* Ex cõtrario. *hic quos homines alea vincijt,eos ferro ſta tim vincit.*Productione *eiuſdẽ literæ,hoc modo.hũc ãuiũ dulcedo ducit ãuiũ.* Breuitate *eiuſdẽ literæ, hoc modo. hic,tametſi videtur eſſe honoris cupidus, tamen nõ tantũ curiã diligit,quantũ* Curiã.Addendis *literis, hoc pacto. hic ſibi poſſet temperare,niſi amori mallet obtemperare.*

*Demendis literis,ſic.ſi lenones tanquam leones vitaſ ſet,vitæ ſe tradidiſſet.*Transferendis *literis,ſic.*Videte *iu dices vtrũ homini nouo,an vano credere malitis.itẽ,nolo eſſe laudator,ne videar adulator.* Cõmutandis, *hoc mo do.deligere oportet,quem velis diligere.*Hæ *ſunt anno minationes,quæ in literarum commutatione, breuitate, aut productione,aut tranſlatione, aut aliquo huiuſmodi genere verſantur.Sunt autem aliæ, quæ non habent tam propinquam in verbis ſimilitudinẽ, & tamen diſſimiles non ſunt:quibus de generibus vnũ eſt huiuſmodi.* Quid *veniam:qui ſim:quare veniam:quem inſimulem:cui pro ſim:quẽ poſtulem, breui cognoſcetis.*Nam *hic eſt in qui buſdam verbis quædam ſimilitudo non tam affectanda, q̃ illæ ſuperiores,ſed tamen adhibenda nonnunquam.*Al *terum genus huiuſmodi.*Demus *operam* Quirites, *ne om nino patres conſcripti circunſcripti putentur.hæc annomi natio magis accedit ad ſimilitudinem,q̃ illa ſuperior, ſed minus,q̃ ille ſuperiores, propterea q̃d non ſolum additæ, ſed vno tempore demptæ quoq; literæ ſunt.* Tertium *genus eſt, quod verſatur in caſuum commutatione, aut*

vnius, aut plurium nominum. vnius nominis, hoc modo. Alexander Macedo ſummo labore animum ad virtutes à pueritia confirmauit. Alexandri virtutes per orbẽ terræ cum laude, & gloria vulgatæ ſunt. Alexandrum omnes maxime metuerunt, item plurimum dilexerunt. Alexandro ſi vita data longior eſſet, Oceanum Macedonum gloria tranſuolaſſet. Varie hic vnum nomen in commutatione caſuum volutatum eſt. Plura nomina caſibus commutatis, hoc modo faciẽt annominationem. Tiberiũ Gracchum remp. adminiſtrantem indigna prohibuit nex diutius in ea commorari. C. Graccho ſimiliter occiſio oblata eſt, quæ virum reip. amantiſſimum ſubito de ſinu ciuitatis eripuit. Saturninum fide captum, malorũ perfidia per ſcelus vita priuauit. Tuus ó Druſe ſanguis domeſticos parietes, & vultum parentis aſperſit. Sulpitio, cui paulo ante omnia concedebant, eum breui ſpatio non modo viuere, ſed etiam ſepeliri prohibuerunt. Hæc tria genera proxima exornationum, quorum vnum in ſimiliter cadentibus, alterum in ſimiliter deſinentibus verbis, tertium in annominationibus poſitum eſt, perraro ſumenda ſunt, cũ in veritate dicimus, propterea quod non hæc videtur reperiri poſſe ſine elaboratione, & operæ conſumptione. Eiuſmodi autem ſtudia ad delectationem, q̃ ad veritatem videntur accommodatiora. Quare fides, & grauitas, & ſeueritas oratoria minuitur his exornationibus frequenter collocatis, & non modo tollitur authoritas dicendi, ſed offenditur quoq; in eiuſmodi oratione auditor, propterea quod eſt in his lepos, & feſtiuitas, non dignitas, neq; pulchritudo. Quare, quæ ſunt ampla, & pulchra, diu

placere poſſunt: quæ lepida, & concinna, cito ſacietate af ficiunt aurium ſenſum faſtidioſiſſimū. Quo modo igitur, ſi crebro his generibus vtemur, puerili videbimur elocu tione delectari, ita, ſi raro has iterſeremus exornationes, & in cauſa, tota varie diſpergemus, commode luminibus diſtinctis illuſtrabimus orationem. SVBIECTIO eſt, cum interrogamus aduerſarios, aut quærimus ipſi, quid ab illis, aut quid contra nos dici poſſit. Deinde ſubij cimus id, quod dici oportet, aut quod non oportet aut no bis adiumento futurum ſit, aut offuturum illis è contra= rio, hoc modo. Quæro igitur, vnde iſte tam pecunio= ſus factus ſit: amplum patrimonium relictum eſt: at pa= tris bona venierunt. hæreditas aliqua obuenit: non po= teſt dici, ſed etiam à neceſſarijs omnibus exhæredatus eſt. Præmium aliquod ex lite, aut iudicio cœpit: non mo= do id non fecit, ſed etiam inſuper ipſe grandi ſponſio= ne victus eſt. Ergo ſi his rationibus locupletatus non eſt, ſicut omnes videtis, aut iſti domi naſcitur aurum, aut vn= de licitum non eſt, pecunias accepit. Item Sæpe Iudi= ces animaduerti, multos aliqua ex honeſta re, quā ne ini mici quidem criminari poſſint, ſibi præſidiū petere: quo= rum nihil poteſt aduerſarius facere. nam, vtrum ad pa= tris eius virtutem confugiet? at eum vos iurati capite dam naſtis. an ad ſuam reuertetur antiquam vitam, alicubi ho neſte tractatam? nam hic quidem ante oculos veſtros quo modo vixerit, ſcitis omnes. an cognatos ſuos enumerabit, quibus vos conueniat cōmoueri? at hi quidem nulli ſunt. amicos proferet? at nemo eſt, qui ſibi nō putet turpe, iſtius amicum nominari. Item, credo inimicum, quem nocentem

putabas, in iudicium adduxiſti? non, nam indemnatum necaſti. leges, quæ id facere prohibent, veritus es? at ne ſcriptas quidem iudicaſti. cum ipſe te veteris amicitiæ commonefaceret, commotus es? at nihilo minus, ſed etiam ſtudioſius occidiſti. quid, cum tibi pueri ad pedes volutarẽtur, miſericordia motus es? at eorum patrem crudeliſſime ſepultura quoq; prohibuiſti. Multum ineſt acrimoniæ, et grauitatis in hac exornatione, propterea quod, cũ quæſitum eſt, quid oporteat, ſubijcitur id non eſſee factum: quare facillime fit, vt augeatur indignitas negotij. Ex eodem *genere, vt ad noſtram quoq; perſonam referamus ſubiectionẽ, ſic.   Nam qd me facere conueniret, cũ à tanta multitudine* Gallorũ *circunſederet? an dimicarẽ? at cũ parua manu tum prodiremus, locũ quoq; inimiciſſimũ habebamus. Sederem in caſtris? at neque ſubſidium, quod expectarem, habebamus: neq; erat, quo vitam produceremus.* Caſtra *relinquerem? at obſidebamur.* Vitam *militum negligerem? at ea videbar eos accepiſſe conditione, vt quoad poſſem, incolumes patriæ, & parentibus conſeruarem.* Hoſtium *conditionem repudiarem? at ſalus antiquior eſt militum, quàm impedimentorum.* Huiuſmodi *conſequuntur itenditem ſubiectiones, vt ex omnibus oſtẽdi videatur, nihil potius, quàm quod factum ſit, faciundũ fuiſſe.* GRADATIO *eſt, in qua non ante ad conſequens verbum deſcenditur, quàm ad ſuperius conſenſum eſt, hoc modo.* Nam *quæ reliqua ſpes manet libertatis, ſi illis, & qđ libet, licet: & qđ licet, poſſunt: & qđ poſſunt, audent: & quod audent, faciunt: & quod faciunt, vobis moleſtum non eſt. Item non ſenſi hoc, & non ſuaſi, neque*

ſuaſit: & non ipſe ſtatim facere cœpi, neq; facere cœpi: & non perfeci, neq; perfeci: & non probaui. Item. Africano induſtria virtutem, virtus gloriam, gloria emulos comparauit. Item, imperium Græciæ fuit apud Athenienſes: Athenienſium potiti ſunt Spartiatæ: Spartiatas ſuperauere Thebani: Thebanos Macedones vicerunt: qui ad imperium Græciæ breui tempore adiunxerunt Aſiam bello ſubactam. Habet in ſe quendam leporem ſuperioris cuiuſq; crebra repetitio verbi, quæ propria eſt huius exornationis. DEFINITIO eſt, quæ rei alicuius proprias amplectitur poteſtates breuiter, & abſolute, hoc modo. Maieſtas reipub. eſt, in qua continetur dignitas, & amplitudo ciuitatis. Item, iniuriæ ſunt, quæ aut pulſatione corpus, aut conuitio aures, aut aliqua turpitudine vitam cuiuſpiam violant. Item, non eſt iſta diligentia, ſed auaritia, eo quod diligentia eſt accurata conſeruatio ſuorum: auaritia iniurioſa appetitio alienorum. Item, non eſt iſta fortitudo, ſed temeritas, propterea quod fortitudo eſt contemptio laboris, & periculi cum ratione vtilitatis, & compenſatione commodorum: temeritas eſt, cũ inconſyderata laborum perpeſſione gladiatoria periculorum ſuſceptio. Hæc igitur cõmoda putatur exornatio, quod omnem rei cuiuſpiam vim, & poteſtatem ita dilucide proponit, & breuiter explicat, vt neque pluribus verbis oportuiſſe dici videatur: neq; lucidius potuiſſe dici putetur. TRANSITIO vocatur, quæ, cũ oſtendit breuiter, quod dictum ſit, proponit item breui, quod conſequatur, hoc modo: In patriam cuiuſmodi fuerit habetis: nunc in parentes qualis extiterit, conſyderate.

Item, mea in iſtum beneficia cognoſcitis: nunc quomodo iſte mihi gratiam retulerit, accipite. Proficit hæc aliquantum exornatio ad duas res. nam & quid dixerit, cõmonet, & ad reliquum comparat auditorem. CORRECTIO eſt, quæ tollit id, quod dictum eſt, & pro eo id, quod magis idoneum videtur, reponit, hoc pacto. Quod ſi iſte ſuos hoſpites rogaſſet, immo innuiſſet modo, hoc facile perfici poſſet. Item, nam poſtquam iſti vicerunt: atq; adeo victi ſunt, eam quomodo victoriam appellem, quæ victoribus plus calamitatis, quàm boni dederit? O virtutis comes inuidia, quæ bonos inſequeris plerunq;, immo adeo inſectaris. commouetur hoc genere animus auditoris. res enim communi verbo elata tantummodo dicta videtur: ea poſt ipſius oratoris correctionem magis idonea fit pronuntiatione. Non igitur ſatius eſſet, dicet aliquis, ab initio, præſertim cum ſcribas, ad optimum, & electiſſimum verbum deuenire? Eſt cum non eſt ſatius, ſi commutatio verbi id erit demonſtratura, eiuſmodi rem eſſe, vt cum eá commmuni verbo appellaris, leuius dixiſſe videaris, cum ad electius verbum accedas, inſigniorem rem facias: quod ſi continuo veniſſes ad id verbum, nec rei, nec verbi gratia animaduerſa eſſet. OCCVPATIO eſt, cum dicimus nos præterire, aut non ſcire, aut nolle dicere id, quod tunc maxime dicimus, hoc modo. Nam de pueritia quidem tua, quam tu omni intemperantiæ addixiſti, dicerem, ſi hoc tempus idoneum putarem: nunc conſulto relinquo, & illud prætereo, quod rei militaris te infrequentem tradidiſti. Deinde, quod iniuriarum ſatis feciſti L. Labeoni, nihil ad rem pertinere puto. horum ni

bil dico,reuertor ad illud,de quo iudicium eſt.Item, non dico te abſocijs pecunias accepiſſe : non ſum in eo occupa-tus,quod ciuitates,regna,domos omnium depeculatus es: furta,rapinas omnes tuas omitto . Hæc vtilis eſt exorna-tio,ſi aut rem,quam non pertineat alijs oſtendere,occulte admonuiſſe prodeſt,aut ſi lõgum eſt,aut ignobile,aut pla num,aut non poteſt fieri,aut facile poteſt reprehendi,vt vtilius ſit occulte feciſſe ſuſpicionem,quàm huiuſmodi in tendiſſe orationem , quæ redarguatur. DISIVN-CTIO eſt,cum eorum,de quibus dicimus,aut vtrunq;, aut vnumquodq; certo concluditur verbo , ſic. *Populus Ro.Numantiam deleuit,Carthaginem ſuſtulit , Corin-thum diſiecit,Fregellas euertit. Nihil Numantinis vires corporis auxiliatæ ſunt:nihil Carthaginienſibus ſcientia rei militaris adiumento fuit:nihil Corinthijs erudita cal-liditas præſidij tulit:nihil Fregellanis morum, & ſermo nis ſocietas opitulata eſt.Item , formæ dignitas aut mor-bo defloreſcit,aut vetuſtate extinguitur.* Hic vtrunq;, & in ſuperiore exemplo vnanquanq; rem certo verbo con-cludi videmus. CONiunctio eſt,cum interpoſitione ver bi,& ſuperiores orationis partes comprehenduntur, & inferiores,hoc modo.*formæ dignitas aut morbo deflore ſcit , aut vetuſtate.* ADIVNctio eſt , cum verbum, quo res comprehenditur, non interponimus , ſed aut pri mum,aut poſtremum collocamus.Primum hoc pacto.*de-floreſcit formæ dignitas aut morbo,aut vetuſtate.* Poſtre mum ſic.*aut morbo, aut vetuſtate formæ dignitas deflo-reſcit.* Ad feſtiuitatem diſiunctio eſt appoſita . quare ra-rius vtemur ea,ne ſatietatem pariat.Ad breuitatem con-

iunctio.quare ſæpius adhibenda eſt: hæ tres exornatio-nes de ſimplici genere manant. CONDV*plicatio eſt,cũ ratione amplificationis,aut cõmiſerationis,eiuſdẽ vnius, aut plurium verborum iteratio,hoc modo.Tumultus C. Gracchi tumultus domeſticos, & inteſtinos comparat. Item,commotus non es,cum tibi mater pedes amplexare-tur, non es commotus. Item, nunc etiam audes in horum conſpectũ venire proditor patriæ?proditor inquã patriæ venire audes in horum conſpectum? vehementer audito-rem commouet eiuſdem redintegratio verbi, & vulnus maius efficit in contrario cauſæ:quaſi aliquod telum ſæ-pius perueniat in eandem partem corporis.* INTER*pretatio eſt,quæ non iterans idem redintegrat verbũ,ſed id cõmutat,q̃d poſitũ eſt,alio verbo,quod idẽ valeat,hoc modo.Remp.radicitus euertiſti?ciuitatem funditus deie-ciſti.Item,patrem nefarie verberaſti:parenti manus ſcele rate intuliſti.Neceſſe eſt eius,qui audit,animum commo-ueri:cum grauitas prioris dicti renouatur interpretatio-ne verborum.* COMMV*tatio eſt, cũ duæ ſententiæ inter ſe diſcrepantes ex tranſiectione ita efferuntur, vt à priore poſterior, cõtraria priori proficiſcatur,hoc modo. Eſſe oportet, vt viuas:nõ viuere,vt edas.Item, ea re poẽ mata non facio,quia cuiuſmodi volo, non poſſum:cuiuſ-modi poſſum, nolo.Item, quæ de illo dicuntur, dici non poſſunt:quæ dici poſſunt,non dicuntur. Item,ſi poẽma, loquens pictura eſt:pictura, tacitum poëma debet eſſe. Item,quia ſtultus es,ea re taces:non tamen,quia taces, ea re ſtultus es.Non poteſt dici,quin commode fiat, cum cõ trariæ ſententiæ tranſlatione verba quoq; conuertantur.*

Plura ſubiecimus exempla, vt, quoniam difficile eſt hoc genus exornationis inuentu dilucidũ eſſet, vt cũ bene eſſet intellectum, facilius in dicendo inueniretur. PERmiſſio eſt, cum oſtẽdimus in dicendo nos aliquam rem totam tradere, & concedere alicuius voluntati, ſic. Quoniã omnibus ereptis, ſolum mihi ſupereſt animus, & corpus: hæc ipſa, quæ mihi de multis ſola relicta ſunt, vobis, & veſtræ condono poteſtati. Vos me, quo pacto vobis videtur, vtamini, atq; abutamini, licebit: impune in me, quicquid libet, ſtatuite: dicite, atq; obtemperabo. Hoc genus, tametſi alias quoq; nonnunquam tractandum eſt, tamen ad miſericordiam commouendam vehementiſſime eſt accommodatũ. DVBItatio eſt, cum quærere videtur orator, vtrum de duobus potius, aut quid de pluribus potiſſimum dicat, hoc modo. Obfuit eo tempore plurimũ reip. Coss. ſiue ſtultitiam, ſiue malitiam dicere oportet, ſiue vtrunq;. Item, tu iſtud auſus es dicere homo omniũ mortalium? quæro quo nam te digno moribus tuis appellem nomine. EXPEditio eſt, cum rationibus compluribus enumeratis, quibus aliqua res aut fieri, aut non fieri potuerit, cæteræ tolluntur, vna relinquitur, quam nos intendimus, hoc modo. Neceſſe eſt, cum conſtet iſtum noſtrũ fundum fuiſſe, oſtendas te aut vacuum poſſediſſe, aut vſu tuum feciſſe, aut emiſſe, aut hæreditate tibi veniſſe. Vacuum, cum ego adeſſem, poſſidere non potuiſti. Tuum vſu feciſſe etiam num non potes. Emptio nulla profertur. Hæreditate tibi me viuo mea pecunia venire non potuit. Relinquitur ergo, vt me vi de meo fundo deieceris. Hæc exornatio plurimum iuuabit coniecturales argumentatio

nes, ſed non erit tanquam in pleriſq;, ut, cum velimus, ea poſſimus uti. nam facere id nō poterimus, niſi nobis ipſa negotij natura dabit facultatem. DIS *ſolutio eſt, quæ coniūctionibus verborū è medio ſublatis, ſeparatis partibus effertur, hoc modo* Gere morē parēti: *pare cognatis: obſequere amicis: obtempera legibus. Item, deſcende in integram defenſionem, noli quicquam recuſare: da ſeruos in queſtionem: ſtude verum inuenire.* Hoc genus *& acrimoniam habet, & vehementiſſimum eſt, & ad breuitatē accommodatum.* PRÆ *ciſio eſt, cum dictis quibuſdam, reliquum, quod cœptum eſt dici, relinquitur in audientium iudicium, ſic. Mihi tecum præcertatio non eſt, ideo quod populus* R. *me: nolo dicere, ne cui forte arrogans videar: te autem ſæpe ignominia dignum putauit. Item, tu iſta nunc audes dicere, qui nuper alienæ domui: non auſim dicere, ne, cum te digna dixero, me indignum quippiā dixiſſe videar. hic atrocior tacita ſuſpitio, quàm diſerta explanatio facta eſt.* CON *cluſio eſt, quæ breui argumentatione ex ijs, quæ ante dicta ſunt, aut facta, conficit id, quod neceſſario conſequatur, hoc modo. Quod ſi* Danais *datum erat oraculum, non poſſe capi* Troiam *ſine* Philoctetæ *ſagittis, hæ autem nihil aliud fecerunt, niſi* Alexandrum *perculerunt: hunc extinguere, id, nimirū capi fuit* Troiam. R*eſtant etiā decem exornationes verborum, quas iccirco non vage diſperſimus, ſed à ſuperioribus ſeparauimus, quod omnes in vno genere poſitæ ſunt.* Nam *earum omnium hoc proprium eſt, vt abuſitata verborum poteſtate recedatur, atq; in aliam rationem cum quadam venuſtate oratio cōferatur. de qui*

bus exornationibus nominatio eſt prima, quæ nos admonet, vt cui rei nomen aut non ſit, aut ſatis idoneum nō ſit, eam noſmet idoneo verbo nominemus aut imitationis, aut ſignificationis cauſa. Imitationis, *hoc modo: vt maiores rudere, & vagire, & mugire, & murmurare, & ſibilare appellauerunt.* Significandæ *rei cauſa, ſic.* Poſt *quam iſte in remp. fecit impetum, fragor ciuitatis in primis eſt auditus. hoc genere raro eſt vtendum, ne noui verbi aſſiduitas odium pariat: ſed ſi commode quis eo vtatur, & raro, non modo non offendet nouitate, ſed etiam exornabit orationem.* PRO *nominatio eſt, quæ ſicuti cognomine quodam extraneo demonſtrat id, quod ſuo nomine appellari nō poteſt: vt, ſiquis, cum loquatur de* Gracchis, *at non Africani nepotes, inquiet, iſtiuſmodi fuerunt.* Itē, *ſiquis de aduerſario dicat.* Videte *nunc, inquit, iudices, quemadmodum me* Plagioſippus *iſte tractarit. hoc pacto non inornate poterimus & in laudando, & in lædēdo, aut in corpore, aut ī animo, aut ī extraneis rebus dicere, ſicuti cognomen, quod pro certo nomine collocamus.*

DENO*minatio eſt, quæ à propinquis, & finitimis rebus trahit orationem, qua poſſit intelligi res, quæ non ſuo vocabulo ſit appellata.* Id *aut ab inuentore conficitur, vt ſiquis de* Tarpeio *loquens, eum* Capitolinum *nominet. aut ab inuēto, vt ſiquis pro* Libero *vinum, pro* Cerere *frugem appellet: aut ab inſtrumento dominum, vt ſi quis* Macedonas *appellarit hoc modo.* Non *tam cito ſariſſæ* Græcia *potitæ ſunt. aut idem* Gallos *ſignificans dicat, nec tam facile ex italia armatura tranſalpina depulſa eſt: aut id, quod ſit ab eo, qui facit, vt ſiquis cum bello velit*

oſtendere aliquid quempiam feciſſe, dicat: Mars iſtud neceſſario te facere coegit: aut ſi, quod facit, ab eo, quod fit, vt cum deſidioſam artem dicemus, quia deſidioſos facit, & frigus pigrum, quia pigros facit. Ab eo, quod continet id, quod continetur, hoc modo denominabitur. Armis Italia nõ poteſt vinci, nec Græcia diſciplinis. Nam hic pro Græcis, & Italis quæ continent, notata ſunt. Ab eo, quod continetur, id, quod continet, vt ſiquis aurum, vel argentum, aut ebur nominet, cum diuitias velit nominare. Harum omnium denominationum magis in præcipiendo diuiſio, q̃ in quærendo difficilis inuentio eſt, ideo quod plena conſuetudo eſt non modo poëtarum, & oratorum, ſed etiam quotidiani ſermonis huiuſmodi denominationum. CIRCVITIO eſt oratio rem ſimplicem aſſumptam circunſcribens elocutione, hoc pacto. Scipionis prouidentia Carthaginis opes fregit. Nam hic, niſi ornandi ratio quædam eſſet habita, Scipio potuit, & Carthago ſimpliciter appellari. TRANSgreſſio eſt, quæ verborum perturbat ordinem peruerſione, aut trãſiectione. Peruerſione, ſic. Hoc vobis deos immortales arbitror dediſſe virtute pro ueſtra. Tranſiectione, hoc modo. Inſtabilis in iſtum plurimum fortuna ualuit. Item, omneis inuidioſe eripuit tibi bene viuendi caſus facultates. Huiuſmodi tranſiectio, quæ rem non reddit obſcuram, multum proderit ad continuationes: de quibus ante dictum eſt: in quibus oportet verba ſicut à poëtis, in quendam extruere numerum, vt perfecte, & perpolitiſſime poſſint eſſe abſolutæ. SVPERlatio eſt oratio ſuperans veritatem, alicuius augendi, minuendi ue cauſa. hæc ſumitur ſeparatim,

aut cum comparatione. Separatim, ſic, quod ſi concordiã retinebimus in ciuitate: imperij magnitudinem ſolis ortu, atq; occaſu metiemur. Cum comparatione, aut à ſimilitudine, aut à præſtantia ſuperlatio ſumitur. A' ſimilitudine, ſic. corpore niueũ candorẽ, aſpectu igneũ ardorẽ aſſequebat. A' præſtãtia, hoc mõ. cuius ore ſermo melle dulcior profluebat. Eodẽ genere hoc eſt. tãtus erat in armis ſplendor, vt ſolis fulgor obſcurior videret. INTELLE*ctio eſt, cũ res tota parua de parte cognoſcitur, aut de toto pars. De parte totũ ſic intelligit. nõ illæ te nuptiales tibiæ eius matrimonij commonebant? nam hic omnis ſanctimonia nuptiarũ vno ſigno tibiarũ intelligitur. De toto pars, vt ſiquis, ei, qui veſtitum, aut ornatum ſumptuoſum oſtētet, dicat. Oſtentas mihi diuitias, & locupletes copias iactas. Ab vno plura intelliguntur, hoc modo. Pœno fuit Hiſpanus auxilio: fuit immanis ille Tranſalpinus: in Italia quoq; non nemo ſenſit idem togatus. A' pluribus vnum ſic ĩtelligitur. atrox calamitas pectora mœrore pulſabat: itaq; anhelans ex imis pulmonibus præ cura ſpiritus ducebatur. Nam in ſuperioribus plures Hiſpani, & Galli, & togati: & hic vnũ pectus, & vnus pulmo intelligitur: & erit illic diminutus numerus feſtiuitatis: hic adauctus grauitatis gratia.* ABVSIO *eſt, quæ verbo ſimili, & propinquo pro certo, & proprio abutitur, hoc modo. Vires hominis breues ſunt, aut parua ſtatura, aut longum in homine conſilium, aut oratio magna, aut vti pauco ſermone. Nam hic facile eſt intellectu, finitima verba rerum diſſimilium ratione abuſionis eſſe traducta.*

TRANS*latio eſt, cum verbum in quandam rem*

transfertur ex alia re, quod propter ſimilitudinem recte videtur poſſe tráſferri. ea vtimur rei ante oculos ponendæ cauſa, ſic. Hic Italiam *tumultus expergefecit terrore ſubito.* Breuitatis *cauſa, ſic.* Recens *aduentus exercitus ſubito ciuitatem extinxit.* Obſcœnitatis *vitande cauſa, ſic.* Cuius *mater quotidianis nuptijs delectatur.* Augẽdi *cauſa, ſic.* Nullius *mœror, & calamitas iſtius explere inimicitias, & nefariam ſaturare crudelitatem potuit.* Minuendi *cauſa, ſic.* Magno *ſe prædicat auxilio fuiſſe, qui à paululũ in rebus difficillimis aſpirauit.* Ornãdi *cauſa, ſic.* Aliquando *reip. rationes, quæ malitia nocentum exaruerunt, virtute optimatum reuireſcunt.* Tranſlationem *dicunt pudentem eſſe oportere, vt cum ratione in conſimilem rem tranſeat: ne ſine delectu temere, & cupide videatur in diſſimilem tranſcurriſſe.* PERMV*tatio eſt oratio aliud verbis aliud ſententia demonſtrans. ea diuiditur in treis parteis, ſimilitudinem, argumentum, contrarium.* Per *ſimilitudinem ſumitur: cum tranſlationes vna, aut plures frequẽter ponuntur à ſimplici ratione ductæ, ſic.* Nam *cum canes fungantur officijs luporum, cuinam præſidio pecuaria credemus?* Per *argumentum tractatur, cum à perſona, aut à loco, aut à re aliqua ſimilitudo augendi, aut minuendi cauſa ducitur, vt ſi quis* Druſum, Gracchum, Numitorem *obſoletum dicat.* Ex contrario *ducitur, ſic, vt ſiquis hominem prodigum, & luxurioſum illudens, parcum, & diligentem appellet. & in hoc poſtremo, quod ex contrario ſumitur, & illo primo, quod à ſimilitudine ducitur, per tranſlationem argumento poterimus vti.* Per *ſimilitudinem ſic.* Quid *ait hic rex, atq;*

Agamennon noſter,ſiue,vt crudelitas eſt,potius Atreus? Ex contrario,ſiquem impium, qui patrem verberauerit, Æneam vocemus:intemperantem,& adulterum, Hippolytum nominemus.Hæc ſunt ferè, quæ dicenda videbantur de verborum exornationibus.Nunc res ipſa monet, vt deinceps ad ſententiarum exornationes tranſeamus.

DISTRIBVTIO *eſt,cum in plures res, aut perſonas certas negotia quædam diſpertiuntur, hoc modo. Qui veſtrum iudices nomen Senatus diligit, hunc oderit,neceſſe eſt. petulantiſſime enim ſemper iſte oppugnauit Senatum.qui equeſtrem locum ſplendidiſſimum cupit eſſe in ciuitate,is oportet iſtum maximas pœnas dediſſe velit, ne iſte ſua turpitudine ordini honeſtiſſimo maculæ,atq; dedecori ſit.qui parentes habetis, oſtendite iſtius ſupplicio, vobis homines impios non placere. quibus liberi ſunt,ſtatuite exemplum,quantæ pœnæ in ciuitate ſint hominibus huiuſmodi comparatæ.Item,Senatus officium eſt,conſilio ciuitatem iuuare.Magiſtratus officium eſt,opera,& diligentia conſequi voluntatem ſenatus.Populi officium eſt,res optimas,& homines idoneos maxime ſuis ſententijs eligere,& probare.Accuſatoris officium eſt,inferre crimina.Defenſoris,diluere, & propulſare.Teſtis eſt dicere,quæ ſcierit,aut audierit.Quæſitoris eſt,vnunquenq; horum in officio ſuo continere. Quare L.Caſſi,ſi teſtem,præterquam quod ſciat,aut audierit: argumentari,& coniectura proſequi patieris, ius accuſatoris cum iure teſtimony commiſcebis: teſtis improbi cupiditatem confirmabis:reo duplicem defenſionē parabis. Eſt hæc exornatio copioſa:cōprehendit enim breui multa,&*

tu, & ſuum cuiq; tribuens officium, ſeparat, & res diuidit plures. LICENTIA *eſt, cum apud eos, quos aut vereri, aut metuere debemus: tamen aliquid pro iure noſtro dicimus, quod eos minime offendat, aut quos hi diligunt, cū in aliquo errato vere reprehendi poſſe videantur, hoc modo. Miramini Quirites, quod ab omnibus veſtræ rationes deſerantur: quod cauſam veſtram nemo ſuſcipiat: quod ſe nemo veſtri defenſorem profiteatur, id tribuite veſtræ culpæ: atq; deſinite iſtud mirari. quid enim eſt, quare nō omnes iſtam rem fugere, ac vitare debeant? recordamini, quos habueritis defenſores: ſtudia eorū vobis ante oculos proponite: deinde omnium exitus conſyderate. tum vobis veniet in mentem, vt vere dicam, negligentia veſtra, ſiue ignauia potius, illos omnes ante oculos veſtros trucidatos eſſe, inimicos eorum veſtris ſuffragijs in ampliſſimum locum perueniſſe. Item, Nam quid fuit iudices, quare in ſententijs ferendis dubitaueritis? aut iſtum hominem nefarium ampliaueritis? non aperttiſſimæ res erant. crimini datæ? non omnes hæ teſtibus comprobatæ? non contra tenuiter, & nugatorie reſponſum? hic vos veriti eſtis, ſi primo cœtu condemnaſſetis, ne crudeles exiſtimaremini: dum eam vitaſtis vituperationem, quæ longe à vobis erat abfutura, eam inueniſtis, vt timidi, atq; ignaui putaremini. maximas, & priuatas, & publicas calamitates accepiſtis: cum etiam maiores impēdere videantur, ſedetis, & oſcitamini. luce noctem, nocte lucem expectatis: aliquid quotidie acerbi, atq; incommodi nunciatur: & eum, cuius opera vobis hæc accidunt, remoramini diutius, & alitis, ac reip. perniciē retinetis. quoad potestis, in*

Digitized by Google

ciuitate.eiuſmodi licentia ſi nimium videbitur acrimo-mæ habere, multis mitigationibus lenietur. nam continuo aliquid huiuſmodi licebit inferre. Hic ego virtutem ve*ſtram quæro, ſapientiam deſydero, veterem conſuetudi-nem requiro, vt, quod erat commotum licentia, id laude mitigetur: vt altera res ab iracundia, & moleſtia remo-ueat: altera res ab errato deterreat.* Hæc res *ſicut in ami-citia, ita in dicendo, ſi loco ſit, maxime facit, vt & illi, qui audient, à culpa abſint: & nos, qui dicimus, amici eorum, & veritatis eſſe videamur.* Eſt *autem quoddam ge-nus licentiæ in dicendo, quod aſtutiore ratione compara-tur, cum aut ita obiurgamus eos, qui audiunt, quomodo ipſi ſe cupiunt obiurgari, aut id, quod ſcimus facile om-nes audituros, dicimus nos timere, quomodo accipiát, ſed tamen veritate commoueri, vt nihilo ſecius dicamus. ho-rũ amborũ generũ exẽpla ſubijciemus.* Prioris, *huiuſmo-di.* Nimiũ Quirites *animis eſtis ſimplicibus, & mãſuetis: nimiũ creditis vnicuiq;: exiſtimatis vnũquenq; eniti, vt pſi ciat, quæ vobis pollicitus ſit: erratis, & fruſtra falſaſpe iã diu detinemini. ſtultitia veſtra eſt, quia qđ erat in veſtra poteſtate, ab alijs petere, quam ipſi ſumere maluiſtis.* Po*ſterioris licentiæ hoc erit exemplum.* Mihi *cũ iſto iudices fuit amicitia, ſed iſta tamẽ amicitia, tametſi vereor, quomo do accepturi ſitis, vos me priuaſtis: quid ita? quia, vt vo-bis eſſem probatus, eum, qui vos oppugnabat, inimicum, q̃ amicum habere malui.* Ergo *hæc exornatio, cui licentiæ nomen eſt, ſicuti demonſtrauimus, duplici ratione tracta-bitur, acrimonia, quæ, ſi nimium fuerit aſpera, mitigabi-tur laude: et aſſimulatione, de qua ſuperius diximus, quæ*

non indiget mitigationis,propterea quod imitatur licen tiam,& ſua ſponte ad animum auditoris ſe accommodat.

DIMINATIO eſt, cum aliquid eſſe in nobis, aut in ijs,quos defendimus,aut natura,aut fortuna,aut in duſtria dicemus egregium,quod, ne qua ſignificetur ar= rogans oſtentatio,diminuitur,& attenuatur oratione,hoc modo.Nam hoc pro meo iure iudices dico,me labore,& induſtria curaſſe,vt diſciplinam militarem non in poſtre mis tenerem.Hic ſiquis dixiſſet. vt optime tenerem, ta= metſi vere dixiſſet,tamen arrogans viſus eſſet.nunc et ad inuidiam vitandam,& ad laudem comparandam ſatis di ctum eſt.Item,vtrum igitur auaritiæ cauſa, aut egeſtatis acceſſit ad maleficium?auaritiæ?at largiſſimus fuit in ami cos,quod ſignum liberalitatis eſt,quæ contraria auaritiæ eſt.Egeſtatis?at huic quidem pater, nolo nimium dicere, non tenuiſſimum patrimonium reliquit. hic quoq; vitatũ eſt,ne magnum, aut maximum diceretur. Hoc igitur in noſtris,aut eorum,quos defendemus, egregijs commodis proferendis obſeruabimus. nam eiuſmodi res & inuidiã contrahunt in vita,& odium in oratione, ſi inconſydera te tractes.Quare,quemadmodum in viuendi ratione fu= gitur inuidia, ſic in dicendo conſilio vitatur odium.

DESCRIPTIO nominatur,quæ rerum conſe quentium continet perſpicuam, & dilucidam cum graui tate expoſitionem,hoc modo.Quod ſi iſtum iudices ve= ſtris ſententijs liberaueritis,ſtatim, ſicut è cauea leo miſ= ſus,aut aliqua teterrima bellua ſoluta ex cathenis volita bit,& vagabitur in foro acuens dentes multos in cuiuſq; fortunas,in omnes amicos,atq; inimicos,notos, atq; ignoa

tos incurſans, aliorum famam depeculans, aliorum caput oppugnans, aliorum domum, ac omnem familiam perfringens, remp. funditus labefactans. Quare iudices eijcite eũ de ciuitate: liberate omnes formidine, vobisq; ipſis conſulite. nam ſi iſtum impunitum dimiſeritis, in voſmetipſos, mihi credite, feram, & truculentam beſtiam iudices immiſeritis. Item, Nam ſi de hoc iudices grauem ſententiam tuleritis, vno iudicio ſimul multos iugulaueritis. grandis natu parens, cuius ſpes ſenectutis omnis in huius adoleſcentia poſita eſt, quare velit in vita manere, non habebit. filij parui priuati patris auxilio ludibrio, & deſpectui paternis inimicis erunt oppoſiti. tota domus huius indigna concidet calamitate: at inimici ſtatim ſanguinolenta palma, crudeliſſima victoria potiti inſultabunt in horum miſerias, & ſuperbia re ſimul, & verbis inuehentur. Item, Nam neminem veſtrum fugit Quirites, capta vrbẽ quæ miſeriæ conſequi ſoleant: arma qui contra tulerint, ſtatim crudeliſſime trucidantur: cæteri, qui poſſunt per ætatem, & vires laborem ferre, rapiuntur in ſeruitutem, qui non poſſunt, vita priuantur: vno denique, atq; eodem tempore domus hoſtili flagrat incendio, & quos natura, aut voluntas neceſſitudine, aut beneuolentia coniunxerit, diſtrahuntur: liberi partim è gremijs parentum diripiuntur, partim in ſinu iugulantur, partim ante pedes conſtuprantur. nemo iudices eſt, qui poſſit ſatis rem cõſequi verbis, nec referre oratione magnitudinem calamitatis: hoc genere exornationis vel indignatio, vel miſericordia poteſt commoueri, cum res conſequentes comprehenſæ vniuerſæ perſpicua breuiter exprimuntur oratione.

DIVISIO eſt, quæ rem ſemouens à re, vtranq; abſoluit ratione ſubiecta, hoc modo. Cur ego nunc tibi quicq́ obijciam? ſi probus es, non meruiſti: ſin improbus, non commoueris. Item, Quid nunc ego de meis proprijs meritis prædicem? ſi meministis, obtūdam: ſin obliti eſtis, cum re nihil egerim, quid eſt, quod verbis proficere poſſim? Item duæ res ſunt, quæ poſſunt homines ad turpe cō pendium commouere, inopia, atq; auaritia. te auarum in fraterna diuiſione cognouimus, inopem, atq; egentē nunc videmus. qui potes igitur oſtendere cauſam maleficij non fuiſſe? Inter hanc diuiſionem, & illam, quæ de partibus orationis tertia eſt, de qua in libro primo diximus ſecundum narrationem, hoc intereſt. illa diuidit per enumerationem, aut per expoſitionem, quibus de rebus in tota oratione diſputatio futura ſit: hæc ſe ſtatim explicat, & breui duabus, aut pluribus partibus ſubijciens rationes, exornat orationem. FREQVENTATIO eſt, cum res in tota cauſa diſperſæ coguntur vnum in locum, quo grauior, aut acrior, aut criminoſior oratio ſit, hoc pacto. A quo tandem abeſt iſte vitio? quid eſt iudices, cur velitis eū liberare? ſuæ pudicitiæ proditor eſt, inſidiator alienæ, cupidus, intemperans, petulans, ſuperbus, impius in parentes, ingratus in amicos, infeſtus in cognatos, in ſuperiores contumax, in æquos, et pares faſtidioſus, in inferiores crudelis, deniq; in omnes intolerabilis. Eiuſdem generis eſt illa frequentatio, quæ plurimum coniecturalibus cauſis opitulatur, cū ſuſpiciones, quæ ſaparatim dictæ minutæ, & infirmæ erant, vnum in locum coactæ rem videntur perſpicuam facere, non ſuſpicioſam, hoc pacto. Nolite igitur

iudices, nolite ea, quæ dixi ſeparatim ſpectare: ſed omnia, colligite, & conferte in vnum. Si & commodum ad iſtum ex morte illius veniebat, & vita eſt turpiſſima hominis, animus auariſſimus, fortuna familiaris rei attenuatiſſima. & res iſta bono nemini præter iſtum fuit: neq; alius quiſquam æque commode, neq; iſte alijs commodioribus rationibus facere potuit: neq; præteritum quicquam eſt ab iſto, quod opus fuerit ad maleficium, neq; factum, quod opus non fuerit: & cum locus idoneus maxime quæſitus tum occaſio aggrediendi commoda, tempus adeundi opportuniſſimum ſpatium conficiendi longiſſimum ſumptū eſt non ſine maxima occultandi, & perficiendi maleficij ſpe. & præterea ante, q̃ occiſus homo is eſt, iſte viſus eſt in eo loco, in quo eſt occiſio facta, ſolus. paulo poſt in ipſo loco maleficij, vox illius, qui occidebatur, audita eſt: deinde poſt occiſionem, iſtum multa nocte domum rediјſſe conſtat: poſtera die titubanter, & inconſtanter de occaſione illius locutum. hæc partim teſtimonijs, partim quæſtionibus, & argumentis omnia cõprobantur, & rumore populi, quem ex argumentis natum neceſſe eſt eſſe verum. Veſtrum iudices eſt his vnum in locum collatis, certam ſumere ſcientiam, non ſuſpicionem maleficij. nam vnū aliquid, aut alterum poteſt in iſtum caſu cecidiſſe ſuſpicioſe: vt omnia inter ſe à primo ad poſtremum conueniant maleficia, neceſſe eſt caſu non poſſe fieri. Vehemens eſt hæc exornatio, & in coniecturali conſtitutione cauſæ fermè ſemper neceſſaria, & in cæteris generibus cauſarum, & in omni oratione adhibenda nonnunquam. EXPOLITIO eſt, cum in eodẽ loco manemus, & aliud, atq; aliud

dicere videmur. ea dupliciter fit, ſi aut eandem planè dici mus rem, aut de eadem re. Eandem rem dicimus non eo dem modo: nam id quidẽ obtundere auditorem eſt, nõ rẽ expolire: ſed commutate. commutabimus tripliciter, verbis, pronuntiando, tractando. Verbis cõmutabimus, cum re ſemel dicta, iterum, aut ſæpius alijs verbis, quæ idem valeant, eadem res proferetur, hoc modo. Nullum tantum eſt periculum, quod ſapiens pro ſalute patriæ vitandum arbitretur. cũ augetur incolumitas perpetua ciuitatis, qui bonis erit rationibus præditus, profecto nullum vitæ diſcrimen ſibi pro fortunis reip. fugiendum putabit: & erit in ea ſententia ſemper, vt pro patria ſtudioſe, quamuis in magnam deſcendat vitæ dimicationem. Pronuntiando cõmutabimus, ſi tum in ſermone, tum in acrimonia, tum in alio, atq; alio genere vocis, atq; geſtus, eadem verbis commutando, pronunciatione quoq; vehementius immutabimus: hoc neq; commodiſſime ſcribi poteſt, neq; parum eſt apertum. quare non eget exempli. Tertium genus eſt cõmutationis, quod tractando conficitur, ſi ſententiam traijciemus aut ad ſermocinationem, aut ad exſuſcitationem. Sermocinatio eſt, de qua planius paulo poſt ſuo loco dicemus. nunc breuiter ad hanc rem, quod ſatis ſit, attingemus: in qua conſtituetur alicuius perſonæ oratio accommodata ad dignitatem, hoc modo, vt, quo facilius res cognoſci poſſit, ne ab eadem ſententia recedamus. Sapiens, qui omnia reip. cauſa ſuſcipienda pericula putabit, ſæpe ipſe ſecum loquitur. Non mihi ſoli, ſed etiam, atq; adeo multo potius natus ſum patriæ: vita, quæ fato debetur, ſaluti patriæ potiſſimum ſoluatur: aluit hæc me, tute, atq;

honeſte produxit vſq; ad hanc ætatem: munijt meas ratio nes bonis legibus, optimis moribus, honeſtiſſimis diſcipli= nis: quid eſt, quod à me ſatis ei perſolui poſſit, vnde hæc accepta ſunt? quia hæc loquitur ſecum ſapiens, ſæpe ego in periculis reip. nullum ipſe periculum fugi. Item mutatu res tractando, ſi traducitur ad exſuſcitationem, cum & nos cõmoti dicere videamur, & auditoris animum cõ mou emus, ſic. *Quis eſt tam tenui cogitatione præditus, cu ius animus tantis anguſtijs inuidiæ continetur, qui non hunc hominem ſtudioſiſſime laudet, & ſapientiſſimum iu dicet? qui pro ſalute patriæ, pro incolumitate ciuitatis, pro reipub. fortunis quamuis magnum, atq; atrox pericu lum ſtudioſe ſuſcipiat, & libenter ſubeat. equidem hunc hominem magis cupio ſatis laudare, q̃ poſſim, idemq; hoc certo ſcio vobis omnibus vſu venire.* Eadem res igitur his tribus in dicendo commutabitur rebus, verbis, pronun= tiando, tractando, ſed tractando dupliciter, ſermocinatio ne, & exſuſcitatione. Sed de eadem re cum dicemus, plu ribus vtemur cõmutationibus. nam cum rem ſimpliciter pronuntiauerimus, rationem poterimus ſubijcere: deinde duplicem, vel ſine rationibus, vel cum rationibus pronun tiare ſententiam: deinde afferre contrarium: de quibus omnibus diximus in verborum exornationibus. deinde ſimile & exemplum, de quo ſuo loco plura dicemus: de= inde concluſionem, de qua in ſecundo libro, quæ opus fuerant, diximus, demonſtrantes argumentationem quem admodum concludere oporteat. in hoc libro docuimus, cuiuſmodi eſſet exornatio verbi, cui concluſioni nomen eſt. Ergo huiuſmodi vehementer ornata poterit eſſe ex=

politio, quæ conſtabit ex frequentibus verborum exornationibus, & ſententiarum. Hoc modo igitur ſeptem partibus tractabitur: ſed ab eiuſdem ſententiæ non recedamus exemplo, vt ſcire poſſis, q̃ facile præceptione rhetorica res ſimplex multiplici ratione tractetur. Sapiens nullum pro repub. periculum vitabit, ideo quod ſæpe fit, vt cum pro rep. perire noluerit, neceſſario cum rep. pereat. & quoniam ſunt omnia cõmoda à patria accepta. nullũ incõmodũ pro patria graue putandũ eſt. ergo qui fugiunt id periculum, quod pro rep. ſubeundum eſt, ſtulte faciunt. nam neq; effugere incommoda poſſunt, & ingrati in ciuitatem reperiũtur: at qui patriæ pericula ſuo periculo expetunt, hi ſapientes putandi ſunt, cum & eũ, quem debent, honorem reip. reddunt, & pro multis perire malunt, quàm cum multis. & enim vehementer eſt inimiquum vitam, quam à natura acceptam propter patriam conſeruaueris, naturæ, cum cogat, reddere: patriæ cum roget, non dare: & cum poſſis cum ſumma virtute, & honore pro patria interire, malle per dedecus, & ignauiam viuere: & cum pro amicis, & parentibus, & cæteris neceſſariis adire periculum velis, pro repub. in qua & hoc, & illud ſanctiſſimum nomen patriæ continetur, nolle in diſcrimen venire. Itaq;, vti contemnendus eſt, qui in nauigando ſe, quàm nauim, mauult incolumem, ita vituperandus, qui in reipub. diſcrimine ſuæ plus, quàm communi ſaluti conſulit. naue enim fracta, multi incolumes fuerunt: ex naufragio patriæ ſaluus nemo poteſt enatare. quod mihi bene videtur Decius intellexiſſe, qui ſe deuouiſſe dicitur, & pro legionibus in hoſtes immiſiſſe me-

dios: amiſit vitam, at non perdidit. Re enim vilißima, & parua maximam redemit, vitam dedit, accepit patriam, amiſit animam: potitus eſt gloria, quæ cum ſumma laude prodita vetuſtate quotidie magis eniteſcit. quod ſi pro repub. debere accedere ad periculum & ratione demonſtratum eſt, & exẽplo comprobatũm, ij ſapientes ſunt exiſtimandi, qui nullum pro ſalute patriæ periculum vitant. In his igitur generibus expolitio verſatur, de qua producti ſumus, vt plura diceremus, quod non modo, cũ cauſam dicimus, adiuuat, & exornat orationem, ſed multo maxime per eam exercemur ad elocutionis facultatẽ. quare conueniet extra cauſam in exercendo rationes adhibere expolitionis, in dicendo, vti cum exornabimus argumentationem: de qua diximus in libro ſecundo. COMMORATIO eſt, cũ in loco firmißimo, quo tota cauſa continetur, manetur diutius, & eodem ſæpius reditur. hac vti maxime conuenit, & id eſt oratoris boni maxime propriũ. non enim datur auditori poteſtas animum de re firmißima dimouendi. huic exemplũ ſatis idoneũ ſubijci non potuit, propterea quod hic locus non eſt à tota cauſa ſeparatus, ſicut membrũ aliquod, ſed tanquam ſanguis profuſus eſt per totũ corpus orationis. CONTENTIO eſt, per quam contraria referuntur. Ea eſt in verborum exornationibus, vt ante docuimus, eiuſmodi.

Inimicis te placabilem, amicis inexorabilem præbes.

In ſententiarum, huiuſmodi. vos huius incommodis lugetis, iſte reipub. calamitate lætatur. Vos veſtris fortunis diffiditis, iſte ſolus ſuis eo magis confidit. Inter hæc duo contentionum genera hoc intereſt: illud ex ver-

bis celeriter relatis conſtat:hic ſententiæ contrariæ ex cõ
paratione referantur, oportet. SIMIlitudo eſt oratio
traducens ad rem quampiam aliquid ex re diſpari ſimi-
le. Ea ſumitur aut ornãdi cauſa, aut probãdi, aut apertius
dicendi, aut ante oculos ponendi. Quo modo igitur qua-
tuor de cauſis ſumitur, ita quatuor modis dicitur: per cõ
trarium, per negationem, per collationem, per breuita-
tem. ad vnãquamq; ſumendæ cauſam ſimilitudinis accom
modabimus ſingulos modos pronuntiandi. Ornandi cau
ſa ſumiter per contrarium, ſic. Non enim, quemadmodũ
in palæſtra, qui tedas candẽtes accipit, celerior eſt in cur
ſu continuo, q̃ ille, qui tradit: ita melior imperator nouus,
qui accipit exercitum, quàm ille, qui decedit, propterea
quod defatigatus curſor integro facem: hic peritus impe
rator imperito exercitum tradit. Hoc ſine ſimili ſatis pla
nè & perſpicue, & probabiliter dici potuit, hoc modo.
Dicitur minus bonos imperatores à melioribus exercitũ
accipere ſolere: ſed ornandi cauſa ſimile ſumptum eſt, vt
orationi dignitas quædam comparetur. dictum eſt autem
per contrariũ. nam tunc ſimilitudo ſumitur per cõtrariũ,
cũ ei rei, quã nos probamus, aliquã rẽ negamus eſſe ſimi-
lẽ, vt paulo ante, cũ de curſoribus diſſerebamus. Per nega
tionẽ dicitur probãdi cauſa, hoc modo. neq; equus indo
mitus, quamuis natura bene cõpoſitus ſit, idoneus poteſt
eſſe ad eas vtilitates, & aptus, quæ deſyderãtur ab equo:
neq; homo indoctus, quamuis ſit ingenioſus, ad virtutem
poteſt peruenire. hoc probabilius factum eſt, quod magis
eſt veri ſimile, non poſſe virtutem ſine doctrina compara
ri, quoniam nec equus quidem indomitus idoneus poſſit

eſſe.ergo ſumptum eſt probandi cauſa; dictum eſt autem per negationem.id enim perſpicuum eſt de primo ſimilitudinis verbo. Apertius dicendi cauſa ſimilitudo dicatur per breuitatem, hoc modo. in amicitia gerenda, ſicut in certamine currẽdi non ita conuenit exerceri, vt, quoad neceſſe ſit, peruenire poſſis, ſed, vt productius ſtudio, & viribus vltra facile procurras. Nã hoc ſimile eſt, vt apertius intelligatur, mala ratione facere, qui reprehendant eos, qui verbi cauſa poſt mortẽ amici liberos eius cuſtodiant, propterea, quod in curſore tantum velocitatis eſſe oporteat, vt efferatur vſq; ad finem. in amico tantum beneuolentiæ ſtudiũ, vt vltra, quã amicus ſentire poſſit, procurrat amicitiæ ſtudio. dictum autẽ ſimile eſt per breuitatem. non enim ita vt in cæteris rebus res ab re ſeparata eſt, ſed vtræq; res coniunctæ, & confuſe pronuntiatæ. Ante oculos ponendi negotij cauſa, ſumetur ſimilitudo per collationem, ſic. Vti citharœdus, cum prodierit optime veſtitus, palla inaurata indutus, cum chlamyde purpurea coloribus varijs intexta, & cũ corona aurea magnis fulgentibus gemmis illuminata, citharã tenens exornatiſſimam auro, & ebore diſtinctam: ipſe præterea forma, & ſpecie ſit, & ſtatura appoſita ad dignitatem: ſi, cũ magnam populo commouerit his rebus expectationem, repente ſilentio facto, vocem emittat acerbiſſimam cum turpiſſimo corporis motu: quo melius ornatus, & magis fuerit expectatus, eo magis deriſus, & contemptus eijcitur. ita ſiquis in excelſo loco, & in magnis, ac locupletibus copijs collocatus fortunæ muneribus, & naturæ cõmodis omnibus abundabit, ſi virtutis, & artium, quæ virtutis, ma

giſtræ ſunt, egebit, quo magis cæteris rebus erit copioſus, & illuſtris, & expectatus: eo vehementius deriſus, & contemptus ex omni conuentu bonorũ eijcietur. Hoc ſimile exornatione vtriuſq; rei, & alterius inſcitia artificii, alterius ſtultitia ſimili ratione collata ſub aſpectu omnium rem ſubiecit. Dictũ autẽ eſt ꝑ collationẽ, propterea quod propoſita ſimilitudine, paria ſunt relata omnia. In ſimilibus obſeruare oportet diligenter, vt, cum rem afferamus ſimilẽ, cuius rei cauſa ſimilitudinem attulerimus, verba quoq; ad ſimilitudinẽ habeamus accõmodata: id eſt huiuſmodi. Ita, vt hirundines æſtiuo tempore præſto ſunt, frigore pulſæ recedunt: ex eadem ſimilitudine nunc ꝑ tranſlationem verba ſumimus: ita falſi amici ſereno vitæ tempore præſto ſunt, ſimul atq; hyemem fortunæ viderint, deuolant omnes. Sed inuẽtio ſimiliũ facilis erit, ſiquis ſibi omnes res animatas, & inanimatas: mutas, & loquentes: feras, & manſuetas: terreſtres, & cœleſtes, & maritimas: artificio, caſu, natura comparatas: vſitatas, atq; inuſitatas frequẽter ante oculos poterit ponere, & ex his aliquã venari ſimilitudinem, quæ aut ornare, aut docere, aut apertiorem rem facere, aut ponere ante oculos poſſit. Non.n. res tota toti rei neceſſe eſt ſimilis ſit, ſed ad ipſum, ad quod conferetur ſimilitudinem habeat, oportet. EXEMplum eſt alicuius facti, aut dicti præteriti cũ certi authoris nomine propoſitio. Id ſumitur iiſdem de cauſis, quibus ſimilitudo. Rem ornatiorem facit, cum nullius rei, niſi dignitatis cauſa ſumitur. Apertiorem, cum id, quod ſit obſcurius, magis dilucidum reddit. Probabiliorem, cum magis veriſimilẽ facit. Ante oculos ponit, cum exprimit om

nia pſpicue, vt res dicta propè manu tentari poſſit. Vniuſcuiuſq; generis ſingula ſubieciſſemus exẽpla, niſi exemplum, quod genus eſſet in expolitione demonſtraſſemus: & cauſas ſumendi in ſimilitudine aperuiſſemus. quare noluimus, neq; pauca, quo minus intelligeretur: neq; re intellecta, plura conſcribere. IMAGO eſt formæ cũ forma cum quadã ſimilitudine collatio. hæc ſumitur, aut laudis, aut vituperationis cauſa. Laudis cauſa, ſic. Ibant in prælium corpore tauri validiſſimi, impetu leonis acerrimi ſimiles. Vituperationis, vt in odium, aut in inuidiam, aut in contemptionem adducat. Vt in odium, hoc modo. Iſte quotidie per forum medium tanquam iubatus draco ſerpit, aſpectu rabido circunſpectans huc, & illuc, ſiquem reperiat, cui aliquid mali faucibus afflare, quem ore attingere, dẽtibus inſecare, lingua aſpergere poſſit. Vt in inuidiã adducat, hoc modo. Iſte, qui diuitias ſuas iactat, ſicut Gallus è Phrygia, aut ariolus quiſpiam depreſſus, & oneratus auro clamat, & deierat. Vt in contemptionem adducat, ſic. Iſte, qui tanquam coclea abſcondens, retentat ſe ſe tacitus, quo ſit tutus, comeditur cum domo ſua, & auſfertur. EFFICTIO eſt, cum exprimitur, & effingitur verbis corporis cuiuſpiam forma, quod ſatis ſit ad intelligendum, hoc modo. Hunc dico iudices rubrum, breuem, incuruum, canum, ſubcriſpum, cæſium, cui ſanè magna eſt in mento cicatrix, ſiquo modo poteſt vobis in memoriam redire. habet hæc exornatio cum vtilitatem, ſi quem velis oſtendere, tum venuſtatem, ſi breuiter, & dilucide facta eſt. NOTATIO eſt, cum alicuius natura certis deſcribitur ſignis, quæ ſicuti notæ quædam na

turæ ſunt attributa. Vt ſi velis non diuitem, ſed oſtentatorem pecunioſum deſcribere. Iſte, inquies, iudices, qui ſe dici diuitem putat eſſe præclarum, primum nunc videte, quo vultu vos intueatur: non ne vobis videtur dicere, darem, ſi mihi moleſti non eſſetis: cum vero ſiniſtra mentum ſubleuat, exiſtimat ſe gemmæ nitore, & auri ſplendore aſpectus omniũ perſtringere: tum puerum reſpicit hunc vnum, quem ego noui, vos non arbitror nouiſſe, alio nomine appellat, deinde alio, atq; alio. heus tu inquit, veni Sannio, nequid iſti barbari perturbent, vt ignoti, qui audiũt vnum putent eligi de multis: ei dicit in aurem, aut vt domi lectuli ſternãtur, aut ab auunculo rogetur Æthiops, qui ad balneas veniat, aut aſturconi locus ante oſtiũ ſuum detur: aut aliquid fragile falſæ choragium gloriæ comparetur. deinde exclamat, vt omnes audiant, video, vt diligenter enumeretur, ſi poteſt ante noctem. puer, qui iam bene hominis naturã nouit, tu illò plures mittas oportet inquit, ſi hodie vis tranſnumerari. age inquit, duc tecum Libanum, & Soſtiam. Sanè. Deinde caſu veniunt hoſpites homini, qui iſtum ſplendide, dum peregrinaretur, receperunt: ex ea re homo hercle ſanè conturbatur, ſed tamen à vitio naturæ non recedit. bene inquit, facitis, cum venitis, ſed rectius feciſſetis, ſi ad me domũ rectà abiiſſetis. id feciſſemus, inquiunt illi, ſi domũ nouiſſemus. at iſtud quidẽ facile fuit vndelibet inuenire. verum ite mecum: ſequuntur illi. Sermo interea huius conſumitur omnis in oſtentatione. Quærit in agris cuiuſmodi frumenta: ſint negat ſe, quia villæ incenſæ ſint, accedere poſſe, nec ædificare etiam nunc audere, tam etſi in Tuſculano quidem cœ

pi inſanire, & in iiſdem fundamentis ædificare. Dum hæc loquitur, venit in ædes quaſdam, in quibus ſodalitiū erat eodem die futurum, quo iſte pro notitia domini ædium ingreditur cum hoſpitibus. hic inquit, habito: perſpicit argentū, quod erat expoſitum: viſit triclinium ſtratum. probat. accedit ſeruulus: dicit homini clare dominum iam uẽturum, ſi velit exire. ita ne? inquit. Eamus hoſpites frater venit ex Salerno: ego illi obuiam pergam: vos huc decima venitote. hoſpites diſcedunt. iſte ſe raptim domum ſuam conijcit. illi decima, quo iuſſerat, veniunt. quærunt hunc: reperiunt, domus cuia ſit: in diuerſorium deriſi cōferunt ſeſe: vident hominem poſtera die: narrant, expoſtulant: accuſant, ait iſte eos ſimilitudine loci deceptos, angiporto toto deerraſſe, contra valetudinem ſuam ſe ad multam noctem expectaſſe. Sannioni puero negotium dederat, vt vaſa, veſtimenta, pueros corrogaret. ſeruulus non inurbanus ſatis ſtrenue, & concinne comparat. iſte hoſpites domum deducit: ait ſe ædes maximas cuidā amico ad nuptias accommodaſſe. nuntiat interea puer argentum repeti (pertimuerat enim, qui commodarat) apagete, inquit, ædes commodaui, familiā dedi, argentum quoque vult: tametſi hoſpites habeo, tamen vtatur licet, nos Samijs delectabimur. Quid ego, quæ deinde efficiat, narrē: eiuſmodi eſt hominis natura, vt quæ ſingulis diebus efficiat gloria, atque oſtentatione, ea vix annuo ſermone enarrare poſſim. Huiuſmodi notationes, quæ deſcribunt, quid conſentaneum ſit vniuſcuiuſque naturæ, vehementer habent magnam delectationem. totam enim naturam cuiuſpiam ponunt ante oculos, aut glorioſi, vt nos exempli cauſa cœperamus,

ramus, aut inuidi, aut timidi, aut auari, ambitioſi, amatoris, luxurioſi, furis, quadruplatoris. denique cuiuſuis ſtudiū protrahi poteſt in medium tali notatione. SERMOCINATIO *eſt, cum alicui perſonæ ſermo attribuitur, & is exponitur cum ratione dignitatis, hoc pacto. Cum militibus vrbs redūdaret, & omnes timore oppreſſi domi continerentur, venit iſte cum ſago, gladio ſuccinctus, tenens iaculum: quinque adoleſcentes hominem ſimili ornatu ſubſequūtur. irrumpit in ædes ſubito: deinde magna voce, vbi eſt iſte beatus, inquit, ædium dominus. quin mihi preſto fit? quid tacetis? hic alij omnes ſtupidi timore obmutuerunt: vxor illius infeliciſſimi cum maximo fletu ad iſtius pedes abiecit ſeſe: parce, inquit, & per ea quæ tibi dulciſſima ſunt in vita miſerere noſtri. noli extinguere extinctos. fer manſuete fortunam. nos quoq; fuimus beati. noſce te eſſe hominem. at ille, quin illum mihi datis? at vos auribus meis opplorare deſinitis? non abibit. illi nuntiatur interea veniſſe iſtum, & clamore maximo mortem minari: quod ſimul vt audiuit, heus, inquit, Gorgia pediſſequa puerorum, abſconde pueros. defende: fac, vt incolumes ad adoleſcentiam perducas. Vix hæc dixerat, cum ecce iſte præſto, ſedes, inquit, audax? non vox mea tibi vitam ademit? exple meas inimicitias, & iracundiam ſatura tuo ſanguine. ille cum magno ſpiritu, metuebam, inquit, ne planè victus eſſem: nunc video in iudicio mecum contendere non vis, vbi ſuperari turpiſſimum eſt, ſuperare pulcherrimum interficere me vis. occidar equidē, ſed victus non peribo. at ille, in extremo vitæ tempore etiam ſententioſe loqueris, neq; ei, quem vides dominari,*

vis ſupplicare.tum mulier, immo quidem iſte rogat, & ſupplicat:ſed tu quæſo cōmouere.& tu per, deos inquit, hunc amplexare.dominus eſt. vicit hic te, vince tu nunc animum.cur non deſinis inquit,vxor loqui, quæ me digna non ſunt.tace,& quæ curanda ſunt,cura.tu ceſſas mihi vitam,tibi omnem bene viuendi ſpem mea morte eripe reſiſte mulierem repulit ab ſe lamentantem.illi neſcio q̄d incipienti dicere,quod dignum videlicet illius virtute eſſet,gladium in latere defixit. Puto in hoc exemplo datos eſſe vnicuiq; ſermones ad dignitatem accommodatos, quod oportet in hoc genere obſeruare. Sunt item ſermocinationes conſequentes hoc genus.nam quid putamus illos dicturos,ſic hoc iudicaueritis?non'ne hac omnes vtentur oratione? deinde ſubijcere ſermonem. CONFORMATIO eſt,cum aliqua,quæ non adeſt perſona confingitur:quaſi adſit:aut cum res muta,aut informis fit eloquens,& formata:et ei oratio attribuitur ad dignitatem accommodata:aut actio quædam hoc pacto. quod ſi nunc hæc vrbs inuictiſſima vocem emittat, non hoc pacto loquatur? Ego illa plurimis trophæis ornata,triumphis ditata,certiſſimis, clariſſimis locupletata victorijs, nunc veſtris ſeditionibus ò ciues vexor:quàm dolis maliotioſa Carthago, viribus probata Numantia, diſciplinis erudita Corinthus labefactare non potuit,eam patiemini nunc ab homunculis deterrimis proteri, atq; conculcari? Item,quod ſi nunc L. ille Brutus reuiuiſcat, & hic ante pedes veſtros adſit,non hac vtetur oratione? Ego reges eieci:vos tyrannos introducitis.ego libertatem, quæ non erat, peperi:vos partam ſeruare non vultis. ego capitis

mei periculo patriā liberaui, vos liberi ſine periculo eſſe nō curatis. hæc confirmatio, licet in plures res mutas, atque inanimatas transferatur, proficit plurimum in amplificationis partibus, & commiſeratione. SIGNIFI*catio eſt, quæ plus in ſuſpicione relinquit, quam poſitum eſt in oratione: ea fit per exuperationem, ambiguum, conſequentiam, abſciſionem, ſimilitudinem. Per exuperationem, cum plus dictum eſt, quàm patitur veritas augendæ ſuſpicionis cauſa, ſic.* Hic de tanto patrimonio tam cito teſtam *qua ſibi petat ignem, non reliquit. Per ambiguum, cum verbum poteſt in duas, plures'ue ſententias accipi, ſed accipitur in eam partem, quam vult is, qui dixit, vt de eo ſi dicas, qui multas hæreditates adierit. Proſpice tu, qui plurimum cernis. Ambigua quēadmodum vitanda ſunt, quæ obſcuram reddunt orationem, ita hæc conſequenda, quæ conficiunt huiuſmodi ſignificationem. Ea reperientur facile, ſi nouerimus, & animaduerterimus verborum ancipites, aut multiplices poteſtates. Per conſequētiam ſignificatio fit, cum res, quæ ſequuntur aliquam rem, dicuntur, ex quibus tota res relinquitur in ſuſpicione, vt ſi ſalſamentarij filio dicas: quieſce tu, cuius pater cubito ſe emungere ſolebat. Per abſciſionem, ſi, cum incipimus aliquid dicere, præcidimus, & ex eo, quod iam diximus, ſatis relinquitur ſuſpicionis. Qui iſta forma, & ætate nuper alienæ domui: nolo plura dicere. Per ſimilitudinem, cum aliqua re ſimili allata, nihil amplius dicimus, ſed ex ea ſignificamus, quid ſentiamus, hoc modo.* Noli Saturnine nimium populi frequentia fretus eſſe: *ſtultitiam noſce: inulti iacent* Gracchi. *Hæc exornatio plu-*

rimum feſtiuitatis habet iterdum, et dignitatis: finit enim quiddam tacito oratore ipſum auditorem ſuſpicari.

BREVITAS eſt res ipſis tantummodo verbis neceſſarijs expedita, hoc modo. Lemnum præteriens cœpit: inde Tarſi præſidium reliquit: poſt vrbem in Bithynia ſuſtulit: inde pulſus in Helleſpontum, ſtatim potitur Abydo. Item, modo Cos. quodam Trib. deinde primus erat ciuitatis: tum proficiſcitur in Aſiam: deinde exul, & hoſtis eſt dictus: poſt Imperator, poſtremo Cos. factus eſt. Habet paucis comprehenſa breuitas multarum rerum expeditionem. Quare adhibenda ſæpe eſt, cum aut res nõ egent longæ orationis, aut tempus non ſinit commorrari.

DEMONSTRATIO eſt, cum ita res verbis exprimitur, vt geri negotium, & res ante oculos eſſe videatur. Id fieri poterit, ſi quæ ante, & poſt, & in ipſa re facta erunt, comprehendemus, aut à rebus conſequentibus, aut à circũſtantibus nõ recedemus: hoc modo. Quod ſimulatq; Gracchus perſpexit fluctuare populum, verentem ne ipſe authoritate Senatus commotus à ſententia deſiſteret, iubet aduocari concionem: iſte interea ſcelere, & malis cogitationibus redundans euolat ex templo Iouis, & ſudans, oculis ardẽtibus, erecto capillo, contorta toga: cum pluribus alijs ire celerius cœpit: illi præco faciebat audientiam: hic ſubſellium quoddam calce premens dextra pedem defringit, & alios hoc idem iubet facere: cum Gracchus deos inciperet precari, curſim iſti impetum faciunt: ex alijs, alijsq; partibus conuolant, atq; è populo vnus fuge, inquit, Tiberi, fuge: nõ vides? reſpice inquam: deinde vaga multitudo ſubito timore perterrita fugere

cœpit: at iſte ſpumans ex ore ſcelus, anhelans ex infimo pe ctore crudelitatem, contorquet brachium, & dubitanti Gracchi, *quid eſſet, neq; tamen locum, in quo conſtite rat, relinquenti percutit tempus: ille nulla voce delibans inſitam virtutem, concidit tacitus: iſte viri fortiſſimi miſe rando ſanguine aſperſus, quaſi facinus præclariſſimum fe ciſſet, circunſpectans, & hilaris ſceleratam gratulantibus manum porrigens, in templum* Iouis *contulit ſeſe*. Hæc *exornatio in amplificanda, & commiſeranda re pluri mum prodeſt, & in huiuſmodi narrationibus: ſtatuit enim totam rem, & propè ponit ante oculos. Omnes ra tiones honeſtandæ elocutionis ſtudioſe collegimus: in quibus* Herenni *ſi te diligenter exercueris, & grauita tem, & dignitatem, & ſuauitatem habere in dicendo po teris, vt oratorie planè loquaris, ne nuda, atq; inornata in uentio vulgari ſermone efferatur.* Nunc *identidem noſ metipſi nobis inſtemus (res enim communis agitur) vt frequenter, & aſſidue conſequamur artis rationem ſtu dio, & exercitatione: quod alij cum moleſtia tribus de cauſis maxime faciunt, aut ſi cum quibus libenter ex erceantur, non habent: aut ſi ſibi diffidunt: aut ſi neſciunt, quam viam ſequi debeant: quæ à nobis ab ſunt omnes difficultates.* Nam *& ſimul libenter exerce mur propter amicitiam, cuius initium cognatio fecit, cæ tera philoſophia ratio confirmauit: & nobis non diffidi mus, propterea quod & aliquantulum proceſſimus, & alia meliora ſunt, quæ multo intentius petimus in vita: vt etiam ſi non peruenerimus in dicendo, quò volumus, par ua pars vitæ perfectiſſimæ deſyderetur: & viam, quam*

ſequamur, habemus, propterea quod in his libris nihil prætteritum eſt rhetoricæ præceptionis. demonſtratum eſt enim, quo modo res in omnibus generibus cauſarum inueniri oporteat: dictum eſt, quo pacto eas diſponere conueniat: traditum eſt, qua ratione eſſet pronũtiandum: præceptum eſt, qua via meminiſſe poſſemus: demonſtratum eſt, quibus modis perfecta elocutio compararetur. Quæ ſi ſequamur, acute, & cito reperiemus: diſtincte, & ordinate diſponemus: grauiter, & venuſte pronuntiabimus: firme, & perpetuo meminerimus: ornate, & ſuauiter eloquemur. Ergo in arte rhetorica nihil eſt amplius. Hæc omnia adipiſcemur, ſi rationes præceptionis diligẽtia conſequemur, & exercitatione.

Rhetoricorum ad C. Herennium finis.

M. T. CICERONIS DE ARTE RHETORICA LIBER PRIMVS.

S ÆPE, & multum hoc mecum cogitaui, boni ne an mali plus attulerit hominibus, et ciuitatibus copia dicẽdi, ac ſummum eloquentiæ ſtudium. Nam, & cũ noſtræ reip. detrimenta conſydero, & maximarum ciuitatum veteres animo colligo calamitates, non minimam video per diſertiſſimos homines inueſtam partem incommodorum. cum autem res ab noſtra memoria propter vetuſtatem remotas ex literarum monumentis repetere inſtituo, multas vrbes conſtitutas, plurima bella reſtincta, firmiſſimas ſocietates, ſanctiſſimas amicitias intelligo tum animi ratione, tum facilius eloquentia comparatas. Ac me quidem diu cogitantem ratio ipſa in hanc potiſſimum ſententiam duxit, vt exiſtimem ſapientiam ſine eloquentia parum prodeſſe ciuitatibus: eloquentiam vero ſine ſapientia nimium obeſſe, plerunq; prodeſſe nunquam. Quare ſiquis omiſſis rectiſſimis, atq; honeſtiſſimis ſtudijs rationis, & officij, conſumit omnem operam in exercitatione dicendi: is inutilis ſibi, pernicioſus patriæ ciuis alitur. qui vero ita ſe armat eloquentia, vt non oppugnare commoda patriæ, ſed pro his pugnare poſſit, is mihi vir & ſuis, & publicis rationibus vtiliſſimus, atq; amiciſſimus ciuis fore videtur. Ac, ſi volumus huius rei, quæ vocatur eloquẽtia, ſiue ſtudij, ſiue exercitatio

nis cuiuſdã, ſiue facultatis à natura profectæ cõſyderare principiũ, repiemus id ex honeſtiſſimis cauſis natum, atq; optimis rationibus eſſe profectum. Nam fuit quoddam tempus, cum in agris homines paſſim beſtiarum more vagabantur, & ſibi victis ferino vitam propagabant, nec ratione animi quicq̃, ſed pleraq; viribus corporis adminiſtrabant. Nondum diuinæ religionis, nondũ humani officij ratio colebatur: nemo legitimas viderat nuptias: non certos quiſq̃ inſpexerat liberos: nõ ius æquabile quid vtilitatis haberet, acceperat. Ita propter errorem, atq; inſciitiam cæca, ac temeraria dominatrix animi cupiditas ad ſeſe explẽdam viribus corporis abutebatur permitioſiſſimis ſatellitibus. quo tempore quidam, magnus videlicet vir, & ſapiens, cognouit quæ materia eſſet, & quanta ad maximas res opportunitas in animis ineſſet hominum, ſi quis eam poſſet elicere, & præcipiendo meliorem reddere: qui diſperſos homines in agris, & in tectis ſylueſtribus abditos ratione quadam compulit in vnum locum, et congregauit: & eos in vnãquãq; rem inducens vtilem, atq; honeſtam, primo propter inſolentiam reclamantes, deinde propter rationem, atq; orationem ſtudioſius audientes, ex feris, & immanibus mites reddidit, & manſuetos. Ac mihi quidem videtur hoc nec tacita, nec inops dicendi ſapiẽtia perficere potuiſſe, vt homines à conſuetudine ſubito conuerteret, & ad diuerſas vitæ rationes traduceret. Age vero, vrbibus conſtitutis, vt fidem colere, & iuſtitiam retinere diſcerent, & alijs parere ſua voluntate conſueſcerent: ac non modo labores excipiendos communis cauſa commodi, ſed etiam vitam amittẽdam exiſtima-

rent, qui tandem fieri potuit? niſi homines ea, quæ ratione inueniſſent, eloquentia perſuadere potuiſſent. Profecto nemo niſi graui, ac ſuaui commotus oratione, cum viribus plurimum poſſet, ad ius voluiſſet ſine vi deſcendere, vt inter quos poſſet excellere, cum ijs ſe pateretur æquari, & ſua voluntate à iucundiſſima conſuetudine recederet, quæ præſertim iam naturæ vim obtineret propter vetuſtatem. Ac primo ſic & nata, & progreſſa longius eloquentia videtur, & item poſtea maximis in rebus pacis, & belli cum ſummis hominum vtilitatibus eſſe verſata. Poſtquam vero commoditas quædam praua virtutis imitatrix ſine ratione officij, dicēdi copiam conſecuta eſt, tum ingenio freta malitia peruertere vrbes, & vitas hominum labefactare aſſueuit. Atq; huius quoq; exordium mali, quoniam principium boni diximus, explicemus. Veriſimillimum mihi videtur quodam tempore, neq; in publicis rebus infantes, & inſipientes homines ſolitos eſſe verſari: nec vero ad priuatas cauſas magnos, ac diſertos homines accedere: ſed cum à ſummis viris maximæ res adminiſtrarentur, arbitror alios fuiſſe non incallidos homines, qui ad paruas controuerſias priuatorum accederent: quibus in controuerſijs cum ſæpe à mendacio contra verum homines ſtare conſueſcerent, dicendi aſſiduitas aluit audaciam: ut neceſſario ſuperiores illi propter iniurias ciuium reſiſtere audacibus, & opitulari ſuis quiſq; neceſſarijs cogerentur. Itaq;, cum in dicendo ſæpe par, nonnunquam etiam ſuperior viſus eſſet is, qui omiſſo ſtudio ſapientiæ, nihil ſibi præter eloquentiam comparaſſet, fiebat; vt & multitudinis, & ſuo iudicio dignus,

qui remp.gereret, videretur. hinc nimirum non iniuria, cum ad gubernacula reip. temerarij, atq; audaces homines acceſſerant, maxima, ac miſerrima naufragia fiebant. quibus rebus tantum odij, atq; inuidiæ ſuſcepit eloquentia, vt homines ingenioſiſſimi, quaſi ex turbida tempeſtate in portum, ſic ex ſeditioſa, & tumultuoſa vita ſe in ſtudium aliquod traderent quietum. Quare mihi videntur poſtea cætera ſtudia recta, atq; honeſta per otiũ concelebrata ab optimis enituiſſe: hoc vero à pleriſq; eorum deſertum obſoleuiſſe eo tempore, quo multo vehementius erat retinendum, & ſtudioſius adaugendum. Nã quo indignius rem honeſtiſſimam, & rectiſſimam violabat ſtultorũ, & improborum temeritas, & audacia ſummo cum reip. detrimento, eo ſtudioſius & illis reſiſtendũ fuit, & reipub. conſulendũ: quod noſtrum illum non fugit Catonem, *neq;* Lælium, *neq; horum (vt vere dicam) diſcipulũ* Africanum, *neque* Gracchos Africani *nepotes: quibus in hominibus erat ſumma virtus, & ſumma virtute amplificata authoritas, & quæ his rebus ornamento, & reipub. præſidio eſſet, eloquentia. Quare meo quidẽ animo nihilominus eloquentiæ ſtudendum eſt, & ſi ea quidam & priuatim, & publice peruerſe abutuntur: ſed eo vehementius, ne mali magno cum detrimento bonorũ, & communi omniũ pernicie plurimum poſſint, cum præſertim hoc vnum ſit, quod ad omneis res & priuatas, & publicas maxime pertineat: hoc tuta, hoc honeſta, hoc illuſtris, eodem vita iucunda fiat. nam hinc ad remp. plurima commoda veniunt, ſi moderatrix omnium rerum præſto eſt ſapiẽtia: hinc ad ipſos, qui eam adepti ſunt, laus, honor,*

dignitas cōſtituit: hinc amicis quoque eorum certiſſimum, ac tutiſſimum præſidiū cōparatur. Ac mihi quidem videntur homines, cum multis rebus humiliores, & infirmiores ſint, hac re maxime beſtijs præſtare, quod loqui poſſunt. Quare præclarum mihi quiddam videtur adeptus is, qui qua re homines beſtijs præſtent, ea in re hominibus ipſis antecellat. Hoc ſi forte nō natura modo, neq; exercitatione conficitur, verum etiam artificio quodam comparatur, non alienum eſt videre, quæ dicant ij, qui quædā eius rei præcepta nobis reliquerunt. Sed ante quàm de præceptis oratorijs dicamus, videtur dicendum de genere ipſius artis, de officio, de fine, de materia, de partibus. nam his rebus cognitis, facilius, & expeditius vniuſcuiuſq; animus ipſam rationē, ac viam artis conſyderare poterit.

CIVILIS quædam ratio eſt, quæ multis, & magnis ex rebus conſtat: eius quædam magna, & ampla pars eſt artificioſa eloquentia, quam rhetoricam vocant. Nam neq; cum ijs ſentimus, qui ciuilem ſcientiam eloquentia nō putant indigere: & ab ijs, qui eam putant omnem rhetoris vi, & artificio contineri, magnopere diſſentimus. Quare hanc oratoriam facultatem in eo genere ponemus, vt eam ciuilis ſcientiæ partē eſſe dicamus. Officiū autem eius facultatis videtur eſſe, dicere appoſite ad perſuaſionem: Finis perſuadere dictione. Inter officium autem, & finem hoc intereſt; quod in officio quid fieri, in fine, quid officio conueniat, conſyderatur: vt medici officium dicimus eſſe, curare appoſite ad ſanandum: finem, curatione ſanare: item oratoris quid officiū, et quid finem eſſe dicamus, intelligemus, cum id, quod facere de-

bet, officium eſſe dicemus: illud, cuius cauſa facere debet, finem appellabimus. Materiam artis eam dicimus, in qua omnis ars, & ea facultas, quæ conficitur ex arte, verſatur: vt, ſi medicinæ materiam dicamus morbos, ac vulnera, quod in his omnis medicina verſetur: item quibus in rebus verſatur ars, et facultas oratoria, eas res materiam artis rhetoricæ nominamus. has autem res alij plureis, alij pauciores exiſtimauerunt. Nam Gorgias Leontinus antiquiſſimus ferè rhetor omnibus de rebus oratorem optime poſſe dicere exiſtimauit. hic infinitam, & immenſam huic artificio materiam ſubijcere videtur. Ariſtoteles autem, qui huic arti plurima adiumenta, atq; ornamenta ſubminiſtrauit, tribus in generibus rerum verſari rhetoris officium putauit, demonſtratiuo, deliberatiuo, iudiciali.

Demonſtratiuum eſt, quod tribuitur in alicuius certæ perſonæ laudem, aut vituperationem. Deliberatiuũ eſt, quod poſitum in diſceptatione, & conſultatione ciuili habet in ſe ſentẽtiæ dictionẽ. Iudiciale eſt, q̃d poſitũ in iudicio, habet in ſe accuſationẽ, & defenſionẽ, aut petitionẽ, & recuſationẽ. Et, quemadmodum noſtra quidem fert opinio, oratoris ars, & facultas in hac materia tripartita verſari exiſtimanda eſt. Nam Hermagoras quidem nec quid dicat, attendere, nec quid polliceatur, intelligere videtur: qui oratoris materiam in cauſam, & quæſtionem diuidat: cauſam eſſe dicat, rem, quæ habeat in ſe controuerſiam in dicendo poſitam cum perſonarum certarũ interpoſitione: quam nos quoq; oratori dicimus eſſe attributam: nam ei tres parteis, quas ante diximus, ſupponimus, iudicialem, deliberatiuam, demonſtratiuam. Quæſtionẽ

autem eam appellat, quæ habeat in ſe controuerſiam in dicendo poſitam ſine certarum perſonarum interpoſitione, ad hunc modum. Vt quid ſit bonum præter honeſtatem: veri ne ſint ſenſus: quæ ſit mundi forma: quæ ſit ſolis magnitudo: quas quæſtiões procul ab oratoris officio remotas, facile omnes intelligere exiſtimamus. nam quibus in rebus ſumma ingenia philoſophorum plurimo cum labore cõſumpta intelligimus, eas ſicut aliquas paruas res oratori attribuere, magna amentia videtur. Quod ſi magnam in his Hermagoras habuiſſet facultatẽ ſtudio, & diſciplina comparatam, videretur fretus ſua ſcientia, falſum quiddam conſtituiſſe de oratoris officio: & nõ quid ars, ſed quid ipſe poſſet, expoſuiſſe. Nunc vero ea vis eſt in homine, vt ei multo rhetoricã citius quis ademerit, quàm philoſophiam conceſſerit. Neque eò dico, quod eius ars, quam edidit, mihi mendoſiſſime ſcripta videatur: nam ſatis in ea videtur ex antiquis artibus ingenioſe, & diligẽter electas res collocaſſe, & non nihil ipſe quoq; noui protuliſſe. Verum oratori minimum eſt, de arte loqui, quod hic fecit: multo maximum ex arte dicere, quod eum minime potuiſſe omnes videmus. Quare materia quidem nobis rhetoricæ videtur artis ea, quam Ariſtoteli viſam eſſe diximus. Partes autem hæ ſunt, quas pleriq; dixerũt, inuentio, diſpoſitio, elocutio, memoria, pronuntiatio. Inuẽtio eſt excogitatio rerum verarum, aut veriſimiliũ, quæ cauſam probabilem reddant. Diſpoſitio eſt rerũ inuentarum in ordinem diſtributio. Elocutio eſt idoneorum verborum, & ſententiarum ad inuentionem accommodatio. Memoria eſt firma animi rerum, ac verborum ad

inuentionem perceptio. Pronuntiatio eſt ex rerum, & verborum dignitate, vocis, & corporis moderatio.

Nunc his rebus breuiter conſtitutis, eas rationes, qui bus oſtendere poſſimus genus, & officium, & finẽ huius artis, aliud in tempus differemus: nam & multorum verborum indigent, & non tantopere ad artis deſcriptionẽ, et præcepta tradenda pertinent. Eum autem, qui artẽ rhetoricam ſcribat, de duabus reliquis rebus, de materia artis, ac partibus ſcribere oportere exiſtimamus. Ac mihi quidem videtur coniunctim agendum de materia, ac partibus. Quare inuentio, quæ princeps eſt omnium partium potiſſimum in omni cauſarum genere, qualis debeat eſſe, conſyderetur.

OMNIS *res, quæ habet in ſe poſitam in dictione, aut diſceptatione aliquã controuerſiam, aut facti, aut nominis, aut generis, aut actionis continet quæſtionẽ. Eam igitur quæſtinem, ex qua cauſa naſcitur, conſtitutionem apellamus. Conſtitutio eſt prima conflictio cauſarum ex depulſione intẽtionis profecta, hoc modo. Feciſti: non feci: aut iure feci. Cum facti controuerſia eſt, quoniã coniecturis cauſa firmatur, conſtitutio coniecturalis appellatur. cum autem nominis, quia vis vocabuli definenda verbis eſt, conſtitutio definitiua nominatur. cum vero, qualis ſit res, quæritur, quia & de vi, & de genere negotij controuerſia eſt, conſtitututio generalis vocatur. At cum cauſa ex eo pendet, quod non aut is agere videtur, quem oportet: aut non cũ eo, quicũ oportet, aut nõ apud quos, quo tẽpore, qua lege, quo crimine, qua pœna oportet, trãſlatiua dicitur conſtitutio, quia actio tranſlationis, & cõ-*

mutationis, indigere videtur. atq; harum aliquam in omne cauſæ genus incidere neceſſe eſt: nam in quam non inciderit, in ea nihil eſſe poterit controuerſiæ. Quare eã nec cauſam quidem conuenit putari. Ac facti quidem controuerſia in omnia tempora poteſt diſtribui. Nam quid factum ſit, poteſt quæri, hoc modo. Occiderit'ne Aiacem Vlyſſes. & quid fiat, hoc modo. Bono'ne animo ſint erga populum R. Fregellani. & quid futurũ ſit, hoc modo. Si Carthaginẽ reliquerimus incolumem, nũ quid ſit incommodi ad remp. peruenturum. Nominis controuerſia eſt, cum de facto cõuenit, & quæritur id, quod factum eſt, quo nomine appelletur: quo in genere neceſſe eſt ideo nominis eſſe controuerſiam, non quod de re ipſa non conueniat: non quod de facto non conſtet: ſed quod id, quod factũ ſit, aliud alij videatur eſſe, & idcirco alius alio nomine id appellet. Quare in huiuſmodi generibus definienda res erit verbis, & breuiter deſcribenda, vt ſi qui ſacrum ex priuato ſurripuerit, vtrum fur, an ſacrilegus ſit iudicãdus. Nã id cũ quæritur, neceſſe erit definire vtrũq;, qđ ſit fur, qđ ſacrilegus: & ſua deſcriptione oſtendere, alio nomine illam rem, de qua agitur, appellari oportere, atq; aduerſarij dicunt. Generis eſt controuerſia, cum & quid factum ſit, conuenit, & quo id factum nomine appellari oporteat, conſtat, & tamen quantũ, & cuiuſmodi, & omnino quale ſit, quæritur, hoc modo. Iuſtũ, an iniuſtũ: vtile, an inutile: et oĩa, ĩ qbus quale ſit id, qđ factũ eſt, quæritur ſine vlla nominis controuerſia. Huic generi Hermagoras parteis q̃tuor ſuppoſuit, deliberatiuã, demõſtratiuã, iuridicialẽ, negotialẽ: qđ eius vt nos putamus, nõ

Digitized by Google

mediocre peccatum reprbendendum videtur:verum breuiſne ſi aut taciti præteriemus,ſine cauſa non ſecuti eũ putemur,aut ſi diutius in hoc conſtiterimus,moram,atq; impedimentum reliquis præceptis intuliſſe videamur. Si deliberatio,& demonſtratio genera ſunt cauſarum, non poſſunt recte partes alicuius generis cauſæ putari. Eadẽ enim res alij genus eſſe,aly pars poteſt:eidem genus eſſe, & pars non poteſt. deliberatio autem, & demonſtratio genera ſunt cauſarum.Nam aut nullum cauſæ genus eſt,aut iudiciale ſolũ,aut & iudiciale,& demonſtratiuũ, & deliberatiuũ. Nullũ dicere cauſæ eſſe genus,cũ cauſas eſſe multas dicat & ĩ eas præcepta det,amẽtia eſt.vnũ aũt iudiciale ſolũ eſſe qui poteſt:cũ deliberatio,& demõſtratio neq; ipſæ ſimiles inter ſe ſint, & ab iudiciali genere plurimum diſſideant, & ſuum quæq; finem habeat, quo referri debeat. Relinquitur ergo, vt omnia tria genera ſint cauſarum. Deliberatio igitur,& demonſtratio nõ poſſunt recte parteis alicuius generis cauſæ putari. male igitur eas generalis conſtitutionis parteis eſſe dixit.Quod ſi generis cauſæ partes nõ poſſunt recte putari, multo minus recte partis cauſæ partes putabũtur.Pars autem cauſæ conſtitutio eſt omnis. Non.n.cauſa ad conſtitutionem: ſed conſtitutio ad cauſam accommodatur.ſed demonſtratio,& diliberatio generis cauſæ partes non poſſunt recti putari,quod ipſa ſunt genera. Multo igitur minus recte partis eius, quod hic dicit, partes putabuntur. deinde,ſi conſtitutio & ipſa,& pars eius quælibet intentionis depulſio eſt,quæ intentionis depulſio non eſt,ea nec conſtitutio,nec pars conſtitutionis eſt.At ſi quæ intentionis depulſio

pulſio nō eſt, ea nec cōſtitutio, nec pars cōſtitutionis eſt; demonſtratio, & deliberatio, neq; conſtitutio, nec pars conſtitutionis eſt. Si igit cōſtitutio & ipſa, & pars eius quælibet intētionis depulſio eſt: deliberatio, & demōſtratio, neq; cōſtitutio, neq; pars cōſtitutionis eſt. Placet autē ipſi cōſtitutionē intētionis eſſe depulſionē placeat igitur oportet demonſtrationem, & deliberationem, nec eſſe conſtitutionem, nec partem conſtitutionis. atq; hoc eodem incōmodo vrgebitur, ſiue conſtitutionem primam cauſæ accuſatoris confirmationem dixerit, ſiue defenſoris primam deprecationem. nam eum eadem omnia incommoda ſequētur. Deinde coniecturalis cauſa non poteſt ſimul ex eadē parte eodem in genere & coniecturalis eſſe, & definitiua. Rurſus, nec definitiua cauſa poteſt ſimul ex eadē parte eodem in genere & definitiua eſſe, & tranſlatiua. Et omnino nulla conſtitutio, nec pars conſtitutionis poteſt ſimul & ſuam habere, & alterius in ſe vim continere: ideo quod vnaquæq; ex ſe & ex ſua natura ſimpliciter conſyderatur. altera autem aſſumpta, numerus conſtitutionum duplicatur, non vis conſtitutionis augetur. At deliberatiua cauſa ſimul ex eadem parte eodem in genere & coniecturalem, & generalem, & definitiuem & tranſlatiuam ſolet habere conſtitutionem, & vnam aliquando, & plures nonnunquam. Ergo ipſa nec conſtitutio eſt, nec pars conſtitutionis. Idem in demonſtratione ſolet vſu euenire. Genera ergo, vt ante diximus hæc cauſarū putāda ſunt, non partes alicu us conſtitutionis. Hæc ergo conſtitutio, quam generalem nominamus, parteis nobis videtur duas habere, iuridicialem, & negotialē. Iuridicialis eſt, in

qua æqui, & recti natura, aut præmij, aut pœnæ ratio quæritur. Negotialis eſt, in qua, quid iuris ex ciuili more, & æquitate ſit, conſyderatur: cui diligentiæ præeſſe apud nos iuriſconſulti exiſtimantur. Ac iuridicialis quidem ipſa in duas diſtribuitur parteis, abſolutã, & aſſumptiuam. Abſoluta eſt, quæ ipſa in ſe continet iuris, & iniuriæ quæſtionem. Aſſumptiua eſt, quæ ipſa ex ſe nihil firmi dat ad recuſationem: foris autem aliquid defenſionis aſſumit. Eius partes ſunt quatuor, conceſſio, remotio criminis, relatio criminis, comparatio. Conceſſio eſt, cum reus non id, quod factum eſt, defendit: ſed vt ignoſcatur, poſtulat. Hæc in duas parteis diuiditur, purgationem, & deprecationem. Purgatio eſt, cum factum conceditur, culpa remouetur. Hæc parteis habet treis, imprudẽtiam, caſum, neceſſitatem. Deprecatio eſt, cum & peccaſſe, & conſulto peccaſſe reus ſe confitetur: & tamen, vt ignoſcatur, poſtulat: quod genus perraro poteſt accidere. Remotio criminis eſt, cum id crimen, quod infertur, ab ſe, & à ſua culpa vi, & poteſtate in alium reus remouere conatur. id dupliciter fieri poterit, ſi aut cauſa, aut factum in alium transferetur. Cauſa transfertur, cum aliena dicatur vi, & poteſtate. Factum autem, cum alius aut debuiſſe, aut potuiſſe facere dicitur. Relatio criminis eſt, cũ ideo iure factum dicitur, quod alius ante iniuria laceſſierit.

Comparatio eſt, cum aliud aliquod factum rectum, aut vtile contenditur: quod vt fieret, illud, quod arguitur, dicitur eſſe commiſſum. In quarta cõſtitutione, quam tranſlatiuam nominamus, eius conſtitutionis eſt cõtrouerſia, cum aut quem, aut qui cum, aut quomodo, aut apud

quos,aut quo iure,aut quo tempore agere oporteat,quæritur:aut omnino aliquid de commutatione,aut infirmatione actionis agitur. Huius conſtitutionis Hermagoras *inuentor eſſe exiſtimatur, non quo non vſi ſint ea veteres oratores ſæpe multi, ſed quia non animaduerterint artis ſcriptores eam ſuperiores,nec retulerint in numerum conſtitutionum.poſt autem ab hoc inuentam multi reprehenderunt:quos non tam ĩprudentia falli putamus (res enim perſpicua eſt) q̃ inuidia,atq; obtrectatione quadam impediri.*Et *conſtitutiones quidem, & earum parteis expoſuimus:exempla autem cuiuſq; generis tunc commodius expoſituri videmur,cum in vnũquodq; eorum argumentorum copiam dabimus.*Nam *argumentandi ratio dilucidior erit,cum & ad genus,& ad exemplum cauſæ ſtatim poterit accommodari.* Conſtitutione *cauſæ reperta,ſtatim placet conſyderare, vtrum cauſa ſit ſimplex, an coniuncta:& ſi coniuncta erit,vtrũ ſit ex pluribus quæſtionibus iuncta,an ex aliqua cõparatione.* Simplex *eſt, quæ abſolutam in ſe continet vnam quæſtionem,hoc modo.* Corinthijs *bellum indicamus, an non?* Coniuncta *ex pluribus quæſtionibus:in qua plura quæruntur, hoc modo.vtrum* Carthago *diruatur:an* Carthaginenſibus *reddatur:an eò colonia deducatur.*Ex *comparatione, in qua per contentionem:vtrum potius,aut quid potiſſimum ſit, quæritur,ad hunc modum.vtrum exercitus in* Macedoniam *contra* Philippum *mittatur,qui ſocijs ſit auxilio,an teneatur in* Italia, *vt quam maximæ contra* Annibalem *copiæ ſint.*Deinde *conſyderandum eſt,an in ratione, an in ſcripto ſit controuerſia.*Nam *ſcripti cõtrouerſia eſt ea;*

quæ ex ſcriptionis genere naſcitur: eius autem genera, quæ ſunt ſaparata à conſtitutionibus, quinq; ſunt. Nam tum verba ipſa videntur cum ſententia ſcriptoris diſſidere:tum inter ſe duæ leges, aut plures diſcrepare:tum id, quod ſcriptum eſt, duas, aut plures res ſignificare videatur:tum ex eo, quod ſcriptum eſt, aliud quoq; non ſcriptũ eſt, inueniri:tum vis verbi, quaſi in definitiua conſtitutione, in quo poſita ſit, quæri. Quare primum genus de ſcripto, & ſententia:ſecundum ex contrarijs legibus:tertium ambiguum: quartum ratiocinatiuum: quintum definitiuum nominamus. Ratio eſt autem, cum omnis quæſtio non in ſcriptione, ſed in aliqua argumentatione conſiſtit. Ac tum conſyderato genere cauſæ, & cognita conſtitutione, cum ſimplex ne, an coniuncta ſit, intellexeris, & ſcripti, an rationis habeat controuerſiam, videris, deinceps erit videndum, quæ quæſtio, quæ ratio, quæ iudicatio, quod firmamentum cauſæ ſit, quæ omnia à conſtitutione proficiſcantur, oportet. Quæſtio eſt ea, quæ ex conflictione cauſarum gignitur controuerſia, hoc modo. non iure feciſti:iure feci. Cauſarum autem hæc eſt cõflictio, in qua conſtitutio conſtat. ex ea igitur naſcitur cõtrouerſia, quã quæſtionem dicimus, hoc modo. iure ne fecerit. Ratio eſt ea, quæ continet cauſam: quæ ſi ſublata ſit, nihil in cauſa controuerſiæ relinquetur, hoc modo, vt docendi cauſa in facili, & per vulgato exemplo conſiſtemus. Oreſtes ſi accuſetur matricidij:niſi hoc dicat, iure feci:illa enim patrẽ meum occiderat:non habet defenſionem, qua ſublata, omnis quoq; controuerſia ſublata ſit. Ergo eius cauſa ratio eſt, quod illa Agamemnonẽ occiderit. Iudicatio eſt, quæ

ex infirmatione, & confirmatione rationis naſcitur cõtrouerſia. Nam ſit ea nobis expoſita ratio, quam paulo ante expoſuimus: illa enim, inquit, patrem occiderat. at nõ, inquit aduerſarius, abs te filio matrem necari oportuit: potuit enim ſine tuo ſcelere illius factum puniri. Ex hac deductione rationis ſumma naſcitur controuerſia, quam iudicationem appellamus. ea eſt huiuſmodi. Rectum' ne fuerit ab Oreſte matrem occidi, cum illa Oreſtis patrem occidiſſet. Firmamentum eſt firmiſſima argumentatio defenſoris, & aptiſſima ad iudicationem. Vt ſi velit Oreſtes dicere. Eiuſmodi animum matris ſuæ fuiſſe in patrem ſuũ, in ſeipſum, ac ſorores, in regnum, in famam generis, & familiæ, ut ab ea pœnas liberi ſui potiſſimũ petere debuerint. & in cæteris quidem cõſtitutionibus ad hunc modũ iudicationes reperiuntur. in coniecturali autem conſtitutione, quia ratio non eſt (factum enim non conceditur) non poteſt ex deductione rationis naſci iudicatio. Quare neceſſe eſt eandem eſſe quæſtionem, & iudicationem, vt: factũ eſt: factũ nõ eſt: factum' ne ſit. Quot aũt in cauſa cõſtitutiones, aut earũ partes erunt, totidem neceſſe erit quæſtiones, rationes, iudicationes, firmamẽta reperiri. His omnibus in cauſa repertis, tum demq; ſingulæ partes totius cauſæ conſyderandæ ſunt. Nam non, vt quodq; dicendũ primum, ita primum, animaduertendum videtur, ideo q̃d illa, quæ prima dicuntur, ſi vehementer velis congruere, & cohærere cum cauſa, ex eis ducas oportet, quæ poſt dicenda ſunt. Quare cum indicatio, & ea, quæ ad indicationem oportet inueniri argumenta, diligenter erunt artificio reperta, cura, & cogitatione ptractata: tunc demq;

ordinandæ ſunt cæteræ partes orationis. Hæ partes ſex eſſe omnino nobis videntur, exordium, narratio, partitio, confirmatio, reprehenſio, concluſio. Nunc, quoniam exordium princeps omnium eſſe debet, nos quoq; primum in ratione exordiendi præcepta dabimus.

EXORDIUM Eſt oratio animũ auditoris idonee comparans ad reliquam dictionẽ: quod eueniet, ſi eum beneuolum, attentum, docilem fecerit. Quare, qui bene exordiri cauſam volet, eum neceſſe eſt genus ſuæ cauſæ diligenter ante cognoſcere. Genera cauſarum ſunt quinq;, honeſtum, admirabile, humile, anceps, obſcurum. Honeſtum genus eſt, cui ſtatim ſine oratione noſtra auditoris fauet animus. Admirabile, à quo alienatus eſt animus eorum, qui audituri ſunt. Humile, quod negligitur ab auditore, & non magnopere attendendum videtur. Anceps, in quo aut iudicatio dubia eſt, aut cauſa & honeſtatis, & turpitudinis particeps, vt beneuolentiam pariat, & offenſionem. Obſcurum, in quo aut tardi auditores ſunt, aut difficilioribus ad cognoſcendum negotijs cauſa implicita eſt. Quare cum tam diuerſa ſint genera cauſarum, exordiri quoq; diſpari ratione in vno quoq; genere neceſſe eſt. Igitur exordium in duas parteis diuiditur, in principium, & inſinuationẽ. Principium eſt oratio ſperſpicue, & protinus perficiens auditorem beneuolum, aut docilẽ, aut attenuatum. Inſinuatio eſt oratio quadam diſſimulatione, & circuitione obſcure ſubiens auditoris animum. In admirabili genere cauſæ, ſi non omnino infeſti auditores erunt, principio beneuolentiam comparare licebit. Sin erunt vehementer abalienati, confugere

Digitized by Google

neceſſe erit ad inſinuationem. nam ab iratis ſi perſpicue pax, & beneuolentia petitur, non modo ea non inuenitur, ſed augetur, atq; inflammatur odium. In humili autem genere cauſæ, contemptionis tollendæ cauſa neceſſe erit attentum efficere auditorem. Anceps genus cauſæ ſi dubiá iudicationem habebit, ab ipſa iudicatione exordiendum eſt. ſin autem partem turpitudinis, & partem honeſtatis habebit, beneuolentiam capture oportebit, vt in genus honeſtum cauſa tranſlata videatur. Cum autem erit honeſtum cauſæ genus, vel præteriri principium poterit, & ſi commodum fuerit, aut à narratione incipiemus, aut à lege, aut ab aliqua firmiſſima ratione noſtræ dictionis.

Vel, ſi vti principio placebit, beneuolentiæ partibus vtendum eſt, vt id, quod eſt, augeatur. In obſcuro autem genere cauſæ per principium dociles auditores efficere oportebit. Nunc, *quoniam, quas res exordio conficere oporteat, dictum eſt: reliquum eſt, vt oſtendatur, quibus quæq; res rationibus confici poſſit.* Beniuolentia *quatuor ex locis comparatur, ab noſtra, ab aduerſariorum, ab iudicum perſona, ab ipſa cauſa.* Ab *noſtra, ſi de noſtris factis, & officijs ſine arrogantia dicemus: ſi crimina illata, & aliquas minus honeſtas ſuſpiciones iniectas diluemus: ſi quæ incōmoda acciderint, aut quæ inſtent difficultates, proferremus: ſi pce, & obſecratione humili, ac ſupplici vtemur.* Ab *aduerſariorum autem, ſi eos aut in odium, aut in inuidiam, aut in contemptionem adducemus. In odium adducentur, ſi quid eorum ſpurce, ſuperbe, crudeliter, malitioſe factum proferetur.* In *inuidiam, ſi vis eorum, potentia, diuitiæ, cognatio, pecuniæ profe*

rentur, atq; eorum vſus arrogans, & intolerabilis, vt his rebus magis videantur, q̃ cauſæ ſuæ confidere. In contemptionem adducentur, ſi eorum inertia, negligentia, ignauia, deſidioſum ſtudium, & luxurioſum otium proferetur. Ab auditorum perſona beneuolentia captabitur, ſi res ab his fortiter, ſapienter, manſuete geſtæ proferentur: vt neque aſſentatio nimia ſignificetur, & ſi de his, q̃ honeſta exiſtimatio, quantaq; eorum iudicij, & authoritatis expectatio ſit, oſtendetur. Ab ipſis rebus, ſi noſtram cauſam laudando extollemus, aduerſariorum cauſam per cõtemptionem deprimemus. Attentos autem faciemus, ſi demonſtrabimus ea, quæ dicturi erimus, magna, noua, incredibilia eſſe, aut ad omnes, aut ad eos, qui audiunt, aut ad aliquos illuſtres homines, aut ad deos immortaleis, aut ad ſummam reipub. pertinere: & ſi pollicebimur nos breui noſtram cauſam demonſtraturos: atq; exponemus iudicationem, aut iudicationes, ſi plures erunt. Dociles auditores faciemus, ſi aperte, & breuiter ſummam cauſæ exponemus, hoc eſt, in quo conſiſtat controuerſia: nam & cum docilem velis facere, ſimul attentum facias oportet. nam is maxime docilis eſt, qui attentiſſime eſt paratus audire. Nunc inſinuationes quemadmodum tractari conueniat, deinceps dicendum videtur. Inſinuatione igitur vtendum eſt, cum admirabile genus cauſæ eſt, hoc eſt (vt ante diximus) cum animus auditoris infeſtus eſt. Id autem tribus ex cauſis fit maxime, ſi aut ineſt in ipſa cauſa quædã turpitudo, aut ſi ab ys, qui ante dixerunt, iam quiddam auditori perſuaſum videtur: aut ſi eo tempore locus dicẽdi datur, cum iam illi, quos audire oportet, defeſſi ſunt

audiendo. Nam ex hac quoq; re non minus, quam ex primis duabus in oratorem nonnunquam animus auditoris offenditur. Si cauſæ turpitudo contrahet offenſionẽ, aut pro eo homine, in quo offenditur, alium hominem, q̃ diligitur, interponi oportet: aut pro re, in qua offẽditur, aliã rem, quæ probatur: aut pro re hominem, aut pro homine rem, aut ab eo, quod odit, ad id, quod diligit, auditoris animus traducatur: & diſſimulare id te defenſurum, quod exiſtimeris defenſurus. deinde, cũ iam mitior factus erit auditor, ingredi pedetẽtim in defenſionem, & dicere ea, quæ indignantur aduerſarij, tibi quoq; indigna videri. deinde, cum lenieris eum qui audiet, demonſtrare nihil eorum ad te pertinere, & negare te quicquã de aduerſarijs eſſe dicturum, neq; hoc, neq; illud: vt neq; aperte lædas eos, qui diliguntur, & tamen id obſcure faciẽs, quoad poſſis, alienes ab eis auditorum voluntatem: & aliquorũ iudicium ſimili de re, aut authoritatem proferre imitatione dignam. deinde aut eandem, aut conſimilem, aut maiorem, aut minorem agi rem in præſentia demonſtrare. Sin oratio aduerſariorũ fidem videbitur auditoribus feciſſe, quod ei, qui intelligit, quibus rebus fides fiat, facile erit cognitu, oportet aut de eo, quod aduerſarij ſibi firmiſſimum putarint, & maxime ij, qui audierint, probarint, primum te dicturũ polliceri: aut ab aduerſarij dicto exordiri, & ab eo potiſſimum, quod ille nuperrime dixerit: aut dubitatione vti, quid primum dicas, aut cui potiſſimum loco reſpondeas cum admiratione. Nam auditor, cum eum, quem aduerſarij perturbatum putant, oratione videt animo firmiſſimo contradicere paratum, plerunq; ſe potius

temere aſſenſiſſe, q̃ illum ſine cauſa confidere arbitratur. Sin auditoris ſtudium defatigatio abalienauit à cauſa, te breuius, q̃ paratus fueris eſſe dicturum, commodũ eſt polliceri, non imitaturum aduerſarium. Sin res dabit, nõ inutile eſt, ab aliqua re noua, & ridicula incipere, aut ex tẽpore quæ nata ſit, quod genus ſtrepitũ, acclamationẽ, aut iam paratã, quæ vel apologum, vel fabulam, vel aliquam contineat irriſionem: aut ſi rei dignitas adimet iocandi facultatem, aliquid triſte, nouum, horribile ſtatim non incõmodum eſt inijcere. nam vt cibi ſatietas, & faſtidium, aut ſubamara aliqua re releuatur, aut dulci mitigatur, ſic animus defeſſus audiendo, aut admiratione integratur, aut riſu renouatur. Ac ſeparatim quidem, quæ de principio, & inſinuatione dicenda videbantur, hæc ferè ſunt. Nunc quiddam breue cõmuniter de vtroq; præcipiendum videtur. Exordium ſententiarum, & grauitatis plurimum debet habere, & omnino omnia, quæ pertinent ad dignitatem, continere in ſe, propterea quod id optime faciendum eſt, quod oratorem auditori maxime commendat: ſplendoris, & feſtiuitatis & concinnitudinis minimum, propterea quod ex his ſuſpicio quædam apparationis, atq; artificioſæ diligentiæ naſcitur, quæ maxime orationi fidem, oratori adimit authoritatem. Vitia vero hæc ſunt certiſſima exordiorum, quæ ſummopere vitare oportebit, vulgare, commune, commutabile, longum, ſeparatum, tranſlatum, contra præcepta. Vulgare eſt, quod in plureis cauſas poteſt accommodari, vt conuenire videatur. Commune eſt, quod nihilo minus in hanc, quàm in contrariam partem cauſæ poteſt conuenire. Commutabile eſt, quod ab aduer

ſario poteſt leuiter mutatum ex contraria parte dici. Longum eſt, quod pluribus verbis, aut ſententijs vltra, quàm ſatis eſt, producitur. Separatum eſt, quod non ex ipſa cauſa ductum eſt, nec ſicut aliquod membrum annexum orationi. Tranſlatum eſt, quod aliud conficit, quàm cauſæ genus poſtulat, vt ſiquis docilem faciat auditorem, cum beneuolentiam cauſa deſyderet: aut ſi principio vtatur, cũ inſinuationem res poſtulet. Contra præcepta eſt, quod nihil eorum efficit, quorum cauſa de exordijs præcepta traduntur, hoc eſt, quod eum, qui audit neque beneuolum, neq; attentum, neq; docilem reddit: aut, quo profecto nihil peius eſt, vt contra ſit, facit. Ac de exordio quidem ſatis dictum eſt.

NARRATIO eſt rerum geſtarum, aut vt geſtarum expoſitio. Narrationum tria ſunt genera. Vnum genus eſt in quo ipſa cauſa, & omnis ratio controuerſiæ continetur. Alterum, in quo digreſſio aliqua extra cauſam aut criminationis, aut ſimilitudinis, aut delectationis non alienæ ab eo negotio, quo de agitur, aut amplificationis cauſa interponitur. Tertium genus eſt remotum à ciuilibus cauſis, quod delectationis cauſa non inutili cum exercitatione dicitur, & ſcribitur. Eius partes ſunt duæ, quarum altera in negotijs, altera in perſonis maxime verſatur. Ea, quæ in negotiorum expoſitione poſita eſt, treis habet parteis, fabulam, hiſtoriam, argumentum. Fabula eſt, in qua nec veræ; nec veriſimiles res continentur, cuiuſmodi eſt.

Angues ingentes alites iuncti iugo.

Hiſtoria eſt geſta res ab ætatis noſtræ memoria re-

mota, quod genus, Appius indixit Carthaginienſibus bellum. Argumentum eſt ficta res, quæ tamen fieri potuit, cuiuſmodi apud Terentium.

Nam is, poſtquam excæſſit ex ephebis Soſia.

Illa autem narratio, quæ verſatur in perſonis, eiuſmodi eſt, vt in ea ſimul cum rebus ipſis perſonarum ſermones, & animi perſpici poſſint, hoc modo.

Venit ad me ſæpe clamitans, quid agis Mitio?

Cur perdis adoleſcentem nobis? cur amat?

Cur potat? cur tu his rebus ſumptus ſuggeris?

Veſti tu nimio indulges? nimium ineptus es.

Nimium ipſe durus eſt præter æquum, & bonum.

Hoc in genere narrationis multa ineſſe debet feſtiuitas confecta ex rerum varietate, animorum diſſimilitudine, grauitate, lenitate, ſpe, metu, ſuſpicione, deſyderio, diſſimulatione, errore, miſericordia, fortunæ commutatione, inſperato incommodo, ſubita lætitia, iucundo exitu rerum. Verum hæc ex ijs, quæ poſtea de elocutione præcipientur, ornamenta ſumuntur. nunc de narratione ea, quæ cauſæ continet expoſitionē, dicendum videtur. Oportet igitur eam treis habere res, vt breuis, vt aperta, vt probabilis ſit. Breuis erit, ſi vnde neceſſe eſt, inde initium ſumetur, & non ab vltimo repetetur: & , ſi cuius rei ſatis erit ſummam dixiſſe, eius partes non dicentur. nam ſæpe ſatis eſt, quid factum ſit dicere, nō vt enarres, quemadmodum ſit factū: & , ſi non longius quàm quod ſcitu opus eſt, in narrando procedet: & , ſi nullam in rē aliam tranſibitur: & , ſi ita dicetur, vt nonnunquam ex eo, quod dictum ſit, id, quod dictum non ſit, intelligatur: & , ſi non modo id, q̄d

obeſt, verum etiam id, quod nec obeſt, nec adiuuat, præte ribitur: &, ſi ſemel vnunquodq; dicetur: & ſi non ab eo in quo proxime deſitum erit, deinceps incipietur. Ac mul tos imitatio decipit breuitatis, vt cum ſe breues putent eſ ſe, longiſſimi ſint, cum dent operam, vt res multas breui ter dicant, non vt omnino paucas res dicant, & non plu res, quàm neceſſe ſit. nam pleriſq; breuiter dicere vide tur, qui ita dicit. acceſſi ad ædes: puerum euocaui: reſp: n dit: quæſiui dominum: domi negauit eſſe. tametſi tot res breuius non potuit dicere: tamen, quia ſatis fuerat dixiſ ſe, domi negauit eſſe, fit rerum multitudine longus. quare hoc quoq; in genere vitanda eſt breuitatis imitatio: & non minus rerum non neceſſariarum, quàm verborũ mul titudine ſuperſedendum eſt. Aperta autem narratio poterit eſſe, ſi, vt quodq; primum geſtum erit, ita primum exponetur, & rerum, ac temporũ ordo ſeruabitur: vt ita narrentur, vt geſtæ res erunt, aut vt potuiſſe geri videbũ tur. hic conſyderandum erit, nequid perturbate: nequid contorte dicatur: nequã in aliam rem transeatur: ne abulti mo repetatur: ne ad extremum prodeatur: nequid, quod ad rem pertineat, prætereatur: & omnino, quæ præcepta de breuitate ſunt, hoc quoq; in genere ſunt conſeruanda. nam ſæpe res parũ eſt intellecta lõgitudine magis, quàm obſcuritate narrationis. Ac verbis quoque dilucidis vtẽ dum eſt: quo de genere dicendum eſt in præceptis elocu tionis Probabilis erit narratio, ſi in ea videbuntur ineſſe ea, quæ ſolent apparere in veritate: ſi perſonarum digni tates ſeruabuntur: ſi cauſæ factorum extabunt: ſi fuiſſe fa cultates faciundi videbuntur: ſi tempus idoneum, ſi ſpatij

BIBLIOTECA NAZ. ROMA

ſatis,ſi locus opportunus ad eandem rem,qua de re nar-rabitur,fuiſſe oſtendetur : ſi res & ad eorum,qui agunt, naturam,& ad vulgi rumorem,& ad eorũ,qui audiunt, opinionem accommodabitur,ac veri quidē ſimilis ex his rationibus eſſe poterit. Illud autem præterea conſydera-re oportebit,ne aut cum obſit narratio, aut cũ nihil pro-ſit,tunc interponatur:aut non loco ; aut non quemadmo-dum cauſa poſtulat, narretur. Obeſt tum, cum ipſius rei geſtæ expoſitio magnam excipit offenſionem, quam argumentando & cauſam agendo leniri oportebit. quod cum acciderit,membratim oportebit parteis rei geſtæ diſpergere in cauſam, & ad vnanquanq; confeſtim rationē accōmodare,vt vulneri præſtò medicamentũ ſit : & odiũ ſtatim defenſio mitiget. Nihil prodeſt narratio tunc,cum ab aduerſarijs re expoſita,noſtra nihil intereſt iterũ, aut alio modo narrare:aut cum ab ijs,qui audiunt,ita tenetur negotium,vt noſtra nihil interſit, eos alio pacto docere. quod cum acciderit, omnino narratione ſuperſedendum eſt. Non loco dicitur,cum non in ea parte orationis collo-catur,in qua res poſtulat:quo de genere agemus tum, cũ de diſpoſitione dicemus : nam hoc ad diſpoſitionem per-tinet. Non quemadmodum cauſa poſtulat,narratur, cum aut id,quod aduerſario prodeſt,dilucide,& ornate ex-ponitur:aut id,quod ſe ipſum adiuuat, obſcure dicitur, & negligenter. Quare,vt vitium vitetur,omnia torquen-da ſunt ad commodum ſuæ cauſæ,contraria, quæ præte-riri poterunt,prætereundo,quæ illius erunt,leuiter attin-gendo,ſua diligenter,& enodate narrando. Ac de narra-tione quidem ſatis dictum videtur:deinceps ad partitio-

Digitized by Google

nem tranſeamus.

RECTE *habita in cauſa partitio, illuſtrē, & perſpicuam totam efficit orationem. Eius partes duæ ſunt, quarum vtraq; magnopere ad aperiendam cauſam, & conſtituendam pertinet controuerſiam. Vna pars eſt, quæ, quid cum adrſarÿs conueniat, & quid in controuerſia relinquatur, oſtendit: ex qua certum quiddam deſignatur auditori, in quo animum debeat habere occupatum. Altera eſt, in qua rerum, de quibus erimus dicturi, breuiter expoſitio ponitur diſtributa: ex qua conficitur, vt certas animo res teneat auditor: quibus dictis intelligat fore peroratum. Nunc vtroq; genere partitionis quemadmodum conueniat vti, breuiter dicendum videtur.*

Quæ partitio, quid conueniat, aut quid nō conueniat, oſtendit, hæc debet illud, quod conuenit, inclinare ad ſuæ cauſæ commodum, hoc modo. Interfectam matrem eſſe à filio conuenit mihi cum aduerſarÿs. Item contra, interfectum eſſe à Clitemneſtra Agamemnonem conuenit. nam hic vterq; & id poſuit, quod conueniebat: & tamen ſuæ cauſæ commodo conſuluit. Deinde, quid in controuerſia ſit, ponendū eſt in iudicationis expoſitione: quæ quemadmodum inueniretur, ante dictum eſt. Quæ autem partitio rerū diſtributā cōtinet expoſitionē, hæc habere debet breuitatē, abſolutionē, paucitatē. Breuitas eſt, cū niſi neceſſariū nullū aſſumitur verbū. hæc in hoc genere idcirco vtilis eſt, qđ rebus ipſis, & partibus cauſæ, non verbis, neq; extraneis ornamentis animus auditoris tenendus eſt.

Abſolutio eſt, per quam omnia, quæ incidunt in cauſam, in genera, de quibus poſtea dicendum eſt, amplecti-

mur partitione: in qua videndum eſt, ne aut aliquod genus vtile relinquatur, aut ſerò extra partitionẽ, id quod vitioſiſſimum, ac turpiſſimum eſt: inferatur. Paucitas in partitione ſeruatur, ſi genera ipſa rerum ponuntur, neq; permiſte cum partibus implicantur. nam genus eſt, quod plures parteis amplectitur, vt animal: pars eſt, quæ ſubeſt generi, vt equus. ſed ſæpe eadem res alij genus, alij pars eſt, nam homo animalis pars eſt: Thebani aut Troiani genus. Hæc ideo diligentius inducitur præſcriptio, vt aperte intellecta, generali partitione, paucitas generũ in partitione ſeruari poſſit. nã qui ita partitur: oſtendã propter cupiditatẽ, & audaciam, & auaritiã aduerſariorum omnia incommoda ad rempu. perueniſſe: is non intellexit in partitione expoſito genere, partẽ ſe generis admiſcuiſſe. nam genus eſt omnium nimirum libidinum cupiditas: eius autem generis ſine dubio pars eſt auaritia. hoc igitur vitandum eſt, ne cuius genus poſueris, eius ſecum aliquã, ſicuti diuerſam, & diſſimilem partem ponas in eadẽ partitione. Quod ſi quod in genus plures incident partes, id cum in prima partitione cauſæ erit ſimpliciter expoſitum diſtribuetur eo tempore commodiſſime, cum ad ipſum ventum erit explicandum in cauſæ dictione poſt partitionem. Atq; illud quoq; pertinet ad paucitatem, ne aut plura quàm ſatis eſt, demonſtraturos nos eſſe dicamus, hoc modo. Oſtendam aduerſarios, quod arguimus, & potuiſſe facere, & voluiſſe, & feciſſe: nã feciſſe oſtendere ſatis eſt. aut cum in cauſa partitio nulla ſit, & quiddam ſimplex agatur, tamen vtamur diſtributione: idq; perraro poteſt accidere. Ac ſunt alia quoq; præcepta partitionũ, quæ

ad hunc

ad hunc vſum oratorium non tantopere pertinent; quæ verſantur in philoſophia, ex quibus hæc ipſa tranſtulimus, quæ conuenire videbantur, quorum nihil in cæteris artibus inueniebamus. Atq; *his de partitione perceptis, in omni dictione meminiſſe oportebit, vt et prima quæq; pars, vt expoſita eſt in partitione, ſic ordine tranſigatur, & omnibus explicatis, peroratum ſit, hoc modo, vt niqd poſterius præter concluſionem inferatur.* Partitur autem *apud Terentium breuiter, & commode ſenex in Andria, quæ cognoſcere libertum velit.*

Eo pacto & nati vitam, & conſilium meum.

Cognoſces, & quid facere in hac re te velim.

Itaq; quemadmodum in partitione propoſuit, ita narrat: primum nati vitam.

Nam is, poſtquam exceſſit ex ephebis Soſia.

Deinde ſuum conſilium. Et *nunc id operando. poſthæc quid Soſiam velit facere, id quod poſtremum poſuit in partitione, poſtremũ dicit.* Nunc *tuum eſt officium.* Quemadmodum *igitur hic & ad primam quanq; partem primum acceſſit, & omnibus abſolutis, finem dicendi fecit, ſic nobis placet & ad ſingulas parteis accedere, & omnibus abſolutis, perorare.* Nunc *de confirmatione, deinceps ita, vt ordo ipſe poſtulat, præcipiendum videtur.*

CONFIRMATIO *eſt, per quam argumentando noſtræ cauſæ fidem & authoritatem, & firmamentum adiũgit oratio.* Huius *partis certa ſunt præcepta, quæ in ſingula cauſarum genera diuidũtur.* Veruntamen *non incommodum videtur quandam ſyluam, atq; materiam vniuerſam ante permiſtam, & confuſam expo*

neré omniũ argumentationum: poſt autem tradere quē admodum vnunquodq; genus cauſæ hinc omnibus argumentandi rationibus tractis, confirmare oporteat. Omnes res argumentando confirmantur, aut ex eo, quod perſonis, aut ex eo, quod negotijs eſt attributum. Ac perſonis has res attributas putamus, nomen, naturam, victũ, fortunam, habitum, affectionem, ſtudia, conſilia, facta, caſus, orationes. Nomen eſt, quod vnicuique perſonæ datur, quo ſuo quæque proprio, & certo vocabulo appellatur. Naturam ipſam definire difficile eſt. Partes autem eius enumerare eas, quarum indigemus ad hanc præceptionem, facilius eſt. hæ autem partim diuino, partim mortali in genere verſantur. Mortalium autem, pars in hominum, pars in beſtiarum genere enumeratur: atq; hominũ genus & in ſexu conſyderatur, virile, an muliebre ſit, & in natione, patria, cognatione, ætate. Natione, Graius, an Barbarus. Patria, Athenienſis, an Lacedæmonius. Cognatione, quibus maioribus, quibus conſanguineis. Ætate puer, an adoleſcens. Natu, grandior, an ſenex. Præterea commoda, & incommoda conſyderantur ab natura data animo, aut corpori, hoc modo. valens, an imbecillis, longus, an breuis, formoſus, an deformis, velox, an tardus ſit, acutus, an hebetior, memor, an obliuioſus, comis, officioſus, patiens, prudens, an contra: & omnino, quæ à natura data animo, & corpori conſyderabuntur, in natura conſyderanda ſunt. Nam quæ induſtria comparantur, ad habitum pertinent, de quo poſterius dicendum eſt. In victu conſyderare oportet, apud quos, & quo more, & cuius arbitratu ſit educatus: quos habuerit artium libera-

liũ magiſtros, quos viuendi præceptores: quibus amicis vtatur: quo ĩ negotio, quæſtu, artificio ſit occupatus: quo modo rem familiarem adminiſtret: qua conſuetudine domeſtica ſit. In fortuna quæritur ſeruus ſit, an liber, pecunioſus, an tenuis, priuatus, an cum poteſtate. ſi cum poteſtate, iure, an iniuria, felix, clarus, an contra: quales liberos habeat. Ac ſi de non viuo quæritur, etiam quali morte ſit affectus erit conſyderandum. Habitum autem appellamus animi, aut corporis, conſtantem, & abſolutam aliqua in re perfectionem, vt virtutis, aut artis perceptionem alicuius, aut quamuis ſcientiam: & item corporis aliquam commoditatem non natura datam, ſed ſtudio, & induſtria comparatam. Affectio eſt animi, aut corporis, ex tempore aliqua de cauſa commutatio, vt lætitia, cupiditas, metus, moleſtia, morbus, debilitas, & alia, quæ genere in eodem reperiuntur. Studium eſt autem animi aſſidua, & vehemens ad aliquam rem applicata magna cum voluntate occupatio, vt philoſophiæ, poetices, geometriæ, literarum. Conſilium eſt aliquid faciendi, aut non faciendi vere excogitata ratio. Facta autem, & caſus, & orationes tribus ex temporibus conſyderabuntur, quid fecerit, aut quid ipſi acciderit, aut quid dixerit, aut quid faciat, quid ipſi accidat, quid dicat, aut quid facturus ſit, quid ipſi caſurum ſit: qua ſit vſurus oratione. Ac perſonis quidem hæc videntur eſſe attributa. Negotijs autem quæ ſunt attributa, partim ſunt continentia cum ipſo negotio, partim in geſtione negotij conſyderantur, partim adiuncta negotio ſunt, partim geſtum negotium conſequuntur. Continentia cum ipſo negotio ſunt ea, quæ

ſemper affixa eſſe videntur ad rem, neq; ab ea poſſunt ſe parari. Ex his prima eſt breuis complexio totius negotij, quæ ſummam continet facti, hoc modo. Parentis occiſio, patriæ proditio. Deinde cauſa eius ſummæ, per quam & quamobrem, & cuius rei cauſa factum ſit, quæritur. Deinde ante rem geſtam, quæ facta ſunt continenter vſq; ad ipſum negotium. Deinde in ipſo gerendo negotio quid actum ſit. Deinde quid poſtea factum ſit. In geſtione autem negotij, qui locus ſecundus erat, de ijs, quæ negotijs attributa ſunt quæritur, locus, tempus, modus, occaſio, facultas. Locus conſyderatur in quo res geſta ſit ex opportunitate, quam videatur habuiſſe ad negotium adminiſtrandum. Ea autem opportunitas quæritur ex magnitudine, interuallo, longinquitate, propinquitate, ſolitudine, celebritate, natura ipſius loci, & vicinitate totius regionis. Ex his etiam attributionibus, ſacer, an profanus, publicus, an priuatus, alienus, an ipſius, de quo agitur, locus, an fuerit. Tempus autem eſt id, quo nunc vtimur (nã ipſum quidem generaliter definire difficile eſt) pars quædam æternitatis cum alicuius, annui, menſtrui, diurni, nocturni'ue ſpatij certa ſignificatione. In hoc & quæ præterierunt conſyderantur, & eorum ipſorum, quæ propter vetuſtatem obſoluerunt, vt incredibilia videantur, & iam in fabularum numerum reponantur, & quæ iamdiu geſta, & à memoria noſtra remota, tamen faciant fidem vere tradita eſſe, quod eorum monimenta certa in literis extent: & quæ nuper geſta ſint, quæ ſcire pleriq; poſſint: & item que inſtent in præſentia, quæ maxime fiant, & quæ conſequantur. In quibus poteſt conſydera-

ri, quid ocÿus, & quid ſerius futurum ſit. & item commu niter in tempore perſpiciẽdo longinquitas eius eſt conſy deranda: nam ſæpe oportet commetiri cum tempore ne‑ gotium, & videre potuerit' ne aut magnitudo negotij, aut multitudo rerum in eo tranſigi tempore. Conſydera tur autem tempus & anni, & menſis, & diei, & noctis, & vigiliæ, & horæ, & in aliqua parte alicuius horum.

Occaſio autem eſt pars temporis habens in ſe alicuius rei idoneam faciendi, aut non faciendi opportunitatem. Quare cum tempore hoc differt. nam genere quidem vtrunq; idem eſſe intelligitur. Verum in tẽpore ſpatium quodammodo declaratur, quod in annis, aut in anno, aut in aliqua anni parte ſpectatur. In occaſione ad ſpatium tẽporis faciendi quædam opportunitas intelligitur adiun cta. Quare cum genere idem ſit, ſit aliud, quod quadam parte, & ſpecie, vt diximus, differat. Hoc diſtribuitur in tria genera, in publicum, commune, ſingulare. Publicum eſt, quod ciuitas vniuerſa aliqua de cauſa frequentat, vt ludi, dies feſtus, bellum. Commune eſt, quod accidit omni bus eodem ferè tempore, vt meſſis, vindemia, calor, fri gus. Singulare autem eſt, quod aliqua de cauſa priua tim ſolet alicui accidere, vt nuptiæ, ſacrificium, funus, con uiuium, ſomnus. Modus autem eſt, in quo quemadmo dum, & quo animo factũ ſit, quæritur. Eius partes ſunt prudentia, & imprudentia. Prudentiæ autem ratio quæ ritur ex ijs, quæ clàm, palàm, vi, perſuaſione fecerit. Im‑ prudentia autem in purgationem confertur: cuius partes ſunt inſcitia, caſus, neceſſitas: & in affectionem animi: hoc eſt, moleſtiam, iracundiam, amorem: & cætera, quæ in ſi‑

mili genere verſantur. Facultates ſunt, aut quibus facilius fit: aut ſine quibus aliquid confici non poteſt. Adiunctum autem negotio id intelligitur, quod maius, & quod minus, & quod ſimile erit ei negotio, de quo agitur, & quod æque magnum, & quod contrarium, & quod diſparatum, et genus, & pars, & euentus. Maius, & minus, & æque magnum ex vi, & numero, & ex figura negotij, ſicut ex ſtatura corporis conſyderatur. Simile autem ex ſpecie comparabili, aut ex conferenda, atque aſſimilanda natura iudicatur. Contrarium eſt, quod poſitum in genere diuerſo; ab eodem, cui contrarium eſſe dicitur, plurimum diſtat, vt frigus calori, vitæ mors. Diſparatum autem eſt id, quod ab aliqua re per appoſitionem negationis ſeparatur, hoc modo, ſapere, & non ſapere.

Genus eſt, quod parteis aliquas amplectitur, vt cupiditas. Pars eſt, quæ ſubeſt generi, vt cupiditas amor, auaritia. Euentus eſt alicuius exitus negotij, in quo quæri ſolet, quid ex quaque re euenerit, eueniat, euenturumq; ſit. Quare hoc in genere vt cõmodius, quid euenturum ſit, ante animo colligi poſſit, quid quaque ex re ſoleat euenire, conſyderandum eſt, hoc modo, ex arrogantia odium, ex inſolentia arrogantia. Quarta autẽ pars eſt ex ijs, quas negotijs dicebamus eſſe attributas, conſecutio. In hac hæ res quæruntur, quæ geſtum negotium conſequuntur. Primum, quod factum eſt, quo id nomine appellari conueniat. Deinde, eius facti qui ſunt principes, & inuentores, qui denique authoritatis eius, & inuentionis comprobatores, atque æmuli. Deinde ecquæ ea de re, aut eius rei ſit lex, conſuetudo, actio, iudicium, ſcientia, artifi-

*tium.*Deinde *natura eius euenire vulgo ſoleat, an inſo-lenter, & raro.* Poſtea *homines id ſua authoritate com-probare, an offendi in his conſueuerint, & cætera, quæ factum aliquod ſimiliter confeſtim, aut ex interuallo ſo-lent conſequi.* Deinde *poſtremo attendendũ eſt, num quæ res ex ijs rebus, quæ ſunt poſitæ in partibus honeſtatis, aut vtilitatis, conſequantur: de quibus in deliberatiuo ge-nere cauſæ diſtinctius erit dicendum.* Ac *negotijs quidẽ ferè res eæ, quas commemorauimus ſunt attributæ.* Om*nis autem argumentatio, quæ ex ijs locis, quos commemo-rauimus ſumetur, aut probabilis, aut neceſſaria debebit eſſe.*Etenim, *vt breuiter deſcribamus, argumentatio vide-tur eſſe inuentum ex aliquo genere, rem aliquam aut pro-babiliter oſtendens, aut neceſſarie demonſtrans.* Neceſſa-*rie demonſtrantur ea, quæ aliter ac dicũtur, nec fieri, nec probari poſſunt, hoc modo. Si peperit, cum viro concu-buit.*Hoc *genus argumentandi, qđ in neceſſaria demon-ſtratione verſatur, maxime tractatur in dicendo, aut per complexionẽ, aut ꝑ enumerationem, aut per ſimplicem cõ-cluſionem.* Complexio *eſt, in qua vtrum conceſſeris, reprehenditur ad hunc modum. Si improbus eſt, cur vte-ris? ſin probus, cur accuſas?*Enumeratio *eſt, in qua pluri-bus rebus expoſitis, & cæteris infirmatis, vna reliqua neceſſario confirmatur, hoc pacto.*Neceſſe *eſt, aut inimi-citiarum cauſa ab hoc eſſe occiſum, aut metus, aut ſpei, aut alicuius amici gratia: aut ſi horum nihil eſt, ab hoc non eſſe occiſum: nam ſine cauſa maleficium ſuſceptum eſſe non poteſt. Sed neq; inimicitiæ fuerunt, nec motus vllus, nec ſpes ex morte illius alicuius commodi, neque ad ami-*

eum eius aliquem mors eius pertinebat: relinquitur igitur, vt ab hoc non ſit occiſus. Simplex autem concluſio ex neceſſaria conſecutione conficitur, hoc modo. Si vos me iſtu 1 eo tempore feciſſe dicitis, Ego autem eo ipſo tempore trans mare fui, relinquitur, vt id, quod dicitis, non modo non fecerim, ſed ne potuerim quidem facere. atque hoc diligenter videre oportebit, ne quo pacto genus hoc refelli poſſit, vt ne confirmatio modum in ſe argumentationis ſolum habeat, & quandam ſimilitudinem neceſſariæ concluſionis: verum ipſa argumentatio ex neceſſaria ratione conſiſtat. Probabile autem eſt id, quod ferè fieri ſolet, aut quod in opinione poſitum eſt, aut quod habet in ſe ad hoc quandam ſimilitudinem, ſiue id falſum eſt, ſiue verum. In eo genere, quod ferè ſolet fieri, probabile huiuſmodi eſt. Si mater eſt, diligit filium. Si auarus eſt, negligit iuſiurandum. In eo autem, quod in opinione poſitũ eſt, huiuſmodi ſunt probabilia. Impijs apud inferos pœnas eſſe præparatas. Eos, qui philoſophiæ dent operam, non arbitrari deos eſſe. Similitudo autem in contrarijs, & in paribus, & in ijs rebus, quæ ſub eandem cadunt rationem, maxime ſpectatur. In contrarijs, hoc modo. Nam ſi ijs, qui imprudenter læſerunt, ignoſci conuenit, ijs, qui neceſſario profuerunt, haberi gratiam non oportet. Ex pari ſic. Nam, vt locus in mari ſine portu nauibus eſſe nõ poteſt tutus, ſic animus ſine fide ſtabilis amicis non poteſt eſſe. In ijs rebus, quæ ſub eandem rationem cadunt, hoc modo probabile conſyderatur. Nam ſi Rhodijs turpe non eſt portorium locare, nec Hermacreonti quidem turpe eſt conducere. Hæc tum vera ſunt,

hoc pacto. Quoniam cicatrix eſt, fuit vulnus. Tum veriſimilia, hoc modo. Si multus erat in calceis puluis, ex itinere eum venire oportebat. Omne autem, vt certus quaſdam in parteis diſtribuamus, probabile, quod ſumitur ad argumentationem, aut ſignum eſt, aut credibile, aut iudicatum, aut comparabile. Signum eſt, quod ſub ſenſum aliquem cadit, & quiddam ſignificat, quod ex ipſo profectū videtur, quod aut ante fuerit, aut in ipſo negotio, aut poſt ſit conſecutum, & tamen indiget teſtimonij, & grauioris confirmationis, vt cruor, fuga, pallor, puluis, & quæ his ſunt ſimilia. Credibile eſt, quod ſine vllo teſte auditoris opinione firmatur, hoc modo. Nemo eſt, qui non liberos ſuos incolumes, & beatos eſſe cupiat. Iudicatum eſt res aſſenſione, aut authoritate, aut iudicio alicuius, aut aliquorum cõprobata. Id tribus in generibus ſpectatur, religioſo, communi, approbato. Religioſum eſt, quod iurati legibus iudicauerunt. Commune eſt, quod omnes vulgo probarunt, & ſecuti ſunt, huiuſmodi, vt maioribus natu aſſurgatur, vt ſupplicū miſereatur. Approbatum eſt, quod homines, cū dubium eſſet, quale haberi oporteret, ſua conſtituerunt authoritate: velut Gracchi patris factum, quem Populus R. ob id factum, quod inſciente collega in Cenſura nihil egiſſet, poſt Cenſuram Cos. fecit. Comprobabile autē eſt, quod in rebus diuerſis ſimilem aliquam rationem continet. Eius ſunt partes tres, imago, collatio, exemplū. Imago eſt oratio demōſtrans corporū, aut naturarū ſimilitudinē. Collatio eſt oratio rē cū re ex ſimilitudine conferens. Exemplū eſt, quod rem authoritate, aut caſu alicuius hominis, aut negotij cū

firmat,aut infirmat.Horum exempla, & deſcriptiones in præceptis elocutionis cognoſcentur. Ac fons quidem confirmationis,vt facultas tulit,apertus eſt:nec minus dilucide,q̃ rei natura ferebat,demonſtratus eſt. Quemadmodũ autẽ quæq; conſtitutio,& pars cõſtitutionis,& omnis controuerſia,ſiue in ratione,ſiue in ſcripto uerſetur, tractari debeat:& quæ in quasq; argumentationes conueniãt, ſingillatim in ſecundo libro de vnoquoq; genere dicemus. in præſentia tantummodo numeros,& modos,& parteis argumentandi confuſe,& permiſte diſperſimus: poſt diſcrete,& electe in genus quodq; cauſæ,quid cuiq; conueniat,ex hac copia digeremus.atq; inueniri quidem omnis ex his locis argumentatio poterit:inuentam exornari,& certas in parteis diſtingui & ſuauiſſimum eſt, & ſumme neceſſarium,& ab artis ſcriptoribus maxime neglectum. Quare, & de ea præceptione nobis & in hoc loco dicendũ viſum eſt,vt ad inuentionẽ argumenti abſolutio quoq; argumentandi adiungeretur:& magna cum cura,& diligentia locus hic omnis conſyderandus eſt,quod non rei ſolum magna vtilitas eſt, ſed præcipiendi quoq; ſumma difficultas.

OMNIS *igitur argumentatio aut per inductionẽ tractanda eſt,aut per ratiocinationem. Inductio eſt oratio, quæ rebus non dubijs captat aſſenſionem eius, quicum inſtituta eſt:quibus aſſenſionibus facit,vt illi dubia quædã res propter ſimilitudinẽ earũ rerũ, quibus aſſenſit,probetur, velut apud Socraticum Æſchinem demõſtrat Socrates cum Xenophontis vxore,& cum ipſo Xenophonte Aſpaſiam locutam,dic mihi,inquit, quæſo Xe*

nophontis vxor, ſi vicina tua melius habeat aurũ, q̃ tu habes, vtrum illius, an tuum malis? illius inquit. Quod ſi veſtem, & cæterum ornatum muliebrem pretij maioris habeat, q̃ tu habes, tuum an illius malis? illius vero reſpõdit. Age inquit, ſi virum illa meliorem habeat, quã tu habes, vtrum ne tuum, an illius malis? hic mulier erubuit. Aſpaſia autem cum ipſo Xenophonte ſermonem inſtituit. Quæſo, inquit, Xenophõ, ſi vicinus tuus meliorẽ equũ habeat, q̃ tuus eſt, tuum ne equũ malis, an illius? illius ĩquit. Quod ſi fundũ meliorem habeat, q̃ tu habes, vtrũ tandẽ fundũ habere malis? illum inquit, meliorem ſcilicet. Quod ſi vxorẽ meliorem, habeat, q̃ tu habes, vtrum illius malis? atque hic Xenophon quoq; ipſe tacuit. poſt Aſpaſia. Quoniã vterq; veſtrum, inquit, id mihi ſolum non reſpondit, quod ego ſolum audire volueram, egomet dicam, quid vterq; cogitet. Nam et tu mulier optimum virum mauis habere, & tu Xenophon vxorẽ habere lectiſſimam maxime vis. Quare niſi hoc perfeceritis, vt neq; vir melior, neq; fœmina lectior in terris ſit, profecto id ſemper, quod optimũ putabitis eſſe, multo maxime requiretis, & tu, vt maritus ſis quamoptimæ mulieris: & hæc, vt quamoptimo viro nupta ſit. Hic, cum rebus non dubijs eſſet aſſenſum: factũ eſt propter ſimilitudinem, vt etiam illud, quod dubium videbatur, ſiquis ſeparatim quæreret, id pro certo propter rationem rogãdi, concederetur. Hoc modo ſermonis plurimum Socrates vſus eſt, propterea quod nihil ipſe afferre ad perſuadendum volebat, ſed ex eo, quod ſibi ille dederat, qui cum diſputabat, aliquod conficere malebat, quod ille ex eo, quod iam conceſſiſſet, neceſſario approba

re deberet. Hoc *in genere præcipiendum nobis videatur, primum, vt illud, quod inducemus per ſimilitudinem, eiuſmodi ſit, vt ſit neceſſe concedi. nam ex quo poſtulabimus nobis illud, quod dubium ſit, concedi, dubium eſſe id ipſum non oportebit.* Deinde *illud, cuius confirmandi cauſa fiet inductio, videndum eſt, vt ſimile ijs rebus ſit, quas res quaſi nõ dubias ante induxerimus.* Nam *ante aliquid nobis conceſſum eſſe nihil proderit, ſi ei diſſimile erit id, cuius cauſa illud concedi primum voluerimus.* Deinde *nõ intelligat, quò ſpectent illæ primæ inductiones: & ad quem ſint exitum peruenturæ.* Nam *qui videt ſi ei rei, quæ primo rogetur, recte aſſenſerit, illam quoq; rẽ, quæ ſibi diſpliceat eſſe neceſſario concedendam: plerunq; aut non reſpondendo, aut male reſpondendo longius procedere rogationem non ſinit.* Quare *ratione rogationis imprudens ab eo, quod conceſſit, ad id, quod non vult concedere, deducendus eſt.* Extremũ autẽ *aut taceatur oportet, aut concedatur, aut negetur.* Si *negabitur, aut oſtendẽda eſt ſimilitudo earum rerum, quæ ante conceſſæ ſunt, aut alia vtendum inductione.* Si *concedetur, concludenda eſt argumentatio.* Si *tacebitur, aut elicienda eſt reſponſio, aut quoniam taciturnitas imitatur confeſſionem, pro eo ac ſi conceſſum ſit, cõcludere oportebit argumentationẽ.* Ita *ſit hoc genus argumentandi tripartitum.* Prima *pars conſtat ex ſimilitudine vna, pluribuſ'ue.* Altera *ex eo, quod concedi volumus, cuius cauſa ſimilitudines adbibitæ ſunt.* Tertia *ex cõcluſione, quæ aut confirmat conceſſionem, aut quod ex ea conficiatur, oſtendit.* Sed *quia non ſatis videbitur alicui dilucide demonſtratum, niſi quod ex*

*ciuili cauſarum genere exemplum ſubiecerimus, videtur huiuſmodi quoq; vtendum exemplo:non quo præceptio differat:aut aliter hoc in ſermone,atq; in dicendo ſit vtendum ſed vt eorum voluntati ſatisfiat,qui quod aliquo in loco viderint,alio in loco niſi demonſtratum eſt,nequeũt cognoſcere.*Ergo *in hac cauſa,quæ apud græcos eſt peruagata, quod* Epaminundas Thebanorum *imperator ei, qui ſibi ex lege* Præt. *ſucceſſerat, exercitum non tradidit: & cum paucos ipſe dies contra legem exercitum tenuiſſet,* Lacedæmonios *funditus vicit,poterit accuſator argumentatione vti per inductionẽ,cum ſcriptum leges contra ſententiam defendat,ad hunc modum.*Si *iudices id,qđ* Epaminundas *ait legis ſcriptorem ſenſiſſe, adſcribat ad legem, & addat exceptionem hanc,extra quam ſiquis rei pub.cauſa exercitum nõ tradiderit,patiemini:nõ opinor.* Quod *ſi voſmetipſi,quod à veſtra religione, & ſapientia remotiſſimum eſt,iſtius honoris cauſa hanc eandem exceptionem iniuſſu populi ad legem adſcribi iubeatis,populus* Thebanus *patietur'ne id fieri? profecto non patietur.* Quod *ergo adſcribi ad legem nefas eſt, id ſequi quaſi ad ſcriptum ſit,rectum vobis videatur?*Noui *veſtram intelligentiam.nõ poteſt ita videri iudices.*Quod *ſi literis corrigi neque ab illo, neque à vobis ſcriptoris voluntas poteſt,videte,ne multo indignius ſit,id re, & iudicio veſtro mutari, quod ne verbo quidem commutari poteſt.* Ac *de inductione quidem ſatis in præſentia dictum videtur.*

Nunc *deinceps ratiocinationis vim, & naturam conſyderemus.* RATIOCINATIO *eſt oratio ex ipſa re probabile aliquid eliciens,quod expoſitũ, & per*

ſe cognitum ſua ſe vi, & ratione confirmet. Hoc de genere qui diligentius conſyderandum putauerunt, cum idem in vſu dicendi ſequerentur, paulum in præcipiendi ratione diſſenſerunt. Nam partim quinque eius parteis eſſe dixerunt, partim non plus, quam in treis parteis poſſe diſtribui putauerunt. Eorum controuerſiam non incommodum videtur cum vtrorunque ratione exponere. Nam & breuis eſt, & non eiuſmodi, vt alteri prorſus nihil dicere putentur, & locus hic nobis in dicendo minime negligendus videtur. Qui putant in quinque diſtribui parteis oportere, aiunt primum conuenire exponere ſummam argumentationis ad hunc modum. Melius accurantur, quæ conſilio geruntur, quàm quæ ſine conſilio adminiſtrantur. hanc primam partem numerant: eam deinceps rationibus varijs, & quam copioſiſſimis verbis approbari putát oportere, hoc modo. Domus ea, quæ ratione regitur, omnibus inſtructior eſt rebus, & apparatior, quàm ea, quæ temere, & nullo conſilio adminiſtratur. Exercitus is, cui præpoſitus eſt ſapiens, & callidus Imperator, omnibus partibus commodius regitur, quàm is, qui ſtultitia, & temeritate alicuius adminiſtratur. Eadem nauigij ratio eſt: nam nauis optime curſum conficit ea, quæ ſcientiſſimo gubernatore vtitur. Cum propoſitio ſit hoc pacto approbata, & duæ partes tranſierint ratiocinationis, tertia in parte aiunt, quod oſtẽdere velis, id ex vi propoſitionis oportere aſſumere, hoc pacto. Nihil autem omnium rerum melius, quàm omnis mundus adminiſtratur. Huius aſſumptionis quarto in loco aliam porrò inducunt approbationem, hoc modo. Nam & ſignorum

ortus, & obitus definitum quendam ordinem ſeruant: & annuæ commutationes non modo quadam ex neceſſitate ſemper eodem modo fiunt, verum ad vtilitates quoque rerum omnium ſunt accommodatæ: & diurnæ, nocturnæq; viciſſitudines nulla in re vnquam mutatæ quicquam nocuerunt. Quæ ſigno ſunt omnia, non mediocri quodam conſilio naturam mundi adminiſtrari. Quinto inducunt loco complexionem eam, quæ aut id infert ſolum, quod ex omnibus partibus colligitur, hoc modo: conſilio igitur mundus adminiſtratur: aut vnum in locum cum cõduxerit breuiter propoſitionem, & aſſumptionem, id adiungit, quod ex his conficiatur, ad hunc modum. Quod ſi melius geruntur ea, quæ conſilio, quàm quæ ſine conſilio adminiſtrantur, nihil autem omnium rerum melius, quàm omnis mundus adminiſtratur, conſilio igitur mundus adminiſtratur. Quinque partitam, igitur hoc pacto putant eſſe argumentationem. Qui aiũt tripartitam eſſe dicunt, ij non aliter putant tractari oportere argumẽtationem, ſed partitionem horum reprehendunt. Negant enim neq; à propoſitione, neq; ab aſſumptione approbationes earum ſeparari oportere, neque propoſitionem abſolutam, neque aſſumptionem ſibi perfectam videri, quæ approbatione cõfirmata non ſit. Quare quas illi duas parteis numerant, propoſitionem, et approbationem, ſibi vnã partem videri propoſitionem, quæ ſi approbata non ſit, propoſitio non ſit argumentationis. Item, quæ ab illis aſſumptio, & aſſumptionis approbatio dicitur, eandem ſibi aſſumptionem ſolam videri. Ita fit, vt eadem ratione argumentatio tractata, alijs tripartita, alijs quinque parti

ta videatur. Quare euenit, vt res nõ tam ad vſum dicendi pertineat, quàm ad rationem præceptionis. Nobis autem commodior illa partitio videtur eſſe, quæ in quinq; parteis diſtributa eſt, quam omnes ab Ariſtotele, & Theophraſto profecti maxime ſecuti ſunt. Nam quemadmodũ illud ſuperius genus argumentandi, quod per inductionem ſumitur, maxime Socrates, & Socratici tractauerũt, ſic hoc, quod per ratiocinationem expolitur, ſumme eſt ab Ariſtotele, atq; peripateticis, & Theophraſto frequentatum. Deinde à rhetoribus ijs, qui elegantiſſimi, atque artificioſiſſimi putati ſunt. Quare autem nobis illa magis partito probetur, dicendum videtur, ne temere ſecuti putemur: & breuiter dicendum, ne in huiuſmodi rebus diutius quàm ratio præcipiendi poſtulat, commoremur. Si quadam in argumentatione ſatis eſt vti propoſitione, & non oportet adiungere approbationem propoſitioni, quadam autem in argumentatione infirma eſt propoſitio, niſi adiuncta ſit approbatio, ſeparatum quiddam eſt à propoſitione approbatio. quod enim adiungi, & ſeparari ab aliquo poteſt, id non poteſt idem eſſe, quod eſt id, ad quod adiungitur, & à quo ſeparatur. Eſt autem quædam argumentatio, in qua propoſitio non indiget approbatione, & quædam, in qua nihil valet abſq; approbatione, vt oſtendemus. Separata eſt igitur à propoſitione approbatio. Oſtendemus autem id, quod polliciti ſumus, hoc modo. Quæ propoſitio in ſe quiddam cõtinet perſpicuũ, eò quod conſtare inter omnes neceſſe eſt, hanc velle approbare, et firmare nihil attinet. Ea eſt huiuſmodi. Si quo die iſta cædes Romæ facta eſt, ego Athenis eo die fui, intereſſe in

ſe in cæde non potui.hoc quia perſpicue verum eſt, nihil attinet approbari. Quare aſſumi ſtatim oportet, hoc modo.fui autẽ Athenis eo die.hoc ſi non conſtat,indiget approbationis,qua inducta,complexio conſequetur. igitur in cæde intereſſe non potui.Eſt igitur quædam propoſitio,quæ non indiget approbatione:nã eſſe quidẽ quãdã, quæ indigeat,q̃d attinet oſtẽdere?quod cuiuis facile ꝑſpicuũ eſt.Quod ſi ita eſt,ex hoc, & ex eo,q̃d propoſueramus,hoc cõficatur,ſeparatũ eſſe quiddã à propoſitione approbationem.Si autem ita eſt,falſum eſt nõ eſſe pluſquã tripartitã argumentationẽ. Simli modo liquet alteram quoq; approbationem ſeparatam eſſe ab aſſumptione.nã ſi quadam in argumentatione ſatis eſt vti aſſumptione, & non oportet adiungere approbationem aſſumptioni, quadam autem in argumentatione infirma eſt aſſumptio, niſi adiuncta ſit approbatio,ſeparatum quiddam eſt extra aſſumptionem approbatio. Eſt autem argumentatio quædam, in qua aſſumptio non indiget approbationis, quædam autem in qua nihil valet ſine approbatione, vt oſtendemus.Separata eſt igitur ab aſſumptione approbatio.Oſtendemus autem quod polliciti ſumus, hoc modo. Quæ perſpicuam omnibus veritatem continet aſſumptio, nihil indiget approbationis: ea eſt eiuſmodi. Si oportet ſapere, dare operam philoſophiæ conuenit. hæc propoſitio indiget approbationis:nõ enim perſpicua eſt,neq; conſtat iter omnes,propterea quod multi nihil prodeſſe philoſophiam: pleriq; etiam obeſſe arbitrantur. Aſſumptio perſpicua eſt hæc. oportet autem ſapere.hoc autem quia ipſum ex re perſpicitur,& verum eſſe intelligitur, nihil

attinet approbari. Quare ſtatim concludenda eſt argumẽtatio. igitur dare operam philoſophiæ conuenit. Eſt ergo aſſumptio quædam, quæ approbationis non indiget: nam quandam indigere, perſpicuum eſt. Separata eſt igitur ab aſſumptione approbatio. Falſum ergo eſt, non eſſe pluſquam tripartitam argumentationem. Atq; ex his illud iã perſpicuum eſt, eſſe quandam argumentationem, in qua neq; propoſitio, neq; aſſumptio indigeat approbationis, huiuſmodi, vt certum quiddam, & breue exempli cauſa ponamus. Si ſummopere ſapientia petenda eſt: ſummopere ſtultitia vitanda eſt. Summopere autem ſapientia petenda eſt: ſummopere igitur ſtultitia vitanda eſt. Hic & aſſumptio, & propoſitio perſpicua eſt. quare neutra quoq; indiget approbatione. Ex his omnibus illud perſpicuũ eſt, approbationem tum adiungi, tum non adiungi: ex quo cognoſcitur, neq; in propoſitione, neq; in aſſumptione contineri approbationem, ſed vtranq; ſuo loco poſitam vim ſuam tanquam certam, & propriam obtinere. Quod ſi ita eſt, cõmode partiti ſunt illi, qui in quinq; partes diſtribuerũt argumentationem. Quinq; ſunt igitur partes eius argumentationis, quæ per ratiocinationem tractatur.

Propoſitio, per quam breuiter locus is exponitur, ex quo omnis vis oportet emanet ratiocinationis. Approbatio, per quam id, quod breuiter expoſitum eſt, rationibus affirmatum, probabilius, & apertius fit. Aſſumptio, per quam id, quod ex propoſitione ad oſtendendum pertinet, aſſumitur. Aſſumptionis approbatio, per quam id, quod aſſumptum eſt, rationibus firmatur. Complexio, per quam id, quod cõficitur ex omni argumentatio-

Digitized by Google

ne,breuiter exponitur. Quæ plurimas habet argumentatio partes,ea conſtat ex his quinq; partibus. Secunda eſt quadripartita. Tertia tripartita. Dein bipartita, quod in controuerſia eſt. De vnaquaq; parte poteſt alicui videri poſſe argumentationem conſiſtere. Eorum igitur, quæ cõſtant,exempla ponemus:horum,quæ dubia ſunt,rationes afferemus. Quinque partita argumentatio eſt huiuſmodi. Omnes leges iudices ad commodum reipub. referri oportet,& eas ex vtilitate communi, non ex ſcriptione, quæ in literis eſt,interpretari. Ea enim virtute,& ſapientia maiores noſtri fuerunt,vt in legibus ſcribendis nihil ſibi aliud,niſi ſalutem,atq; vtilitatem reipub. proponerent. Neq; enim ipſi quod obeſſet,ſcribere volebant, & ſi ſcripſiſſent,cum eſſet intellectum,repudiatum iri legem intelligebant. Nemo enim leges legum cauſa ſaluas eſſe vult,ſed reipub. quod ex legibus omneis reſpub. optime putant adminiſtrari. Quam ob rem igitur leges ſeruari oportet,ad eam cauſam ſcripta omnia interpretari conuenit:hoc eſt,quoniam reipub. ſeruimus,ex reipub. commodo, atque vtilitate leges interpretemur. Nam vt ex medicina nihil oportet putare proficiſci,niſi qđ ad corporis vtilitatem ſpectat,quoniam eius cauſa eſt inſtituta, ſic à legibus nihil conuenit arbitrari, niſi quod reip. conducat,proficiſci, quoniam eius cauſa ſunt comparatæ.

Ergo in hoc quoq; iudicio definite literas legis perſcrutari,& legem,vt æquum eſt,ex vtilitate reipub. conſyderate:quod hic fecit. Quid enim magis vtile Thebanis fuit,quàm Lacedæmonios opprimi? Quid magis Epaminundam Thebanorum imperatorem,quàm vi-

gloriæ Thebanorum conſulere decuit? Quid hunc tanta Thebanorum gloria, tam claro, atque exornato trophæo carius, atque antiquius habere conuenit? Scripto videlicet legis omiſſo, ſcriptoris ſententiam conſyderare debebat. Atque hoc quidem ſatis conſyderatū eſt, nullam eſſe legem, niſi reipub. cauſa ſcriptam. Summam igitur amentiam eſſe exiſtimabat, quod ſcriptum eſſet reipub. ſalutis cauſa, id non ex reipub. ſalute interpretari. Quod ſi leges omnes ad vtilitatem reipub. referri conuenit, hic autem ſaluti reipub. profuit, profectò non poteſt eodem facto, & communibus fortunis conſuluiſſe, & legibus non obtemperaſſe. Quatuor autem partibus conſtat argumentatio, cum aut proponimus, aut aſſumimus ſine approbatione. id facere oportet, cum aut propoſito ex ſe intelligitur, aut aſſumptio perſpicua eſt, & nullius approbationis indiget. Propoſitionis approbatione præterita, quatuor ex partibus argumentatio tractatur, ad hunc modū. Iudices, qui ex lege iurati iudicatis, legibus obtemperare debetis. Obtemperare autem legibus non poteſtis, niſi quod ſcriptum eſt in lege, ſequamini. Quod enim certius legis ſcriptor teſtimonium voluntatis ſuæ relinquere potuit, quàm quod ipſe magna cum cura, atq; diligētia ſcripſit? Quod ſi literæ non extarent, magnopere eas requireremus, vt ex his ſcrptoris voluntas cognoſceretur, nec tamen Epaminundæ permitteremus, niſi extra iudiciū quid eſſet, vt is nobis ſententiam legis interpretaretur, nedum nunc iſtud patiamur, cum præſtò lex ſit. non ex eo, quod apertiſſime ſcriptum eſt, ſed ex eo, quod ſuæ cauſæ conuenit, ſcriptoris voluntatem interpretari. Quod ſi vos iudi-

ter legibus obtemperare debetis,& id facere non pote-
ſtis,niſi quod ſcriptum eſt in lege,ſequamini,quid cauſæ
eſt,quin iſtum contra legem feciſſe iudicetis? Aſſum-
ptionis autē approbatione prꝫterita, quadripartita ſic fiet
argumentatio.Qui ſæpenumero nos per fidem fefellerūt;
eorum orationi fidem habere non debemus.Siquid enim
perfidia illorum detrimenti acceperimus,nemo erit,præ-
ter noſmetipſos,quem iure accuſare poſſimus: ac primo
quidem decipi incommodum eſt,iterum ſtultum, tertio
turpe. Carthaginienſes autem perſæpe iam nos fefelle-
runt:ſumma igitur amentia eſt in eorum fidem ſpem ha-
bere, quorum perfidia toties deceptus ſis. Vtraque ap-
probatione præterita,tripartita ſit hoc pacto.aut metua-
mus Carthaginienſes oportet,ſi incolumes eos reliqueri-
mus,aut eorum vrbem diruamus. ac metuere quidem nō
oportet:reſtat igitur,vt vrbem diruamus. Sunt autē,qui
putant nōnunquam poſſe complexione ſuperſederi opor-
tere,cum id perſpicuum ſit,quod conficiatur ex ratiocina-
tione:quod ſi fiat, bipartitam quoq; fieri argumentatio-
nem,hoc modo.Si peperit,virgo non eſt: peperit autem.
hoc ſatis eſſe dicunt proponere, & aſſumere, quoniam
perſpicuum ſit,quod conficiatur complexionis rem non
indigere.Nobis autem videtur & omnis ratiocinatio cō-
cludenda eſſe,& illud vitium,quod illis diſplicet,magno-
pere vitandum eſt,ne quod perſpicuum ſit,id in comple-
xionem inferamus.Hoc autem fieri poterit, ſi complexio-
num genera intelligantur. Nam aut ita cōplectemur,
vt in vnum conducamus propoſitionem, & aſſumptio-
nem,hoc modo. Quod ſi leges omnes ad vtilitatē reip.

referri conuenit,hic autem ſaluti reipub. profuit, profe-
cto nō poteſt eodem facto & ſaluti communi cōſuluiſſe,
& legibus non obtemperaſſe. Aut ita, vt ex contra-
rio ſententia conficiatur,hoc modo. Sūma igitur amen
tia eſt,in eorum fide ſpem habere,quorum perfidia toties
deceptus ſis. Aut ita,vt id ſolum, quod conficitur,infe
ratur,ad hunc modum. Vrbem igitur diruamus. Aut vt
id,quod eam rem,quæ conficitur, ſequatur neceſſe eſt.id
eſt huiuſmodi. Si peperit,cum viro concubuit:peperit au
tem,conficitur hoc.concubuit igitur cum viro. hoc ſi no-
lis inferre,& inferas id,quod ſequitur:fecit igitur ince-
ſtum:& concluſeris argumentationem,& perſpicuam fu
geris complexionem. Quare in longis argumentationi-
bus,ex conductionibus,aut ex contrario complecti opor
tet:in breuibus id ſolum,quod cōficitur, exponere:in ijs,
in quibus exitus perſpicuus eſt,conſecutione uti. Siqui au
tem ex vna quoq; parte putabunt conſtare argumenta-
tionem,poterunt dicere ſæpe ſatis eſſe hoc modo argumē
tationem facere. Quoniam peperit, cum viro concubuit.
nam hoc nullius neq; approbationis, neq; aſſumptionis,
neq; complexionis indigere videtur. ſed nobis ambigui-
tate nominis videntur errare. Nam & argumentatio no
mine vno res duas ſignificat,ideo quod & inuentum ali
quam in rem probabile,aut neceſſariū argumentatio vo-
catur,& eius inuenti artificioſa expolitio. Quando igitur
proferent aliquid huiuſmodi:quoniam peperit,cum viro
concubuit:inuentum proferent, non expolitionem. Nos
autē de expolitionis partibus loquimur. Nihil igitur ad
hanc rem ratio illa pertinebit, atq; hac diſtinctione alia

Digitized by Google

quoq; quæ videbuntur officere huic partitioni, propulſabimus, ſiqui aut aſſumptionem aliquando tolli poſſe putent, aut propoſitionem. quæ ſiquid habet probabile, aut neceſſarium, quoquomodo commoueat auditorem neceſſe eſt: quod ſi ſolùm ſpectaretur, ac nihil, quo pacto tractaretur id, quod eſſet excogitatum, referret, nequaquam tantũ inter ſummos oratores, & mediocres intereſſe exiſtimaretur. Variare autem orationem magnopere oportebit. Nã omnibus in rebus ſimilitudo eſt ſatietatis mater. id fieri poterit, ſi non ſimiliter ſemper ingrediamur in argumentationem. Nam primum omnium generibus ipſis diſtinguere conuenit orationem, hoc eſt tum inductione vti, tum ratiocinatione: Deinde in ipſa argumẽtatione nõ ſemper à propoſitione incipere, nec ſemper quinque partibus abuti, neq; eadem rationem expolire partitiones: ſed tum ab aſſumptione incipere licet, tum ab approbatione alterutra, tum vtraq; tum hoc, tum illo genere complexionis vti. Id vt perſpiciatur, aut ſcribamus, aut in quolibet exemplo de ijs, quæ propoſita ſunt, hoc idem exerceamus, vt quam facili ſit factu. Ac de partibus quidem argumentationis ſatis nobis dictum videtur. Illud autem volumus intelligi, nos probe tenere, alijs quoq; rationibus tractari argumentationes in philoſophia multis, & obſcuris: de quibus certum eſt artificium conſtitutum. Verum illa nobis abhorrere ab vſu oratorio videntur. Quæ pertinere autem ad dicendum putamus, ea nos commodius, quam cæteros attendiſſe, non affirmamus: ſed perquiſitius, & diligentius conſcripſiſſe, pollicemur. Nunc, vt inſtituimus proficiſci ordine, ad reliqua pergemus.

REPREHENSIO eſt, per quam argumentando aduerſariorum confirmatio diluitur, aut infirmatur, aut eleuatur. hæc fonte inuentionis eodē vtetur, quo vtitur confirmatio: propterea quod quibus ex locis aliqua res confirmari poteſt, iiſdem poteſt ex locis infirmari. Nihil enim conſyderandum eſt in his omnibus inuentionibus, niſi id, quod perſonis, aut negotijs attributū eſt. quare inuentionem, & argumentationum expolitionem ex illis, quæ ante præcepta ſunt, hanc quoq; in partem orationis transferri oportebit. Veruntamen, vt quædam præceptio detur huius quoq; partis, exponemus modos reprehenſionis: quos qui obſeruabunt, facilius ea, quæ cōtra dicentur, diluere, aut infirmare poterunt. Omnis argumētatio reprehēditur, ſi aut ex ijs, quæ ſumpta ſunt, non conceditur aliquod vnum, plura ue: aut his conceſſis, complexio confici ex his negatur: aut ſi genus ipſum argumentationis vitioſum oſtenditur: aut ſi contra firmā argumentationem alia æque firma, aut firmior ponitur. Ex ijs, quæ ſumuntur, aliquid non cōceditur, cum aut id, quod credibile dicunt, negatur eſſe eiuſmodi: aut quod comparabile putant, diſſimile oſtenditur: aut iudicatum aliam in partem traducitur: aut omnino iudicum improbatur: aut quod ſignum eſſe aduerſarij dixerunt, id eiuſmodi negatur eſſe: aut ſi cōplexio, aut vna, aut ex vtraq; parte reprehēditur: aut ſi enumeratio falſa oſtēditur: aut ſi ſimplex cōcluſio falſi aliquid cōtinere demonſtratur. nam omne, quod ſumitur ad argumentandū ſiue pro probabili, ſiue pro neceſſario, neceſſe eſt ſumatur ex his locis, vt ante oſtendimus. Quod pro credibili ſumptū erit,

id infirmabitur, ſi aut ꝑſpicue falſum erit, hoc modo. Nemo eſt, qui nō pecuniam, q̃ ſapientiam malit: aut ex cōtrario quoque credibile aliquid habebit, hoc modo. qs eſt, qui nō officij cupidior ſit, quàm pecuniæ: aut erit omnino incredibile, vt ſiquis, quem conſtet eſſe auarum, dicat alicuius mediocris officij cauſa, ſe maximā pecuniam neglexiſſe: aut ſi quod in quibuſdam rebus, aut hominibus accadit, id omnibus dicatur vſu euenire, hoc pacto. Qui pauperes ſunt, ijs antiquior officio pecunia eſt. Qui locus deſertus eſt, in eo cædem factam eſſe oportet. in loco celebri homo occidi, qui potuit? aut ſi id, quod raro fit, fieri omnino negatur, vt Curius pro Fuluio. nemo poteſt vno aſpectu, neq; præteriens in amorem incidere. Quod autē pro ſigno ſumetur, id ex ijſdem locis, quibus confirmatur, infirmabitur. Nam in ſigno, primum verum eſſe oſtendi oportet: deinde eius eſſe rei ſignum proprium, qua de re agitur, vt cruorem cædis. deinde factum eſſe, quod non oportuerit: aut nō factū, quod oportuerit. poſtremo ſciſſe eum, de qua quæritur, eius rei legem, & conſuetudinem. nam eæ res ſunt ſigno attributæ, quas diligentius aperiemus, cum ſeparatim de ipſa coniecturali conſtitutione dicemus. Ergo horum vnunquodq; in reprehenſione, aut nō eſſe ſignum, aut parum magnum eſſe, aut à ſe potius, quā ab aduerſarijs ſtare, aut omnino falſò dici, aut in aliam quoq; ſuſpitionem duci poſſe demonſtrabitur. Cum autem pro comparabili aliquid inducetur: quoniam id per ſimilitudinem maxime tractatur: in reprehendēdo conueniet ſimile id negare eſſe, quod conferetur, ei, quicum conferatur. id fieri poterit, ſi demonſtrabitur diuerſum eſſe gene

re, natura, vi, magnitudine, tempore, loco, perſona, opi-nione: ac ſi, quo in numero illud, quod per ſimilitudinem afferetur, & quo in loco hoc genus, cuius cauſa afferetur, haberi conueniat, oſtendetur, deinde quid res cum re differat, demonſtrabitur: ex quo docebimus aliud de eo, quod comparabitur, & de eo, quicum comparabitur, exiſtimari oportere. huius facultatis maxime indigemus, cum ea ipſa argumẽtatio, quæ per inductionem tractatur, erit reprehendenda. Si iudicatum aliquod inferetur, quoniam id ex his locis maxime firmatur, laude eorum, qui iudicarunt, ſimilitudine eius rei, qua de agitur, ad eam rẽ, qua de iudicatum eſt: commemorando non modo non eſſe reprehenſum iudicium, ſed ab omnibus approbatum: & demonſtrando difficilius, & maius fuiſſe id iudicatũ, quod afferatur, q̃ id, quod inſtet. Ex contrarijs locis, ſi res aut vera, aut veriſimilis permittet, infirmari oportebit: atq; erit obſeruandum diligenter, ne nihil ad id, quod agatur pertineat id, quod iudicatum ſit: & videndum eſt, ne ea res proferatur, in qua ſit offenſum, vt de ipſo, qui iudicarit, iudicium fieri videatur. Oportet autem animaduertere, ne, cum aliter multa ſint iudicata, ſolitarium aliquod, aut rarum iudicatum afferatur. nam his rebus authoritas iudicati maxime poteſt infirmari. Atq; ea quidem argumenta, quæ quaſi probabilia ſumuntur, ad hunc modũ tentari oportebit: quæ vero ſicuti neceſſaria inducentur, ea ſi forte imitabuntur modo neceſſariam argumentationem, neq; erunt eiuſmodi, ſic reprehendentur. Primũ complexio, quæ vtrum conceſſeris, debet tollere, ſi vera eſt, nunquam reprehendetur: ſin falſa, duobus modis,

aut conuerſione, aut alterius partis infirmatione. Conuerſione, hoc modo.

Nam, ſi veretur, quid eum accuſes, qui eſt probus?
Sin inuerecundum animi ingenium poſſidet:
Quid eum accuſes, qui id parui auditu exiſtimat?

Hic ſiue vereri dixeris, ſiue non vereri: concludendũ hoc putat, vt neges eſſe accuſandum. quod conuerſione, ſic reprehendetur. Immo uero accuſandus eſt. nam, ſi veretur, accuſes. non enim parui auditu exiſtamabit. ſin inuerecundum animi ingenium poſſidet, tamen accuſes: non enim probus eſt. Alterius autem partis infirmatione hoc modo reprehendetur. Verum ſi veretur, accuſatione tua correctus, ab errato recedet. Enumeratio vitioſa intelligitur, ſi aut præteritum quiddam dicemus, quod velimus cõcedere: aut infirmum aliquid annumeratum, quod aut contra dici poſſit: aut cauſa non ſit, quare non honeſte poſſimus concedere. Præteritur quiddã in eiuſmodi enumerationibus. Quoniam habes iſtum equum, aut emeris, oportet, aut hæreditate poſſideas, aut munere acceperis, aut domi tibi natus ſit: aut ſi horum nihil eſt, ſurripueris, neceſſe eſt. ſed neq; emiſti, neq; hæreditate venit, neq; domi natus eſt, neq; donatus eſt: neceſſe eſt ergo ſurripueris. hoc commode reprehenditur, ſi dici poſſit ex hoſtibus equus eſſe captus, cuius prædæ ſectione venerit, quo illato, infirmatur enumeratio: quoniã id ſit inductum, quod præteritum ſit in enumeratione. Altero autem modo reprehendetur, ſi aut contra aliquid dicetur, hoc eſt, ſi exempli cauſa, vt in eodem verſemur, poterit oſtendi hæreditate veniſſe: aut ſi extremum illud nõ

erit turpe concedere:vt ſiquis, cum dixerint aduerſarij: aut inſidias facere voluiſti:aut amico morem geſſiſti: aut cupiditate elatus es:amico ſe morem geſſiſſe fateatur. Simplex autem cõcluſio reprehenditur, ſi id, quod ſequitur, non videatur neceſſario cum eo, quod anteceſſit, cohærere. Nam hoc quidem, ſi ſpiritum ducit, viuit: ſi dies eſt, lucet: eiuſmodi eſt, vt cum priore neceſſario poſterius cohærere videatur. hoc autem, ſi mater eſt, diligit: ſi aliquando peccauit, nunquam corrigetur: ſic conueniet reprehendi, vt demonſtretur non neceſſario cum priore poſterius cohærere. hoc genus, & cætera neceſſaria, & omnino omnis argumentatio, & eius reprehenſio maiorem quandã vim continet, & latius patet, q̃ hic exponitur: ſed eius artificij cognitio huiuſmodi eſt, vt non ad huius artis partẽ aliquam adiungi poſſit, ſed ipſa ſeparatim longi temporis, & magne, atque arduæ cognitionis indigeat. quare illa nobis alio tempore, atq; ad aliud inſtitutum, ſi facultas erit, explicabuntur. Nunc his præceptionibus rhetorum ad vſum oratorium contentos nos eſſe oportebit. Cum igitur ex ijs, quæ ſumuntur, aliquid nõ cõceditur, ſic infirmabitur. Cum autem his conceſſis, complexio ex his non conficitur: hæc erunt conſyderanda, num aliud conficiatur: aliud dicatur, hoc modo. ſi cum aliquis dicat ſe profectum eſſe ad exercitum, contraq; eum quis velit, hac argumentatione vti. ſi veniſſes ad exercitum, à Trib. militaribus viſus eſſes: non es autem viſus ab his: nõ es igitur profectus ad exercitum. hic cum conceſſeris propoſitionẽ, & aſſumptionem, complexio eſt infirmanda. Aliud enim, q̃ cogebatur, illatum eſt. Ac nunc quidem quo facilius res

cognoſceretur, perſpicuo, & grandi vitio præditum poſuimus exemplum: ſed ſæpe obſcurius poſitum vitiũ pro vero probatur, cum aut parum memineris, quod conceſſeris: aut ambiguum aliquod pro certo conceſſeris. Ambiguum ſi conceſſeris ex ea parte, quam ipſe intellexeris, eã partem ſi aduerſarius ad aliam partem per complexionẽ velit accommodare, demonſtrare oportebit, non ex eo, quod ipſe conceſſeris, ſed ex eo, quod ille ſumpſerit, confici complexionem ad hunc modum. Si pecunia indigetis, pecuniam non habetis: ſi pecuniam non habetis, pauperes eſtis: indigetis autem pecunia: mercaturæ enim niſi ita eſſet, operam non daretis: pauperes igitur eſtis. hoc ſic reprehenditur. Cum dicebas, ſi indigetis pecuniæ, pecuniam non habetis: hoc intelligebam, ſi propter inopiam in egeſtate eſtis, pecuniam non habetis: & iccirco concedebam. cum autem hoc ſumebas, indigetis autem pecuniæ, illud accipiebam. vultis autem pecuniæ plus habere: ex quibus cõceſſionibus non conficitur hoc. pauperes igitur eſtis. conficeretur autem, ſi tibi primo quoq; hoc conceſſiſſem, qui pecuniam maiorem vellet habere, eum pecuniam non habere. Sæpe autem oblitum putant, quid conceſſeris: & iccirco id, quod non conficitur, quaſi conficiatur, in concluſione infertur, hoc modo. Si ad illum hæreditas veniebat, veriſimile eſt, ab illo eſſe necatum. deinde hoc approbãt plurimis verbis. poſt aſſumunt. ad illum autem hæreditas veniebat. deinde infertur. ille igitur occidit. Id ex ijs, quæ ſumpſerant, non conficitur. Quare obſeruare diligenter oportet, & quid ſumatur, & quid ex his conficiatur.

Ipſum autem genus argumentationis vitioſum his de

cauſis oſtendetur: ſi aut in ipſo vitium erit: aut ſi non ad id, quod inſtituitur, accommodabitur. Atq; in ipſo vitium erit, ſi omnino totum falſu[illegible] ſi commune, ſi vulgare, ſi leue, ſi remotum, ſi mala [illegible]itio, ſi cõtrouerſum, ſi perſpicuum, ſi non conceſſum, ſi turpe, [illegible] offerſum, ſi contrarium, ſi inconſtans, ſi aduerſum. Falſum eſt, in quo perſpicue mendacium eſt, hoc modo. Non poteſt eſſe ſapiens, qui pecuniam negligit: Socrates autem pecuniam negligebat: nõ igitur ſapiens erat. Commune eſt, quod nihilo magis ab aduerſarÿs, quàm à nobis facit, hoc modo. Icirco iudices, quia veram cauſam habebam, breui peroraui. Vulgare eſt, quod in aliam quoq; rem non probabilẽ, ſi nunc conceſſum ſit, transferri poſſit, hoc modo. Si verã cauſam non haberet, vobis ſe iudices non commiſiſſet. Leue eſt, quod aut poſt tempus dicitur, hoc modo. Si in mentem veniſſet, non commiſiſſet: aut perſpicue rem turpem leui tegere vult defenſione.

Cum te expetebant omnes, florentiſſimo
In regno reliqui: nunc deſertum ab omnibus
Summo periclo ſola vt reſtituam, paro.

Remotum eſt, quod vltra, quàm ſatis eſt, petitur, hoc modo. Quod ſi non P. Scipio Corneliam filiam Tiberio Graccho collocaſſet, atq; ex ea duos Gracchos procreaſſet, tantæ ſeditiones natæ non eſſent: quare hoc incommodum Scipioni adſcribendum videtur. Huiuſmodi eſt illa quoque conqueſtio.

Vtinam, ne in nemore Pelio ſecuribus
Cæſæ cecidiſſent abiegnæ ad terram trabes.

Longius enim repetita eſt, quàm res poſtulabat. Ma

la definitio eſt, cum aut communia deſcribit, hoc modo, Seditioſus eſt is, qui malus, atq; inutilis eſt ciuis. nam hoc non magis ſeditioſi, quàm ambitioſi, quàm calumniatoris, quàm alicuius impr[illegible] hominis vim deſcribit: aut falſum quiddam dicit, hoc pacto. Sapientia eſt pecuniæ acquirendæ intelligentia: aut aliquid non graue, nec magnum continens, ſic. Stultitia eſt immenſæ gloriæ cupiditas. eſt hæc quidem ſtultitia, ſed ex parte quadam, non ex omni genere definita. Controuerſum eſt, in quo ad dubium demonſtrandum dubia cauſa affertur, hoc modo.

Eho tu, dij, quibus eſt poteſtas motus ſuperum, atq; inferû
Pacem inter ſeſe conciliant, conferunt concordiam.

Perſpicuum eſt, de quo non eſt controuerſia, vt ſiquis, cum Oreſtem accuſet, planum faciat ab eo matrem eſſe occiſam. Non conceſſum eſt, cum id, quo de agitur, in controuerſia eſt: vt ſiquis, cum Vlyſſem accuſet, in hoc maxime commoretur, indignum eſſe ab homine ignauiſſimo virû fortiſſimum Aiacem necatum. Turpe eſt, quod aut eo loco, in quo dicitur: aut eo homine, qui dicat: aut eo tempore, quo dicitur: aut ijs, qui audiût: aut ea re, de qua agitur, indignum propter inhoneſtam rem videtur. offenſum eſt, quod eorum, qui audiunt, voluntatem lædit: vt ſiquis apud Equites Romanos cupidos iudicandi, Cæpionis legem iudiciariam laudet. Contrarium eſt, quod contra ea dicitur, quæ ij, qui audiunt, fecerunt: vt ſiquis apud Alexandrum Macedonem contra aliquem vrbis expugnatorem diceret, nihil eſſe crudelius, quàm vrbes diruere, cû ipſe Alexander Thebas diruiſſet. Inconſtans eſt, quod ab eodem de eadem re diuerſe dicatur: vt ſiquis, cû dixerit,

qui virtutem habeat, eum nullius rei ad bene viuendum indigere, neget poſtea ſine bona valetudine poſſe bene viuere: aut ſe amico adeſſe propter beneuolentiam: ſperare enim aliquid commodi ad ſe peruenturum. Aduerſum eſt, quod ipſi cauſæ aliqua ex parte officit: vt ſiquis hoſtium vim, & copias, & felicitatem augeat, cum ad pugnam milites hortetur. Si non ad id, quod inſtituitur, accommodabitur aliqua pars argumentationis, horum aliquo in vitio reperietur. Si plura pollicitus, pauciora demonſtrabit: aut ſi cum totum debebit oſtēdere, de parte aliqua loquatur, hoc modo. Mulierum genus auarum eſt. nam Eriphyle auro viri vitam vendidit: aut ſi non id, quod accuſabitur, defendet: vt ſiquis, cum ambitus accuſabitur, manu ſe fortem eſſe defendet, vt Amphion apud Euripidem: item apud Pacuuium, qui vituperata muſica, ſapientiam laudat: aut ſi res ex hominis vitio vituperabitur: vt ſiquis doctrinam ex alicuius docti vitiis reprehendat: aut ſiquis, cum aliquem volet laudare, de felicitate eius non de virtute dicat: aut ſiquis rem cum re ita comparabit, vt alteram ſe non putet laudare, niſi alteram vituperarit: aut ſi alteram ita laudet, vt alterius non faciat mentionem: vt ſi quis, cum aliqui deliberent, bellum geratur, an non, pacē laudet omnino, non illud bellum inutile eſſe demonſtret: aut ſi, cum de certa re quæretur, de communi inſtituetur oratio: aut ſi ratio alicuius rei reddetur falſa, hoc modo. Pecunia bonum eſt, propterea quod ea maxime vitam beatam efficiat: aut ſi infirma, vt Plautus.

Amicum caſtigare ob meritam noxiam
Immane eſt facinus, verum in ætate vtile,

Et

Et conducibile. nam ego amicum hodie meum
Non caſtigabo pro commerita noxia.

Aut eadem, hoc modo. Maximum malum eſt auaritia: multos enim magnis incommodis afficit pecuniæ cupiditas: aut parum idonea, hoc modo. Maximum bonum eſt amicitia: plurimæ enim delectationes ſunt in amicitia. Quartus modus erat reprehenſionis, per quem cõtra firmã argumentationem æque firma, aut firmior ponebatur. Hoc genus in deliberationibus maxime verſatur, cum aliquid, quod contra dicatur, æquum eſſe concedimus: ſed id, quod nos defendimus, neceſſarium eſſe demonſtramus.

Aut cum id, quod illi defendant, vtile eſſe fateamur: quod nos dicamus, demonſtremus eſſe honeſtum. Ac de reprehenſione hæc quidem exiſtimauimus eſſe dicenda. Deinceps nunc de concluſione ponemus. Hermagoras digreſſionem, deinde tum poſtremam concluſionem ponit. in hac autẽ digreſſione ille putat oportere quandam inferri orationem à cauſa, atque à iudicatione ipſa remotam: quæ aut ſui laudem, aut aduerſarij vituperationem contineat: aut in aliam cauſam deducat, ex qua conficiat aliquid confirmationis, aut reprehenſionis non argumentando, ſed augendo per quandam amplificationem. hanc ſiquis partem putarit orationis, ſequatur, licebit. Nam & augendi, & laudandi, & vituperandi præcepta à nobis partim data ſunt, partim ſuo loco dabuntur. Nobis autem non placet hanc partem in numero reponi, quod de cauſa digredi, niſi per locum communem diſplicet: quo de genere poſterius eſt dicendum. Laudes autem, & vituperationes non ſeparatim placet tractari: ſed in ipſis argu-

mentationibus eſſe implicatus. Nunc de concluſione dicea mus. CONCLVSIO eſt exitus, & determinatio totius orationis. Hæc habet parteis treis, enumerationem, indignationẽ, conqueſtionẽ. Enumeratio eſt, per quam res diſperſe, & diffuſe dictæ vnum in locum coguntur: & reminiſcendi cauſa vnum ſub aſpectum ſubijciuntur. hæc ſi ſemper eodem modo tractabitur, perſpicue ab omnibus artificio quodam tractari intelligetur. Sin varie fiet, & hanc ſuſpicionem, & ſatietatem vitare poterit. Quare tum oportebit ita facere, vt pleriq; faciunt propter facilitatem, ſingillatim vnanquanque rem attingere, & ita omnes tranſire breuiter argumentationes: tum autem, id quod difficilius eſt, dicere quas parteis expoſueris in partitione, de quibus te pollicitus ſis dicturum: & reducere in memoriam, quibus rationibus vnanquanq; partẽ confirmaris: tum ab ijs, qui audiunt, quærere q̃d ſit, quod ſibi velle debeant demonſtrari, hoc modo. Docuimus hoc: illud planum fecimus. ita ſimul & in memoriam redibit auditor: & putabit nihil eſſe præterea, quod debeat deſyderare. Atque in his generibus (vt ante dictum eſt) tum tuas argumentationes tranſire ſeparatim: tum id, quod artificioſius eſt, cum tuis contrarias coniungere: & cum tuam argumentationem dixeris, tum contra eam quod afferebatur, quemadmodum dilueris, oſtendere. Ita per breuem comparationem auditoris memoria & de confirmatione, & de reprehenſione redintegrabitur. atque hæc alijs actionis quoque modis variare oportebit. Nam tum ex tua perſona enumerare poſſis, vt quid, & quo loco quidq; dixeris, admoneas: tum vero perſo-

nam, aut rem aliquam inducere, & enumerationem ei totam attribuere. Perſonam, hoc modo. Nam ſi legis ſcriptor exiſtat: & quærat à vobis, quid dubitetis, quid poſſitis dicere, cum vobis hoc, & hoc ſit demonſtratum: atq; hic item, vt in noſtra perſona licebit, alias ſingillatim tranſire omnes argumentationes: alias ad partitiones ſingula genera referre: alias ab auditore, quid deſyderet quærere: alias hæc facere per comparationem ſuarum, & contrariarum argumentationum. Res autem inducetur, ſi alicui rei huiuſmodi, legi, loco, vrbi, monimento attribuetur oratio per enumerationem, hoc modo. Quid ſi leges loqui poſſent, non ne hæc apud vos quererentur? Quid nam amplius deſyderatis iudices, cum vobis hoc, & hoc planum factum ſit: in hoc quoq; genere omnibus eiſdem modis vti licebit. Commune autem præceptũ hoc datur ad enumerationem, vt ex vnaquaq; argumentatione, quoniam tota iterum dici non poteſt, id eligatur, quod erit grauiſſimum: & vnunquodq; q̃ breuiſſime tranſeatur: vt memoria non oratio renouata videatur. Indignatio eſt oratio, per quam conficitur, vt in aliquem hominẽ magnum odium, aut in rem grauis offenſio concitetur. In hoc genere illud primum intelligi volumus, poſſe omnibus ex locis ijs, quos in confirmandi præceptis poſuimus, tractari indignationem. nam ex ijs rebus, quæ perſonis, atq; negotijs attributæ ſunt, quæuis amplificationes, & indignationes naſci poſſunt: ſed tamen ea, quæ ſeparatim de indignatione præcipi poſſunt, conſyderemus. Primus locus ſumitur ab authoritate, cum commemoramus quantæ curæ res ea fuerit aut dijs immortalibus, aut eis,

quorum authoritas grauiſſima debeat eſſe: qui locus ſu- metur ex ſortibus, ex oraculis, vatibus, oſtentis, prodigijs, reſponſis, ſimilibus rebus, Item ex maioribus noſtris, re- gibus, ciuitatibus, gentibus, hominibus ſapientiſſimis, Se natu, populo, legũ ſcriptoribus. Secundus locus eſt, per quem illa res, ad quos pertineat, cum amplificatione per indignationem oſtenditur, an ad omnes, an ad maiorem partem: quod atrociſſimum eſt: an ad ſuperiores, quales ſunt ij, quorum ex authoritate indignatio ſumitur, quod indigniſſimum eſt: an ad pares, animo, fortuna, corpore, quod iniquiſſimum eſt: an ad inferiores, quod ſuperbiſſi- mum eſt. Tertius locus eſt, per quẽ quærimus, quidnam ſit euenturum, ſi idem cæteri faciant: & ſimul oſtendimus huic ſi conceſſum ſit, multos æmulos eiuſdem audaciæ fu- turos: ex quo quid mali ſit euenturum, demonſtrabimus.

Quartus locus eſt, per quem demõſtramus multos ala- cres expectare, quid ſtatuatur, vt ex eo, quod vni conceſ- ſum ſit, ſibi quoque tali de re quid liceat, intelligere poſ- ſint. Quintus locus eſt, per quem oſtendimus cæteras res perperam conſtitutas, intellecta veritate commutatas corrigi poſſe: hanc eſſe rem, quæ ſi ſit, ſi ſemel iudicata, neq; alio commutari iudicio, neq; vlla poteſtate corrigi poſſit. Sextus locus eſt, per quem conſulto, & de indu- ſtria factum eſſe demonſtratur: & illud adiungitur, vo- luntario maleficio veniam dari non oportere: imprudẽ- tiæ concedi nonnunquam conuenire. Septimus locus eſt, per quem indignamur, quod tetrum, crudele, nefariũ, tyrannicum factum eſſe dicamus, per vim, per manũ opu- lentam: quæ res ab legibus, ab æquabili iure remotiſſi-

ma ſit. Octauus locus eſt, per quem demonſtramus nō vulgare, neq; factitatum eſſe, ne ab audaciſſimis quidem hominibus id maleficium, de quo agitur: atq; id à feris quoq; hominibus, & à barbaris gentibus, & immanibus beſtijs remotum eſſe. hæc erunt, quæ in parentes, liberos, coniuges, conſanguineos, ſupplices crudeliter facta dicen tur: & deinceps ſiqua proferantur in maiores natu, in hoſpites, in vicinos, in amicos, in eos, quibuſcum vitam egeris: in eos, apud quos educatus ſis: in eos, à quibus eruditus ſis: in mortuos, in miſeros, & miſericordia dignos: in homines claros, nobiles, & honore vſos: in eos, qui neq; lædere alium, nec ſe defendere potuerunt, vt in pueros, ſenes, mulieres: quibus omnibus acriter excitata indignatio ſummum in eum, qui violarit horum aliquid, odium commouere poterit. Nonus locus eſt, per quem, cum alijs, quæ conſtant eſſe peccata, hoc, quo de quæſtio eſt, comparatur: & ita per contentionem quanto atrocius, & indignius ſit illud, de quo agitur, oſtenditur. Decimus locus eſt, per quem omnia, quæ in negotio gerendo acta ſunt, quæq; poſt negotium conſecuta ſunt cum vniuſcuiuſq; indignatione, & criminatione colligimus: & rem verbis, quam maxime ante oculos eius, apud quem dicitur, ponimus: vt id, quod indignum eſt, perinde illi videatur indignum, ac ſi ipſe interfuerit, ac præſens viderit.

Vndecimus locus eſt, per quem oſtendimus ab eo factum, à quo minime oportuerit, & à quo, ſi alius faceret, probiberi conueniret. Duodecimus locus eſt, per quē indignamur, quod nobis hoc primis acciderit: nec alicui vnquam vſu euenerit. Tertiuſdecimus locus eſt, ſi cū

iniuria contumelia iuncta demonſtratur: per quem locũ in ſuperbiam, & arrogantiam odium concitatur. Quartuſdecimus locus eſt, per quem petimus ab ijs, qui audiũt, vt ad ſuas res noſtras iniurias referant: ſi ad pueros pertinebit, de liberis ſuis cogitẽt: ſi ad mulieres, de vxoribus: ſi ad ſenes, de patribus, aut parentibus. Quintuſdecimus eſt locus, per quem decimus inimicis quoq;, & hoſtibus ea, quæ nobis acciderint, indigna videri ſolere: & indignatio quidem his ferè de locis grauiſſime ſumetur. Conqueſtionis autem huiuſmodi de rebus partes petere oportebit. Conqueſtio eſt oratio auditorum miſericordiam captans in hac primum animum auditoris mitem, & miſericordem conficere oportet, quo facilius conqueſtione commoueri poſſit. in locis communibus efficere oportebit, per quos fortunæ vis in omnes, & hominum infirmitas oſtenditur. qua oratione habita grauiter, & ſententioſe, maxime demittitur animus hominum, & ad miſericordiam comparatur, cum in alieno malo ſuam infirmitatem conſyderabit. deinde primus locus eſt miſericordiæ, per quem quibus in bonis fuerint, & nunc quibus in malis ſint, oſtenditur. Secundus, qui in tempora tribuitur, per quẽ, quibus in malis fuerint, & ſint, & futuri ſint, demonſtratur. Tertius, per quẽ vnũquodq; deploratur incommodum: vt in morte filij pueritiæ delectatio, amor, ſpes, ſolatium, educatio: & ſiqua ſimili in genere quolibet de incommodo per conqueſtionem dici poterunt. Quartus, per quẽ res turpes, & humiles, & illiberales proferentur: & indignæ ætate, genere, fortuna, priſtino honore, beneficijs, quas paſſi, perpeſſuri ue ſint.

Quintus eſt, per quem omnia ante oculos ſingillatim in commoda ponentur: vt videatur is, qui audit, videre, & re quoq; ipſa, quaſi adſit, non verbis ſolum ad miſericordiam ducatur. Sextus, per quem præter ſpem in miſerijs demonſtratur eſſe, & cum aliquid expectaret, nō modo id non adeptum eſſe, ſed in ſummas miſerias incidiſſe.

Septimus, per quem ad ipſos, qui audiunt, ſimilem caſum conuertimus, & petimus, vt de ſuis liberis, aut parentibus, aut aliquo, qui illis carus debeat eſſe, nos cum videant, recordentur. Octauus, per quem aliquid dicitur eſſe factum, quod non oportuerit: aut non factum, quod oportuerit, hoc modo. Non affui: non vidi: non poſtremā eius vocem audiui: non extremū eius ſpiritum excepi. item, inimicorum in manibus mortuus eſt: hoſtili in terra turpiter iacuit inſepultus: à feris diu vexatus communi quoq; honore in morte caruit. Nonus, per quem oratio ad mutas, & expertes animi res refertur: vt ſi ad equum, domum, veſtem ſermonem alicuius accommodes, quibus animus eorum, qui audiunt, & aliquem dilexerunt, vehementer commouetur. Decimus, per quem inopia, infirmitas, ſolitudo demonſtratur. Vndecimus, per quem aut liberorum, aut parentum, aut ſui corporis ſepeliendi, aut alicuius eiuſmodi rei commendatio fit.

Duodecimus, per quem diſiunctio deploratur ab aliquo, cum deducaris ab eo, qui cum libentiſſime vixeris, vt à parente, filio, fratre, familiari. Tertiuſdecimus, per quem cum indignatione conquerimur, quod ab ijs, à quibus minime conueniat, male tractemur, propinquis, amicis, quibus benefecerimus: quos auditores fore putaueris

mansuet à quibus indignum eſt, vt ſeruis, libertis, clientibus, ſupplicibus. Quartuſdecimus, qui ꝑ obſecrationẽ ſumitur: in quo orantur modo illi, qui audiunt, humili, & ſupplici oratione, vt miſereantur. Quintuſdecimus, per quem, non noſtras, ſed eorum, qui cari nobis debent eſſe, fortunas conqueri nos demonſtramus. Sextuſdecimus eſt, per quem animum noſtrum in alios miſericordem eſſe oſtendemus: & tamen amplum, & excelſum, & patientem incommodorum eſſe, & futurum, ſiquid acciderit, demonſtramus. nam ſæpe virtus, & magnificẽtia, in quo grauitas, & authoritas eſt, plus proficit ad miſericordiã commouendam, quàm humilitas, & obſecratio. Commotis autem animis, diutius in conqueſtione morari non oportebit: quẽadmodum enim dixit rhetor Apollonius, lacryma nihil citius areſcit. Sed quoniam ſatis videmur de omnibus partibus orationis dixiſſe, & huius voluminis magnitudo longius proceſſit, quæ ſequuntur, deinceps in ſecundo libro dicemus.

Digitized by Google

M. T. CICERONIS DE ARTE RHETORICA LIBER SECVNDVS.

C ROTONIATÆ *Quondam, cũ floreret omnibus copijs, & in* Italia *cum in primis beati numerarentur, templum* Iunonis, *quod religioſiſſime colebant, egregijs picturis locupletare voluerũt.* Itaque Heracleotem Zeuxim, *qui tum longe cæteris excellere pictoribus exiſtimabatur, magno pretio conductum adhibuerunt. is & cæteras tabulas complures pinxit, quarum nonnulla pars vſque ad noſtram memoriam propter fani religionem remanſit: &, vt excellentem muliebris formæ pulchritudinem muta in ſeſe imago contineret,* Helenæ *ſe pingere ſimulachrum velle dixit. Quod* Crotoniatæ, *qui eum muliebri in corpore pingendo plurimum alijs præſtare ſæpe accepiſſent, libenter audierunt. putauerunt enim eum, ſi quo in genere plurimum poſſet, in eo magnopere elaboraſſet, egregium ſibi opus illo in fano relicturum. neque tum eos illa opinio fefellit. Nã* Zeuxis *illico quæſiuit ab his, quaſnam virgines formoſas haberent. illi autem ſtatim hominem deduxerunt in palæſtram, atque ei pueros oſtenderunt multos magna prædito s dignitate. Etenim quodam tẽpore* Crotoniatæ *multum omnibus corporum viribus, & dignitatibus anteſteterũt: atq; honeſtiſſimas ex gymnico certamine victorias domum cum maxima laude retulerunt. Cum puerorum*

Igitur formas, & corpora magno hic opere miraretur: horum, inquiunt illi, ſorores ſunt apud nos virgines. quare qua ſint illæ dignitate, potes ex his ſuſpicari. Præbete igitur mihi quæſo inquit, ex iſtis virginibus formoſiſſimas: dũ pingo id, quod pollicitus ſum vobis: vt mutũ i ſimulachrũ ex animali exemplo veritas transferatur. tunc Crotonia*tæ publico de conſilio virgines vnum in locum conduxerunt: & pictori quam vellet eligẽdi poteſtatem dederũt: ille autem quinq; delegit, quarum nomine multi poëtæ memoriæ tradiderunt, quod eius eſſent iudicio probatæ, qui veriſſimum pulchritudinis habere iudiciũ debuiſſet. neq; enim putauit omnia, quæ quæreret ad venuſtatem, vno in corpore ſe reperire poſſe: ideo quod nihil ſimplici in genere omni ex parte perfectum natura expoliuit. Itaq; tanquam cæteris non ſit habitura, quod largiatur, ſi vni cuncta conceſſerit: aliud alij commodi aliquo adiuncto incommodo muneratur. Quod quoniam nobis quoq; volũtatis accidit, vt artem dicendi perſcriberemus, non vnum aliquod propoſuimus exemplũ, cuius omnes partes, quotcunq; eſſent in genere, exprimendæ nobis neceſſario viderentur: ſed omnibus vnum in locum coactis ſcriptoribus, quod quiſq; commodiſſime præcipere videbatur, excerpſimus: & ex varijs ingenijs excellentiſſima quæq; libauimus. ex ijs enim, qui nomine, & memoria digni ſunt, nec nihil optime, nec omnia præclariſſime quiſquam dicere nobis videbatur. Quapropter ſtultitia nobis viſa eſt, aut à bene inuentis alicuius recedere, ſi quo in vitio eius offenderemur: aut ad vitia quoq; eius accedere, cuius aliquo bono præcepto duceremur. Quod ſi in cæteris quoq;*

ſtudijs à multis eligere homines commodiſſimum quodque, quàm ſeſe vni alicui certo vellent addicere, minus in arrogantiam offenderent: non tantopere in vitijs perſeuerarent: aliquanto ex inſcitia leuius laborarent. Ac ſi par in nobis huius artes, atq; in illo picturæ ſcientia fuiſſet, fortaſſe magis hoc ſuo in genere opus noſtrum, quàm ille in ſua pictura nobilis eniteret. & maiore enim copia nobis, quàm illi fuit exemplorum eligendi poteſtas. ille vna ex vrbe, & ex eo numero virginum, quæ tum erant, eligere potuit: nobis omnium quicunq; fuerunt ab vltimo principio huius præceptionis vſque ad hoc tempus expoſitis copijs, quodcunq; placeret, eligendi poteſtas fuit. Ac veteres quidem ſcriptores artis vſque ab principe illo, atque inuentore Lyſia repetitos vnum in locum conduxit Ariſtoteles, & nominatim cuiuſque præcepta, magna conquiſita cura, perſpicue conſcripſit, atq; enodata diligenter expoſuit, ac tantum inuentoribus ipſis ſuauitate, & breuitate dicendi præſtitit: vt nemo illorum præcepta ex ipſorū libris cognoſcat: ſed omnes, qui quod illi præcipiant, velint intelligere, ad hunc, quaſi ad quendam multo commodiorem explicatorem reuertantur. atq; hic quidem ipſe & ſeſe ipſum nobis, & eos, qui ante ſe fuerant, in medio poſuit: vt cæteros, et ſeipſum per ſe cognoſceremus. ab hoc autem, qui profecti ſunt, quanquam in maximis philoſophiæ partibus operæ plurimum conſumpſerunt, ſicut & ipſe, cuius inſtituta ſequebantur, fecerat: tamen permulta nobis præcepta dicendi reliquerunt, atq; alij quoq; alio ex fonte præceptores dicendi emanarūt, qui item permultum ad dicendum, ſi quid ars proficit, opitulati ſunt. nam,

Digitized by Google

fuit tempore eodem, quo Ariſtoteles, magnus, & nobilis rhetor Iſocrates, cuius ipſius quam conſtet eſſe artem, nõ inuenimus: diſcipulorum autem, atq; eorum, qui protinus ab hac ſunt diſciplina profecti, multa de arte præcepta reperimus. Ex his duabus diuerſis ſicuti familijs, quarum altera cum verſaretur in philoſophia, nonnullam rhetoricæ quoq; artis ſibi curam aſſumebat: altera vero omnis in dicendi erat ſtudio, & præceptione occupata: vnum quoddam eſt cõflatum genus à poſterioribus, qui ab vtriſq; ea, quæ commode dici videbantur, in ſuas arteis cõtulerunt, quos ipſos ſimul, atq; illos ſuperiores nos nobis omneis, quoad facultas tulit, propoſuimus, & ex noſtro quoq; nõ nihil in commune cõtulimus. Quòd ſi ea, quæ in his libris exponuntur, tantopere eligenda fuerunt, quanto ſtudio electa ſunt: profecto neq; nos, neq; alios induſtriæ noſtræ pœnitebit. ſin autem temere aliquid alicuius præteriſſe, aut nõ ſatis eleganter ſecuti videbimur, docti ab aliquo, facile, & libenter ſententiam commutabimus: non enim parum cognoſſe, ſed in parum cognito ſtulte, & diu perſeueraſſe, turpe eſt: propterea quod alterum communi hominum infirmitati, alterum ſingulari vniuſcuiuſq; vitio eſt attributum. Quare nos quidem ſine vlla affirmatione ſimul quærentes dubitanter vnunquodq; dicemus: ne, dũ paruulum hoc conſequimur, vt ſatis commode hæc perſcripſiſſe videamur, illud amittamus, quod maximum eſt, vt necui rei temere, atq; arroganter aſſenſerimus. Verum hoc quidem nos, & in hoc tempore, & in omni vita ſtudioſe, quoad facultas feret, conſequemur. nunc autem, ne longius oratio progreſſa videatur, de reliquis, quæ præ-

cipienda videntur eſſe, dicemus. Igitur primus liber expoſito genere huius artis, & officio, & fine, & materia, & partibus, genera controuerſiarum, & intentiones, & conſtitutiones continebat: deinde partes orationis, & in eas omneis omnia præcepta. Quare, cum in eo cæteris de rebus diſtinctius dictum ſit, diſperſe autem de confirmatione, & de reprehenſione, nunc certos confirmandi, & reprehendendi in ſingula cauſarũ genera locos tradendos arbitramur. Et quia, quo pacto tractari conueniret argumentationes, in libro primo non indiligenter expoſitum eſt: hic tantum ipſa inuẽta vnanquanq; in rem exponentur ſimpliciter ſine vlla exornatione, vt ex hoc inuenta ipſa, ex ſuperiore aũt expolitio inuentorũ petatur. Quare hæc, quæ nunc præcipientur, ad confirmationis, & reprehẽſionis partes referre oportebit.

OMnis & demonſtratiua, & deliberatiua, & iudicialis cauſa neceſſe eſt in aliquo eorum, quæ ante expoſita ſunt, conſtitutionis genere vno, pluribus'ue verſatur. Hoc quanquam ita eſt, tamen cum communiter quædam de omnibus præcipi poſſint, ſeparatim quoq; aliæ ſunt cuiuſq; generis, & diuerſæ præceptiones. aliud enim laus, autem vituperatio: aliud ſentẽtiæ dictio: aliud accuſatio, aut recuſatio conficere debet. In iudicijs quid æquum ſit, quæritur. In demonſtrationibus, quid honeſtum. In deliberationibus, vt nos arbitramur, quid honeſtum ſit, & quid vtile. Nam cæteri vtilitatis modo finẽ in ſuadendo, & in diſſuadendo expoti oportere arbitrati ſunt. Quorum igitur generũ fines, & exitus diuerſi ſunt, eorum præcepta eadem eſſe non poſſunt. Neq; nunc hoc

didimus, non eaſdem incidere conſtitutiones: veruntamen oratio quædam ex ipſo fine, & genere cauſæ naſcitur, quæ pertineat ad vitæ alicuius demonſtrationem, aut ad ſententiæ dictionem. Quare nunc exponendis controuerſijs in iudiciali genere cauſarum, & præceptorũ verſabimur: ex quo pleraq; in cætera quoq; cauſarum genera ſimili implicitæ controuerſia, nulla cum difficultate transferentur. poſt autem ſeparatim de reliquis dicemus. Nunc à coniecturali conſtitutione proficiſcemur, cuius exemplum ſit hoc expoſitum. In itinere quidam proficiſcentem ad mercatum quendam, & ſecum aliquantũ nummorum ferentem eſt comitatus: cum hoc, vt ferè fit, in via ſermonem contulit, ex quo factum eſt, vt illud iter familiarius facere vellent: quare, cum in quandam tabernam diuertiſſent, ſimul cœnare, & in eodem loco ſomnum capere voluerunt: cœnati diſcubuerunt ibidem. caupo autẽ (nam ita dicitur poſt inuentum, cum in alio maleficio deprehenſus eſſet) cum illum alterum, videlicet, qui numos haberet, animaduertiſſet, noctu, poſt quam illos arctius, vt fit, iam ex laſſitudine dormire ſenſit, acceſſit, & alterius eorum, qui ſine numis erat, gladium propè appoſitum è vagina eduxit, & illum alterum occidit: numos abſtulit: gladium cruentum in vaginam recondidit: ipſe ſeſe in lectum ſuum recepit. ille autem, cuius gladio occiſo erat facta, multo ante lucem ſurrexit: comitem illum ſuum inclamauit ſemel, & ſæpius: illum ſomno impeditum nõ reſpõdere exiſtimauit: ipſe gladium, & cætera, quæ ſecum attulerat, ſuſtulit: & ſolus profectus eſt. caupo nõ multo poſt, clamat hominem eſſe occiſum, & tum quibuſdam diuerſo

ribus illum, qui ante exierat, conſequitur: in itinere hominem comprehendit: gladium eius è vagina educit: reperit cruentum: homo in vrbem ab illis deducitur, ac reus fit. In hac intentio eſt criminis, occidiſti. Depulſio, non occidi. Ex quibus conſtitutio eſt. Quæſtio eadem in coniecturali, quæ iudicatio, occiderit' ne. Nunc exponemus locos, quorum pars aliqua in omnem coniecturalem incidit controuerſiam. Hoc autem & in horum locorum expoſitione, & in cæterorum oportebit attendere, nõ omnes in omnem cauſam conuenire. vt enim omne nomen ex aliquibus, non ex omnibus literis ſcribitur: ſic omnẽ in cauſam non omnis argumentorum copia, ſed eorũ neceſſaria pars aliqua conuenit. Omnis igitur ex cauſa, ex perſona, ex facto ipſo, coniectura capienda eſt. Cauſa diſtribuitur in impulſionem, & in ratiocinationem. Impulſio eſt, quæ ſine cogitatione per quandam affectionem animi facere aliquid hortatur, vt amor, iracundia, ægritudo, vinolentia, & omnino omnia, in quibus animus ita videtur affectus fuiſſe, vt rem perſpicere cum conſilio, & cura non potuerit: & id, quod fecit, impetu quodam animi potius, quàm cogitatione fecerit. Ratiocinatio autem eſt diligens, & conſyderata faciendi aliquid, aut non faciendi excogitatio. ea dicitur tum interfuiſſe. cum aliquid faciendũ, aut non faciendum certa de cauſa vitaſſe, aut ſecutus eſſe animus videtur: vt ſi amicitiæ quid cauſa factum dicetur, ſi inimici vlciſcendi, ſi metus, ſi gloriæ, ſi pecuniæ, ſi denique, vt omnia generatim amplectamur, alicuius retinendi, augendi, adipiſcendi' ue commodi, aut contra rapiendi, diminuendi, deuitandi' ue incommodi cauſa. Nam ho

rum in genus alterutrum illa quoque incident, in quibus aut incommodum aliquod maioris vitandi incõmodi cauſa, aut maioris adipiſcendi commodi ſuſcipitur: aut commodum aliquod maioris adipiſcendi commodi, aut maioris vitãdi incommodi præteritur. hic locus ſicut aliquod fundamentum eſt huius conſtitutionis. nam nihil factum eſſe cuiquam probatur, niſi aliquid, quare factum ſit, oſtẽditur. Ergo accuſator, cũ aliquid impulſione factũ eſſe dicet, illum impetum, & quandam commotionem animi, affectionemq́; verbis, & ſententijs amplificare debebit, & oſtendere, quãta vis amoris ſit: quanta animi perturbatio ex iracundia fiat, aut ex aliqua cauſa earum, qua impulſum aliquem id feciſſe dicet. hic & exemplorum commemoratione, qui ſimili impulſu aliquid commiſerint, & ſimilitudinem collatione, & ipſius animi affectionis explicatione curandum eſt, vt non mirum videatur, ſiquod ad facinus tali perturbatione commotus animus acceſſerit. Cum autem non impulſione, verum ratiocinatione aliquẽ commiſiſſe quid, dicet, quid cõmodi ſit ſecutus, aut quid incommodi fugerit, demõſtrabit: & id augebit quam maxime poterit: vt quoad fieri poſſit, idonea quam maxime cauſa ad peccandum hortata videatur. Si gloriæ cauſa, quantam gloriam conſecuturam exiſtimarit. Item ſi dominationis, ſi pecuniæ, ſi amicitiæ, ſi inimicitiarum, & omnino quicquid erit, quod cauſæ fuiſſe dicet, id ſumme augere debebit, & hoc eum magnopere conſyderare oportebit, non quid in veritate modo, verum etiam vehemẽtius, quid in opinione eius, quem arguet, fuerit. Nihil enim refert non fuiſſe, aut non eſſe aliquid commodi, aut incom-

modi:

modi: ſi oſtēdi poteſt ei viſum eſſe, qui arguatur. nam opi nio dupliciter fallit homines, cum aut res aliuſmodi eſt, ac putatur: aut nō is euentus eſt, quem arbitrati ſunt. Res aliuſmodi eſt tum, cum aut id, quod bonum eſt, malum putant: aut contra, quod malum eſt, bonum: aut quod nec malum eſt, nec bonum, malum, aut bonum: aut quod malum, aut bonum eſt, nec malū, nec bonum. Hoc intellecto, ſiquis negabit vllam eſſe pecuniam fratris, aut amici vita, aut deniq; officio ſuo antiquiorem, aut ſuauiorem, nō erit hoc accuſatori negandum. nam in eum culpa, & ſummum odium transferetur, qui id, quod tam vere, & pie dicetur, negabit. verum illud dicendum erit, illi non eſſe ita viſum: quod ſumi oportet ex ijs quæ ad perſonam pertinent: de quo poſt dicendū eſt. Euentus autem tū fallit, cum aliter accidit, atq; ij, qui arguuntur, arbitrati eſſe dicuntur: vt ſi quis dicatur alium occidiſſe, ac voluerit, quod aut ſimilitudine, aut ſuſpicione, aut demonſtratione falſa deceptus ſit: aut eum neceſſe, cuius teſtamento non ſit hæres, quod eius teſtamento ſe hæredem arbitratus ſit: non enim ex euentu cogitationem ſpectari oportere, ſed qua cogitatione, & ſpe ad maleficium profectus ſit, conſydera re: & quo animo quid quiſq; faciat, non quo caſu vtatur, ad rem pertinere. In hoc autem loco, caput illud erit accuſatori, ſi demonſtrare poterit, alij nemini cauſam fuiſſe faciēdi: ſecundarium, ſi tantam, aut tam idoneam nemini. ſin fuiſſe alijs quoq; cauſa faciēdi videbitur: aut poteſtas alijs defuiſſe, demonſtranda eſt, aut facultas, aut voluntas. Poteſtas ſi, aut neſciſſe aut non affuiſſe, aut conficere aliquid non potuiſſe, dicetur. Facultas, ſi ratio, adiutores, adiumē

ta, & cætera, quæ ad rem pertinebunt, defuiſſe alicui demonſtrabuntur. Voluntas, ſi animus à talibus factis vacuus, & integer eſſe dicetur. Poſtremo, quas ad defenſionem rationes reo dabimus, ijs accuſator ad alios ex culpa eximendos abutetur. Verum id breui faciendum eſt, & in vnum multa ſunt conducenda, vt ne alterius defendendi cauſa hunc accuſare, ſed huius accuſandi cauſa defendere alterum videatur. atque accuſatori quidem hæc ferè ſunt in cauſa facienda, & conſyderanda. Defenſor autem ex contrario. Primum impulſionem aut nullam fuiſſe dicet, aut, ſi fuiſſe concedet, extenuabit: & paruulam quandam fuiſſe demonſtrabit: aut non ex ea ſolere huiuſmodi facta naſci docebit. Quo erit in loco demonſtrandũ, quæ vis, & natura eius ſit affectionis, qua impulſus aliquid reus commiſiſſe dicetur: in quo & exempla, & ſimilitudines erunt proferendæ, & ipſa diligenter natura eius affectionis quam leuiſſime quietiſſimam ad partem explicanda, vt & res ipſa à facto crudeli, & turbulento ad quoddam mitius, & tranquillius traducatur: & oratio tamen ad animum eius, qui audiet, & ad animi quendam intimum ſenſum accommodetur. Ratiocinationis autem ſuſpiciones infirmabit, ſi aut cõmodum nullum fuiſſe, aut paruum, aut alijs magis fuiſſe, aut nihilo ſibi magis, quàm alijs, aut incommodum ſibi maius, quam cõmodum dicet: vt nequaquam fuerit illius commodi, quod expetitum dicatur, magnitudo, aut cum eo incommodo, quod acciderit: aut cum illo periculo, quod ſubeatur, comparanda. Qui omnes loci ſimiliter incõmodi quoque vitatione tractabuntur. Sin accuſator dixerit, eum id eſſe ſecutum, q̄

ei viſum ſit commodum:aut id fugiſſe, quod putarit eſſe incommodum,quanquam in falſa fuerit opinione:demonſtrandum erit defenſori,neminem tantæ eſſe ſtultitiæ, qui tali in re poſſit veritatem ignorare. Quod ſi id concedatur,illud non conceſſum iri, nec dubitaſſe quidem hunc, quid eius iuris eſſet:ſed id,q͞d falſum fuerit,ſine vlla dubitatione pro falſo,quod verũ pro vero probaſſe. Quod ſi dubitauerit, ſummæ fuiſſe amentiæ, dubia ſpe impulſum certum in periculum ſe committere. Quemadmodum autem accuſator,cum ab alijs culpam dimouebit,defenſoris locis vtetur:ſic ijs locis,qui accuſatori dati ſunt,vtetur reus,cum in alios ab ſe crimen volet transferre. EX perſona autem coniectura capietur,ſi eæ res,quæ perſonis attributæ ſunt,diligenter conſyderabuntur: quas omnes in primo libro expoſuimus. nam & de nomine nõnunquam aliquid ſuſpicionis naſcitur. Nomen autem cum dicimus, cognomen quoq;,& agnomen intelligatur oportet:De hominis enim certo,& proprio vocabulo agitur:vt ſi dicamus icirco aliquem Callidium vocari, quod temerario, & repentino conſilio ſit:aut ſi ea de re hominibus græcos imperitis verba dediſſe,quod Clodius, aut Cæcilius, aut Mutius vocarentur. Et de natura licet aliquantulum ducere ſuſpicionis. omnia enim hæc,vir,an mulier,huius, an illius ciuitatis ſit:quibus ſit maioribus,quibus conſanguineis,qua ætate,quo animo,quo corpore:quæ naturæ ſunt attributa:ad aliquam coniecturam faciendam pertinebunt. Et ex victu multæ trahuntur ſuſpiciones:cũ quemadmodum & apud quos,& à quibus educatus,& eruditus ſit,quæritur,& quibuſcum viuat:qua ratione vitæ,

quo more domeſtico viuat. Et *ex fortuna ſæpe argumen-
tatio naſcitur, cum ſeruus, an liber: pecunioſus, an pauper:
nobilis, an ignobilis: felix, an infelix: priuatus, an cum po-
teſtate ſit, aut fuerit, aut futurus ſit, conſyderatur: aut de-
niq; aliquid eorum quæritur, quæ fortunæ eſſe attributa
intelliguntur.* Habitus *autē quoniam in aliqua perfecta,
& conſtanti animi, aut corporis abſolutione conſiſtit: quo
in genere eſt virtus, ſcientia, & quæ contraria ſunt: res ip
ſa cauſa poſita docebit, ecquid hic quoq; locus ſuſpicio-
nis oſtendat.* Nam *affectionis quidem ratio perſpicuam
ſolet præ ſe gerere coniecturam, vt amor, iracundia, mole
ſtia, propterea quod & ipſorum vis intelligitur: & quæ
res harum aliquam rem cōſequātur, faciles cognitu ſunt.
Studium autem quoniam eſt aſſidua, & vehemens ad ali
quam rem applicata magna cum voluntate occupatio, fa-
cile ex eo ducetur argumentatio: quam res ipſa deſyde-
rabit in cauſa.* I*tem ex conſilio ſumetur aliquid ſuſpicio-
nis.* Nam *conſilium eſt aliquid faciendi, non faciendi ue
excogitata ratio.* I*tem facta, & caſus, & orationes, quæ
ſunt omnia (vt in confirmationis præceptis dictum eſt)
in tria tempora diſtributa, facile erit videre, ecquid affe
rant ad coniecturam confirmandam ſuſpicionis.* A*c perſo
nis quidē res eæ ſunt attributæ, ex quibus omnibus vnū
in locum coactis, accuſatoris erit, improbatione hominis
vti.* Nam *cauſa facti parum firmitudinis habet, niſi ani-
mus eius, qui inſimulatur, in eam ſuſpicionem adducetur,
vt à tali culpa non videatur abhorruiſſe.* V*t enim animū
alicuius improbare nihil attinet, cum cauſa, quare pecca
uerit, non interceſſerit: ſic cauſam peccati intercedere le-*

Digitized by Google

ue eſt, ſi animus nulli minus honeſtæ rationi affinis oſtenditur. Quare vitam eius, quem arguit, ex antefactis accuſator improbare debebit, & oſtendere, ſiquo in pari ante peccato conuictus ſit ſi id non poterit, ſiquam in ſimilem ante ſuſpicionem venerit, ac maxime ſi fieri poterit, ſimili aliquo in genere eiuſmodi cauſa aliqua commotum peccaſſe: aut in æque magna re, aut in maiore, aut in minore: vt ſiquis pecunia dicat inductum feciſſe, poſſit demóſtrare aliqua in re eius aliquod factum auarum. Item in omni cauſa naturam, aut victum, aut ſtudium, aut fortunam, aut aliquid eorum, quæ perſonis attributa ſunt, ad eam cauſam, qua commotum peccaſſe dicet, adiungere: atq; e x diſpari quoq; genere culparum, ſi ex pari ſumendi facultas non erit, improbare animum aduerſarij oportebit. ſi auaritia inductum arguas feciſſe, & auarum eum, quem accuſes, demonſtrare non poſſis, alijs affinem eſſe vitijs doceas, & ex ea re non eſſe mirandum: qui in illa re turpis, aut cupidus, aut petulans fuerit, hac quoq; in re eum deliquiſſe. quantum enim de honeſtate, & authoritate eius, qui arguitur, detractum eſt, tantum de facultate totius, eſt defenſionis diminutum. Si nulli affinis poterit vitio reus ante admiſſo demonſtrari, locus inducetur ille, per quem hortandi iudices erunt: vt veterem famam hominis nihil ad rem putent pertinere. Nam eum ante celaſſe, nunc manifeſto teneri. quare non oportere hanc rem ex ſuperiori vita ſpectari: ſed ſuperiorem vitam ex hac re improbari: & aut poteſtatem ante peccãdi non fuiſſe, aut cauſam: aut ſi hæc dici non poterunt, dicendum erit illud extremum, non eſſe mirum, ſi nunc primum deliquerit.

Nam neceſſe eſt eum, qui velit peccare, aliquando primū delinquere. ſin vita ante acta ignorabitur, hoc loco prætérito, & cur prætereatur, demonſtrato, argumentis accuſationem ſtatim confirmare oportebit. Defenſor autem primum, ſi poterit, debebit vitam eius, qui inſimulabitur, quam honeſtiſſimam demonſtrare. Id faciet, ſi oſtendet aliqua eius nota, & communia officia: quod genus in parentes, cognatos, amicos, affines, neceſſarios, etiam quæ magis rara, & eximia ſunt, ſi ab eo, cum magno aliquo labore, aut periculo, aut vtraq; re, cũ neceſſe non eſſet, officij cauſa, aut in remp. aut in parentes, aut in aliquos eorum, qui modo expoſiti ſunt, facta eſſe dicet. deinde ſi nihil deliquiſſe, nulla cupiditate impeditum ab officio receſſiſſe: quod eo confirmatius erit, ſi cum poteſtas impune aliquid faciendi minus honeſte fuiſſe dicetur, voluntas ei faciẽdi demonſtrabitur abfuiſſe. Hoc autem ipſum genus erit eo firmius, ſi eo ipſo ĩ genere, quo arguetur, integer antea fuiſſe demonſtrabitur: vt ſi cum auaritiæ cauſa feciſſe arguatur, minime omni in vita pecuniæ cupidus fuiſſe doceatur. Hic illa magna cum grauitate inducetur indignatio iuncta conqueſtioni, per quam miſerum facinus eſſe, & indignum demonſtrabitur: cum animus omni in vita fuerit à vitijs remotiſſimus, eam cauſam putare, quæ homines audaces in fraudem rapere ſoleat, caſtiſſimum quoq; hominem ad peccandum potuiſſe impellere: aut iniquum eſſe, & optimo cuiq; pernicioſiſſimum, non vitam honeſte actam tali in tempore quamplurimum prodeſſe, ſed ſubita ex criminatione, quæ confingi facile poſſit, non ex ante acta vita, quæ neq; ad tempus fingi, neq; vllo modo im

mutari poſſit facere iudicium. Sin autem in ante acta vita aliquæ turpitudines erunt, aut falſò veniſſe in eam exiſtimationem dicentur: aut ex aliquorum inuidia, aut obtrectatione, aut falſa opinione, aut imprudentiæ, neceſſitudini, aut perſuaſioni, adoleſcentiæ, aut alicui non malitioſæ animi affectioni attribuẽtur, aut diſſimili in genere vitiorum, vt animus non omnino integer, ſed à tali culpa remotus eſſe videatur. Ac ſi nullo modo vitæ turpitudo, aut infamia leniri poterit oratione, negare oportebit de vita eius, & moribus quæri, ſed de eo crimine, quo de arguatur: quare ante factis omiſſis, illud, quod inſtet, agi oportere. EX FACTO autem ipſo ſuſpiciones ducentur, ſi totius adminiſtratio negotij ex omnibus partibus pertentabitur: atq; hæ ſuſpiciones partim ex negotio ſeparatim, partim communiter ex perſonis, atq; ex negotio proficiſcentur. Ex negotio duci poterũt, ſi eas res, quæ negotijs attributæ ſunt, diligenter conſyderabimus. Ex ijs igitur in hanc conſtitutionem conuenire videntur genera eorum omnia, partes generum pleræq;. Videre igitur primum oportebit, quæ ſint continentia cum ipſo negotio, hoc eſt, quæ ab re ſeparari non poſſunt. Quo in loco ſatis erit diligenter conſyderare, quid ſit ante rem factum, ex quo ſpes perficiendi nata, & faciendi facultas quæſita videatur: quid in ipſa re gerenda, quid poſtea cõſecutum ſit. deinde ipſius eſt negotij geſtio pertractanda. Nam hoc genus earum rerũ, quæ negotio attributæ ſunt, ſecundo in loco nobis eſt expoſitum. Hoc ergo in genere ſpectabitur locus, tempus, occaſio, facultas: quorum vniuſcuiuſq; vis diligenter in confirmationis præceptis expli-

catu eſt. Quare, ne aut hic non admonuiſſe, aut ne eadem iterum dixiſſe videamur, breuiter demonſtrabimus, quid quaq; in parte conſyderari oporteat. In loco igitur opportunitas: in tempore longinquitas: in occaſione commoditas ad faciendum idonea: in facultate copia, & poteſtas earum rerum, propter quas aliquid facilius fit, aut ſine quibus omnino confici non poteſt, conſyderanda eſt. deinde videndum eſt, quid adiunctum ſit negotio, hoc eſt, quid maius, quid minus, quid æque magnum ſit, quid ſimile: ex quibus coniectura quædam ducitur, ſi quemadmodum res maiores, minores, æque magnæ, ſimilesq; agi ſoleant, diligenter conſyderabitur. Quo in genere euentus quoq; videndus erit, hoc eſt, quid ex vnaquaq; re ſoleat euenire, magnopere conſyderãdum eſt, vt metus, lætitia, titubatio. Quarta autem pars erat ex ijs, quas negotijs dicebamus eſſe attributas, conſecutio. In ea quæruntur ea, quæ geſtum negotium confeſtim, aut ex interuallo conſequuntur, in qua videbimus ecquæ conſuetudo ſit, ecquæ lex, ecquæ actio, ecquod eius rei artificium ſit, aut vſus, aut exercitatio hominum, aut approbatio, aut offenſio, ex quibus nõnunquam elicitur aliquid ſuſpicionis. Sunt autem aliquæ ſuſpiciones, quæ cõmuniter, & ex negotiorum, & ex perſonarũ attributionibus ſumuntur. Nam ex fortuna, & ex natura, & ex victu, ſtudio, factis, caſu, orationibus, cõſilio, & ex habitu animi, aut corporis pleraq; pertinent ad eaſdem res, quæ rẽ credibilem, aut incredibilẽ facere poſſunt, & cũ facti ſuſpicione iunguntur. Maxime enim quæri oportet in hac conſtitutione. Primum potuerit ne alie

quid fieri. deinde ecquo ab alio potuerit. Deinde facultas, de qua ante diximus. Deinde vtrũ id faciẽdi ſit, quod pœnitere fuerit neceſſe. Itẽ q̃d ſpem celãdi haberet. Deĩde neceſſitudo, in qua num neceſſe fuerit id aut fieri, aut ita fieri, quæritur. Quorũ pars ad conſiliũ pertinet, quod perſonis attributũ eſt, vt in ea cauſa quã expoſuimus. Ante rẽ erit, quod in itinere ſe tam familiariter applicauerit, quod ſermonis cauſam quæſiuerit, quod ſimul diuerterit, dehinc cœnarit. In re, nox, ſomnus. Poſt rẽ, quod ſolus exierit: quod illum tam familiarẽ comitem tam æquo animo reliquerit: quod cruentũ gladiũ habuerit. horum pars ad conſiliũ pertinet. Quæritur enim vtrũ videatur diligenter ratio faciendi eſſe habita, & excogitata, an ita temere, vt non veriſimile ſit quenquã tam temere ad maleficium acceſſiſſe. In quo quæritur num quo alio modo cõmodius potuerit fieri, vel à fortuna adminiſtrari. Nam ſæpe, ſi pecuniæ adiumenta, ſi adiutores deſint, facultas fuiſſe faciendi non videtur, hoc modo, ſi diligenter attendamus, apta inter ſe eſſe intelligimus hæc, quæ negotijs, & illa, quæ perſonis ſunt attributa. Hic neq; facile eſt, neque neceſſarium diſtinguere, vt in ſuperioribus partibus, quo pacto quidq; accuſatorem, & quomodo defenſorem tractare oporteat. Non neſſariũ, propterea quod cauſa poſita, quid in quanq; conueniat, res ipſa docebit eos, qui non omnia hic ſe inuenturos putabunt: ſed ad ea, quæ præcepta ſunt, comparationis modo quandam in cõmune mediocrem intelligentiã conferent. Non facile autem, quod & infinitũ eſt tot de rebus vtranq; in partem ſingillatim de vna quaq; explicare, & alias aliter hæc in vtrãq; par

tem cauſæ ſolent conuenire. Quare conſyderare hæc, que expoſuimus, oportebit. Facilius autem ad inuentionem animus incidet, ſi geſti negotij & ſuam, & aduerſarij narrationem ſæpe, & diligẽter pertractabit, & quid quæq; pars ſuſpicionis habebit, eliciens cõſyderabit. Quare, quo conſilio, qua ſpe perficiendi quidq; factum ſit: cur hoc modo potius, quàm illo: cur ab hoc potius, quàm ab illo: cur nullo adiutore, aut cur hoc: cur nemo ſit conſcius, aut cur ſit, aut cur hic ſit: cur hoc ante factum ſit: cur hoc ante factum non ſit: cur hoc in ipſo negotio: cur hoc poſt negotiũ: aut quid factum de induſtria: aut quid rem ipſam conſecutum ſit: conſtet' ne oratio aut cũm re, aut ipſa ſecum: hoc huius' ne rei ſit ſignum, an illius, an huius, & illius, & vtrius potius: quid factum ſit, quod non oportuerit: aut non factum, quod oportuerit. Cum animus hac intentione omnes totius negotij partes conſyderabit, tum illi ipſi in medium conſeruati loci procedent, de quibus ante dictum eſt: & cum ex ſingulis, tum ex coniunctis argumenta certa naſcentur: quorum argumentorum pars probabili, pars neceſſario in genere verſabitur. Accedũt autem ad coniecturam ſæpe quæſtiones, teſtimonia, rumores, quæ contra omnia vterq; ſimili via præceptorum torquere ad ſuæ cauſæ cõmodum debebit. Nam & ex quæſtione ſuſpiciones, & ex teſtimonio, & ex rumore aliquo pari ratione, vt ex cauſa, & ex perſona, & ex facto duci oportebit. Quare nobis & ij videntur errare, qui hoc genus ſuſpicionum artificij non putant indigere, & ij, qui aliter hoc de genere, ac de omni coniectura præcipiendum putant. omnis enim iiſdem ex locis coniectura ſumẽ

da eſt. Nam & eius, qui in quæſtione aliquid dixerit, et eius qui in teſtimonio, & ipſius rumoris cauſa, & veritas ex yſdem attributionibus reperietur. Omni autem in cauſa pars argumentorum eſt adiuncta ei cauſæ ſolum, quæ dicitur, & ab ipſa ita ducta, vt ab ea ſeparatim in omnes eiuſdem generis cauſas transferri non ſatis commode poſſit. Pars autem eſt peruagatior, & aut in omneis eiuſdem generis, aut in pleraſque cauſas accommodata.

Hæc ergo argumenta, quæ transferri in multas cauſas poſſunt, locos communes nominamus. Nam locus cōmunis, aut certæ rei quandam continet amplificationem: vt ſiquis hoc velit oſtendere: eum, qui parentem necarit, maximo ſuplicio eſſe dignum: quo loco niſi perorata, & probata cauſa, non eſt vtendum. aut dubiæ, quæ ex contrario quoque habeat probabiles rationes argumentandi, vt, ſuſpicionibus credi oportere, & contra, ſuſpicionibus credi nō oportere. Ac pars locorum communium aut per indignationem, aut per conqueſtionem inducitur: de quibus ante dictum eſt: pars per aliquā probabilē vtraq; ex parte rationem. Diſtinguitur autem oratio, atq; illuſtratur maxime, raro inducendis locis communibus, & aliquo loco, iam certioribus illis auditoribus, & argumētis confirmatis. Nam & tum conceditur commune quiddam dicere, cum diligenter aliquis proprius cauſæ locus tractatus eſt: & auditoris animus aut renouatur ad ea, quæ reſtant, aut omnibus iam dictis, exſuſcitatur. Omnia enim ornamenta elocutionis, in quibus & ſuauitatis, & grauitatis plurimum conſiſtit: & omnia, quæ in inuentione verborum, & ſententiarum aliquid habent dignita

tis, in communes locos conferuntur. Quare non vt cauſarum, ſic oratorum quoq; multorum communes loci ſunt, nam niſi ab ijs, qui multa exercitatione magnam ſibi & verborum, & ſententiarum copiam comparauerint, tractari non poterunt ornate, & grauiter, quemadmodum natura ipſorum deſyderat. Atq; hoc ſit nobis dictum communiter de omni genere locorum communium. Nunc exponemus in coniecturalem conſtitutionem qui loci cõmunes incidere ſoleant: ſuſpicionibus credi oportere, & non oportere: rumoribus credi oportere, & non oportere, teſtibus credi oportere, & non oportere: quæſtionibus credi oportere, & non oportere: vitam ante actam ſpectari oportere, & non oportere: eiuſdẽ eſſe, qui in illa re peccarit, & hoc quoque admiſiſſe, & non eſſe eiuſdem: maxime ſpectari cauſam oportere, & non oportere. Atque hi quidem, & ſiqui eiuſmodi ex proprio argumento communes loci naſcentur, in contrarias parteis deducentur. Certus autem locus eſt accuſatoris, per quem auget facti atrocitatem, & alter per quem negat malorum miſereri oportere. Defenſoris, per quem calumnia accuſatorum cum indignatione oſtenditur: & per quem cum conqueſtione miſericordia captatur. Hi, & cæteri omnes loci communes ex ijſdem præceptis ſumuntur, quibus cæteræ argumentationes, ſed illæ tenuius, & acutius, & ſubtilius tractantur. hi autem grauius, & ornatius, & cũ verbis, tum etiam ſententijs excellentibus. In illis enim finis eſt, vt id, quod dicitur, verum eſſe videatur: in his tametſi hoc quoq; videri oportet, tamen finis eſt amplitudo. Nũc ad aliam conſtitutionem tranſeamus.

CVM eſt nominis cõtrouerſia, quia vis vocabuli de finiẽda verbis eſt, cõſtitutio definitiua dicitur. Eius generis exemplo nobis poſita ſit haec cauſa. C. Flaminius is, qui Coſ. remp. male geſſit bello punico ſecundo, cum Tr. pl. eſſet, inuito Senatu, & omnino contra voluntatem omnium optimatum per ſeditionem ad populum legem agrariam ferebat. hunc pater ſuus concilium plebis habentem de templo deduxit. Accerſitur maieſtatis. Intentio eſt: maieſtatem minuiſti, quod Tr. pl. de templo deduxiſti. depulſio eſt: non minui maieſtatem. Quaeſtio eſt, maieſtatem ne minuerit ratio, in filium enim quam habeam poteſtatem, ea vſus ſum. Rationis infirmatio. At enim, qui patria poteſtate, hoc eſt priuata quadã tribunitiam poteſtatẽ, hoc eſt populi poteſtatẽ ĩfirmat, minuit is maieſtatẽ. Iudicatio eſt, minuat' ne is maieſtatem, qui in tribunitiam poteſtatem patria poteſtate vtatur. Ad hanc iudicationẽ argumentationes omneis afferri oprtebit. Ac nequis forte arbitretur nos nõ intelligere aliam quoq; incidere conſtitutionem in hanc cauſam, eam nos partem ſolam ſumimus, in qua praecepta nobis danda ſunt. Omnibus autem partibus hoc in libro explicatis, quiuis omni in cauſa, ſi diligẽter attendet, omneis videbit conſtitutiones, & earum parteis, & controuerſias, ſiquae forte in eas incident: nam de omnibus perſcribemus. Primus ergo accuſatoris locus eſt, eius nominis, cuius de vi quaeritur, breuis, & aperta, & ex hominum opinione definitio, hoc modo. Maieſtatẽ minuere eſt de dignitate, aut amplitudine, aut poteſtate populi, aut eorum, quibus populus poteſtatem dedit, aliquid derogare. Hoc ſic breuiter expoſitum, pluribus ve

bis eſt, & rationibus confirmandum, & ita eſſe, vt deſcri pſeris, oſtendendum. Poſtea ad id, quod definieris, factũ *eius, qui accuſabitur, adiũgere oportebit, & ex eo, quod oſtenderis eſſe, verbi cauſa, maieſtatem minuere, docere aduerſarium maieſtatem minuiſſe: & hunc locum totum cõmuni loco confirmare, per quem ipſius facti atrocitas, aut indignitas, aut omnino culpa cũ indignatione augea tur: poſt erit infirmanda aduerſariorũ deſcriptio.* Ea autẽ *infirmabitur, ſi falſa demonſtrabitur. hoc ex opinione ho minum ſumetur, cum quemadmodum, & quibus in rebus homines in conſuetudine ſcribendi, aut ſermocinandi eo verbo vti ſoleant, conſyderabitur.* Item *infirmabitur, ſi turpis, aut inutilis eſſe oſtendetur eius deſcriptionis appro batio, & ſi, quæ incommoda conſecutura ſint, eo conceſſo, oſtendetur.* Id *autem ex honeſtatis, & vtilitatis partibus ſumetur: de quibus in deliberationis præceptis expone mus.* Et *ſi cum definitione noſtra aduerſariorum definitio nem conferemus, & noſtram veram, honeſtam, vtilem eſſe demonſtrabimus, illorum cõtra.* Quæremus *autem res aut maiori, aut minori, aut pari in negotio ſimiles, ex quibus affirmetur noſtra deſcriptio.* Iam *ſi res plures erunt defi niendæ, vt ſi quæratur, fur ſit, an ſacrilegus, qui vaſa ex priuato ſacra ſurripuerit, erit vtendum pluribus defini tionibus.* Deinde *ſimili ratione cauſa tractanda.* Locus *autem communis in eius malitiam, qui non modo rerum, verum etiam verborum poteſtatem ſibi arrogare cone tur, vt & faciat, quod velit: & id, quod fecerit, quo ve lit nomine appellet.* Deinde *defenſoris primus locus eſt, item nominis breuis, & aperta, & ex opinio*

ne hominum deſcriptio, hoc modo. Maieſtatem minuere eſt aliquid de rep. cum poteſtatem non habeas, adminiſtrare. Deinde huius confirmatio eſt ſimilibus & exemplis, & rationibus. poſtea ſui facti ab illa definitione ſeparatio. Deinde locus communis, per quem facti vtilitas, aut honeſtas adaugetur. Deinde ſequitur aduerſariorum definitionis reprehenſio, quæ iiſdem ex locis omnibus, quos accuſatori præſcripſimus, conficitur: & cætera poſt eadẽ præter communem locum inducentur. Locus autem communis erit defenſoris is, per quem indignabitur, accuſatorem ſui periculi cauſa non res ſolum conuertere, verum etiam verba commutare conari. Nam illi quidem communes loci, qui aut calumniæ accuſatorem demonſtrandæ, aut miſericordiæ captandæ, aut facti indignandi, aut à miſericordia deterrẽdi cauſa ſumuntur, ex periculi magnitudine, non ex cauſæ genere ducuntur. Quare non in omnem cauſam, ſed in omne cauſæ genus incidunt. Eorum mentionem in coniecturali conſtitutione fecimus. inductione autem eorum, cum cauſa poſtulabit, vtemur.

CVM Autem actio tranſlationis, aut commutationis indigere videtur, quod non aut is agit, quem oportet, aut cum eo, qui cum oportet, aut apud quos, qua lege, qua pœna, quo crimine, quo tempore oportet, conſtitutio tranſlatiua appellatur. Huius nobis exẽpla permulta opus ſunt, ſi ſingula tranſlationum genera quæramus: ſed quia ratio præceptorum ſimilis eſt, exemplorum multitudine ſuperſedendum eſt. Atq; in noſtra quidem conſuetudine multis de cauſis fit, vt rarius incidant tranſlationes. Nam & Præt. exceptionibus multæ excluduntur actiones, &

ita ius ciuile habemus conſtitutum, ut à cauſa cadat is, qui non quemadmodũ oportet, egerit: quare in iure plerunq; verſantur. Ibi enim & exceptiones poſtulantur, & quodammodo agendi poteſtas datur, & omnis conceptio priuatorum iudiciorum conſtituitur. In ipſis autem iudicijs rarius incidunt, & tamen, ſiquando incidunt, eiuſmodi ſunt, vt per ſe minus habeant firmitudinis, confirmentur autem aſſumpta alia aliqua conſtitutione: vt in quodam iudicio, cum venefici cuiuſdam nomen eſſet delatum, &, quia paricidij cauſa ſubſcripta eſſet, extra ordinẽ eſſet acceptum, cum in accuſatione alia quædam crimina teſtibus, & argumentis confirmarentur, paricidij autem ſolũ mentio facta eſſet. defenſor in hoc ipſo multum oportet vt diu conſiſtat: cum de nece parentis nihil demonſtratum ſit, indignum facinus eſſe ea pœna afficere eum, qua paricidæ afficiuntur: id autem ſi damnaretur, fieri neceſſe eſſet, quoniam & id cauſæ ſuſcriptum, & ex ea re nomen extra ordinem ſit acceptum. Ea igitur pœna ſi affici reũ non oporteat, damnari quoq; non oportere, quoniam ea pœna damnationem neceſſario conſequatur. Hic defenſor pœnæ commutationem ex tranſlatiuo genere inducẽdo, totum infirmabit accuſationẽ. Veruntamen cæteris quoq; criminibus defendendis, coniecturali conſtitutione tranſlationem cõfirmabit. Exemplum autem tranſlationis in cauſa nobis poſitum ſit huiuſmodi. Cum ad vim faciendã quidam armati veniſſent, armati contra præſtò fuerũt, & cuidam Equiti romano quidam ex armatis reſiſtenti gladio manum præcidit. Agit is, cui manus præciſa eſt, iniuriarum poſtulat is, qui cum agitur, à Præt. exceptionem,

nem, extra quam in reũ capitis præiudiciũ fiat. Hic is, qui agit, iudiciũ purũ poſtulat. Ille, quicum agitur, exceptionem addi ait oportere. Quæſtio eſt, excipiendũ ſit, an nõ. Ratio. nõ enim oportet in recuperatorio iudicio eius maleficij, de quo inter ſiccarios quæritur, p̃iudicium fieri. Infirmatio rationis. Eiuſmodi ſunt iniuriæ, vt de his indignũ ſit non primo quoq; tẽpore iudicari. Iudicatio. Atrocitas iniuriarum ſatis' ne cauſæ ſit, quare dum de ea iudicetur, de aliquo maiore maleficio, de quo iudicium cõparatum ſit p̃iudicetur. Atq; exẽplum quidem hoc eſt. In omni autem cauſa ab vtroq; quæri oportebit, à quo, & per quos, & quomodo, & quo tẽpore aut agi, aut iudicari, aut quid ſtatui de ea re conueniat. Id ex partibus iuris, de quibus poſt dicendũ eſt, ſumi oportebit: & ratiocinari, quid in ſimilibus rebus fieri ſoleat: & videre vtrũ malitia quid aliud agatur, aliud ſimuletur, an ſtultitia, an neceſſitudine, quod alio modo agi nõ poſſit: an occaſione agẽdi ſic ſit iudiciũ, aut actio conſtituta: an recte ſine vlla re eiuſmodi res agatur. Locus aũt cõmunis contra eum, qui tranſlationem inducet: fugere iudicium, ac pœnam, quia cauſæ diffidat. A tranſlatione aũt oĩum fore perturbationem ſi non ita res agatur, & in iudicium veniat, quo pacto oporteat, hoc eſt ſi aut cum eo agatur, quicum non oporteat, aut alia pœna, alio crimine, alio tẽpore: atq; hãc rationem ad perturbationem iudiciorum omnium pertinere. Tres igitur eæ conſtitutiones, quæ parteis non habent, ad hunc modum tractabuntur. Nunc generalem cõſtitutionem & parteis eius conſyderemus.

CVM ET *facto, & facti nomine conceſſo, neq;*

*vlla actionis illata cõtrouerſia, vis, & natura, & genus ne-
gotij ipſius quæritur, conſtitutionẽ generalẽ appellamus.
Huius primas eſſe parteis duas nobis videri diximus, ne-
gotialẽ, & iuridicialem. Negotialis eſt, quæ in ipſo nego
tio iuris ciuilis habet implicitum cõtrouerſiam. ea eſt hu-
iuſmodi. Quidam pupillũ hæredem fecit: pupillus aũt ante
mortuus eſt, quàm in ſuam tutelam veniret. De hæredita
te ea, quæ pupillo venit, inter eos, qui patris pupilli hære
des ſecundi ſunt, & inter agnatos pupilli cõtrouerſia eſt.
poſſeſſio hæredũ ſecundorum eſt. Intentio eſt agnato-
rũ: noſtra pecunia eſt, de qua is, cuius agnati ſumus, teſta-
tus nõ eſt. Depulſio eſt: immo noſtra, qui hæredes ſecũ
di teſtamento patris ſumus. Quæſtio eſt, vtrorũ ſit. Ra
tio eſt: pater enim & ſibi, & filio teſtamentũ ſcripſit, dum
is pupillus eſſet. Quare, quæ filij fuerunt, teſtamento pa
tris noſtra fiant neceſſe eſt. Infirmatio eſt rationis: im-
mo pater ſibi ſcripſit, & ſecundũ hæredẽ non filio, ſed ſi
bi iuſſit eſſe. Quare præterquam q̃d ipſius fuit in teſtamẽ
to, vllius veſtrũ eſſe non poteſt. Iudicatio, poſſit´ne quiſ
quam de filij pupilli re teſtari: an hæredes ſecundi ipſius
patrisfamilias, non filij quoq; eius pupilli hæredes ſint.
Atque hoc non alienum eſt, q̃d ad multa ptineat, ne aut
nuſquam, aut vſquequaq; dicatur hic admonere. Sũt cau
ſæ, quæ plures habent rationes in ſimplici conſtitutione,
q̃d ſit, cum id, q̃d factum eſt, aut quod defenditur, pluri-
bus de cauſis rectum, aut probabile videri poteſt: vt in
hac ipſa cauſa ſupponatur enim ab hæredibus hæc ratio.*

*Vnius enim pecuniæ plures diſſimilibus de cauſis hæ
redes eſſe nõ poſſunt: nec vnquam factum eſt, vt eiuſdem*

Digitized by Google

pecuniæ alius teſtamento, alius lege hæres eſſet. Infirmatio aũt hæc erit: nõ eſt vna pecunia, & propterea q̃ᵈ altera iam erat pupilli aduentitia, cuius hæres nõ illo in tẽpore in teſtamento quiſquam ſcriptus erat, ſiquid pupillo accidiſſet: & de altera patris etiam nunc mortui voluntas plurimũ valebat, quæ iam mortuo pupillo ſuis hæredibus concedebat. Iudicatio eſt, vna' ne pecunia fuerit. Ac ſi hac erũt vſi infirmatione, poſſe plures eſſe vnius hæredes pecuniæ diſſimilibus de cauſis, de eo ipſo indicatio naſcitur, poſſint' ne eiuſdẽ pecuniæ plures diſſimilibus generibus eſſe hæredes. Ergo vna in conſtitutione intellectũ eſt, quo modo & rationes, & rationũ infirmationes, & p̃terea iudicationes plures fiant. Nunc huius generis p̃cepta videamus. Vtriſq;, aut etiam omnibus, ſi plures ambigẽt, ius ex q̃bus rebus cõſtet, eſt cõſyderandũ. Initium ergo eius ab natura ductũ videtur: quædam aũt ex vtilitatis ratione, aut p̃ſpicua nobis, aut obſcura in cõſuetudinẽ veniſſe: poſt aũt approbata quædã aut à cõſuetudine, aut à vero vtilia viſa, legibus eſſe firmata. Ac naturæ quidẽ ius eſt, q̃ᵈ nobis nõ opinio, ſed quædã innata vis afferat, vt religionẽ, pietatem, gratiam, vindicationem, obſeruantiam, veritatẽ. Religionẽ, eam, quæ in metu, & cærimonia deoꝶ ſit, appellant. Pietatem, quæ erga patriã, aut parentes, aut alios ſanguine cõiunctos officium conſeruare moneat. Gratiã, quæ in memoria, & remuneratione officiorum, & honorũ, & amicitiarum obſeruantiam teneat. Vindicationẽ, ꝑ quam vim, & cõtumeliam defendendo, aut vlciſcendo propulſamus à nobis, & à noſtris, qui nobis eſſe cari debẽt, & ꝑ quam peccata punimus. Obſeruantiam, per quam

ſtate, aut ſapientia, aut honore, aut aliqua dignitate an tecedentes reueremur, & colimus. Veritatem, p quam damus operã, nequid aliter, quàm confirmauerimus, fiat, aut factum, aut futurũ ſit. Ac naturæ quidẽ iura minus ipſa quæruntur ad hanc cõtrouerſiam, qđ neq; in hoc ciuili iure verſantur, et à vulgari intelligẽtia remotiora ſunt, ad ſimilitudinẽ vero aliquam, aut ad rem amplificandam ſæpe ſunt inferenda. Cõſuetudinis aũt ius eſſe putatur id, qđ voluntate oĩum ſine lege vetuſtas cõprobarit. In ea autem iura ſunt quædam ipſa iam certa propter vetuſtatẽ. Quo in genere & alia ſunt multa, & eorũ multo maxima pars, quæ Præt. edicere cõſueuerunt. Quædam aũt genera iuris iam certa conſuetudine facta ſunt, qđ genus pactum, par, iudicatum. Pactũ eſt, qđ inter aliquos conuenit, quod iam ita iuſtũ putatur, vt iuri præſtare dicatur. Par, qđ inter omneis æquabile eſt. Iudicatum, de quo iam ante ſententia alicuius, aut aliquorum conſtituta eſt. Iam iura legitima ex legibus cognoſci oportebit. His ergo ex partibus iuris quicquid aut ex ipſa re, aut ex ſimili, aut ex maiore, aut ex minore naſci videbitur, quiſq; attendere, atq; elicere ꝑtentando vnanquãq; partem iuris debebit. Locorum aũt cõmuniũ quoniam (vt ante dictũ eſt) duo ſunt genera, quorum alterũ dubiæ rei, alterum certæ continet amplificationem, qd ipſa cauſa det, & qd augeri per cõmunem locum poſſit & oporteat, cõſyderabitur. Nam certi, qui in omnes incidant, loci præſcribi non poſſunt. in pleriſq; fortaſſe ab authoritate iuriſconſultorũ, & contra authoritatẽ dici oportebit. Attendendũ eſt aũt in hac, & in omnibus, num quos locos communes,

præter eos, quos expoſuimus, ipſa res oſtendat. Nunc iu*ridiciale genus, & parteis eius cõſyderemus.*

IVRI *dicialis eſt, in qua æqui, & iniqui natura, & pmij, aut pœnæ ratio quæritur.* Huius partes ſunt duæ, *quarũ alterã abſolutam, alterã aſſumptiuam nominamus.* Abſoluta eſt, *quæ ipſa in ſe, nõ vt negotialis implicite, & abſcondite, ſed patẽtius, & expeditius recti, & nõ recti quæſtionẽ continet. ea eſt huiuſmodi.* Cũ Thebani Lacedæmonios *bello ſuperauiſſent, & ferè mos eſſet Graijs, cũ inter ſe bellum geſſiſſent, vt ij, qui viciſſent, trophæũ aliquod in finibus ſtatuerent victoriæ modo in pſentia declarandæ cauſa, non vt in perpetuum belli memoria maneret, æneũ ſtatuerunt trophæum.* Accuſantur apud Amphictyonas, *ideſt apud cõmune Græciæ concilium.* Intentio *eſt, non oportuit.* Depulſio *eſt, oportuit.* Quæſtio *eſt, oportuerit' ne?* Ratio *eſt: eam enim ex bello gloriam virtute peperimus, vt eius æterna inſignia poſteris noſtris relinquere vellemus.* Infirmatio *eſt: attamen æternum inimicitiarũ monimentũ Graios de Graijs ſtatuere non oportet.* Iudicatio *eſt: cum ſummæ virtutis cælebrãdæ cauſa Graij de Graijs æternum inimicitiarũ monimentũ ſtatuerint, recte' ne, an contra fecerint.* Hanc ideo rationẽ *ſubiecimus, vt hoc cauſæ genus ipſum, de quo agimus, cognoſceretur.* Nã *ſi eam ſuppoſuiſſemus, qua fortaſſe vſi ſunt: nõ enim iuſte, neq; pie bellum geſſiſtis: in relationem criminis dilaberemur, de qua poſt loquemur.* Vtrunq; *autem cauſæ genus in hanc cauſam incidere pſpicuũ eſt.* In hanc *argumẽtationes ex ijſdem locis ſumendæ ſunt, atq; in cauſam negotialem, de qua ante dictum eſt.* Locos aũt *cõmunes &*

ex cauſa ipſa, ſiquid inerit indignationis, aut cóqueſtio- nis, & ex iuris vtilitate, & natura multos, & graues ſu mere licebit, & oportebit, ſi cauſæ dignitas videbitur, poſtulare. Nunc aſſumptiuam partē iuridicialis conſyde remus. ASſumptiua igitur tunc dicitur, cũ ipſum ex ſe factum probari non pōt, aliquo autem foris adiuncto ar- gumento defenditur. eius partes ſunt quatuor, cóparatio, relatio criminis, remotio criminis, conceſſio. COMpara tio eſt, cum aliqđ factum, qđ ꝑ ſe ipſum nō ſit probandũ, ex eo, cuius id cauſa factũ eſt, defenditur. ea eſt huiuſmo- di. Quidam Imperator, cũ ab hoſtibus circunſideretur, neq; effugere vllo modo poſſet, depactus eſt cũ eis, vt ar- ma, & impedimenta relinqueret, milites educeret: itaq; fecit. armis, & impedimentis amiſſis, ꝑter ſpem milites cō ſeruauit. accuſatur maieſtatis: incurrit huc definitio, quid ſit lædere maieſtatem: ſed nos hunc locum, de quo agi- mus, conſyderemus. Intẽtio eſt: nō oportuit arma, & impe dimenta relinquere. Depulſio eſt, oportuit. Quæſtio eſt, oportuerit' ne? Ratio eſt: milites enim oēs periſſent. Infir- matio eſt aut coniecturalis: non periſſent: aut altera cóie- cturalis: non ideo feciſti. Ex qbus ſunt indicationes, periiſ ſent' ne, & ideo' ne fecerit: aut hæc cōparatiua, cuius nunc indigemus. at enim ſatius fuit amittere milites, quàm ar- ma, & impedimenta hoſtibus concedere. ex qua iudicatio naſcitur. cum oēs perituri milites eſſent, niſi ad hanc pa- ctionem veniſſent: vtrum ſatius fuerit amittere milites, an ad hanc conditionē venire. Hoc cauſæ genus ex his lo- cis tractari cōueniet. Oportebit adhibere cæterarũ quoq; conſtitutionũ rationem, atq; pcepta: ac maxime coniecturis

facìendis infirmare illud, q̄d cum eo, quod crimini dabi-tur, ij, qui accuſabuntur, comparabũt. Id fiet, ſi aut id, q̄d dicent defenſores futurũ fuiſſe, niſi id factum eſſet, quo de facto iudiciũ eſt, futurum fuiſſe negabitur: aut ſi alia ratio ne, & aliam ob cauſam, ac dicet ſe reus feciſſe, demonſtra bitur eſſe factum. Eius rei confirmatio, et item cõtraria de parte infirmatio ex coniecturali cõſtitutione ſumetur. Sin aũt certo nomine maleficij vocabitur in iudiciũ, ſicut in hac cauſa: nam maieſtatis accerſitur: definitione, & defini tionis pceptis vti oportebit. Atq; hæc quidem plerunq; in hoc genere incidunt: vt coniectura, & definitione vtendũ ſit. Sin aliud quoq; aliquod genus incidet, eius gene ris præcepta licebit huc pari ratione trãsferre. Nã ac cuſatori maxime eſt in hoc elaborandũ, vt id ipſum factũ, propter q̄d ſibi reus concedi putat oportere, quamplu rimis infirmet rationibus: q̄d facile eſt, ſi quamplurimis conſtitutionibus aggrediatur id improbare. Ipſa aũt com paratio ſeparata à cæteris generibus controuerſiarum ſic ex ſua vi conſyderabitur, ſi illud, q̄d comparabitur, aut non honeſtum, aut nõ vtile, aut nõ neceſſarium fuiſſe, aut non tantopere vtile, aut non tantopere honeſtum, aut non tantopere neceſſarium fuiſſe demõſtrabitur. deinde opor tet accuſatorem illud, q̄d ipſe arguat, ab eo, quod defen ſor cõparat, ſeparare. id autem faciet, ſi demonſtrabit non ita fieri ſolere, neq; oportere: neq; eſſe rationẽ, quare hoc propter hoc fiat: vt propter ſalutem militum ea, quæ ſalu tis cauſa comparata ſunt, hoſtibus tradantur. poſtea cõpa rare oportebit cum beneficio maleficium, & omnino id, q̄d arguitur, cũ eo, quod factum ab defenſore laudatur,

aut faciendũ fuiſſe demonſtratur, contendere: & hoc extenuando maleficij magnitudinem ſimul adaugere. id fieri poterit, ſi demonſtrabitur, honeſtius, vtilius, magis neceſſarium fuiſſe illud, quod vitarit reus, q̃ illud, quod fecerit. Honeſti aũt, & vtilis, & neceſſarij vis, & natura in deliberationis p̃ceptis cognoſcetur. deinde oportebit ipſam illam cõparatiuam iudicationẽ exponere tanq̃ cauſam deliberatiuam, & de ea ex deliberationis præceptis deinceps dicere. Sit enim hæc iudicatio, quam ante expoſuimus. Cum oẽs perituri milites eſſent, niſi ad hanc pactionẽ veniſſent: vtrum ſatius fuerit perire milites, an ad hãc pactionẽ venire. Hoc ex locis deliberationis, quaſi aliquã in conſultationẽ res veniat, tractari oportebit. Defenſor aũt quibus in locis ab accuſatore aliæ cõſtitutiones erunt inductæ, in ijs ipſe quoq; ex ijſdem conſtitutionibus defenſionem cõparabit. cæteros autẽ oẽs locos, qui ad ipſam cõparationem ꝑtinebunt, ex contrario tractabit. *Loci autem cõmunes erũt accuſatoris, in eum, qui cum de facto turpi aliquo, aut inutili, aut vtroq; fateatur, quærat tamen aliquam defenſionem, & facti inutilitatem, aut turpitudinem cũ indignatione proferre.* *Defenſoris eſt, nullum factũ inutile, neq; turpe, neq; item vtile, neq; honeſtum putari oportere: niſi quo animo, quo tẽpore, qua de cauſa factum ſit, intelligatur. Qui locus ita communis eſt vt bene tractatus in hac cauſa, magno ad ꝑſuadendũ momento futurus ſit. & alter locus, per quem magna cũ amplificatione beneficij magnitudo ex vtilitate, aut honeſtate, aut facti neceſſitate demonſtratur. & tertius, ꝑ quẽ res expreſſa verbis ante oculos eorũ, qui audiũt, ponitur:*

Digitized by Google

vt ipſi ſe quoq; idem facturos fuiſſe arbitrētur, ſi ſibi illa res atque ea faciendi cauſa per idem tempus accidiſſet.

RELATIO criminis eſt, cū reus id, quod arguitur, cōfeſſus, alterius ſe inductū peccato iure feciſſe demōſtrat: ea eſt huiuſmodi. Horatius occiſis tribus Curiatibus, & duobus amiſſis fratribus, domum ſe victor recepit. is animaduertit ſororem ſuam de fratrū morte nō laborantē, ſponſi aūt nomē appellantē identidē Curiatij cū gemitu, & lamētatione: indigne paſſus virginē occidit: accuſatur. Intētio eſt: iniuria ſororē occidiſti. Depulſio eſt: iure occidi. Quæſtio eſt, iure' ne occiderit? Ratio eſt: illa enim hoſtiū mortē lugebat, fratrū negligebat: me, & Populū R. viciſſe moleſte ferebat. Infirmatio eſt: tamē à fratre indemnatā necari non oportuit: ex qua iudicatio fit: cum Horatia fratrū mortē negligeret, hoſtiū lugeret: de fratris, et Populi R. victoria nō gauderet, oportuerit' ne eam à fratre indēnatam necari. hoc in genere cauſæ, primū, ſiquid ex cæteris dabitur conſtitutionibus, ſumi oportebit, ſicut in cōparatione præceptū eſt. Poſtea ſiqua facultas erit, ꝑ aliquā cōſtitutionē illū, in quē crimen transfertur, defendere. deinde leuius eſſe illud, quod in alterū peccatū reus transferat, quàm quod ipſe ſuſceperit. poſtea tranſlationis partibus vti, & oſtendere à quo, & ꝑ quos, & quomodo, & quo tēpore aut agi, aut iudicari, aut ſtatui de ea re cōuenerit: ac ſimul oſtēdere, nō oportuiſſe ante ſuppliciū, quàm iudicium interponere tum leges quoque, & iudicia demonſtranda ſunt, ꝑ quæ potuerit id peccatū, quod ſponte ſua reus punitus ſit, moribus, et iudicio vindicari. Deinde negare debebit, audiri oportere id, quod in eū criminis con

ſeratur, de quo is ipſe, qui cõferat, iudicium fieri noluerit: & id, quod iudicatũ nõ ſit, pro infecto haberi oportere. poſtea impudentiã demõſtrare eorũ, qui eũ nunc apud iudices accuſent, quẽ ſine iudicibus ipſi cõdẽnarint: et de eo iudicium faciant, de quo iam ipſi ſuppliciũ ſumpſerint. poſtea perturbationẽ iudicij futuram dicemus, & iudices lõgius, quam poteſtatẽ habeant, progreſſuros: ſi ſimul et de reo, & de eo, quẽ reus arguat, iudicarint. Deinde hoc ſi cõſtitutũ ſit, vt peccata homines peccatis, & iniurias iniurijs vlciſcantur, quantũ incõmodorũ cõſequatur. Ac ſi idẽ facere ipſe, qui nunc accuſat, voluiſſet, ne hoc quidem ipſo quicquam opus fuiſſet iudicio. ſi vero cæteri quoque idem faciant, omnino iudiciũ nullũ futurũ. poſtea demonſtrabitur, ne ſi iudicio quidẽ illa damnata eſſet, in quam id crimen ab reo conferatur, potuiſſe hunc ipſum de illa ſuppliciũ ſumere. Quare eſſe indignum, eũ, qui ne de damnata quidẽ pœnas ſumere potuiſſet, de ea ſuppliciũ ſumpſiſſe, quæ ne adducta quidẽ ſit in iudiciũ. Deinde poſtulabit, vt legẽ, qua lege fecerit, proferat. deinde (quemadmodũ in comparatione præcipiebamus) vt illud, quod comparabatur, extenuaretur ab accuſatore quã maxime: ſic in hoc genere oportebit illius culpam, in quẽ crimen transferatur, cum huius maleficio, qui ſe iure feciſſe dicat, comparare. poſtea demõſtrandũ eſt, non eſſe illud eiuſmodi, vt ob id hoc fieri conueniret. Extrema eſt, vt in cõparatione, aſſumptio iudicationis, & de ea per amplificationẽ ex deliberationis præceptis dictio. Defenſor autem, quæ per alias cõſtitutiones inducentur, ex ijs locis, qui traditi ſunt, infirmabit. Ipſam autẽ relationẽ cõprobabit: primũ augen

do eius, in quē refert crimen, culpam, & audaciā, & quā maxime ꝑ indignationē, ſi res feret, iuncta cōqueſtione ante oculos ponendo. poſtea leuius demōſtrando reū puniſ tū, quam ſit ille promeritus, & ſuum ſuppliciū cū illius iniuria conferendo. deinde oportebit eos locos, qui ita erūt ab accuſatore tractati, vt refelli, & cōtrariam in partē cōuerti poſſint: quo in genere ſunt tres extremi, cōtrarijs rationibus infirmare. Illa autem acerrima accuſatorū criminatio, ꝑ quam perturbationem fore omniū iudiciorum demōſtrant, ſi de indemnato ſupplicij ſumendi poteſtas data ſit, leuabitur. Primū ſi eiuſmodi demōſtrabitur iniuria, vt nō modo viro bono, verū etiam homini libero videatur nō fuiſſe tolerāda. deīde ita ꝑſpicua, vt ne ab ipſo qui dē, q fecit, in dubiū vocaretur. Deinde eiuſmodi, vt ī eā is maxime debuerit animaduertere, q animaduerterit, vt nō tam rectū, nō tam fuerit honeſtū in iudiciū illā rē peruenire, quàm eo modo, atq; ab eo vindicari, quo modo, et ab quo ſit vindicata. poſtea ſic rem fuiſſe apertam, vt iudiciū de ea re fieri nihil attinuerit. Atq; hic demōſtrandū eſt rationibus, & rebus ſimilibus, permultas ita atroces, & perſpicuas res eſſe, vt de his nō modo nō neceſſe ſit, ſed ne vtile quidē, quin mos iudiciū fiat, expectare. Locus cōmunis accuſatoris in eū, qui, cū id, qđ arguit, negare nō poſſit, tamen aliquid ſibi ſpei cōparet ex iudiciorū perturbatione. Atq; hic vtilitatis iudiciorū demōſtratio, & de eo cōqueſtio, qui ſuppliciū dederit indemnatus: in eius autem, qui ſumpſerit, audaciā, & crudilitatē indignatio. Ab defenſore, in eius, quē vltus ſit audaciā ſui cōqueſtiōe: rē nō ex nomine ipſius negotij, ſed ex cōſilio eius, q fecerit, & cauſa,

Digitized by Google

et tẽpore cõſyderari oportere: q̃d mali futurũ ſit aut ex iniuria, aut ex ſcelere alicuius, niſi tanta, & tam perſpicua audacia ab eo, ad cuius famam, aut ad parentes, aut ad liberos pertinuerit, aut ad aliquam rẽ, quam caram eſſe omnibus aut neceſſe eſt, aut oportet eſſe, fuerit vindicata.

RE motio criminis eſt, cum eius intentio facti, quod ab aduerſario infertur, in ailum, aut in aliud dimouetur. id fit bipartito. nam tum cauſa, tum res ipſa remouetur.

Cauſa remotionis hoc nobis exẽplo ſit. Rhodij quoſdam legarunt Athenas. Legatis Quæſt. ſumptũ, quẽ oportebat dari, nõ dederunt. Legati profecti non ſunt. accuſantur. Intentio eſt. proficiſci oportuit. Depulſio eſt. nõ oportuit. Quæſtio eſt, oportuerit ne. Ratio eſt. ſumptus enim, qui de publico dari ſolet, is ab Quæſt. non eſt datus. Infirmatio eſt. vos tamen id, quod publice vobis datũ erat negotij, conficere oportebat. Iudicatio eſt, cum ijs, qui legati erant, ſumptus debebatur, q̃ de publico nõ daretur, oportuerit ne eos conficere nihilo minus legationẽ. hoc in genere primum ſicut in cæteris, ſiquid aut ex coniecturali, aut ex alia conſtitutione ſumi poſſit, videri oportebit: deinde pleraq; ex comparatione, & ex relatione criminis in hanc quoque cauſam conuenire poterunt. Accuſator autẽ illũ, cuius culpa id factũ reus dicet, primũ defendet, ſi poterit: ſin minus poterit, negabit ad hoc iudiciũ illius, ſed huius, quẽ ipſe accuſet, culpam pertinere. poſtea dicet, ſuo quenque officio conſulere oportere: nec, ſi ille peccaſſet, hunc oportuiſſe peccare. deinde, ſi ille deliquerit, ſeparatum illum, ſicut hunc, accuſari oportere: & nõ cũ huius defenſione cõiungi illius accuſationẽ. defenſor autẽ, cũ cæte-

ra, ſiqua ex alijs incident conſtitutionibus pertractarit, de ipſa remotione ſic argumentabitur. Primũ cuius acciderit *culpa, demõſtrabit.* Deide *cũ id aliena culpa accidiſſet, oſtẽdet ſe aut nõ potuiſſe, aut non debuiſſe id facere, quod accuſator dicat oportuiſſe. quod non potuerit, ex vtilitatis partibus, in quibus eſt neceſſitudinis vis implicata, demõſtrabit. quod non debuerit, ex honeſtate conſyderabitur. de vtroq; diſtinctius in deliberatiuo genere dicetur. deinde omnia facta eſſe ab reo, quæ in ipſius fuerint poteſtate: quod minus, quàm cõuenerit, factũ ſit, culpa id alterius accidiſſe.* Deinde *in alterius culpa exponenda demonſtrãdũ eſt, quantum voluntatis, & ſtudij fuerit in ipſo, & id ſignis cõfirmandũ huiuſmodi, ex cætera diligẽtia, ex ante factis, aut dictis: atq; hoc ipſi vtile fuiſſe facere, inutile aũt, nõ facere: & cũ cætera vita magis hoc fuiſſe conſentaneũ, quàm quod propter alterius culpam nõ fecerit.* Sin *autẽ nõ in hominẽ certũ, ſed in rẽ aliquam cauſa dimouebitur, vt in hac eadem re, ſi* Quæſt. *mortuus eſſet, & idcirco legatis pecunia data nõ eſſet, accuſatione alterius, & culpæ depulſione dẽpta, cæteris ſimiliter vti locis oportebit: & ex cõceſſionis partibus, quæ cõueniẽt, aſſumere: de quibus poſt nobis dicẽdũ erit.* Loci *autẽ cõmunes ijdem vtriſq; ferè, qui ſuperioribus aſſumptiuis incident. hi tamen certiſſimi. accuſatoris facti indignatio. defenſoris, cũ in alio culpa ſit, aut ĩ ipſo non ſit, ſupplicio reũ affici nõ oportere, ipſius autẽ rei ſit remotio, cũ id, quod datur crimini, negat neq; ad ſe, neq; ad officiũ ſuũ reus pertinuiſſe: nec, ſi quod in eo ſit delictũ, ſibi attribui oportere. Id genus cauſæ eſt huiuſmodi.* In *eo fœdere, quod factũ eſt quõdam cũ Sam:*

nitibus, quidam adoleſcens nobilis porcam ſuſtinuit iuſſu Imperatoris. fœdere autem ab Senatu improbato, & Imperatore Samnitibus dedito, quidam in Senatu eũ quoq; dicat, qui porcam tenuerit, dedi oportere. Intentio eſt. dedi oportet. Depulſio eſt. non oportet. Quæſtio eſt, oporteat' ne. Ratio eſt. nõ enim meũ fuit officiũ, nec mea poteſtas, cũ & id ætatis & priuatus eſſem, & eſſet ſumma cũ authoritate, & poteſtate Imperator, qui videret, vt ſatis honeſtũ fœdus feriretur. Infirmatio eſt. attamen, quoniam tu particeps factus es ĩ turpiſſimo fœdere ſummæ religionis, dedi te cõuenit. Iudicatio eſt. cũ is, qui poteſtatis nihil habuerit, iuſſu Imperatoris in fœdere, & in tanta religione inter fuerit, dedendus' ne ſit hoſtibus, nec' ne. hoc genus cauſæ à ſuperiore hoc differt, quod in illo cõcedit ie reus oportuiſſe facere id, quod fieri dicat accuſator oportuiſſe ſed alicui rei, aut homini cauſam attribuit, quæ voluntati, ſuæ fuerit impedimẽto ſine conceſſionis partibus. Nã earũ quædam maior vis eſt: quod paulo poſt intelligetur. ĩ hoc autem non accuſare alterũ, nec culpam in aliũtrãsferre debet: ſed demõſtrare eam rem nec ad ſe, nec ad poteſtatem, neq; ad officiũ ſuum pertinuiſſe, aut pertinere. atq; in hoc genere hoc accidit noui, quod accuſator quoq; ſæpe ex remotione criminationẽ cõficit: vt ſiquis eũ accuſet, qui, cum Præt. eſſet, in expeditionẽ ad arma populum vocarit, cum Coss. adeſſent. Nam vt in ſuperiore exẽplo reus ab ſuo officio, ac poteſtate factũ dimouebat: ſic in hoc ab eius officio, ac poteſtate, qui accuſatur, ipſe accuſator factũ remouendo, hac ipſa ratione confirmat accuſationem. in hac ab vtroq; ex omnibus partibus honeſtatis, et omnibus vtilita

tis partibus exēplis, ſignis, ratiocinãdo q̃d cuiuſq; officij, iuris, poteſtatis ſit, quæri oportebit: et fuerit ne ei, quo de agitur, id iuris, officij, poteſtatis attributũ, nec ne. Locos autẽ cõmunes ex ipſa re, ſiquid indignationis, ac conqueſtionis habebit, ſumi oportebit. CONceſſio eſt, per quam nõ factũ ipſum probatur ab reo, ſed, vt ignoſcatur, id petitur. Cuius partes ſunt duæ, purgatio, & deprecatio. Purgatio eſt, p quam eius, qui accuſatur, nõ factũ ipſum, ſed voluntas defenditur. ea habet parteis treis, imprudentiam, caſum, neceſſitudinẽ. Imprudentia eſt, cũ ſciſſe aliquid is, qui arguitur, negat: vt apud quoſdam lex erat, ne quis Dianæ vitulũ immolaret. Nautæ quidam, cũ aduerſa tẽpeſtate in alto iactarentur, vouerunt, ſi eo portu, quẽ conſpiciebant, potiti eſſent, ei deo, qui ibi eſſet, ſe vitulum immolaturos. Caſu erat in eo portu fanũ Dianæ eius, cui vitulũ immolari nõ licebat. imprudẽtes legis cũ exiſſent, vitulũ immolauerũt: accuſantur. Intentio eſt. vitulũ immolaſtis ei deo, cui nõ licebat. Depulſio eſt in conceſſione poſita. Ratio eſt. neſciui non licere. Infirmatio eſt. tamen quoniam feciſti, quod non licebat, ex lege ſupplicio dignus es. Iudicatio eſt: cũ id fecerit, quod non oportuerit: & id nõ oportere neſcierit, ſit ne ſupplicio dignus. Caſus autem inferetur in cõceſſionẽ, cũ demõſtrabitur aliqua fortunæ vis voluntati obſtitiſſe, vt in hac. Cũ Lacedæmonijs lex eſſet, vt, hoſtias niſi ad ſacrificiũ quoddam redemptor præbuiſſet, capitale eſſet: hoſtias is, qui redemerat, cũ ſacrificij dies inſtaret, in vrbem ex agro cœpit agere. tum ſubito magnis commotus tẽpeſtatibus fluuius Eurotas is, qui propter Lacedæmonẽ fluit, ita magnus, et vehemẽs factus

eſt: vt eò traduci victimæ nullo modo poſſent. redemptor ſuæ voluntatis oſtendendæ cauſa hoſtias conſtituit omnes in litore, vt qui trans flumen eſſent, videre poſſent. Cum omnes ſtudio eius ſubitam fluminis magnitudinē ſcirent fuiſſe impedimento, tamen quidam capitis accerſi erūt. Intentio eſt. hoſtiæ, quas debuiſti, ad ſacrificiū præſto nō fuerunt. Depulſio eſt cōceſſio. Ratio. flumen enim ſubito accreuit: & ea re traduci nō potuerūt. Infirmatio eſt: tamē, quoniā quod lex iubet, factū nō eſt, ſupplicio dignus es. Iudicatio eſt. cū in ea re redemptor cōtra legem aliquid fecerit, qua in re ſtudio eius ſubito fluminis obſtiterit magnitudo, ſupplicio' ne dignus ſit. Neceſſitudo autem infertur, cū vi quadam reus id, quod fecerit, feciſſe defenditur, hoc modo. Lex eſt apud Rhodios, vt ſiqua roſtrata in portu nauis depreherſa ſit, publicetur. Cū magna in alto tēpeſtas eſſet, vis ventorū inuitis nautis Rhodiorū in portū nauim coegit. Quæſt. nauim populi vocat. nauis dominus negat publicari oportere. Itentio eſt. roſtrata nauis ī portu deprehēſa eſt. Depulſio eſt cōceſſio. Ratio. vi, & neceſſario ſumus in portū coacti. Infirmatio eſt. nauim ex lege tamen populi eſſe oportet. Iudicatio eſt. Cū roſtratam nauim in portu deprehenſam lex publicarit; cumq; hæc nauis inuitis nautis vi tēpeſtatis in portū coniecta ſit, oporteat' ne eam publicari. Horū triū generū idcirco vnum in locū cōtulimus exēplo, quod ſimilis in ea præceptio argumentorū traditur. nam in his omnibus primum, ſiquid res ipſa dabit facultatis, coniecturam ab accuſatore inducī oportebit: vt id, quod voluntate factū negabitur, conſulto factū ſuſpicione aliqua demonſtretur. deinde inducere

re

re definitionẽ neceſſitudinis, aut caſus, aut imprudentiæ; & exẽpla ad eam definitionẽ adiungere, in quibus imprudentia fuiſſe videatur, aut caſus, aut neceſſitudo: & ab his id, quod reus inferat, ſeparare, ideſt oſtendere diſſimile: quod leuius, facilius, nõ ignorabile, nõ fortuitum, nõ neceſſariũ fuerit. poſt ea demõſtrare potuiſſe euitari, & hac ratione prouideri potuiſſe, ſi hoc, aut illud feciſſet: aut niſi feciſſet, præcaueri: & definitionibus oſtendere, nõ hãc imprudẽtiam, aut caſum, aut neceſſitudinẽ, ſed inertiam, negligentiã, fatuitatẽ nominari oportere. Ac ſiqua neceſſitudo turpitudinẽ videbitur habere, oportebit ꝑ locorũ cõmunium implicationẽ redarguentẽ demonſtrare: quidvis ꝑpeti, mori deniq; ſatius fuiſſe, quam eiuſmodi neceſſitudini obtemperare. atq; tum ex ijs locis, de quibus in negotiali parte dictũ eſt, iuris, & æquitatis naturam oportebit quærere: & quaſi in abſoluta iuridiciali ꝑ ſe hoc ipſum ab rebus oĩbus ſeparatim conſyderare. atq; hoc in loco, ſi facultas erit, exẽplis vti oportebit, qbus in ſimili excuſatione nõ ſit ignotũ, & cõtentione, magis illis ignoſcẽdum fuiſſe: & ex deliberationis partibus turpe, aut inutile eſſe concedi eã rem, quæ ab aduerſario commiſſa ſit, ꝑmagnum eſſe, & magno futurũ detrimento, ſi ea res ab ijs, qui poteſtatẽ habent iudicandi, neglecta ſit. Defenſor aũt conuerſis oĩbus his partibus poterit vti: maxime autẽ in voluntate defendenda cõmorabitur, & in ea re adaugenda, quæ voluntati fuerit ĩpedimento: & ſe pluſquam fecerit, facere nõ potuiſſe: & oĩbus rebus voluntatem ſpectari oportere, & ſe conuinci nõ poſſe, qđ abſit à culpa, & ex ſuo nomine cõmunem hoĩum infirmitatẽ poſſe dãs-

Digitized by Google

naris: deinde nihil indignius eſſe, quàm eũ, qui culpâ careat, ſupplicio non carere. Loci aũt cõmunes accuſatoris, vnus in cõfeſſione, & alter quanta poteſtas peccandi relinquatur, ſi ſemel inſtitutũ ſit, vt nõ de facto, ſed de facti cauſa quæratur. defenſoris aũt cõqueſtio calamitatis eius, quæ nõ culpa, ſed vi maiore quadam acciderit, & de fortunæ poteſtate, & hoium infirmitate: & vti ſuum aium, non euentũ conſyderent. In qbus oibus conqueſtionẽ ſuarum ærumnarum, & crudelitatis aduerſariorũ indignationem ineſſe oportebit. Ac neminem mirari cõuenit, ſi aut in ijs, aut in alijs exẽplis ſcripti quoq; controuerſiã adiunctã videbit: quo de genere poſt erit nobis ſeparatim dicendũ, propterea qđ quædam genera cauſarũ ſimpliciter, & ex ſua vi cõſyderãtur: quædã aũt ſibi aliud quoq; aliquid cõtrouerſiæ genus aſſumunt. Quare oibus cognitis, nõ erit difficile, in vnanquanq; cauſam transferre: qđ ex eo quoq; genere cõuenit, vt in his exẽplis conceſſionis ineſt oibus ſcripti controuerſia ea, quæ ex ſcripto, & ſentẽtia nominatur. Sed quia de cõceſſione loquebamur, in eam pcepta dedimus. Alio aũt loco de ſcripto, & ſentẽtia dicemus. nunc in alterã conceſſionis partem conſyderationẽ intendemus. DEPREcatio eſt, in qua nõ defenſio facti, ſed ignoſcendi poſtulatio cõtinetur. Hoc genus vix in iudicio probari põt, ideo qđ conceſſo peccato, difficile eſt ab eo, qui peccatorũ vindex eſſe debet, vt ignoſcat, impetrare. Quare parte eius generis, cũ cauſam non in eo conſtitueris, vti licebit: vt ſi pro aliquo claro, aut forti viro, cuius in remp. multa ſint beneficia, dixeris, poſſis, cum videaris nõ vti deprecatione, vti tamen ad hunc modum.

Quod ſi iudices hic pro ſuis beneficijs, pro ſuo ſtudio, quod in vos habuit ſemper, tali ſuo tẽpore multorum ſuorum recte factorum cauſa, vni delicto vt ignoſceretis, poſtularet, tam dignũ veſtra manſuetudine, quam virtute huius eſſet iudices à vobis hanc rẽ hoc poſtulante ĩpetrari. Deinde augere beneficia licebit, & iudices per locum cõmunem ad ignoſcendi voluntatẽ ducere. Quare hoc genus quanquam in iudicijs nõ verſatur, niſi quadam ex parte, tamen quia & pars ipſa inducenda nonnunquam eſt, & in Senatu, aut cõcilio ſæpe omni ĩ genere tractanda, in id quoq; præcepta ponemus. Nam in Senatu, et in cõcilio de Siphace diu deliberatũ eſt, & de Q. Numitorio pullo apud. L. Opimiũ, & eius cõcilium diu dictum eſt: & magis in hoc quidem ignoſcendi, quàm cognoſcẽdi poſtulatio valuit. Nã ſemper aío bono ſe in populũ R. fuiſſe nõ tam facile probabat, cũ coniecturali conſtitutione vteretur, quàm vt propter poſterius beneficiũ ſibi ignoſceretur, cum deprecationis parteis adiungeret. Oportebit igitur eũ, qui ſibi vt ignoſcatur, poſtulabit, cõmemorare, ſiqua ſua poterit beneficia, et ſi poterit, oſtendere ea maiora eſſe, quàm hæc, quæ deliquerit: vt plus ab eo boni, quàm mali profectũ eſſe videatur. Deinde maiorum ſuorum beneficia, ſiqua extabunt, proferre. Deinde oſtendere, nõ odio, neque crudelitate feciſſe, quod fecerit, ſed aut ſtultitia, aut ĩpulſu alicuius, aut aliqua honeſta, aut probabili cauſa. Poſtea polliceri, & cõfirmare, ſe & hoc peccato doctum, et beneficio eorum, qui ſibi ignouerint, confirmatum, omni tẽpore à tali ratione abſuturũ, Deinde ſpem oſtendere, aliquo ſe in loco, magno ijs, qui ſibi conceſſerint, vſui futurum. Poſtea, ſi facultas erit, ſe aut

conſanguineũ, aut iam à maioribus in primis amicum eſſe demonſtrabit: & amplitudinem ſuæ voluntatis, & nobilitatem generis eorũ, qui ſe ſaluum velint, & dignitatem oſtẽdet: & cætera ea, quæ pſonis ad honeſtatem, & amplitudinem ſunt attributa, cum cõqueſtione ſine arrogantia in ſe eſſe demonſtrabit: vt honore potius aliquo, quàm vllo ſupplicio dignus eſſe videatur. Deinde cæteros proferet, qbus maiora delicta conceſſa ſunt. ac multũ proficiet, ſi ſe miſericordem in poteſtate, & propenſum ad ignoſcendũ fuiſſe oſtendet. atq; ipſum illud peccatum erit extenuandũ, vt quàm minimum obfuiſſe videatur: & aut turpe, aut inutile demõſtrandum, tali de homine ſupplicium ſumere. Deinde locis cõmunibus miſericordiam captare oportebit ex ijs pceptis, quæ in primo libro ſunt expoſita. Aduerſarius aũt malefacta augebit: nihil iprudenter, ſed oĩa ex crudelitate, & malitia facta dicet: ipſum imiſericodẽ, ſupbũ fuiſſe: et, ſi poterit, oſtẽdet ſemp inimicũ fuiſſe, & amicũ fieri nullo modo poſſe. Si beneficia reus proferet, aut aliq̃ de cauſa facta, nõ propter beneuolẽtiã demõſtrabit: aut poſtea odiũ eſſe acre ſuſceptum: aut illa oĩa maleficijs eſſe deleta: aut leuiora beneficia, quàm maleficia: aut cũ beneficijs honos habitus ſit, pro maleficio pœnam ſumi oportere. Deinde turpe eſſe, aut inutile ignoſci. Deinde de quo, vt poteſtas eſſet, ſæpe optarint, in eum poteſtate nõ vti, ſummã eſſe ſtultitiam: & cogitare oportere, quẽ aĩum in eum, vel quale odium habuerint. Locus aũt cõmunis erit indignatio maleficij, & alter locus eorũ miſereri oportere, qui pp fortunam, non propter malitiã in miſerijs ſint. Quoniam igitur in generali conſtitutione

tandiu propter eius partium multitudinem cõmoramur, ne forte varietate, & diſſimilitudine re℞ deductus alicu ius aius in quendam errorem deferatur, quid etiam nobis ex eo genere reſtet, & quare reſtet, admonendũ videtur. Iuridicialem cauſam eſſe dicebamus, in qua æqui, & iniqui natura, p̃mij, aut pœnæ ratio quæreretur. Eas cauſas, in qbus de æquo, & iniquo quæritur, expoſuimus. Nunc reſtat vt de præmio, & de pœna explicemus. Sunt enim multæ cauſæ, quæ ex p̃mij alicuius petitione cõſtant. Nã & apud iudices de p̃mio ſæpe accuſato℞ quæritur, & à Senatu, aut concilio aliqđ p̃mium ſæpe petitur. Ac neminem cõueniet arbitrari nos, cũ aliqđ exemplũ ponamus, qđ in Senatu agatur ab iudiciali genere exemplorũ recedere. quicquid enim de hoïe probando, aut ĩprobando dicitur, cum ad eam dictionem ſententiarum quoq; ratio accommodetur, id, non, ſi ꝑ ſententiæ dictionẽ agitur, deliberatiuum eſt: ſed quia de hoïe ſtatuitur, iudiciale eſt habendũ. Omnino aũt qui diligenter oïum cauſarum vim, & naturam cognouerit, cũ genere primo, tum etiam forma eas intelliget diſſidere: cæteris aũt partibus aptas inter ſe oẽs, & aliam in aliam implicatam videbit. Nunc de p̃mijs conſyderemus. L. Licinius Craſſus Cos. quoſdam in citeriore Gallia nullo illuſtri, neq; certo duce, neq; eo nomine, neq; numero præditos, vt digni eſſent, qui hoſtes Romani. P. eſſe dicerẽtur, qđ tamen excurſionibus, & latrocinijs infeſtam prouinciã redderent, conſectatus eſt, & cõfecit. Romam redijt: triumphũ ab Senatu poſtulat. Hic vt & in deprecatione nihil ad nos attinet, rationibus, & infirmationibus rationum ſupponẽdis ad iudicationẽ pue

nire, propterea q̃d niſi alia quoq; incidet conſtitutio, aut pars conſtitutionis ſimplex erit iudicatio, & in quæſtione ipſa continebitur. In deprecatione, huiuſmodi, oporteat ne pœna affici. In hac, huiuſmodi, oporteat ne præmium dari. Nunc ad p̃mij quæſtionem appoſitos locos exponemus. Ratio igitur p̃mij quatuor eſt in parteis diſtributa, ĩ beneficia, in hoĩem, in p̃mij genus, in facultates.

Beneficia ex ſua vi, ex tẽpore, ex aĩo eius, qui fecerit, ex caſu cõſyderantur. Ex ſua vi quæruntur hoc modo: magna, an parua: facilia, an difficilia: ſingularia ſint, an vulgaria: vera, an falſa quadam ex oratione honeſtentur. Ex tempore aũt, ſi tum, cum indigeremus, cum cæteri non poſſent, aut nollent, opitulari, ſi tum, cum ſpes deferuiſſet, opitulatus ſit. Ex aĩo, ſi non ſui cõmodi cauſa, ſed eo conſilio fecit oĩa, vt hoc conficere poſſet. Ex caſu, ſi nõ fortuna, ſed induſtria factum videbitur, aut ſi induſtriæ fortuna obſtiterit. In hoĩem aũt, quibus rationibus vixerit: quid ſumptus in eam rem, aut laboris inſumpſerit: & ſiquid aliquando tale fecerit, num alieni laboris, aut deorũ bonitatis p̃mium ſibi poſtulet: num aliquando ipſe talẽ ob cauſam aliquẽ p̃mio affici negarit oportere: aut num iam ſatis pro eo, q̃d fecerit, honos habitus ſit: aut num neceſſe fuerit ei facere id, q̃d fecerit: aut num huiuſmodi ſit factũ, vt niſi feciſſet, ſupplicio dignus eſſet, nõ quia fecerit, p̃mio: aut num ante tempus p̃mium petat, & ſpem incertam certo venditet pretio: aut num quo ſupplicium aliq̃d vitet, eo præmiũ poſtulet, vti de ſe p̃iudicium factum eſſe videatur. In præmij aũt genere, quid, & quantũ, & quãobrem poſtuletur, & quo, & quanto quæq; res præmio

digna ſit, conſyderabitur. Deinde, apud maiores quibus hoībus, & quibus de cauſis talis honos ſit habitus, quæretur. Deinde ne is honos nimium puagetur. Atq; hic eius, qui contra aliquem præmiū poſtulantem dicet, locus erit cōmunis, p̄mia virtutis, & officij ſancta, et caſta eſſe oportere: neq; ea aut cū improbis cōmunicari, aut in mediocribus hoībus puulgari. Et alter, minus hoīes virtutis cupidos fore virtutis præmio puulgato: quæ enim rara, et ardua ſint, ea ex præmio pulcra, & iucunda hoībus videri. Et tertius, ſi exiſtant, q̄ apud maiores noſtros ob egregiā virtutem tali honore dignati ſunt, non' ne de ſua gloria, cum pari præmio tales hoīes affici videant, delibari putent: & eoꝝ enumeratio, & cum eis, quos contra dicat, cōparatio. Eius aūt, qui præmiū petet, facti ſui amplificatio, & eoꝝ, qui p̄mio affecti ſunt, cum ſuis factis contentio. Deinde cæteros à virtutis ſtudio repulſum iri, ſi ipſe præmio non ſit affectus. Facultates aūt conſyderantur, cū aliqđ pecuniariū præmium poſtulatur: in quo vtrum copia' ne ſit agri, vectigalium, pecuniæ, an penuria conſyderatur. Loci cōmunes, facultates augere, non minuere oportere, & impudentē eſſe, qui pro beneficio nō gratiam, verum mercedē poſtulet: contra aūt de pecunia ratiocinari ſordidum eſſe, cū de gratia referenda deliberetur: & ſe nō p̄tium pro facto, ſed honorē ita vt factitatū, ſit pro beneficio poſtulare. Ac de cōſtitutionibus q̄dem ſatis dictū eſt. Nūc de ijs cōtrouerſijs, quæ in ſcripto verſantur, dicendum videtur. IN Scripto verſatur cōtrouerſia, cum ex ſcriptionis ratione aliq̄d dubij naſcitur. Id fit ex ambiguo, ex ſcripto, & ſentētia, ex cōtrarijs legibus, ex ratioci

natione, ex definitione. EX *Ambiguo aũt naſcitur controuerſia, cum quid ſenſerit ſcriptor, obſcurum eſt, qđ ſcriptum duas, plures'ue res ſignificat, ad hunc modum. Paterfamilias, cũ filium hæredẽ faceret, vaſorꝶ argẽteorꝶ centum põdo vxori ſuæ ſic legauit. Hæres meus vxori meæ vaſorꝶ argenteorꝶ põdo cẽtum quæ volet, dato. Poſt mortem eius vaſa magnifica, & ꝓtioſe cælata petit à filio mater. Ille ſe quæ ipſe vellet, debere dicit. Primum ſi fieri poterit, demonſtrandum eſt, non eſſe ambigue ſcriptum, propterea qđ oẽs in conſuetudine ſermonis ſic vti ſolent eo verbo vno, pluribus'ue in eam ſententiam, in qua is, qui dicet, accipiendum eſſe demonſtrabit. Deinde ex ſuperiore, & inferiore ſcriptura docendum, id qđ quæratur, fieri ꝑſpicuum. Quare ſi ipſa ſeparatim ex ſe verba cõſyderentur, oĩa, aut pleraq; ambigua viſum iri. Quæ aũt ex omni conſyderata ſcriptura ꝑſpicua fiant, hæc ambigua non oportere exiſtimari. Deinde qua in ſententia ſcriptor fuerit, ex cæteris eius ſcriptis, ex factis, ex dictis, aĩo, atq; vita eius ſumi oportebit: & eam ipſam ſcripturam, in qua inerit illud ambiguũ, de quo quæritur, totã oĩbus ex partibus ꝑtentare, ſiquid aut ad id appoſitum ſit, qđ nos interpretemur, aut ei, quod aduerſarius intelligat, aduerſetur. Nam facile, q̃d veriſimile ſit eum voluiſſe, qui ſcripſit, ex omni ſcriptura, & ex ꝑſona ſcriptoris, atq; ĳs rebus, quæ ꝑſonis attributæ ſunt, cõſyderabitur. Deinde erit demonſtrandũ, ſiq̃d ex ipſa re dabitur facultatis, id, qđ aduerſarius intelligat, multo minus cõmode fieri poſſe, q̃ id, quod nos accipimus, qđ illius rei neq; adminiſtratio, neq; exitus vllus extet: nos quod dicamus, facile, & cõmode tranſigi*

poſſe: vt in hac lege: nihil enim prohibet fictam legẽ exẽpli loco ponere, quo facilius res intelligatur. Meretrix coronam auream ne habeto: ſi habuerit, publica eſto. cõtra eũ, qui meretricẽ publicari dicat ex lege oportere, poſſet dici, neq; adminiſtrationẽ eſſe vllã publicæ meretricis, neq; exitũ legis in meretrice publicanda: at in auro publicando & adminiſtrationẽ, & exitum facilẽ eſſe, & incõmodi nihil ineſſe. Ac diligẽter illud quoq; attendere oportebit, num illo probato, qđ aduerſarius ĩtelligat, vtilior res, aut honeſtior, aut magis neceſſaria à ſcriptore neglecta videatur. Id fiet, ſi id, quod nos demõſtrabimus, honeſtũ, aut vtile, aut neceſſarium demonſtrabimus: & ſi id, quod ab aduerſarijs dicetur, minime eiuſmodi dicemus eſſe. Deinde ſi in lege erit ex ambiguo controuerſia, dare operam oportebit, vt de eo, quod aduerſarius intelligat, alia in lege cautũ eſſe doceatur. Permultũ autem proficiet illud demõſtrare, quemadmodum ſcripſiſſet, ſi id, quod aduerſarius accipiat, fieri, aut intelligi voluiſſet: vt in hac cauſa, in qua de vaſis argẽteis quæritur, poſſit mulier dicere, nihil attinuiſſe adſcribi, quæ volet, ſi hæredis volũtati permitteret: eo enim non adſcripto nihil ineſſe dubitationis, quin hæres, quæ ipſe vellet, daret: amentiæ igitur fuiſſe, cũ hæredi vellet cauere, id adſcribere, quo nõ adſcripto nihilo minus hæredi caueret. Quare hoc genere magnopere talibus in cauſis vti oportebit: ſi hoc modo ſcripſiſſet, iſto verbo vſus nõ eſſet: nõ iſto loco verbũ iſtud collocaſſet. nam ex his ſententia ſcriptoris maxime perſpicitur. Deinde quo tẽpore ſcriptũ ſit, quærẽdũ eſt, vt, qđ eũ voluiſſe in eiuſmodi tẽpore veriſimile ſit, intelligatur. Poſt ex de

liberationis partibus, quid vtilius, & quid honeſtius & illi ad ſcribendũ, & his ad cõprobandũ ſit, demõſtrãdum: & ex his ſiquid amplificationis dabit, cõmunibus vtrũq; locis vti oportebit. EX Scripto, & *ſententia controuerſia cõſiſtit, cũ alter verbis ipſis, quæ ſcripta ſunt, vtitur: alter ad id, quod ſcriptorẽ ſenſiſſe dicet, oẽm adiũgit dictionẽ. Scriptoris aũt ſententia ab eo, qui ſententia ſe defendet, tũ ſemp ad idẽ ſpectare, & idem velle demõſtrabitur: tum aut ex facto, aut ex euẽtu aliquo ad tẽpus id, qđ inſtituit, accõmodabitur. Semper ad idẽ ſpectare, hoc modo.* Pater *familias, cum liberorum nihil haberet, vxorem autem haberet, in teſtamento ita ſcripſit. Si mihi filius genitus fuerit vnus, pluresue, is mihi hæres eſto. Deinde, quæ aſſolent. Poſtea, ſi filius ante moritur, q̃ in tutelam ſuam venerit, tu mihi, dicebat, ſecundus hæres eſto.* Filius *non eſt natus: ambigunt agnati cum eo, qui eſt ſecundus hæres, ſi filius ante, q̃ in tutelam ſuam veniat, mortuus ſit.* In *hoc genere nõ poteſt hoc dici, ad tempus, aut ad euentũ aliquem ſententiam ſcriptoris oportere accommodari, propterea qđ ea ſola demõſtratur, qua fretus ille, qui contra ſcriptũ dicet, ſuam eſſe hæreditatem defendit.* Alte*rũ aũt genus eſt eorũ, qui ſententiã inducunt, in quo non ſimplex voluntas ſcriptoris oſtenditur, quæ in omne tempus, & in omne factũ idem valeat: ſed ex quodam facto, aut euentu ad tẽpus interpretanda dicitur.* Ea *partibus iuridicialis aſſũptiuæ maxime ſuſtinetur. nam tum inducitur cõparatio: vt in eo, qui, cũ lex aperiri portas noctu vetaret, aperuit quodam in bello, & auxilia quædam in oppidũ recepit, ne ab hoſtibus opprimerentur, ſi foris eſſe-*

ſent, q̄d propè muros caſtra hoſtes haberent. Tum relatio criminis: vt in eo, qui, cū cōmunis lex oīum hominem occi dere vetaret, Trib. mil. ſuum, qui vim ſibi inferre conaba tur, occidit. Tum remotio criminis: vt i eo, qui, cū lex qui bus diebus in legationē proficiſceretur, præſtituerat, quia ſumptū non dedit Quæſt. profectus nō eſt. Tum cōceſſio ꝑ purgationem, & ꝑ imprudentiam, vt in vituli immolatio ne: et ꝑ vim, vt in naui roſtrata: & ꝑ caſum, vt in Eurotæ fluminis magnitudine. Quare aut ita ſentētia inducetur, vt vnum quoddam voluiſſe ſcriptor demōſtretur, aut ſic, vt in eiuſmodi re, & tempore hoc voluiſſe doceatur. Ergo is, qui ſcriptum defendet, his locis plerunq; omnibus: maiore aūt parte ſemper poterit vti. Primū ſcriptoris col laudatione, et loco cōmuni, nihil eos, qui iudicent, niſi id, q̄d ſcriptum ſit, ſpectare oportere, & hoc eo magis, ſi legi timū ſcriptū proferetur, ideſt aut lex ipſa, aut ex lege ali quid. Poſtea, q̄d vehementiſſimum eſt, facti, aut intentio nis aduerſariorum cum ipſo ſcripto cōtentione, quid ſcri ptum ſit, quid factum, quid iuratus iudex: quem locū mul tis modis variare oportebit: tum ipſum ſecum admirantē quidnam cōtra dici poſſit, tum ad iudicis officium reuer tentem, & ab eo quærentē, quid præterea audire, aut ex pectare debeat: tum ipſum aduerſarium, quaſi intentantis loco producendo, hoc interrogando, vtrū ſcriptum neget eſſe eo modo, an ab ſe contra factū eſſe, aut cōtra cōtendi neget: vtrum negare auſus ſit, ſe dicere deſiturū. Si neu trū neget, & cōtra tamen dicat nihil eſſe, quo hominē im pudentiorē quiſquā ſe viſurum arbitretur. In hoc ita cō morari cōueniet, quaſi præterea nihil dicendū ſit, & qua

ſi cõtra dici nihil poſſit,ſæpe id,q̃d ſcriptũ eſt,recitando, ſæpe cũ ſcripto factũ aduerſarij cõfligendo, atque interd dũ acriter ad iudicem ipſum reuertendo. Quo in loco iudici demõſtrãdum eſt,quid iuratus ſit,quid ſequi debeat: duabus de cauſis iudicem dubitare oportere, ſi aut ſcriptum ſit opſcure,aut neget aliquid aduerſarius. Cum & ſcriptũ ſit aperte,& aduerſarius oĩa cõfiteatur,tum iudicem legi parere,non interpretari legẽ oportere. Hoc loco cõfirmato, tũ diluere ea,quæ cõtra dici poterãt, oportebit. Contra autem dicetur,ſi aut prorſus aliud ſenſiſſe ſcriptor,& ſcripſiſſe aliud demõſtrabitur: vt in illa de teſtamento,quam poſuimus,controuerſia:aut ſi cauſa aſſumpta inferetur,quamobrem ſcripto nõ potuerit,aut non oportuerit obtemperari. Si aliud ſenſiſſe ſcriptor,aliud ſcripſiſſe dicetur,is,qui ſcripto vtetur,hoc dicet, nõ oportere de eius voluntate nos argumentari,qui, ne id facere poſſemus,iudiciũ nobis reliquerit ſuæ voluntatis: multa incõmoda cõſequi,ſi inſtituatur,vt à ſcripto recedatur:nã & eos,qui aliquid ſcribant, nõ exiſtimaturos id,q̃d ſcripſerint,ratum futurum:et eos,qui iudicent,certum quod ſequantur,nihil habituros,ſi ſemel à ſcripto recedere conſueuerint. Quod ſi voluntas ſcriptoris cõſeruanda ſit,ſe, nõ aduerſarios à volũtate eius ſtare. nam multo propius accedere ad ſcriptoris voluntatem eum,qui ex ipſius eam literis interpretetur,quàm illũ, qui ſententiam ſcriptoris nõ ex ipſius ſcripto ſpectet,q̃d ille ſuæ volũtatis quaſi imaginẽ reliquerit, ſed domeſticis ſuſpicionibus perſcrutetur. Sin cauſam offeret is,qui à ſententia ſtabit, primũ erit cõtradicendũ,quam abſurdum nõ negare cõtra legẽ feciſſe,

ſed quare fecerit, cauſam aliquam inuenire. Deinde conuerſa oia eſſe: ante ſolitos eſſe accuſatores iudicibus perſuadere, affinẽ eſſe alicuius culpæ eũ, qui accuſaretur: cauſam proferre, quæ eum ad peccandũ impuliſſet: nũc ipſum reũ cauſam afferre, quare deliquerit. Deinde hanc inducere partitionẽ, cuius in ſingulas partes multæ cõueniãt argumentatione. Primũ nulla in lege vllam cauſam cõtra ſcriptũ accipi cõuenire. deinde ſi in cæteris legibus cõueniat, hãc eſſe huiuſmodi legẽ, vt ĩ ea nõ oporteat. Poſtremo ſi in hac quoque lege oporteat, hanc quidẽ cauſam accipi minime oportere. Prima pars his ferè locis cõfirmabitur, ſcriptori neque ingeniũ, neq; operam, neq; vllam facultatẽ de fuiſſe, quo minus poſſet aperte perſcribere id, qđ cogitaret: nec fuiſſe ei graue, nec difficile, eam cauſam excipere, quam aduerſarij proferant, ſi quicquam excipiẽdũ putaſſet: cõſueuiſſe eos, qui legẽ ſcribãt, exceptionibus vti. Deinde oportet recitare leges cũ exceptionibus ſcriptas, & maxime videre, ſiqua in ea ipſa lege, qua de agitur, ſit exceptio aliquo ĩ capite, aut apud eundẽ legis ſcriptorẽ, quo magis eũ probetur fuiſſe excepturũ, ſiquid excipiendũ putaret: et oſtẽdere, cauſam accipere, nihil aliud eſſe, niſi legẽ tollere: ideo qđ cũ ſemel cauſa cõſyderetur, nihil attineat eam ex lege conſyderare, qu ppe quæ in lege ſcripta nõ ſit, qđ ſi ſit inſtitutũ, omnibus cauſam dari, & poteſtatẽ peccãdi, cũ intellexerint, vos ex ingenio eius, qui cõtra legẽ fecerit, nõ ex lege, in qua iurati ſitis, rẽ iudicare. deinde & ipſis iudicibus iudicandi, & cæteris ciuibus viuendi rationes perturbatũ iri, ſi ſemel à legibus receſſum ſit. nam & iudices neq; quid ſequantur, hab itu

nos, ſi ab eo, qđ ſcriptũ ſit, recedant, neq; quo pacto alios improbare poſſint, qđ cõtra legẽ iudicarint: & cæteros ciues, quid agant, ignoraturos, ſi ex ſuo quiſq; conſilio, & ex ea ratione, quæ in mentẽ, aut in libidinẽ venerit, nõ ex cõmuni præſcripto ciuitatis vnanquanq; rẽ adminiſtrabit. poſtea quærere à iudicibus ipſis, quare in alienis detineãtur negotijs. cur reip. munere impediantur, cũ ſæpius ſuis rebus, & cõmodis ſeruire poſſint: cur in certa verba iurentur: cur certo tẽpore cõueniant, certo diſcedãt. nihil quiſquam afferat cauſæ, quo minus frequenter operam reip. det, niſi quæ cauſa ex lege excepta ſit: an ſe legibus obſtrictos in tantis moleſtijs eſſe æquum cenſeant: aduerſarios noſtros leges negligere concedant. deinde item quærere ab iudicibus, ſi eius rei cauſam, propter quam ſe reus cõtra legem feciſſe dicat, exceptionẽ ipſe in lege adſcribat, paſſuri ne ſint. poſtea hoc, quod faciat, indignius, et impudentius eſſe, q̃ ſi adſcribat. Age porrò, quid ſi ipſi velint iudices adſcribere, paſſurus ne ſit populus: atq; hoc eſſe indignius: quã rẽ verbo, & literis mutare nõ poſſint, eam re ipſa, & iudicio maxime cõmutare. deide indignũ eſſe, de lege aliquid derogari, aut legem abrogari, aut aliqua ex parte cõmutari, cũ populo cognoſcendi, & probãdi, aut improbandi poteſtas nulla fiat, hoc ipſis iudicibus inuidioſiſſimũ futurũ. Nõ hunc locũ eſſe, neq; hoc tẽpus legũ corrigendarum: apud populũ hoc, & p populũ agi cõuenire. qđ ſi nunc id agant, velle ſe ſcire, qui lator ſit, q̃ ſint accepturi, ſe actiones videre, & diſſuadere velle. Quod ſi hæc cũ ſumme inutilia, tũ multo turpiſſima ſint, legẽ cuiuſcemodi ſit, in præſentia cõſeruari à iudicibus, poſt, ſi dis-

ſpliceat, à populo corrigi conuenire. deinde, ſi ſcriptũ non extaret, magnopere quæreremus: neq; iſti, niſi extra periculũ quidẽ eſſet, crederemus: nunc cũ ſcriptũ ſit, amentiam eſſe eius, qui peccarit potius, quàm legis ipſius verba cognoſcere. His, & huiuſmodi rationibus oſtenditur, cauſam extra ſcriptũ accipi nõ oportere. Secunda pars eſt, in qua eſt oſtendendũ, ſi in cæteris legibus oporteat, in hac nõ oportere. hoc demonſtrabitur, ſi lex aut ad res maximas, vtiliſſimas, honeſtiſſimas, religioſiſſimas videbitur pertinere: aut inutile, aut turpe, aut nefas eſſe tali in re nõ diligentiſſime legi obtẽperare. aut ita lex diligẽter perſcripta demõſtrabit ut sita cautũ vnaquaq; de re, et ita q̃d oportuerit, exceptũ, vt minime cõueniat æquã ĩ tã diligẽti ſcriptura præteritũ arbitrari. Tertius locus eſt ei, q̃ pro ſcripto dicet, maxime neceſſarius, p quẽ oſtẽdat oportet, ſi cõueniat cauſam cõtra ſcriptũ accipi: eam tamen minime oportere, quæ ab aduerſarijs afferatur: qui locus iccirco eſt huic neceſſarius, q̃d ſemper is, qui contra ſcriptum dicit, æquitatis aliquid afferat, oportet. nam ſumma impudentia eſt, eũ, qui contra quod ſcriptũ ſit, aliquid probare velit, non æquitatis præſidio id facere conari: Siquidem igitur ex hac ipſa quippiam accuſator deroget, oĩbus partibus iuſtius, & probabilius accuſare videatur: nam ſuperior oratio hoc omnis faciebat, vti iudices etiam ſi nollẽt, neceſſe eſſet: hæc aũt etiam ſi neceſſe non eſſet, vt vellent, cõtra iudicare. Id aũt fiet, ſi quibus ex locis culpa demonſtrabitur, nõ eſſe in eo, qui comparatione, aut remotione, aut relatione criminis, aut conceſſionis partibus ſe defendit, de quibus ante, vt potuimus, diligẽter perſcripſimus:

de his locis, quæ res poſtulabit, ad cauſam aduerſariorũ improbandam transferemus: aut cauſæ, & rationes afferẽtur, quare, & quo conſilio ita ſit in lege, aut in teſtamento ſcriptũ, vt ſententia quoq;, & voluntate ſcriptoris, non ipſa ſolũ ſcripturæ cauſa cõfirmatũ eſſe videatur: aut alijs quoq; conſtitutionibus factũ coarguetur. Contra ſcriptũ aũt qui dicet, primũ eũ inducet locũ, ꝑ quẽ æquitas cauſæ demonſtretur: aut oſtendet quo animo, quo conſilio, qua de cauſa fecerit: & quancunq; cauſam aſſumet, aſſumptionis partibus ſe defendet: de qbus ante dictũ eſt. Atq; hoc in loco cũ diutius commoratus, ſui facti rationem, & æquitatẽ cauſæ exornauerit: tum ex his locis ferè contra aduerſarios dicet: oportere cauſas accipi demonſtrabit: nullam eſſe legẽ, quæ aliquam rem inutilem, aut iniquam fieri velit. omnia ſupplicia, quæ à legibus proficiſcantur, culpæ, ac malitiæ vindicandæ cauſa cõſtituta eſſe: ſcriptorẽ ipſum, ſi exiſtat, factũ hoc probaturũ, & idem ipſum, ſi ei tales res accidiſſent, facturũ fuiſſe: & ea re legis ſcriptorẽ certo ex ordine iudices, certa ætate præditos cõſtituiſſe, vt eſſent, non qui ſcriptũ ſuum recitarẽt, quod quiuis puer facere poſſet, ſed q cogitationẽ aſſequi poſſent, et voluntatẽ interpretari: deinde illũ ſcriptorẽ, ſi ſcripta ſua ſtultis hominibus, & barbaris iudicibus committeret, omnia ſumma diligẽtia ꝑſcripturũ fuiſſe: nunc vero qđ intelligeret quales viri iudicaturi eſſent, icirco eũ quæ ꝑſpicua videret, nõ adſcripſiſſe: neq; enĩ vos ſcripti ſui recitatores, ſed volũtatis interpretes fore putauit. Poſtea. q̃rere ab aduerſarijs, qđ ſi hoc fiiſſem? qđſi hoc accidiſſet? eorũ aliqđ, in qbus aut cauſa ſit honeſtiſſima, aut neceſſitudo

certiſſima,

certiſſima, tum ne accuſaretis? Atqui hoc lex nuſquam excepit. Nõ ergo oĩa ſcriptis, ſed quædã, quæ pſpicua ſunt, tacitis exceptionibus caueri: deinde nullã rẽ neq; legibus, neq; ſcriptura vlla, deniq; ne in ſermone quidẽ quotidiano, atq; ĩperijs domeſticis recte poſſe adminiſtrari, ſi vnuſquiſq; velit verba ſpectare, & non ad voluntatẽ eius, qui verba habuerit, accedere: deinde ex vtilitatis, & honeſtatis partibus oſtẽdere, quàm ĩutile, aut quàm turpe ſit id, qđ aduerſarij dicant fieri oportuiſſe, aut oportere: et id, qđ fecerimus, aut poſtulemus, quam vtile, aut q̃ honeſtum ſit: deinde leges nobis caras eſſe non propter literas, quæ tenues, & obſcuræ notæ ſint voluntatis, ſed propter earũ rerum, quibus deſcriptum eſt, vtilitatem, & eorum, qui ſcripſerunt, ſapientiam, & diligentiã: poſtea quid ſit lex, deſcribere, vt ea videatur in ſententijs, non in verbis conſiſtere: & iudex is videatur legi obtemperare, qui ſententiã eius, nõ qui ſcripturã ſequatur: deinde quam indignũ ſit eodẽ affici ſupplicio eũ, qui propter aliqđ ſcelus, & audaciam cõtra legẽ fecerit, & eũ, qui honeſta, aut neceſſaria de cauſa nõ ab ſententia, ſed ab literis legis receſſerit. Atq; his, & huiuſmodi rationibus et accipi cauſam, & in hac lege accipi, & eam cauſam, quam ipſe afferat, oportere accipi demõſtrabit. Et quẽadmodum ei dicebamus, q. à ſcripto diceret, hoc fore vtiliſſimũ, ſi qđ de æquitate ea, quæ cũ aduerſario ſtaret, derogaſſet, ſic huic, qui cõtra ſcriptũ dicet, plurimũ proderit, ex ipſa ſcriptura aliqđ ad ſuam cauſam cõuertere, aut ambigue aliquid ſcriptũ oſtendere: deinde ex illo ambiguo eam partẽ, quæ ſibi proſit, defendere: aut verbi definitionẽ inducere, & il-

lius verbi vim, quo vrgeri videatur, ad ſuæ cauſæ cõmodum traducere: aut ex ſcripto, non ſcriptũ aliqđ inducere per ratiocinationem, de qua poſt dicemus. Quacũq; aũt in re, ſi quis leuiter probabili ſcripto ipſo ſe defenderit, etiam cũ æquitate cauſa abundabit, neceſſario multũ proficiet, ideo qđ ſi id, quo nititur, aduerſariorũ cauſa ſubduxerit, oẽm illam eius vim, & acrimoniam lenierit, ac diluerit. Loci aũt cõmunes certis ex aſſumptionis partibus i vtrãq; partem conuenient. Præterea eius, qui à ſcripto dicet, leges ex ſe, non ex eius, qui contra cõmiſerit, vtilitate ſpectari oportere: & legibus antiquius haberi nihil oportere: cõtra ſcriptum, leges in cõſilio ſcriptoris, & vtilitate cõmuni, non in verbis cõſiſtere, qđ indignum ſit æquitatem literis vrgeri, quæ voluntate eius, qui ſcripſerit, defendatur. EX *Contrarijs aũt legibus cõtrouerſia naſcitur, cũ inter ſe duæ videntur leges, aut plures diſcrepare, hoc modo. Lex eſt. Qui tyrannum occiderit, olympionicarũ pmium capito, & quam volet ſibi rem, à magiſtratu depoſcito, & magiſtratus ei concedito. Et altera lex. Tyranno occiſo quinq; eius proximos cognatione magiſtratus necato. Alexandrum, qui apud Pheræos in Theſſalia tyrannidem occuparat, vxor ſua, cui Thebe nomen fuit, noctu, cum ſimul cubaret, occidit. Hæc filium ſuum, quem ex tyranno habebat, ſibi pmij loco depoſcit. Sũt qui ex lege puerũ occidi dicant oportere. Res in iudicio eſt. In hoc genere vtranq; in partẽ y dem loci, atq; eadem pcepta cõuenient, ideo qđ vterq; ſuam legẽ cõfirmare, cõtrariam infirmare debebit.* *Primum igitur leges oportet contendere, cõſyderando vtra lex ad maiores, hoc eſt ad*

vtiliores, ad honeſtiores, ac magis neceſſarias res ꝑtineat. Ex quo cõficitur, vt ſi leges duæ, aut ſi plures, aut quotquot erunt, cõſeruari nõ poſſint, quia diſcrepent inter ſe, ea maxime conſeruanda putetur, quæ ad maximas res ꝑtinere videatur. Deinde vtra lex poſterius lata ſit: nam poſtrema quæq; grauiſſima eſt. Deinde vtra lex iubeat aliquid, vtra ꝑmittat. nam id, q̃d imperatur, neceſſariũ, illud, q̃d ꝑmittitur, voluntarium eſt. Deinde in vtra lege, ſi nõ obtemperatum ſit, pœna afficiatur: aut in vtra maior pœna ſtatuatur: nam maxime conſeruanda eſt ea, quæ diligẽtiſſima, & ſancta eſt. Deinde vtra lex iubeat, vtra vetet. nam ſæpe ea, quæ vetat, quaſi exceptione quadam corrigere videtur illam, quæ iubet. Deinde vtra lex de genere omni, vtra de parte quadam, vtra communiter in plures, vtra in aliquam certam rẽ ſcripta videatur. nam quæ in partẽ aliquam, & quæ in certam quandam rẽ ſcripta eſt, promptius ad cauſam accedere videtur, & ad iudiciũ magis ꝑtinere. Deinde ex lege vtrũ ſtatim fieri neceſſe ſit, vtrum habeat aliquam moram, & ſuſtentationem. nam id, q̃d ſtatim faciẽdum ſit, ꝑfici prius oportet. Deinde operam dare, vt ſua lex ipſo ſcripto videatur niti. Contraria aũt aut ꝑ ambiguum, aut ꝑ ratiocinationem, aut per definitionem induci, quo ſanctius, et firmius id videatur eſſe, q̃d apertius deſcriptum ſit. deinde ſuæ legis ad ſcriptum ipſam ſententiam quoq; adiungere: contrariam legẽ item ad aliam ſentẽtiam traducere, vt ſi fieri poterit, ne diſcrepare quidẽ videatur inter ſe. Poſtremo facere, ſi cauſa dabit facultatẽ, vt noſtra ratione vtraq; lex cõſeruari videatur, & aduerſarioꝝ ratione, altera ſit neceſſario negligẽ

da. Locos aũt communes, & quos ipſa cauſa det, videre oportebit, & ex vtilitatis, & honeſtatis ampliſſimis partibus ſumere, demonſtrantem ꝑ amplificationem ad vtram potius legem accedere oporteat. EX Ratiocinatione naſcitur cõtrouerſia, cum ex eo, q̃d vſpiam eſt, ad id, q̃d nuſquam ſcriptũ eſt, ꝑuenitur. Hoc pacto. LEX eſt. Si furioſus eſt, agnatorũ, gentiliũq́; in eo, pecuniaq́; eius poteſtas eſto. Et LEX. Paterfamilias vti ſuper familia, pecuniaq́; ſua legauerit, ita ius eſto. Et LEX. Si paterfamilias inteſtato moritur, familia, pecuniaq́; eius agnatorũ, gentiliumq́; eſto. Quidam iudicatus eſt parentẽ occidiſſe: & ſtatim, q̃d effugendi poteſtas nõ fuit, ligneæ ſoleæ in pedes inductæ ſunt. Os aũt obuolutum eſt folliculo, & pꝛæligatũ: deinde eſt in carcerem deductus, vt ibi eſſet tantiſper, dũ culeus, in quem cõiectus in profluẽtẽ deferretur, cõpararetur. Interea quidam eius familiares in carcerem tabulas afferunt: & teſtes adducunt: hæredes, quos ipſe iubet, ſcribunt. tabulæ obſignantur. De illo poſt ſuppliciũ ſumitur. Inter eos, qui hæredes in tabulis ſcripti ſunt, & inter agnatos de hæreditate controuerſia eſt. Hic certa lex, quæ teſtamenti faciendi ijs, qui in eo loco ſint, adimat poteſtatẽ, nulla profertur. Ex cæteris legibus, & quæ hũc ipſum ſupplicio huiuſmodi afficiunt: & quæ ad teſtamenti faciendi poteſtatẽ ꝑtinent: ꝑ ratiocinationem veniendũ eſt ad eiuſmodi rationẽ, vt quæratur, habuerit ne teſtamenti faciendi poteſtatem. Locos aũt in hoc genere argumẽtandi hos, & huiuſmodi quoſdam eſſe arbitramur: primum eius ſcripti, q̃d proferas, laudationem, & confirmationem: deinde eius rei, qua de quæratur, cũ eo, de quo

cõſtat, collationē eiuſmodi, vt id, de quo quæritur, rei, de qua conſtet, ſimile eſſe videatur. Poſtea admirationē pcûn ctatione, qui fieri poſſit: vt qui hoc æquum eſſe concedat: illud neget, qđ aut æquius, aut eodem ſit in genere? Dein de icciroo de hac re nihil eſſe ſcriptum, qđ, cum de illa re eſſet ſcriptū, de hac re is, qui ſcribebat, neminē dubitatu rū arbitratus ſit. Poſtea multis in legibus multa eſſe præ terita: quæ icciroo pterita nemo arbitretur, qđ ex cæte ris, de qbus ſcriptū ſit, itelligi poſſint. Deinde æquitas rei demōſtranda eſt, vt in iudiciali abſoluta. Contra aūt qui dicet, ſimilitudinē infirmare debebit: qđ faciet, ſi demon ſtrabit illud, qđ conferatur: ab eo, cui conferatur, diuerſum eſſet genere, natura, vi, magnitudine, tēpore, loco, pſona, opinione: ſi quo in numero illud, qđ per ſimilitudinē aſ ferretur: & quo in loco illud, cuius cauſa afferretur, habe ri conueniat, oſtendetur. Deinde qd res cū re differat, de monſtrabitur: vt nō idem videatur de vtraq; exiſtimari oportere. Ac ſi ipſe quoq; poterit ratiocinationibus vti: iiſdem ratiocinationibus, de quibus ante dictū eſt, vtetur. ſi non poterit, negabit oportere quicquam, niſi qđ ſcriptū ſit, cōſyderare: piclitari oīa iura, ſi ſimilitudines accipian tur: nihil eſſe penè, qđ non alteri ſimile eſſe videatur, mul tis diſſimilibus rebus: in vnanquanq; rē tantum ſingulas eſſe leges: oīa poſſe inter ſe vel ſimilia, vel diſſimilia de mōſtrari. Loci cōmunes à ratiocinatione: oportere cōiectu ra ex eo, qđ ſcriptum ſit, ad id, qđ non ſit ſcriptum, pueni re: & neminem poſſe oēis res p ſcripturam amplecti: ſed eum cōmodiſſime ſcribere, qui curet, vt quædam ex qui buſdam intelligantur. Cōtra ratiocinationē: huiuſmodi cō

iecturam diuinationẽ eſſe: & ſtulti ſcriptoris eſſe, nõ poſſe oĩbus de rebus cauere, q̃bus velit. DEFI*nitio eſt, cum in ſcripto verbum aliq̃d eſt poſitum, cuius de vi quæritur, hoc modo.* Lex eſt. *Qui in aduerſa tempeſtate nauim reliquerint, oĩa amittunto, eo⁊ nauis, & onera ſunto, qui in naui remanſerint.* Duo *q̃dam, cũ iam in alto nauigarent: & eo⁊ alterius nauis, alterius onus eſſet: naufragum quendam natantem, & manus ad ſe tendentem animaduerterunt: miſericordia cõmoti, nauim ad eũ applicuerunt: hoĩem ad ſe ſuſtulerũt.* Poſtea *aliquanto ipſos quoq; tẽpeſtas vehementius iactare cœpit vſque adeo, vt dominus nauis, cũ idẽ gubernator eſſet, in ſcapham confugeret: & inde funiculo, qui à puppi religatus ſcaphã annexam trahebat, nauim quoad poſſet, moderaretur: ille aũt, cuius merces erant, in gladiũ in naui ibidẽ incũberet.* Hic *ille naufragus ad gubernaculum acceſſit: & naui, quoad potuit, eſt opitulatus.* Sedatis *aũt fluctibus, & tempeſtate iam cõmutata, nauis in portũ prouehitur.* Ille *aũt, qui in gladium incubuerat, leuiter ſaucius, facile eſt ex vulnere recreatus.* Nauim *cũ onere ho⁊ trium ſuam q̃sq; eſſe dicit.* Hic *oẽs ſcripto ad cauſam accedunt: & ex nominis vi naſcitur cõtrouerſia.* Nam *& relinquere nauẽ & remanere in naui: deniq; nauis ipſa quid ſit: definitionibus quæritur. iiſdem aũt ex locis oĩbus, quibus definitiua conſtitutio, tractabitur.* Nunc *expoſitis iis argumentationibus, quæ in iudiciale cauſa⁊ genus accõmodantur, deinceps in deliberatiuũ genus, & demonſtratiuũ argumentandi locos, & p̃cepta dabimus: nõ quo nõ in aliqua conſtitutione oĩs ſemp̃ cauſa verſetur: ſed quia propriã tã*

Digitized by Google

tum harum cauſarum quidam loci ſunt, non à conſtitutio-ne ſeparati, ſed ad fines horum generũ accõmodati. Nam placet in iudiciali genere finem eſſe æquitatẽ, hoc eſt partem quandam honeſtatis. In deliberatiuo aũt Ariſtoteli placet vtiliatem: nobis, & honeſtatem, & vtilitatem: in demonſtratiuo aũt honeſtatẽ. Quare in hoc quoq; genere cauſæ quædam argumentationes cõmuniter, ac ſimiliter tractabuntur: quædam ſeparatius ad finem, quò referri oẽm rationem oportet, adiungentur. Atq; vniuſcuiuſq; conſtitutionis exemplũ ſupponere non grauaremur, niſi illud videremus, quemadmodum res obſcuræ, dicendo fierent apertiores: ſic res apertas obſcuriores fieri oratione. Nũc ad deliberationis præcepta pergamus.

RERVM Expetendarum tria genera ſunt: par autem numerus vitandarum ex contraria parte. Nam, eſt quiddam, q̃d ſua vi nos alliciat ad ſeſe, non emolumento captans aliquo, ſed trahens ſua dignitate: q̃d genus, virtus, ſcientia, veritas eſt. Aliud aũt non propter ſuã vim, & naturam, ſed propter fructum, atq; vtilitatem, q̃d pecunia eſt. Eſt porrò quiddam ex horum partibus iunctum: q̃d & ſua vi, & dignitate nos inductos ducit: & præ ſe gerit quandam vtilitatem, quo magis expetatur: vt amicitia, bona exiſtimatio. Atq; ex his horum cõtraria facile tacentibus nobis intelligentur. Sed vt expeditius ratio tradatur: ea, quæ propoſuimus, breui nominabuntur. Nam in primo genere quæ ſunt honeſta appellabuntur: quæ aũt in ſecundo, vtilia. hæc autem tertia quia partem honeſtatis, & vtilitatis continent: & quia maior eſt vis honeſtatis: iunctæ res oĩno ex duplici genere intelligen-

Digitized by Google

tur: ſed in meliorem partē vocabuli conferentur: & hone ſta nominentur. Ex his illud cōficitur, vt appetendarū rerum partes ſint honeſtas, & vtilitas, vitandarū turpitudo, & inutilitas. His igitur duabus rebus duæ res grandes ſunt attributæ, neceſſitudo, & affectio: quaꝝ altera ex vi, altera ex re, & ꝑſonis conſyderatur. De vtraq; poſt apertius ꝑſcribemus. Nunc honeſtatis rationes primū explicamus. *Quod autem totum, aut aliqua ex parte propter ſe petitur, honeſtū nominabimus. Quare, cū eius duæ partes ſint, quaꝝ altera ſimplex, altera iuncta ſit: ſimplicem prius cōſyderemus. Eſt igitur ī eo genere omneis res vna vi, atq; vno nomine amplexa virtus. Nam virtus eſt animi habitus naturæ modo rationi conſentaneus. Quamobrem oībus eius partibus cognitis, tota vis erit ſimplicis honeſtatis cōſyderata. Habet igitur parteis quatuor, prudētiā, iuſtitiam, fortitudinē, tēperantiam.* *Prudentia eſt rerū bonarū, & malarū, & vtrarunq; ſcientia. Partes eius, memoria, intelligētia, prouidētia. Memoria eſt, ꝑ quam animus repetit illa, quæ fuerunt. Intelligentia eſt, ꝑ quam ea ꝑſpicit, quæ ſunt. Prouidētia eſt, ꝑ quam futuꝝ aliquid videtur ante, quàm factū ſit. Iuſtitia eſt habitus animi cōmuni vtilitate cōſeruata, ſuam cuiq; tribuens dignitatē. Eius initiū eſt ab natura profectū. deinde quædam in cōſuetudinē ex vtilitatis ratione venerūt. poſtea res & ab natura profectas, & ab cōſuetudine probatas legū metus, & religio ſanxit. Natura ius eſt, qđ nō opinio genuit: ſed quædam innata vis inſeruit, vt religionē, pietatē, gratiā, vindicationē, obſeruantiā, veritatē. Religio eſt, quæ ſuperioris cuiuſdam naturæ, quam diuinam vocant, curam, cæri-*

moniáq; affert. Pietas, ꝑ quá ſanguine côiúctis, patriæq; beneuolis officiũ, & diligẽs tribuitur cultus. Gratia, ĩ qua amicitiaꝝ, & officioꝝ alterius memoria, & alterius remunerãdi volũtas cõtinetur. Vindicatio eſt, ꝑ quamuis, & iniuria, & omnino omne, qđ obfuturꝝ eſt, defendẽdo, aut vlciſcẽdo propulſatur. Obſeruantia eſt, ꝑ quam homines aliqua dignitate antecedentes cultu quodam, & honore dignantur. Veritas, ꝑ quam immutata ea, quæ ſunt: aut ante fuerũt: aut futura ſunt, dicũtur. Cõſuetudine ius eſt, qđ aut leuiter à natura tractũ aluit, & maius fecit vſus, vt religionẽ: aut ſiquid eorum, quæ ante diximus, ab natura profectũ, maius factũ propter cõſuetudinem videmus: aut qđ ĩ morẽ vetuſtas vulgi approbatiõe ꝑduxit: qđ genus, pactũ, par, iudicatũ. Pactũ eſt, qđ inter aliquos conuenit. Par, qđ ĩter omneis æquabile eſt. Iudicatũ, de quo alicuius, aut aliquoꝝ iã ſentẽtijs cõſtitutũ eſt. Lege ius eſt, qđ ĩ eo ſcripto, qđ populo expoſitũ eſt, vt obſeruet, cõtinetur.

Fortitudo eſt cõſyderata ꝑiculoꝝ ſuſceptio, et laboꝝ ꝑpeſſio. Eius partes, magnificentia, fidentia, patientia, ꝑſeuerantia. Magnificentia eſt rerũ magnaꝝ & excelſarũ cũ animi ampla quadam, & ſplẽdida propoſitione agitatio, atq; adminiſtratio. Fidentia eſt, ꝑ quam magnis, & honeſtis in rebus multũ ipſe animus in ſe fiduciæ certa cũ ſpe collocauit. Patientia eſt honeſtatis, aut vtilitatis cauſa reꝝ rũ arduarũ, ac difficiliũ volũtaria, ac diuturna perpeſſio. Perſeuerantia eſt in ratione bene cõſyderata, ſtabilis, & perpetua permanſio. Tẽperantia eſt rationis in libidinẽ, atq; in alios nõ rectos impetus animi firma, & moderata dominatio. Eius partes ſunt, cõtinentia, clementia, moder-

ſtia. Continentia eſt, ꝑ quam cupiditas cõſilij guberna
tione regitur. Clementia, ꝑ quã animi temere in odiũ ali
cuius inuectionis cõcitati, comitate retinẽtur. Modeſtia, ꝑ
quam pudor honeſtus claram & ſtabilẽ cõparat authori
tatem. Atque hæc omnia propter ſe ſolũ, vt nihil adiunga
tur emolumenti, petenda ſunt. qđ vt demõſtretur, neq; ad
hoc noſtrũ inſtitutũ ꝑtinet: & à breuitate præcipiendi re
motũ eſt. Propter ſe aũt vitãda ſunt, nõ ea modo, quæ his
contraria ſunt, vt fortitudini ignauia, & iuſtitiæ iniuſti-
tia: verũ etiam illa, quæ propinqua videntur, et finitima eſ
ſe: abſunt aũt longiſſime: qđ genus, fidentiæ contrariũ eſt
diffidentia, & ea re vitiũ eſt. Audacia nõ cõtrariũ, ſed ap
poſitũ eſt, ac propinquũ: & tamen vitiũ eſt. Sic vnicuiq;
virtuti finitimũ vitiũ reperietur, aut certo iam nomine ap
pellatũ, vt audacia: quæ fidentiæ ꝑtinacia, quæ perſeuerã
tiæ finitima eſt: ſuperſtitio, quæ religioni propinqua eſt:
aut ſine vllo certo nomine: quæ omnia itẽ vti cõtraria re-
rũ bonarũ in rebus vitãdis reponemus. Ac de eo quidem
genere honeſtatis, qđ omni ex parte propter ſe petitur,
ſatis dictũ eſt. Nũc de eo, in quo vtilitas quoq; adiũgitur,
qđ tamen honeſtũ vocamus, dicendũ videtur. Sunt igi
tur multa, quæ nos cũ dignitate, tum fructu quoq; ſuo du
cunt ad ſe: quo in genere eſt gloria, dignitas, amplitudo,
amicitia. Gloria eſt frequens de aliquo fama cũ laude. Di
gnitas, alicuius honeſta & cultu, & honore, & verecun-
dia digna authoritas. Amplitudo, potentiæ, aut maieſta-
tis, aut aliquarũ copiarũ magna abundantia. Amicitia, vo
lũtas erga aliquẽ rerũ bonarũ, illius ipſius cauſa, quem di
ligit, cũ eius pari voluntate. Hic, quia de ciuilibus cauſis

loquimur, fructus ad amicitiã adiungimus: vt eorũ quoq; cauſa petẽda videatur: ne forte, qui nos de omni amicitia dicere exiſtimant, reprehendere incipiant. quanquã ſunt, qui propter vtilitatẽ modo petendam putant amicitiam: ſunt, qui propter ſe ſolũ, ſunt: qui propter ſe, & vtilitatẽ: quorũ quid veriſſime cõſtituatur, alius locus erit cõſyderãdus. Nũc hoc ſic ad vſum oratoriũ relinquatur, vtrãq; propter rẽ amicitiam eſſe expetendam. Amicitiarũ aũt ratio, quoniam partim ſunt religionibus iunctæ, partim nõ ſunt: & qa partim veteres ſunt, partim nouæ: partim ab illorũ, partim ab noſtro beneficio profectæ: partim vtiliores, partim minus vtiles, ex cauſarũ dignitatibus, ex tẽporũ oportunitatibus, ex officijs, ex religionibus, ex vetuſtatibus habebitur. Vtilitas aũt aut in corpore poſita eſt, aut inextraneis rebus: quarũ tamen rerũ multo maxima pars ad corporis cõmodũ reuertitur: vt in reip. quædam ſunt, quæ (vt ſic dicam) ad corpus ptinẽt ciuitatis, vt agri, portus, pecunia, claſſes, nautæ, milites, ſocij: qbus rebus incolumitatẽ, ac libertatẽ retinent ciuitates. Alia vero, quæ iam quiddam magis amplũ, & minus neceſſariũ conficiunt: vt vrbis egregia exornatio, atq; amplitudo: vt quædam excellens pecuniæ magnitudo, amicitiarũ, ac ſocietatũ multitudo. quibus rebus nõ illud ſolũ cõficitur, vt ſaluæ, & incolumes: verũ etiam vt amplæ, atq; potẽtes ſint ciuitates. Quare vtilitatis duæ partes vidẽtur eſſe, incolumitas, & potentia. Incolumitas eſt ſalutis tuta, atq; integra cõſeruatio. Potẽtia eſt ad ſua cõſeruãda, et alterius obtinẽda idonearũ rerũ facultas. Atq; in ijs oĩbus, quæ ante dicta ſunt, quid difficulter fieri, et quid facile fieri poſſit, oportet cõ

ſyderare. Facile fieri id dicimus, q̄d ſine magno, aut ſine vllo labore, ſumptu, moleſtia, quambreuiſſimo tẽpore cõfici pōt. Difficile aũt fieri, q̄d quanquã laboris, ſumptus, moleſtiæ, longinquitatis indiget: atq; aut omneis, aut plurimas, aut maximas cauſas habet difficultatis: tamẽ his ſuſceptis difficultatibus cõpleri, atq; ad exitũ ꝑduci poteſt. Quoniã ergo de honeſtate, & de vtilitate diximus: nũc reſtat, vt de ijs rebus, quas his attributas eſſe dicebamus, neceſſitudine, & affectione ꝑſcribamus. Puto igitur eſſe hanc neceſſitudinẽ: cui nulla vi reſiſti poteſt: quæ neq; mutari, neq; leniri poteſt. Atq;, vt apertius hoc ſit, exemplis licet vim rei, qualis, & quãta ſit, cognoſcamus. Vri poſſe flamma ligneam materiam neceſſe eſt. Corpus mortale aliquo tẽpore interire neceſſe eſt: atq; ita neceſſe, vt vis ea poſtulat, quam modo deſcribebamus, neceſſitudinis: cui nulla vi reſiſti poteſt: quæ neque mutari, neq; leniri pōt. huiuſmodi neceſſitudines, cũ in dicendi rationẽ incidunt, recte neceſſitudines appellabuntur. ſin aliquæ res incidẽt difficiles: in illa ſuperiori poſſit' ne fieri, quæſtione cõſyderabimus. Atq; etiam hoc mihi videor videre: eſſe quaſdam cũ adiũctione neceſſitudines, quaſdam ſimplices, & abſolutas. Nam aliter dicere ſolemus. neceſſe eſt Caſſilinẽſes ſe dedere Annibali. aliter aũt. neceſſe eſt Caſſilinũ venire in Annibalis poteſtatẽ. illic in ſuperiore adiũctio eſt hæc: niſi malint fame perire. ſi enim id malũt, nõ eſt neceſſe. hoc inferius nõ item, propterea q̄d ſiue velint Caſſilinẽſes ſe dedere: ſiue famẽ perpeti, atq; ita perire: neceſſe eſt Caſſilinũ venire in Annibalis poteſtatẽ. Quid igitur ꝑficere poteſt hæc neceſſitudinis diſtributio? propè dicã, plu

rimũ:cũ is locus neceſſitudinis videbitur ĩcurrere. Nam, cũ ſimplex erit neceſſitudo, nihil erit, q̃d multa dicamus, cũ eã nulla ratione lenire poſſimus: cũ aũt ita neceſſe erit, vt aliq̃d effugere, aut adipiſci velimus: tũ adiũctio illa q̃d habeat vtilitatis, atq; honeſtatis, erit conſyderandũ. Nam, ſi velis attendere, ita tamen, vt id quæras q̃d cõueniat ad vſum ciuitatis: reperias nullam eſſe rẽ, quam facere neceſſe ſit, niſi propter aliquam cauſam, quam adiunctionem nominamus. Præter hæc aũt eſſe multas inuenias res neceſſitudinis, ad quas ſimilis adiũctio nõ accedit: q̃d genus, vt homines mortales neceſſe eſt interire, ſine adiunctione: vt cibo vtantur, nõ neceſſe eſt, niſi cum illa exceptione, extra quam ſi nolint fame perire. Ergo vt dixi, illud, q̃d adiungitur, ſemp̃ cuiuſmodi ſit, erit cõſyderandũ. Nam omni tẽpore id p̃tinebit: vt aut ad boneſtatẽ hoc modo exponẽda neceſſitudo ſit: neceſſe eſt hoc faciamus, ſi honeſte volumus viuere: aut ad incolumitatẽ, hoc modo: neceſſe eſt, ſi incolumes volumus eſſe: aut ad cõmoditatem, hoc modo: neceſſe eſt, ſi ſine incõmodo volumus viuere. ac ſumma quidẽ neceſſitudo videtur eſſe honeſtatis, huic proxima incolumitatis, tertia, ac leuiſſima cõmoditatis: quæ cũ his nunquam poterit duabus cõtendere. Haſce aũt inter ſe ſæpe neceſſe eſt cõparari: vt quanquam præſtat honeſtas incolumitati, tamen vtri potiſſimũ cõſulendũ ſit, deliberetur. cuius rei certũ quiddã præſcriptũ videtur in perpetuũ dari poſſe. Nã qua ĩ re fieri poterit, vt cũ incolumitati cõſulerimus, q̃d ſit in præſentia de honeſtate delibatũ, virtute aliquãdo, & induſtria recuperetur: incolumitatis ratio videbitur habenda. cũ aũt id nõ poterit, honeſtatis. Ita in huiuſ-

modi quoque re cũ incolumitati videbimur cõſulere: vere poterimus dicere, nos honeſtatis rationẽ habere: quoniam ſine incolumitate eam nullo tẽpore poſſumus adipiſci. qua in re vel cõcedere alteri: vel ad cõditionẽ alterius deſcendere, & in præſentia quieſcere: atque aliud tẽpus expectare oportebit. In cõmoditatis vero ratione modo illud attẽdatur: digna' ne cauſa videatur ea, quæ ad vtilitatẽ ptinebit, quare aut de magnificentia, aut de honeſtate qddã derogetur. Atq; in hoc loco mihi caput illud videtur eſſe: vt quæramus quid ſit illud, qđ ſi adipiſci, aut effugere velimus, aliqua res nobis ſit neceſſaria, hoc eſt, quæ ſit adiunctio, vt perinde, vti quæq; res erit, laboremus: et grauiſſimam quanq; cauſam vehementiſſime neceſſariam iudicemus. AFFE*ctio eſt quædam ex tẽpore, aut ex negotiorũ euentu, aut adminiſtratione, aut ſtudio hominũ cõmutatio rerũ: vt nõ tales, quales ante habitæ ſint, aut plerũq; haberi ſoleant, habendæ videantur eſſe: vt, ad hoſtes tranſire turpe videtur eſſe: at nõ illo animo, quo* Vlyſſes *tranſijt. &: pecuniam ĩ mare deijcere inutile: at nõ eo cõſilio, quo* Ariſtippus *fecit. Sunt igitur res quædam ex tẽpore, & ex conſilio, nõ ex ſua natura cõſyderandæ: quibus in oĩbus qđ tẽpora petant, aut qđ pſonis dignũ ſit, cõſyderandũ eſt: & nõ qđ, ſed quo quidq; animo, quicum, quo tempore, quandiu fiat, attendendum eſt. His ex partibus ad ſententiam dicendam locos ſumi oportere arbitramur.*

Laudes aũt, & vituperationes ex ijs locis ſumentur, q loci pſonis ſunt attributi: de qbus ante dictũ eſt. Sin diſtributius tractare quis volet partiatur in animũ, & corpus, & extraneas res licebit. Animi eſt virtus, cuius de parti-

bus paulo ante dictũ eſt. Corporis, *valetudo, dignitas, vi res, velocitas.* Extraneæ, *honos, pecunia, affinitas, genus, amici, patria, potentia, & cætera, quæ ſimili eſſe in genere intelligẽtur.* Atq; *in his id, qđ in omnia valet, valere opor tebit: cõtraria quoq; & quæ, et qualia ſint, intelligemus.* Videre *aũt in laudando, & in vituperando oportebit, nõ tam quæ in corpore, aut ĩ extraneis rebus habuerit is, de quo agetur: quàm quo pacto his rebus vſus ſit.* Nam *fortunam quidẽ & laudare ſtultitia: & vituperare ſuperbia eſt.* Animi *aũt & laus honeſta, et vituperatio vehemẽs eſt.* Nũc, *quoniã omne in cauſæ genus argumẽtãdi ratio tra dita eſt, de inuentione, prima, ac maxima parte rhetoricæ ſatis dictũ videtur.* Quare, *quoniam et vna pars ad exitũ hunc ab ſuperiore libro ꝑducta eſt: & hic liber non pa rum continet literarum: quæ reſtant, in reliquis dicemus.*

FINIS.

Venetijs Impreſſum *apud* Mapheum *paſinum, &* Franciſcum *Bindonum ſocios,* Menſe *Ianuarij.* Anno. M.D.XXXIIII.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google